

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (ANAYASA HUKUKU) ANABİLİM DALI

RUSYA FEDERASYONU ANAYASA MAHKEMESİ’NİN TEMEL HAKLARIN
KORUNMASINDAKİ İŞLEVİ

Doktora Tezi

Zeynep ÖZKAN GÜNEŞ

Ankara 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (ANAYASA HUKUKU) ANABİLİM DALI

RUSYA FEDERASYONU ANAYASA MAHKEMESİ'NİN TEMEL HAKLARIN
KORUNMASINDAKİ İŞLEVİ

Doktora Tezi

Zeynep ÖZKAN GÜNEŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr Merih ÖDEN

Ankara 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (ANAYASA HUKUKU) ANABİLİM DALI

Zeynep ÖZKAN GÜNEŞ

RUSYA FEDERASYONU ANAYASA MAHKEMESİ'NİN TEMEL HAKLARIN
KORUNMASINDAKİ İŞLEVİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. MERİH ÖDEN

Tez Jürisi Üyeleri

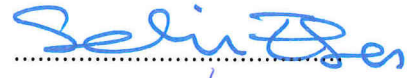
Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. MERİH ÖDEN.....

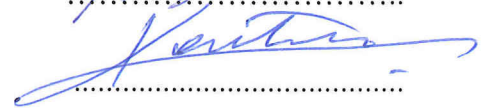
Prof. Dr. SELİN ESEN ARNWINE.....

Yrd. Doç. Dr. NUR ULUŞAHİN.....

Yrd. Doç. Dr. ALİ ERSOY KONTACI.....

Yrd. Doç. Dr. GÜNDÜZ ALP ASLAN.....

Tez Sınavı Tarihi 17/07/2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(10/08/2017)

Zeynep ÖZKAN GÜNEŞ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
RUSYA FEDERASYONU'NDA ANAYASA YARGISININ DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİNİN ANA ÇİZGİLERİ	7
I. 1917 DEVRİMİNE KADARKİ DÖNEM	8
II. SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ	13
A. Sovyetler Birliği Anayasaları.....	13
B. Yargısal Denetimin Gerçekleştirilmesinde Prokurator'luk ve Anayasal Denetim Komitesi.....	24
1. Prokuratorluk.....	24
2. Anayasal Denetim Komitesi	27
III. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMA SÜRECİNDEN GÜNÜMÜZE.....	33
A. Geçiş Dönemi: 1991-1993	34
B. Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yapılandırılması	39
1. 1993 Anayasası İle Getirilen Düzenlemeler.....	39
2. 1994 Federal Anayasal Yasası İle Getirilen Düzenlemeler	41
C. Günümüzde Anayasa Mahkemesinin Statüsü, Kuruluşu ve Örgütlenmesi.....	42
1. Anayasa Mahkemesinin Statüsü	42
2. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Örgütlenişi.....	46
a. Mahkemenin İç Yapısı.....	46
b. Yargıçların Statüsü, Niteliği ve Belirlenmesi.....	48
3. Mahkeme'nin Çalışma Şekli	55
4. Anayasa'ya Uygunluk Denetiminin İlkeleri	56
İKİNCİ BÖLÜM	60
RUSYA FEDERASYONU'NDA TEMEL HAKLARIN GENEL REJİMİ	60
I. TEMEL HAKLARIN HUKUKİ KAYNAKLARI.....	61
A. Ulusal Düzeyde Kaynaklar	62
1. Anayasa ile Tanınma.....	62

2. Yasa ile Tanınma.....	64
B. Ulusalüstü Düzeyde Kaynaklar.....	66
C. İctihadi Kaynaklar.....	68
II. TEMEL HAKLARIN NİTELİĞİ.....	69
A. Genel Olarak	69
B. 1993 Anayasası'nda Temel Haklar	69
III. TEMEL HAKLARIN ÖZNELERİ ve MUHATAPLARI.....	78
A. Temel Hakların Özneleri.....	78
1. Kişiler.....	78
2. Vatandaşlar.....	80
3. Yabancılar ve Vatandaşlığı Olmayanlar	81
B. Temel Hakların Muhatapları	82
1. Devlet.....	82
2. Özel Kişiler	83
IV. TEMEL HAKLAR KATALOĞU.....	84
A. Genel Olarak	84
B. 1993 Anayasası'nın Haklar Kataloğuna Yaklaşımı	87
a. Kişi Hakları ve Özgürlükleri.....	87
b. Siyasal Hak ve Özgürlükler.....	91
c. Ekonomik, Sosyal, Kültürel Hak ve Özgürlükler	94
V. TEMEL HAKLARIN SINIRLANMASI REJİMİ	101
A. Genel Olarak	101
B. Sınırlama Ölçütleri	102
1. Yasayla Sınırlama.....	103
2. Sınırlama Nedenleri	107
a. Genel Sınırlama Nedenleri.....	107
b. Özel Sınırlama Nedenleri.....	111
3. Sınırlamada Ölçülülük	112
4. Sınırlamanın Sınırı: Hakkın Özı ve Demokratik Toplum Düzeni	117
C. Olağanüstü Yönetim Usullerinde Sınırlandırma	120
1. Olağanüstü Yönetim Usulleri.....	122
2. İlan ve İlanın Denetimi.....	125

3. Alınacak Önlemler ve Denetim.....	126
D. Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı	132
1. Ulusalüstü Düzeyde Düzenlemeler ve Uygulama	133
2. Ulusal Düzeyde Düzenlemeler ve Uygulama.....	136
3. Yetkinin Kötüye Kullanılması.....	139
VI. TEMEL HAKLARIN KORUNMASI	143
A. Ulusal Düzeyde Koruma	144
1. Yargısal Koruma.....	144
2. Diğer Yollarla Koruma	146
a. Anayasal Mekanizmalar	147
b. Yasal Mekanizmalar	148
i. Prokuratorluk	148
ii. İnsan Hakları Komiserliği	150
B. Ulusalüstü Düzeyde Koruma	153
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	156
TEMEL HAKLARIN YARGISAL KORUNMASINDA ANAYASA MAHKEMESİNİN ROLÜ	156
I. ANAYASA MAHKEMESİNİN GÖREV VE YETKİLERİ İLE YARGILAMA USULÜNE İLİŞKİN KONULARA YAKLAŞIMI VE BAŞLICA KARARLARI	156
A. Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri	156
1. Norm Denetimi	158
a. Genel Olarak	158
b. Denetime Tabi Normlar	159
aa. Federal Yasalar ve Düzenleyici İşlemler:	159
bb. Anayasal Kurucu Birimlerin Hukuki Düzenlemeleri	160
cc. Uluslararası Andlaşmalar:	161
c. Hak Özneleri	163
d. Denetimin Şekli.....	165
aa. Soyut Norm Denetimi	165
bb. Somut Norm Denetimi.....	166
e. Denetimin Kapsamı.....	168
f. Maddi Anlamda Kararların İçeriği.....	169

2. Anayasa Şikâyeti	177
a. Genel Olarak	177
b. Hak Özneleri	178
c. Denetimin Kapsamı ve Maddi Anlamda Kararların İçeriği.....	182
3. Anayasa'nın Yorumlanması	187
a. Genel Olarak	187
b. Hak Özneleri	190
c. Denetimin Usûlü	191
d. Maddi Anlamda Kararların İçeriği.....	195
4. Uluslararası Organların Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Vermiş Olduğu Yargı Kararlarının Uygulanabilirliğinin Denetlenmesi.....	196
a. Hak Özneleri	197
b. Denetimin Kapsamı ve Maddi Anlamda Kararların İçeriği.....	198
B. Anayasa'ya Uygunluk Denetiminde Ölçü Normlar	199
C. Anayasa'ya Uygunluk Denetimi Sonucunda Verilen Kararlar ve Uygulanması.....	203
1. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Niteliği	203
2. Kararların Uygulanması.....	204
II. ANAYASA MAHKEMESİNİN TEMEL HAKLARA İLİŞKİN YAKLAŞIMI VE BAŞLICA KARARLARI.....	208
A. Anayasa Mahkemesinin Doğrudan Temel Hakları Konu Alan Kararlarındaki Yaklaşımı	209
1. Kişi Hakları Alanında	209
2. Siyasal Haklar Alanında	214
a. Mahkemenin Çağdaş Demokrasilerde Çok Partili Yaşamın Kurumsallaştırılması Bakımından Siyasal Partilere Yaklaşımı	215
b. Seçme –Seçilme Hakkına İlişkin Yaklaşımı	220
3. Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Alanında	221
a. Ekonomik Haklar ve Ekonomik Alana İlişkin Yaklaşımı	222
b. Sosyal Hakların Korunmasına İlişkin Yaklaşımı.....	224
c. Kültürel Haklara İlişkin Yaklaşımı.....	229
B. Anayasa Mahkemesinin Temel Haklar Üzerinde Etki Doğuran Kurumsal Meselelere İlişkin Yaklaşımı	231
SONUÇ.....	243
KAYNAKÇA	248

ÖZET	296
ABSTRACT	297

KISALTMALAR

AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AY	Anayasa
AYM	Anayasa Mahkemesi
Bkz/bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
FAY	Federal Anayasal Yasa
FZ	Federalnıy Zakon
g.	Goda(Yıl)
HKK	Halk Komiserleri Konseyi
HVK	Halk Vekilleri Kongresi
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
md.	Madde
MSHS	Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
MYK	Merkez Yürütme Komitesi
No	Number, Numara
RF	Rusya Federasyonu
RF AYM	Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi

RSFSC	Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
RSFSR	Rosiskaya Sotsialistiçestkaya Federativnaya Sovetskaya Respublika
s.	Sayfa
SB	Sovyetler Birliğı
SCSB	Sosyalist Cumhuriyetlerin Sovyetler Birliğı
SSSR	Soyuz Sovetskih Sotsialistiçeskih Respublik
USSR	Union of Soviet Socialist Republics
v.	Versus
VKS	Vestnik Konstitutsionnogo Suda
Vol.	Volume

GİRİŞ

Bugün anayasal demokrasiler için vazgeçilmez bir kurum haline geldiği kabul edilen anayasa yargısı; anayasacılık düşüncesi ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda, anayasa yargısı hakkındaki çalışmaların; “sınırlı iktidar”, “hukuk devleti”, “temel hak ve özgürlüklerin korunması”, “kuvvetler ayrılığı” gibi kimi konularda yapılan çalışmalarla kesiştiği görülmektedir. Çünkü anayasalar sınırlı iktidara ulaşılması düşüncesinin yolu iken, iktidarın anayasaya uygun davranmasını sağlamanın yolu anayasa yargısıdır.

Anayasa yargısının yaygınlaşması; Huntington’ın *demokratikleşme dalgaları* adını verdiği süreçle paralellik göstermektedir. *Birinci Dalga*; 19. yüzyıldan; *İkinci Dalga*; II. Dünya Savaşı sonrasında ve *Üçüncü Dalga* da 1974 Portekiz Karanfil Devrimi’nden başlar.¹ Bu çerçevede anayasa yargısının yaygınlaşması dönemlerini de benzer şekilde adlandırmak olanaklıdır.

1970’ler ve özellikle 1980’ler otoriter rejimlerin kriz ve çöküntü dönemi olmuştur. 1980’lerin sonlarına doğru Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Birlik içindeki Cumhuriyetler’in demokrasiye geçmiş ve geçmekte olması, süreci doruk noktasına taşımıştır.² Bu süreçte, daha önce anlamlı bir demokrasi deneyimi geçirmemiş olan Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri’nin demokratikleşme yoluna girmiş olması ve Rusya Federasyonu’nun bu süreçte kurulması dikkat çekicidir. Rusya’yı önemli kılan ise; Üçüncü Dalga’da Rusya’nın eski Sovyet Cumhuriyetleri’nin demokratikleşme süreci üzerinde etki yaratma ihtimalidir.³ Bu ise, yeni bir “Ters Dalga” anlamına gelebilecektir.

Demokratikleşmenin ve benzer şekilde anayasa yargısının yaygınlaşmasının Üçüncü Dönemi’nde demokrasiye geçiş formunun temel taşı olarak, yeni anayasalarda temel hak ve özgürlüklerin tanınması ve anayasa yargısı mekanizmasının benimsenmesi görülmektedir.⁴ Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte Birlik Cumhuriyetleri de

¹ HUNTINGTON Samuel, Üçüncü Dalga Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme (Türkçesi: Ergun ÖZBUDUN), 3. Baskı, Ankara 2011, s. 28-31.

² ÖZBUDUN Ergun, Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Ankara 1993, s. 13.

³ HUNTINGTON Samuel, (2011), s. 313.

⁴ ÖZBUDUN Ergun, (1993), s. 159; THORSON Carla, Politics, Judicial Review and The Russian Constitutional Court, Oxford 2012, s. 1

anayasa yargısı mekanizmasını benimsemeye başlamıştır.⁵ Bu Mahkemeler, yalnızca bağımsız yargının geleneksel olarak desteklendiği ülkelerde değil aynı zamanda devlet sistemi ve siyasal anlayış olarak bağımsız anayasa yargısı anlayışına yer verilmeyen ülkelerde ortaya çıkmıştır. Anayasa yargısının yaygınlaşması süreci bazı soruları da beraberinde getirmiştir. Bu sorular, Anayasa yargısı mekanizmasının neden demokratikleşme çabası gösteren birçok ülkede benimsenmeye başladığı; anayasa yargısının demokrasiyi güçlendirip güçlendirmedeği ve bu ülkelerin bazılarında anayasa yargısı bağımsız, kurumsal bir yapı halini almışken neden diğerlerinde bunun gözlemlenemediği gibi noktalarda toplanabilir.⁶

Belirtmek gerekir ki, anayasa yargısının gelişmesi; kapitalist sistemi benimseyen devlet sisteminde ortaya çıkmıştır. Sosyalist hukuk sisteminde kuvvetler ayrılığı geçersiz bir kuramdır. Sosyalist hukukilik ve hukukun üstünlüğü farklı anlamlar taşımaktadır. Sovyet sistemi kanuna uygunluğu benimser ancak bu, “hukukun üstünlüğü” (*rule of law*) anlamına gelmemektedir.⁷ Sosyalist sistemin hak ve özgürlük algısı Marxist – Leninist bakış açısıyla uyumludur. Öyle ki; hak ve özgürlükler sosyalizmin nihai amacı olan sınıfsız toplumun gerçekleştirilmesi önünde engel teşkil edemez ve devlet; hakların kaynağı ve kontrol edicisi konumundadır. Sosyalist sistemin ortadan kalkmasıyla da anayasa yargısı; eski sosyalist bloğa yayılmıştır.

Sovyetler Birliğinin dağılma süreciyle bu topraklarda kuvvetler ayrılığı kuramı, Anayasa’nın üstünlüğü, hak ve özgürlüklerin korunması meseleleri dillendirilmeye başlanmış; hak ve özgürlüklerin korunması ile hukukun üstünlüğü anlayışı ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda; bir anayasal denetim mekanizmasının kurulmasının gerekliliği ilk kez iktidardaki yönetim tarafından ortaya konmuştur. İlk adımı, Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden biri olan Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti’nde (RSFSC) 27 Ekim 1989 tarihinde “Anayasal Denetim Komitesi” adı altında bir organın kurulması oluşturmaktadır. Anayasal Denetim Komitesi, kararları yargı niteliğini taşımayan ve bağlayıcı olmayan bir organ olarak varlık göstermiştir. Ancak gelişmeler anayasal denetimin bağımsız bir Anayasa Mahkemesi tarafından yerine getirilmesi

⁵ Anayasa Mahkemeleri, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Macaristan, Estonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Ermenistan ve Rusya gibi ülkelerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bkz. **SCHWARTZ** Herman, “The New East European Constitutional Courts” in A.E Dick Howard (ed.), *Constitution Making in East Europe*, Baltimore 1993; **SWEET STONE** Alec, *Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe*, Oxford 2000.

⁶ **THORSON** Carla, (2012), s. 1-3.

⁷ **BERMAN** J. Harold, “The Rule of Law and Law- Based State (Rechtstaatt)”, *The Harriman Institute Forum* 4, No:5, May 1991, s. 3.

gerektiği yönünde cereyan etmiştir. Bu çerçevede, Anayasa Mahkemesi 15 Aralık 1990 tarihinde kurulmuştur.⁸ Mahkeme, ilk kuruluşunda 1991 – 1993 tarihleri arasında, faaliyet gösterebilmiştir. 1993 Anayasası’nın kabulü ile yeniden yapılandırılarak günümüze kadar faaliyetini sürdürmektedir.

1993 Anayasası ile birlikte Rusya Federasyonu hukuk sisteminde temel hak ve özgürlükler alanında Sovyet dönemi Sovyet ve Rus Anayasaları’nda somutlaşan insan hakları anlayışından farklı, uluslararası toplumun değerleri ve Rus hukuk sisteminde kişinin hukuki statüsü yaklaşımının evrimi temelinde bir bakış açısı benimsenmeye başlamıştır.⁹ Bu yeni anlayış, 5 Eylül 1991 tarihli SCSB “*İnsan Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi*” ve 22 Kasım 1991 tarihli RSFSC “*İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi*” ile başlamıştır. Bu gelişme ile birlikte sosyalist devlet ilkelerinden vazgeçilerek Rusya Federasyonu’nun anayasal mevzuatı, uluslararası toplumun insan hak ve özgürlükleri konusundaki evrensel standartları ile uyumlu hale getirilmiş; değişiklik insan hakları konusunda tüm alana yansıtılmıştır. 1993 Anayasası ile Rusya anayasacılık tarihinde hak ve özgürlüklerin doğal, devredilmez, vazgeçilmez ve doğrudan uygulanma yetkisine sahip olduğu kabul edilmiştir (AY md. 17).¹⁰ Ayrıca Anayasa’nın 17. maddesi hükmü, Anayasa’da başka özel bir hüküm olmasa dahi bireylerin hak ve özgürlüklerin yargısal korunmasına olanak tanımaktadır.¹¹ Doğal hukuk anlayışına dayalı bu hak ve özgürlükler Anayasa’da geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Anayasa’nın 125. maddesi Anayasa Mahkemesinin yetkilerini, başvuru hakkına sahip olanları ve kararlarının etkilerini açık bir şekilde düzenlemiştir. Ayrıca Anayasa’nın yorumlanması yetkisi de Anayasa ile münhasır olarak Mahkeme’ye tanınmıştır.¹²

⁸ 15 Aralık 1990 tarihinde 1978 Anayasa’nın 119. maddesindeki “Anayasal Denetim Komitesi” ifadesinin “Anayasa Mahkemesi” olarak değiştirilmesi şeklinde, II. Halk Vekilleri Kongresi’nde kurulmuştur. Bkz. Vedomosti S’yezda Narodnih Deputatov RSFSR i Verhovnova Soveta RSFSR [RSFSC ‘nin Halk Vekilleri Kongresi ve Yüksek Sovyeti Gazetesi], No: 29, 1990, s. 395.

⁹ AVAKYAN Suren, Konstitutsionnoe Pravo Rossii (Uçebnyy Kurs) [Rusya Anayasa Hukuku (Ders Kitabı)], Norma – İnfra, Moskova 2014, cilt 2., s. 313.

¹⁰ European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), 11 November 1993, Comments on The Regulation on Human Rights in The Revised Draft Constitution of The Russian Federation (CDL) 93/41.

¹¹ European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), 11 November 1993, Comments on The Regulation on Human Rights in The Revised Draft Constitution of The Russian Federation (CDL) 93/41, s. 2.

¹² European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), Opinion on The Constitution of The Russian Federation as Adopted by Popular Vote on 12 December 1993, 24 March 1994, s. 13.

Anayasa yargısının oluşumu ve güçlenmesini açıklamaya yönelik birçok tez ortaya konmuştur.¹³ Shapiro, yargı denetiminin özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yaygınlaşmasını kuvvetler ayrılığı ve hakların korunması teziyle açıklar.¹⁴ II. Dünya Savaşı deneyimi sonrası anayasal hakları üstün hukukun parçası haline getirecek mekanizmalar anayasalarda öngörölmeye başlanmıştır. Buna göre anayasa mahkemelerinin özellikle hakların anayasallaştırılması ile birlikte güçlenmelerini sağlayan gelişme, bu hak ve özgürlükleri koruma görevidir.¹⁵ Mahkemeler bu koruma görevini; hak ve özgürlüklere ilişkin temel kavram ve ilkeleri geliştirme ve yorum yetkisiyle mevcut ilkelere haklar yaratma biçiminde yerine getirmektedir.

Rusya Federasyonu'nda da 1991 yılından başlayarak Anayasa Mahkemesinin kararlarıyla temel haklar ve yargısal koruma konusunda birikim ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışma, geçmişte bağımsız bir anayasa yargısı anlayışının veya demokrasinin yer almadığı Rusya Federasyonu topraklarında anayasa yargısının benimsenmesine odaklanmıştır. Çalışmada, Mahkeme'nin hakları koruma işlevi açısından değerlendirme yapılacaktır. Bu çerçevede, doğrudan kaynaklara erişilerek Mahkemenin temel haklar konusundaki yaklaşımını incelemek ve bilgi aktarımı sağlamak amaçlanmaktadır.

Öte yandan Türkiye'de Rusya Federasyonu anayasa hukuku konularında yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görölmektedir.¹⁶ Batı literatüründe Rusya Federasyonu'nda anayasacılık, anayasa yargısı ve demokrasiye geçiş süreçleri üzerine 1990'lı yıllardan bu yana çalışmalar yapıldığı, Türkiye'de yapılan çalışmalarda genel olarak batılı kaynaklardan aktarım yapıldığı gözlenmektedir.¹⁷ Bu bağlamda bu çalışmanın Türkiye'de öğreتيye mütevazı bir katkı sağlayacağı umulmaktadır.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. **KABOĞLU** İbrahim, Anayasa Yargısı, 3. Baskı, Ankara 2000, s. 16; **ERGÜL** Ozan, Yeni Kurumsalci Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi, Ankara 2007, s. 91; **SHAPIRO** Martin, "The Success of Judicial Review", Constitutional Dialogues in Comparative Perspective, Sally KENNEY – William M. REISINGER & John C. REITZ (eds) içinde, London 1999, s. 193; **LJPHART** Arend, Patterns of Democracy, New Haven 1999, s. 230; **KOOPMANS** Tim, Courts and Political Institutions – A Comparative View, Cambridge University Press, 2003, s. 70; **HIRSCHL** Ran, "The Political Origins of Judicial Empowerment Through Constitutionalization: Lessons From Four Constitutional Revolutions" Law and Social Inquiry, Vol 25, 2000.

¹⁴ **SHAPIRO** Martin, (1999), s. 196-203.

¹⁵ **ERGÜL** Ozan, (2007), s. 112.

¹⁶ Bkz. Ulusal Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr>

¹⁷ Yapılan çalışmaların bazıları şöyledir: **AHDİEH**, Robert B. (1997), *Russia's Constitutional Revolution: Legal Consciousness and the Transition to Democracy, 1985–1996* (University Park, PA: Pennsylvania State University Press); **BARRY**, Donald D. (ed.) (1992), *Toward the "Rule of Law" in*

Belirtmek gerekir ki, federal devlet olması nedeniyle Rusya’da merkezi Anayasa Mahkemesi yanında Federe Cumhuriyetler de Anayasa Mahkemeleri’ne sahiptir. Çalışma kapsamında yalnızca Rusya Federasyonu’nun federal düzeydeki Anayasa Mahkemesi (*Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi*) ele alınacaktır.

Bu bakımdan çalışmanın kapsamında bazı sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır:

- Öncelikle Sovyetler Birliği sonrası dönemde kurgulanan yeni anayasal düzeni anlamak için, sosyalist hukuk ve devlet anlayışının ve Sovyetler Birliği dönemi Anayasalarının hak ve özgürlük anlayışının ne olduğunun tespiti;
- Rusya Federasyonu’nda anayasa yargısının tasarımı izlenilen yol ve geçirdiği evrelerin genel çizgileri;
- Rusya Federasyonu Anayasası ve diğer hukuki düzenlemelerinde temel hak ve özgürlüklerin hangi anlayış çerçevesinde ele alındığı ve yargısal korunmasına yönelik normların neler olduğunun tespiti;

Russia? Political and Legal Reform in the Transition Period (Armonk: M.E. Sharpe); **BIRYUKOV**, Nikolai and Sergeyev, Victor (1997), *Russian Politics in Transition: Institutional Conflict in a Nascent Democracy* (Leeds Studies in Democratization; Aldershot: Ashgate); **ELSTER**, Jon (1993), “Constitution-Making in Eastern Europe: Rebuilding the Boat in the Open Sea”, *Public Administration*, 71 (Spring/Summer), 169–217; **FELDBRUGGE**, F.J.M. (1990), “The Constitution of the USSR”, *Review of Socialist Law*, 16 (2), 163–224; ——— (1993), *Russian Law: The End of the Soviet System and the Role of Law* (Boston; Martinus Nijhoff Publishers); **FEREJOHN**, John (1999), “Independent Judges, Independent Judiciary: Explaining Judicial Independence”, *Southern California Law Review*, 72, 353–84; **HAHN**, Jeffrey (ed.) (1996), *Democratization in Russia: The Development of Legislative Institutions* (Armonk, NY: M.E. Sharpe); **HAUSMANINGER**, Herbert (1992), “From the Soviet Committee of Constitutional Supervision to the Russian Constitutional Court”, *Cornell International Law Journal*, 25, 305–37; **HERRON**, Erik S. and **RANDAZZO**, Kirk A. (2003), “The Relationship between Independence and Judicial Review in Post-Communist Courts”, *Journal of Politics*, 65, 422–38; **HOLMES**, Stephen (1993), “Conceptions of Democracy in the Draft Constitutions of Post-Communist Countries” (Chicago: University of Chicago); **KITCHIN**, William (1995), “Legal Reform and the Expansion of Judicial Power in Russia”, in Neal C. Tate and Torbjørn Vallinder (eds), *The Global Expansion of Judicial Power* (New York: New York University Press); **MAGGS**, Peter (1997), “The Russian Courts and the Russian Constitution”, *Indiana International and Comparative Law Review*, 8 (1), 99–117; **POMERANZ**, William (1997a), “Judicial Review and the Russian Constitutional Court: The Chechen Case”, *Review of Central and East European Law*, 23, 9–48; **SCHWARTZ**, Herman (1993), “The New East European Constitutional Courts”, in A.E. Dick Howard (ed.), *Constitution Making in Eastern Europe* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press); ——— (2000), *The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe* (Chicago: University of Chicago Press); **SHARLET**, Robert (1992), *Soviet Constitutional Crisis: From De-Stalinization to Disintegration* (Armonk, NY: M.E. Sharpe); ——— (1993), “The Russian Constitutional Court: The First Term”, *Post Soviet Affairs*, 9 (1), 1–39; ——— (2001), “Russia’s Second Constitutional Court: Politics, Law and Stability”, in Victoria E. Bonnell and George Breslauer (eds), *Russia in the New Century: Stability or Disorder?* (New York: Westview Press); ——— (2007), “The Russian Constitutional Court’s Long Struggle for Viable Federalism”, in Gordon B. Smith and Robert Sharlet (eds), *Russia and Its Constitution: Promise and Political Reality* (Leiden: Martinus Nijhoff), 23–50; **SMITH**, Gordon B. (1996), *Reforming the Russian Legal System* (Cambridge Russian Paperbacks, 11; Cambridge: Cambridge University Press).

- Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin hakların korunması işlevinin tespiti yapılırken; vermiş olduğu kararlardan yola çıkılarak yargısal korumada genişletici mi yoksa daraltıcı eğilimde mi bulunduğu, etkili bir koruma sağlayıp sağlamadığının tespiti;

- Bu tespit ile; anayasal düşüncelerin/kurumların kaçınılmaz göçü sonucunda bu fikir ve kurumların sınırlardan geçerken nasıl bir dönüşüme uğradığı sorusuna da yanıt aramaktır.

Bu çerçevede çalışma üç bölüm olarak tasarlanmaktadır. Çalışmanın Birinci Bölümünde Rusya Federasyonu'nda anayasa yargısının ortaya çıkışı ve tarihsel gelişiminin ana çizgilerine yer verilecektir. Anayasa yargısının ortaya çıkışında geçiş döneminin özelliklerini ele almak amacıyla geriye doğru sınırlı bir süreç ele alınmaktadır. Bu bağlamda, anayasa yargısının şekillenmesindeki önemi gereği konuya anayasacılık gelişmelerine değinerek yaklaşmak uygun olacaktır. Bu gelişmeler ve temel haklar, hem Sovyetler Birliği hem de Birlik Cumhuriyeti olarak Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC) düzeyinde ele alınacaktır. Mahkemenin mevcut örgütsel yapısı ve kurumsal işleyişi bu başlık altında incelenecektir.

Çalışmanın İkinci Bölümünde Rusya Federasyonu'nda temel hak ve özgürlüklerin genel rejimine yer verilecektir. Anayasa'nın hak ve özgürlük anlayışı ile genel anlamda hakların korunması mekanizmaları ele alınacaktır.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde ise; Mahkemenin temel hakların korunmasına ilişkin görev ve yetkileri ile başlıca kararlarına yer verilecektir. Bu bağlamda Mahkemenin kendi görev alanına yaklaşımtemel hakların korunmasına ilişkin yaklaşımı, kararları çerçevesinde bu bölüm içinde ele alınacak olup Mahkemenin yaklaşımı başlıca kararları çerçevesinde araştırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NDA ANAYASA YARGISININ DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİNİN ANA ÇİZGİLERİ

Rusya Federasyonu'nda yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimini sağlamakla görevli Anayasa Mahkemesi; 15 Aralık 1990 tarihinde II. Halk Vekilleri Kongresi'nde Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (*Rossiskaya Sotsialistiçeskaya Federativnaya Sovetskaya Respublika*) (RSFSC) Anayasası'nın 119.¹⁸ maddesinde yapılan değişiklikle kurulmuştur. Dönemin Devlet Başkanı Mihail Gorbacov'un “yeni demokratik sosyalizm” açılımı *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* 'nın¹⁹ (yeniden yapılanma) yarattığı hukuk reformuna değinilmesi; yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemekle görevli bir Anayasa Mahkemesine neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamak için uygun olacaktır. Burada, 1990 yılı Anayasa değişikliklerine giden süreçte yaşanan gelişmeleri ortaya koyabilmek için konuya Rusya'da anayasacılık gelişmelerinin genel çizgileriyle yaklaşmak uygun olur.

Rusya'da anayasa yargısına giden yol, tıpkı anayasa yargısının evrensel tasarımı gibi anayasal gelişim süreçlerinin içinden geçmektedir. Bu süreçlerin üç ana başlıkta toplandığı görülmektedir.²⁰ Bunlardan ilki, 1917 Ekim

¹⁸ Anayasa'nın , Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yapısını düzenleyen 119.maddesi bu değişiklikten önce 27 Ekim 1989 tarihinde kurulan ve fakat hiç faaliyet gösteremeyen Anayasal Denetim Komitesi hakkındadır. (Vedomosti Verhovnova Soveta RSFSR) [RSFSC Yüksek Sovyeti Gazetesi], No.44, 1989, s. 1303.

¹⁹ *Perestroyka*; sistem olarak sosyalizmin ve onun tüm kurumlarının sistem içinde kalarak demokratikleştirilmesi olarak adlandırılmıştır. “Daha fazla sosyalizm daha fazla demokrasi” sloganıyla hareket edilen bu girişim Gorbacov'a göre; daha dinamik adımlar ve daha yaratıcı bir gayretle hukuk düzeninin kurumsallaştırılması, bilimsel yöntemlerle ekonomik düzenin yönetilmesi, yönetimde etkililik, günlük hayatta demokrasi, açıklık ve kolektifliğin artırılması, bireyler için insan onuru ve öz saygının sağlanması demektir. Ayrıca; ülke içinde yerleştirilecek daha medeni yaşam koşullarının varlığı ile bunun sonuçlarının uluslararası ilişkilere de yansıtılması anlamına gelmektedir. Bkz. **GORBAÇOV** Mihail S., *Perestroika: New Thinking for Our Country and The World*, Harper & Row Publishers, New York 1987, s. 36-37.

²⁰ **BAGLAY** Marat V., *Konstitutsionnoe Pravo Rossiskoy Federatsii* [Rusya Federasyonu Anayasa Hukuku], Norma, 11. Baskı, Moskova 2015, s. 49; **NEKRASOV** Sergey İ., *Konstitutsionnoe Pravo* [Anayasa Hukuku], Yureyt, Moskova 2016, s. 12; **KUTAFİN** Oleg E., *Rossiskii Konstitutsionalizm* [Rus Anayasacılığı], Moskova 2016, s. 47; **AVAKYAN** Suren, *Konstitutsionnoe Pravo Rossii*, [Rusya Anayasa Hukuku], Moskova 2005, cilt 1, s. 178; **SMOLENSKİİ** Mihail, *Konstitutsionnoe Pravo Rossii* [Rusya Anayasa Hukuku], Moskova 2015, s. 28.

Devrimi'ne²¹ kadarki dönem; ikincisi, Sovyetler Birliği Dönemi ve üçüncüsü de Sovyetler Birliğinin dağılmasından günümüze kadarki dönemdir.

I. 1917 DEVRİMİNE KADARKİ DÖNEM

1917 Ekim Devrimi öncesinde Rusya'da anayasal gelişmelerin başlangıç noktası, aristokrasiye (*dvoryanin*) siyasal haklar tanınmasını öngören ve 18. yüzyılın (yy) ortalarına doğru ortaya çıkan aristokrat anayasacılık fikrine kadar gitmektedir. Ancak modern anayasacılığın izleri mutlak monarşiden parlamenter monarşiye geçiş (1905- Şubat 1917) ve sonrasında parlamenter cumhuriyete geçiş (Şubat 1917- Ekim 1917) dönemlerinde görülmektedir.

İlk anayasa taslağı, “*Aristokrat Anayasacılık*” olarak adlandırılan bir hareketin ürünüdür.²² Bu hareket, Yüksek Danışma Meclis²³ (*Verhovny Tay'ny Sovet = Supreme Privy Council*) üyelerinin girişimiyle Çariçe'nin yetkilerini sınırlandırmak üzere Çariçe tarafından imzalanan 1730 Şartı²⁴ ile başlamaktadır. 8 maddeden oluşan Şartı önemli kılan; Yüksek Danışma Meclisi'nin onayı olmaksızın Çar'ın kimse ile savaş ve barış yapamayacağı; yeni vergi koyamayacağı; mahkemelerde yabancıların yer alamayacağı ve yargı kararı olmaksızın soyluların mal ve eşyalarına el konulamayacağı yönünde hükümler içermesidir.

Rusya'da bu alanın gelişimi; insan haklarının oluşumu ve geliştirilmesinin, özellikle kişi hakları ve siyasal haklar için yapılan mücadelenin yavaş ve sancılı süreci

²¹ ÇAM Esat, Devlet Sistemleri, İstanbul 1970, s. 152; VERNON Manfred, Devlet Sistemleri (Çev:Mümtaz Soysal), Ankara 1961, s. 166-167; POTATTUROV V. A.- TUGUSOVA G. V.- GURİNA M. G., İstoriya Rossii [Rusya Tarihi], Moskova 2002, s. 482-486; Oteçestvennaya İstoriya: XX vek [20.yy Ulusal Tarihi], İzd Altayskii Universitet, Barnaul 2006, s. 4-18.

²² KUTAFİN Oleg E., (2016), s. 47.

²³ Yüksek Danışma Meclisi (Verhovny Tay'ny Sovet), Rusya'da, 1726- 1730 tarihleri arasında faaliyet göstermiş, aristokratlardan oluşturulmuş ve önemli devlet meselelerinin görüşülmesinde yer almış danışma organıdır. Bkz. Ukaz ob “Uçerejdenii Verhovnogo Tay'nogo Soveta” No:4830 8 Marta 1726, Polnoe Sobraniye Zakonov Rossiskoy İmperii [8 Mart 1726 tarih ve No: 4830 sayılı “Yüksek Danışma Meclisi Kurulması hakkındaki Kararname, Rusya İmparatorluğu Kanunlar Külliyyatı], C. 7, s. 568-569; Manifesto ob “Uniçtojenii Verhovnogo Tay'nogo Soveta i Vıysokogo Senata i Vostanovleniye Po Prejnemu Senata” No:5510 4 Marta 1730, Polnoe Sobraniye Zakonov Rossiskoy İmperii [4 Mart 1730 tarih ve No:5510 sayılı “Yüksek Danışma Meclisi ve Yüksek Senato'nun Kaldırılıp Eski Senato'nun Getirilmesi” hakkındaki Kararname, Rusya İmparatorluğu Kanunlar Külliyyatı], C. 8, s. 253- 254.

²⁴ 25 Ocak 1730 tarihinde Çariçe Anna İvanovna'nın tahta çıkışından önce imzaladığı daha sonra kendisi tarafından kaldırılan, Çar'ın iktidarını sınırlandırmayı hedefleyen ilk anayasal nitelikli belgedir. Yüksek Danışma Meclisi üyesi Aristokratları tarafından bazı anayasa tasarıları hazırlanmış ancak bu belge gibi onlar da uygulanmamıştır. Bkz. Konditsiya 1730 goda [1730 Şartı] <http://xn--d1aml.xn--h1aaidg8g.xn--p1ai/18/konditsii-1730-goda/>

olarak tanımlanabilmektedir. 20. yy'a kadar Rusya'da insan hakları, insanların büyük kısmı için sadece anayasalardaki veya ilerici insanların kafalarındaki bir projeden ibarettir.²⁵ Bu bağlamda özellikle 17. yy'da serflik, tüm sınıf ve katmanlardan olan halkı köleleştirdiği ve hakların doğası ile uyumlu olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca, toprak sahipleri ile köylülerin sorumluluklarının bir kararname ile belirlenmesi ve köylülerin haklarının toprak sahipleri tarafından ihlal edilmesi halinde bu kararnamelere ve ihlallere karşı köylülerin de yargıya başvurabilmesi önerilmiştir.²⁶

18. yy'da ise; iktidar eleştirisi, devletin temel ödevinin doğuştan gelen eşitsizlikleri gidermek adına kamu düzenini, barışı, adaleti, ticareti ve eğitimi sağlamak olduğu şeklinde yapılmıştır. Bu amaçla, yasaların kısa ve halk dilinde yazılması, yargı teşkilatının idari teşkilattan ayrılması ve jüri sisteminin getirilmesi önerilmiştir.²⁷

19.yy'da Mihail Speranski doğal hak anlayışından yola çıkarak devletin doğal hakları gözetmesi gerektiğine işaret etmiştir. Serflik zamanından kalan uygulamaların ortadan kaldırılmasını; önce köylülerin görevlerinin yasa ile düzenlenmesi ve daha sonra da köylünün toprağa bağımlılığının ortadan kaldırılması şeklinde iki aşamada yapılmasını önermiştir. Bu çerçevede 1730 Şartı'nı takiben bazı anayasal belge hazırlıkları ve manifestolar ile birlikte özellikle Çar I. Aleksandr döneminde (1801-1825) devlet yönetiminde reformların yapılmasını sağlamıştır. Reformun içeriği, Rusya'da devlet iktidarının yasama, yürütme ve yargı organlarından oluştuğu; yasama organının Duma, yargı organının Senato ve yürütmenin de Bakanlıklar tarafından yerine getirilmesine ve her bir organın kendine ilişkin organik yasasının yapılmasına yöneliktir. Yargılama olmadan kimsenin cezalandırılmayacağı, herkesin gücü ölçüsünde vergi vermekle yükümlü olduğu, egemenliğin bizzat İmparatora ait olduğu belirtilmekte olup, Anayasa'nın devletin yapısı ve esasını belirlediği ifade edilmektedir.²⁸ 1810 yılında Duma'nın kurulması, 1802'den itibaren Bakanlıkların örgütlenmesinde değişikliğe gidilmesi, 1832'de tüm mevzuatın bir araya getirilerek Yasalar Külliyyatı yapılması, reformun gerçekleştirilebilen kısmıdır.²⁹ Bundan başka,

²⁵ **TRUŞKİN** Yuri V.,Prava Çeloveka [İnsan Hakları], Moskova 1997, s. 16.

²⁶ **İSAYEV** İgor A. – **ZOLOTUHİNA** Natalya M., İstoriya Politiceskih i Pravovih Uçenniy Rossii [Rusya'nın Siyasal ve Hukuki Doktrininin Tarihi], Moskova 2003, s. 178-179.

²⁷ **NUDNENKO** Lidya A.,Konstitutsionnye Prava i Svobodiy Liçnosti vı Rossii [Rusya'da Kişinin Anayasal Hak ve Özgürlükleri], Yüridiçeskii Sentr Press 2009, s. 38-40.

²⁸ **SPERANSKİİ** Mihail M., Proekty i Zapiski [Projeler ve Notlar], Moskova 1966, s. 222-225.

²⁹ **KUTAFİN** Oleg E., (2016), s. 65; Bkz. **KURAT** Akdes Nimet, Rusya Tarihi (Başlangıcından 1917'ye kadar) 1987; İstoriya Rossii (IX – XX vv), (Uçeb.posobie dlya vuzov/Otv.red. Ya. A. Perexov) [Rusya

Dekabristler³⁰, Zapatnikler (Batı taraftarları) ve Slavyanofilst³¹'ler de Rusya'da hak ve özgürlüklerin hukuki içeriğinin bilinmemesi nedeniyle serflik zamanından kalma uygulamaların reformlar aracılığıyla kaldırılması anlayışını benimsemiştir.

19. yy ikinci yarısında ise; Rusya devlet hayatında reformlar Çar II. Aleksandr tarafından sürdürülmüştür. II. Aleksandr'ın reformları, siyasal, toplumsal, hukuki ve askeri alanı kapsayacak şekilde genel bir reform planının hayata geçirilmesi amacını taşımaktadır. İlk olarak, 1861 yılında serflikin kaldırılmasına ilişkin bir Manifesto imzalanmıştır. Bu Manifesto ile, toprağa bağlı çalışan serfler yalnızca özgür bireyler haline getirilmemiş, aynı zamanda komünal mülkiyet esaslarına göre kendilerine bir miktar toprak tahsisi öngörülmüştür. Diğer önemli gelişme, 1864 yılında yapılan *Zemstvo* (yerel yönetim sistemi) reformudur.³² Reformun bu kısmı, delege seçimi yoluyla oluşturulan *zemstvo* konseylerine eğitim, sağlık, ulaşım gibi konularda kontrol yetkisi verilmesine ilişkindir. II. Aleksandr'ın hukuk reformları ise; özellikle yargıya ilişkindir. Mahkemelerin yargılama usulünde değişiklik yapılması, jüri sisteminin getirilmesi, avukatların baro aracılığıyla örgütlenmesi, köylülerin kendi aralarındaki uyuşmazlıkları çözmek üzere kasaba mahkemeleri (*volost*) kurulması öngörülmüştür. Bu sayede yargıda eşitlik ve adalet ilkelerinin uygulanmasında etkinlik sağlanmaya çalışılmıştır. Reformun son kısmını ise; 1874 yılında askeri hizmete alımlarda sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması oluşturmuştur.

II. Aleksandr'ın devlet yönetimine ve Rusya'nın anayasal ve demokratik çizgide yeniden yapılandırılmasına ilişkin reformları ağır ve sancılı bir süreçte gelişmiştir. Reform, aynı zamanda devrimci hareketlerin önünü açmış terör eylemleri ve baskı ile karşılık bulmuştur. 1905 yılına gelindiğinde ülkede Çarlık yönetimine karşı

Tarihi [Yükseköğretim İçin Ders Kitabı] Gardariki, Moskova 2000; **MUNÇAEM Ş. M - USTİNOV V. M.**, *Političeskaya İstoriya Rossii* [Rusya Siyasi Tarihi], Norma/İnfa Moskova 1999.

³⁰ Rusya'da 1810- 1820 arasında ortaya çıkan ve mutlakiyet rejiminin ve serflikin ülkenin gelişimi önünde engel teşkil ettiği ve bu nedenle Rus yaşamının değişiminin gerekliliğine inanan muhalif hareketin adıdır. Hareket, adını Aralık (Dekabre) ayında ortaya çıkmasından almıştır.

³¹ Rusya'nın kendine özgü medeniyete sahip olduğu ve gelişmenin Avrupa değerleri ile değil, Rusya'nın kendi hukuki düzeni çerçevesinde sağlanması gereğine inanan reform yanlısı gruptur.

³² *Zemstvo* reformu; kapitalist gelişmeler karşısında otokratik Rusya yönetiminin devrimci hareketlere karşı liberalleri kazanabilmesi amacından doğan, il ve bölge yerel yönetim kurumlarının kapitalist sisteme uyum reformudur. Reform, soylu sınıfının çeşitli menfaatlerini yansıtmaktadır. Seçim sistemi, sınıf ve mülkiyet esasına dayanmaktadır. Seçmenler 3 ana gruba ayrılmıştır: özel mülk sahipleri, köylü komünleri ve kasaba halkıdır. *Zemstvo* Meclisi ve Konseyi kendi aralarında yönetsel iletişinden yoksundur. İcrai güce sahip değildirler. İşlemleri Valilik ve İç İşleri Bakanlığı tarafından kontrol edilmekte olup *Zemstvo* Meclisinin kararları bunlar tarafından askıya alınabilmektedir. Bkz. Bolşoy Sovetskoy Entsiklopedii, Slova "Zemskaya Reforma 1864" [Büyük Sovyet Ansiklopedisi " Kelime "Zemstvo Reformu 1864"] <http://bse.sci-lib.com/article046149.html>.

ayaklanmaların³³ ortaya çıkması Çarı bir dizi reform yapmaya zorlamıştır. 17 Ekim 1905 tarihinde Çar II. Nikolay tarafından imzalanan Manifesto, Çarın yetkilerini sınırlandırmayı öngören bildiri niteliğindedir. Öyle ki, Manifesto ile kişilere; kişi dokunulmazlığı, inanç özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü tanınmıştır. Ayrıca, yasama yetkisini kullanacak olan Devlet Duması'nın³⁴ onayı olmadan hiçbir yasanın çıkarılamayacağı öngörülmüştür.³⁵ 20 Şubat 1906 tarihli Manifesto ile Devlet Konseyi (*Gosudarstvennyy Sovet*) ve Devlet Duması'nın yasama yetkisini birlikte kullanacağı ve Devlet Konseyi'nin yasama organının üst kanadı olduğu hükme bağlanmıştır.³⁶

23 Nisan 1906 tarihli “*İmparatorluk Temel Yasaları*”³⁷ (*Osnovniye Gosudarstvenniye Zakony Rossiskoy İmperii*) ile Devlet Duması ve Devlet Konseyi'ne ilişkin Manifesto ve 1905 tarihli Manifesto'da değişiklikler yapılarak mutlak monarşiden parlamenter monarşiye geçilmiştir. *Temel Yasalar* belgesine göre; şahsiyeti "kutsal ve dokunulmaz" (md. 4 - 5) olan İmparator, yasama ve yürütme erklerini elinde bulundurur (md. 7- 21). Yargı erki, İmparator adına mahkemeler tarafından kullanılır (md. 22). Yasalar, Devlet Duması ve Devlet Konseyi tarafından kabul edilmedikçe yapılamaz ve İmparatorun onayı olmadan yürürlüğe giremez (md. 44). *Temel Yasalar*'da değişiklik, ancak İmparatorun inisiyatifiyle Devlet Duması ve Devlet Konseyi'nde yapılabilir (md. 8).

Temel Yasalar'ın İkinci Bölümü Rus tebaasının hak ve ödevlerine ilişkin hükümler içermektedir. Bu bölümde yurt savunması (md. 28) ve vergi (md. 29) ödevi ile kişi dokunulmazlığı (md. 30); suç ve cezanın kanuniliği ilkesi (md. 31, 32); konut dokunulmazlığı (md. 33); yerleşme ve seyahat özgürlüğü (md. 34); mülkiyet hakkı (md. 35); barışçıl toplantı ve gösteri yapma hakkı (md. 36); ifade özgürlüğü (md. 37);

³³ Tarihe "Kanlı Pazar" adıyla geçmiş olan, Aralık 1905 yılında 200.000 Petersburg işçisinin Çara karşı sosyal taleplerini içeren bir dilekçe ile olaysız gösteri yaptığı sırada Çar askerlerince ateş açılması ve çok sayıda kişinin öldürülmesi olayı, 1905 devriminin başlangıcı olmuştur.

³⁴ “Manifest ob Uçerejdenii Gosudarstvennoy Dumıy 1905 goda 6 Avgusta” [Duma'nın Kurulmasına İlişkin 6 Ağustos 1905 tarihli Manifesto] Bkz. **Konstitutsiya Rossiskoy Federatsii** <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3081/>

³⁵ **ŞERBATOV** Mihail – **GOGOLEVSKİİ** Aleksandr, Konstitusionalizm: İstoriçeskii Put Rossii kı Liberal'noy Demokratii [Anayasacılık: Liberal Demokrasiye Rusya'nın Tarihi Yolu], Moskova 2000, s. 585- 586; **TİTOV** Sergey A., İstoriya Parlamentarizm vı Rossii [Rusya'da Parlamentarizmin Tarihi], Moskova 2015, s. 42.

³⁶ **ŞERBATOV** Mihail – **GOGOLEVSKİİ** Aleksandr, (2000), s. 599- 601; **TİTOV** Sergey (2015), s. 43.

³⁷ 23 Aprelya 1906 goda “Utverjdeniye Osnovniye Gosudarstvenniye Zakony” [Devletin Temel Yasalarının Onayı 23 Nisan 1906] Bkz. <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/apr1906.htm>.

örgütlenme özgürlüğü (md. 38) ve inanç özgürlüğü (md. 39) düzenlenmiştir. Ancak *Temel Yasalar*'ın devletin anayasal yapısına ve hak ve özgürlüklere ilişkin hükümler içermesine rağmen, anayasa niteliğinde olup olmadığı öğretide tartışmalı bir konudur.³⁸

Çarın zaman içinde verdiği ödünleri sınırlamaya başlaması ve I. Dünya Savaşı ile birlikte ülkede siyasal, sosyal ve ekonomik bunalım daha da tırmanmıştır. Nihayetinde, 23 Şubat (8 Mart) 1917 tarihinde kadın ve erkek çok sayıda işçinin grev ve lokavt nedeniyle St. Petersburg'da yaptıkları sokak gösterilerine gösterileri bastırmakla görevli askerlerin de destek vermesiyle eylemler, *Şubat Devrimi* ile sonuçlanmıştır. Çar II. Nikolay tahtan çekilmiş ve bir Deklarasyon yayımlanarak Geçici Hükümet kurulmuştur.³⁹ Bu süreçte Petersburg'da (o dönem Petrograd), 1905 işçi konseyleri modelini esas alan Sovyet yapılanması tamamlanmış; İşçi ve Asker Sovyeti, Geçici Hükümet ile birlikte yönetimde yer almıştır. Geçici Hükümet, İşçi ve Asker Sovyetinin de etkisi ile bir kararname yayımlayarak Kurucu Meclis oluşturulmasına ve herkese oy hakkının tanındığı seçimlerin yapılmasına karar vermiştir. Kurucu Meclis seçimlerine ilişkin yasa tasarısında seçmen kitlesi oldukça geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Etnik, dini veya servete ilişkin ayrımcılık yapılmaksızın kadınlar ve ordu mensupları da dâhil seçme hakkı tanınmış, seçmen yaşı 20 olarak belirlenmiştir. Öte yandan, Geçici Hükümet tarafından 1 Eylül 1917'de bir Deklarasyon ile Rusya'da Cumhuriyet ilan edilmiş; daha sonra bu yönetim şekli değişikliği Kurucu Meclis seçimlerine ertelenmiştir.⁴⁰ Ancak Kurucu Meclis seçimlerinden hemen önce 25 Ekim (7 Kasım) 1917'de Bolşevikler önderliğinde *Ekim Devrimi* gerçekleştirilmiş, Geçici Hükümet devrilmiş ve Rusya'da yeni bir anayasal düzene geçilmiştir.

³⁸ Devrim öncesi dönemi siyaset bilimcileri ve hukukçularından bazıları (P.B Strube, N.P Eroşkin, A.İ Korolev, G.B. Gal'perin ve V.M. Kuritsın *Temel Yasalar*'ın, dünya genelinde görülen Anayasalarla karşılaştırılabilecek nitelikte bir Anayasa olduğu ve devlet yapısının anayasal monarşiye dönüştürüldüğü görüşündedir. **MİHAYLOVA** Natal'ya V., *İstoriya Gosudarstvo i Pravo* (XIX – Naçalo XXI Vek.) [Devlet ve Hukuk Tarihi (19 – 21. Yy Başları)], Moskova 2014, s. 17. Ayrıca *Temel Yasaları* hazırlayanlar bu belgenin hazırlanmasında 1850 Prusya Anayasası'nı örnek aldıklarını belirtmektedir. **ÇİBİRYAYEV** S.A., *İstoriya Gosudarstvo i Pravo* [Devlet ve Hukuk Tarihi], Moskova 2002, s. 255. Ayrıca bkz. **REYSNER** Mihail A., *Konstitutsionnoe Pravo Rossii: Sovetskoe Pravo ot 1918 goda do Stalinskoy Konstitutsii* [Rusya Anayasa Hukuku: 1918'den Stalin Anayasası'na kadar Sovyet Hukuku], <http://www.allpravo.ru/library/doc117p0/instrum118/print244.html>; **ÇİSTYAKOV** Oleg İ., *Rossiskoe Zakonodatel'stvo X – XX Vekov* [10-20 yy Rus Mevzuatı], Moskova 1994, s. 41-52.

³⁹ **ÇİSTYAKOV** Oleg İ., [1994], s. 136-184.

⁴⁰ **KUTAFİN** Oleg E., (2016), s. 98-99.

II. SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ

Bir Sovyet hükümeti oluşturulmasını öngören 1917 Ekim Devrimi (*Büyük Sosyalist Ekim Devrimi*) ile birlikte Tüm- Rusya Asker ve İşçi Sovyetleri II. Kongresi (*Vse Rossiskii S'yezd Sovetov Raboçih i Soldatskih Deputatov*) toplanmış ve en yetkili iktidar organı olarak göreve başlamıştır. Kongre, yalnızca devlet organlarının oluşturulmasında görev almamış aynı zamanda yeni iktidarın temelini belirleyen anayasal düzenlemeler yapmıştır. 1917 Ekim Devrimi ile başlayan bu süreç 1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam etmiştir.

A. Sovyetler Birliği Anayasaları

“Sovyet” (sovet) sözcüğünün Rusça'da sözlük anlamı; danışma, tavsiye, danışma kurulu demektir.⁴¹ Rusya'da anayasal bir kurum haline gelmeden önce Sovyet; köylüler, işçiler ya da askerler tarafından belirli bir kural çerçevesinde olmaksızın en küçük birimi köylerde olmak üzere kurulan ve seçim yoluyla merkez Sovyetlerin oluşumunu sağlayan örgütlenme biçimi, özgül yapıdır.⁴²

1917 Ekim Devriminden sonra Rusya'da devlet organlarının oluşumunda ve Temel Yasaların hazırlanmasında yetkili en yüksek otorite Tüm - Rusya Sovyetleri Kongresidir. Kongrenin toplanamadığı zamanlarda bu yetkiler Tüm – Rusya Merkez Yürütme Komitesi (MYK) (*Vse Rossiskii Tsentral'ny İсполнителny Komitet*) tarafından kullanılmıştır. Ancak Hükümetin günlük işlerinin yürütülmesini sağlamak, kararnameler yayımlamak, emir ve direktifler vermekle yetkili organı Halk Komiserleri Konseyi (HKK) (*Sovet Narodnih Komissarov: Sovnarkom*) ise; 1917 Ekim Devrimi sonrasında yayımladığı kararnameler aracılığıyla Konseyin “Kurucu Meclis toplanıncaya kadar” otoriteyi sağlayacak geçici bir işçi köylü hükümeti olduğunu belirterek “yönetme” yetkisini elinde tutmuştur.⁴³ Ancak Tüm – Rusya Merkez Yürütme Komitesi; Halk

⁴¹ **MAMULYAN A.S. – KAŞKİN S.Yu.**, Anglo – Russkii Polny Yuridičeskii Slovar [İngilizce – Rusça Tüm Hukuk Sözlüğü], Moskova 1993, s. 21; **AVAKYAN Suren A.**, Konstitutsionny Leksikon – Gosudarstvenno Pravovoy Terminologičeskii Slovar [Anayasal Sözlük – Kamu Hukuku Terimler Sözlüğü], Moskova 2015, s. 582.

⁴² **CARR Edward H.**, Bolşevik Devrimi, (Çeviren Orhan Suda), 4. Baskı, 2012, C. 1, s. 127.

⁴³ *Sobraniye Uzakonenii i Rosporajenii Pravitel'stva* [Yasalar ve Hükümet Düzenlemeleri Külliyyatı], (1917 – 1918), No: 1, Moskova 1942, md. 1 ve 3.

Komiserleri Konseyi'nin yasama yetkisine dayanarak verdiği kararları ertelemek, değiştirmek ya da iptal etmek yetkisine sahipti.⁴⁴

Kurucu Meclisin programına “Anayasa’nın Yargısal Güvencesi” dâhil edilmesine karşın; 1917 Ekim Devriminden sonra devletin merkezi organları arasındaki siyasal çekişmeler nedeniyle ve “Sovyetler’ in üstünlüğü” fikrinin benimsenmesiyle yargısal denetim konusu gündeme gelmemiştir.⁴⁵ Zira MYK’nın “Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirisi”⁴⁶ gereğince “Rusya Cumhuriyeti’nde bütün iktidarın Sovyetlere ve Sovyet Kurumlarına ait olduğu”⁴⁷ hüküm altına alınmış ve daha sonra III. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresinde (*Vse Rossiskii S’yezd*) Kurucu Meclis lağvedilmiştir.⁴⁸

1917 Ekim Devrimi (Sosyalist Devrim) ile birlikte devlet, sosyalist anlayış doğrultusunda yapılandırılmıştır. Sosyalist anlayış; ilk olarak RSFSC’nin 1918 Anayasasında yer almış ve Sovyetler Birliği’nin kurulmasından sonra hem Birliğin Anayasalarında hem de RSFSC Anayasalarında varlığını sürdürmüştür.⁴⁹

Sosyalist devlet anlayışı; işçi sınıfı önderliğinde yönetim ve proleterya diktatörlüğünün kurulmasını öngörmektedir. Nihai amaç, komünizmi hayata geçirmektir. Ekonomik temeli, üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyete dayanmaktadır. Emekçi sınıfın siyasal, ekonomik ve kültürel yaşama eşit katılma haklarını içermektedir.⁵⁰ Sovyet devlet sistemi, tek egemenin işçi sınıfı olması anlayışına dayalı olarak kuvvetler birliği ilkesine göre şekillendirilmiştir. Bu sistem, “kuvvetlerin birliği, işlerin ayrılığı” olarak ifade edilmektedir.⁵¹ Sosyalist hukuk

⁴⁴ Sobraniye Uzakonenii i Rosporyajenii Pravitel’sstva [Yasalar ve Hükümet Düzenlemeleri Külliyyatı], (1917 – 1918), No:1, Moskova 1942, md. 12.

⁴⁵ **MİTYUKOV** Mihail A., K İstorii Konstitutsionnogo Pravosuğiya vı Rossii [Rusya’da Anayasa Yargısının Tarihi Üzerine], Moskova 2002, s. 18-46.

⁴⁶ “Deklaratsiya Prav Trudyaşıgosya Ekspluatiruemogo Naroda” 5 Yanvarya 1918 goda III. Vserossiskim S’yezdom Sovetov [“Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirisi” 5 Ocak 1918 III. Tüm Rusya Sovyet Kongresi] Bkz. <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5320/>

⁴⁷ Sobraniye Uzakonenii i Rosporyajenii Pravitel’sstva [Yasalar ve Hükümet Düzenlemeleri Külliyyatı], (1917 – 1918), No:14, md. 202.

⁴⁸ Kurucu Meclis ile Sovyetler arasındaki çekişme; burjuva devrimi ile sosyalist devrim arasındaki tarihi çatışmanın göstergesidir. Kurucu Meclis, halk kitlelerinin gerçekleştirdiği Şubat Devrimi’nin (burjuva devrimi) ürünüdür.

⁴⁹ Tüm Anayasa metinleri için bkz. <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/>

⁵⁰ **ALEKSANDROV** Nikolay G. – **KALİNİÇEV** Fyodor İ., Teoriya Gosudarstvo i Pravo [Devlet ve Hukuk Teorisi] Moskova 1968, s. 217-228.

⁵¹ **TİHOMİROV** Yuri A., “Razdeleniye Vlastey ili Razdeleniye Truda?” [Kuvvetlerin Ayrılığı veya İşlerin Ayrılığı mı?], Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo, No:1, Mart 1967, s. 14 - 22.

anlayışı; sosyalizmin ilkelerini hayata geçirmek üzere hukuku düzenlemek, uygulamak ve hukuka uygunluğu sağlamak anlamına gelmektedir. Sosyalist hukuk düzenlemelerine göre devlet organları, onların yetkileri ve işlevleri; işçi sınıfının devlet yönetimine katılmasını, işçi ve köylü sınıfının güçlendirilmesini, sosyalist demokrasinin geliştirilmesini ve nihai olarak sosyalizm ve komünizm inşasını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.⁵² Bu açıdan Anayasalarda, sosyalist mülkiyet anlayışına, planlı ekonomiye, emeğin bölüştürülmesi ve ödüllendirilmesine, işçi sınıfının sömürden kurtulması ve eşit haklara sahip olmasına ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

1918 RSFSC Anayasası devleti; “ *İşçi, Köylü ve Asker Sovyetleri’nin Cumhuriyeti*” olarak tanımlamıştır (md. 1). Anayasa’nın temel amacı; “*burjuvazinin ve insanın insan tarafından sömürülmesinin önlenmesi ve sınıfsız bir devlet ve toplum anlayışı ile sosyalizmin kurulması amacıyla geçiş döneminde Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi çerçevesinde proleterya diktatörlüğünün kurulmasını sağlamak*” olarak belirtilmiştir (1918 AY md. 9). Siyasal iktidarın en yetkili organı olarak Tüm Rusya Sovyet Kongresi’ni (1918 AY md. 24); Kongrenin toplanamadığı zamanlarda bu yetkileri kullanmak üzere Merkez Yürütme Komitesi’ni (1918 AY md. 31 vd.) ve günlük işlerin yürütülmesini sağlamak üzere Halk Komiserleri Konseyi’ni (1918 AY md. 35) düzenlemiştir. Anayasada Kongre, MYK ve HKK tanımlamalarının işlevden ziyade hiyerarşik düzeyde farklılıklar içermesi; hükümetin her işlevinin tek ve bölünmez bir otorite tarafından aynı amacı gerçekleştirmeye yönelmiş olduğunun kanıtıdır.⁵³ Bu; anayasada erkler ayrımına gidilmemesinin geçerli bir nedeni sayılabilir. Anayasa’da yargıya ilişkin hüküm bulunmamakla birlikte uygulamada yargı işlevi, Adalet Halk Komiserliği tarafından yerine getirilmektedir. Dikkate değer tek hüküm; Devrimden sonra olduğu gibi Merkez Yürütme Komitesi’nin Halk Komiserleri Konseyi’nin yasama yetkisine dayanarak verdiği kararları ertelemek, değiştirmek ya da iptal etmek yetkisini koruduğu AY md. 33’tür. Anayasa; gerçekte herhangi bir değişikliğe yönelmemiş; merkezi iktidar organları arasındaki ilişkiyi uygulamaya bırakmıştır.

Anayasa’da ifade özgürlüğü (md. 14), örgütlenme özgürlüğü (md. 16), toplantı, yürüyüş ve miting hakkı (md. 15), inanç özgürlüğü (md. 13), eğitim hakkı (md. 17) ile eşitlik ve ayrımcılık yasağı (md. 22) düzenlenmiştir. Bu hak ve özgürlükleri; çalışma

⁵² ALEKSANDROV Nikolay G. – KALİNİÇEV Fyodor İ., (1968), s. 347-355.

⁵³ 1918 AY md. 49, Tüm Rusya Sovyet Kongresi ve MYK’yı işlevlerinde ayırım gözetmeksizin birlikte tanımlamıştır.

(md. 18) ile sosyalist yapıyı ve devleti koruma (md. 19) temel ödevleri takip etmektedir. İşçi sınıfının bu hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağlamak devletin ödevidir. Bu bakımdan, ifade özgürlüğünün kullanılabilmesinde devlet, basını sermayenin elinden işçi sınıfına nakletmek, gerekli maddi ve teknik materyalleri temin etmek ve basılı eserlerin dağıtımını sağlamak yükümlülüğü altındadır. Ayrıca toplantı, yürüyüş ve miting hakkının kullanılması amacıyla gerekli şartları hazırlamak ve yer temin etmek; inanç özgürlüğü için Kiliseyi devlet yönetimi ve okullardan ayırmak devletin ödevi olarak belirtilmiştir. Ancak tüm bu hak ve özgürlüklerin nihai amacı, sosyalist düzeni ve devleti koruma ödevine yönelmiştir.

Rusya'daki Sovyetlerin gücünün Rusya toprakları dışına yayılması; Beyaz Rusya, Ukrayna, Estonya, Letonya, Litvanya'da RSFSC 'nin hukuki ve siyasal ilkeleri üzerine sosyalist cumhuriyetlerin kurulmasını sağlamıştır. Aralık 1922'de eş zamanlı olarak bu Cumhuriyetlerin birliğe katılmasıyla; Sosyalist Cumhuriyetlerin Sovyetler Birliği (SCSB=Sovyetler Birliği) kurulmuş⁵⁴ ve 1924'te SCSB'nin ortak ilk anayasası kabul edilmiştir. Belirtmek gerekir ki; Türkçede "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği" ve "SSCB" kullanımı yerleşmiştir. Yukarıda "Sovyet" in tanımından da yola çıkarak "Sovyet" ifadesinin bir sıfat gibi ele alınmaması ve kurulan birliğin "Sovyet Birliği" olduğu ve bu birliğin "Sosyalist Cumhuriyetler" tarafından meydana getirildiği gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle, bu çalışma kapsamında "SCSB" veya "Sovyetler Birliği" ifadelerinin kullanımı tercih edilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin ilk Anayasası olan 1924 Anayasası, Birliğin kurulmasına ilişkin Bildirge ve yapısına ilişkin anlaşmadan oluşan temel iki bölüm içermektedir. Devlet organları; Sovyet Kongresi, SB MYK, SB HKK ve *Prezidium* (Danışma Kurulu) olmak üzere 1918 Anayasası'nda olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Anayasa'da temel haklara ilişkin herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Birliği oluşturan Cumhuriyetlerin eşit olduğu ve Anayasada güvence altına alındığı belirtilmektedir (1924 AY md. 3 - 4). Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi, Halk Komiserleri Konseyi'nin hukuki düzenlemelerini iptal etme veya askıya alma yetkisine sahipti (1924 AY md. 41). Birlik

⁵⁴ Başlangıçta RSFSC, Belarus, Ukrayna ve Transkafkasya (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) olmak üzere 4 üye cumhuriyetten oluşan Birlik; 1924'te Özbek, Türkmen, Tacik, Kazak ve Kırgız Cumhuriyetlerinin katılımıyla 11 üye cumhuriyete sahip olmuştur. Bkz. **VERNADSKY** George, Rusya Tarihi, (Çeviren Doğukan Mızrak – Egemen Mızrak) 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 409; **RIASANOVSKY** Nicholas – **STEINBERG** Mark, Rusya Tarihi, (Çeviren Figen Dereli) 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 551. Birliğin kurulmasını takiben tıpkı RSFSC'de olduğu gibi Tüm Sovyetler Birliği Kongresi (Sovyet Kongresi) oluşturulmuş ve bu Kongre de Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Kurulunu (SB MYK) seçmiştir. (AY md. 8).

Cumhuriyetleri Merkez Yürütme Komiteleri ise Halk Komiserleri Konseyi'nin hukuki düzenlemelerine itiraz edebilir ancak onların yürürlüğünü durduramazdı (1924 AY md. 42). 1924 yılında Sovyetler Birliği Yüksek Mahkemesi'ne yasalar üzerinde sınırlı denetim yetkisi tanınmıştır. Fakat Yüksek Mahkeme bağımsız bir organ olmayıp SB MYK yanında faaliyet gösteren, kararları kesin olmayan bir mahkemedir. 1933 yılında da bu sınırlı yetki elinden alınmıştır.⁵⁵

1936 Anayasası; SCSB'yi "işçi ve köylülerin sosyalist devleti" olarak tanımladıktan sonra devletin siyasal temelini işçi sınıfının Sovyetlerinin oluşturduğunu belirtmiştir (1936 AY md. 1 - 2). Tüm yönetim yetkisi işçi sınıfına aittir. Devletin ekonomik temeli, üretim araçlarının ortak mülkiyet esasına dayanan sosyalist sistemdir (1936 AY md. 3 - 4). Devletin en yüksek organı ve aynı zamanda yasama yetkisini kullanan organ Yüksek Sovyet'tir. Yüksek Sovyet; Birlik Sovyet'i ve Milliyetler Sovyet'i olmak üzere iki kanatlı bir yapıya sahiptir (1936 AY md. 30 - 33). Yüksek Sovyet'in yanında oldukça geniş yetkilerle donatılmış danışma organı Prezidium bulunmaktadır (1936 AY md. 49).

Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği dönemindeki hak ve özgürlük anlayışının belirlenmesinde sosyalist öğretinin etkisi şu noktalarda görülmektedir: Hak ve özgürlükler; "*sınıf*" ilkesi temelinde, devlet merkezli, nihai amaç olan komünizmin gerçekleştirilmesini engellemek üzere, ekonomik hakları önceleyerek ve hak- ödev kaynaşması anlayışıyla tanınmıştır.⁵⁶

Sosyalist öğretiye göre; "Devlet, bir sınıf egemenliği organıdır, bir sınıfın başka bir sınıfı tahakküm altına alma aracıdır. Sınıflar arasındaki çatışmayı hafifleterek, bu tahakkümü yasallaştırıp kalıcılaştıran bir düzenin kurulmasıdır".⁵⁷ Bu nedenle kapitalist devlette özgürlükten tam anlamıyla söz edilemeyeceği, gerçek özgürlüğün sınıf çatışmasının sonlandığı sınıfsız toplumda gerçekleşebileceği savunulmaktadır. Bu ideale ulaşılması, işçi (*proletariat*) sınıfının ilk aşamada devlet mekanizmasını ele geçirmesi ve burjuva sınıfını tasfiye etmesine bağlanmaktadır. Bu süreç "*proletarya diktatörlüğü*" olarak adlandırılmakta ve devrim sonrası Sovyet Anayasalarında yer

⁵⁵ SOLOMON Peter H. Jr., "The U.S.S.R Supreme Court: History, Role and Future Prospects" American Journal of Comparative Law, vol.38 (1990), s. 127-142.

⁵⁶ TOWE Thomas E., "Fundamental Rights in the Soviet Union: A Comparative Approach" University of Pennsylvania Law Review Vol. 115, No. 8 (Jun., 1967), s. 1251-1274

⁵⁷ LENİN Vladimir İ., Devlet ve Devrim, (Çev:Ferit Burak Aydar), İstanbul 2009, s. 4.

almaktadır.⁵⁸ Proletarya diktatörlüğü; geçici bir durumu simgelemekte olup burjuva sınıfının tasfiyesini sağlayarak üretim araçlarının kollektifleştirilmesi ve en nihayetinde sınıf kavramının ortadan kalkması ile devletsiz toplumun ortaya çıkarılması işlevini görecektir.

Komünizmin son safhası olarak adlandırılan sınıfsız – devletsiz toplumun ortaya çıkarılması çabası sürecinde de devlet bir takım hak ve özgürlükleri tanımaktadır. Ancak bu hak ve özgürlüklerin nihai amaca aykırı düşmemeleri ve sosyalist düzen ile bağdaşmaları gerekmektedir. “*Sınıf*” ilkesi, Sovyetler Birliği’nde sosyalist idealin gerçekleştirilmesinde önem taşımaktadır. En önemli yansımasını 1918 tarihli ilk anayasada bulan bu anlayış; anayasada öngörülen tüm hak ve özgürlüklerin yalnızca işçi ve köylü tüm emekçi sınıfına özgülendiğine işaret etmektedir. Gerek SCSB gerek RSFSC ‘nin sonraki anayasalarında da haklar demeti değişmekle birlikte özü itibariyle işçi sınıfına ait olmaya devam etmiştir. Bir başka ifade ile; hak ve özgürlükler, Sovyet hukukunda sosyalist yapının güçlendirilmesi amacıyla işçi sınıfı menfaatlerine hizmet etmek üzere vardır.⁵⁹

“Sosyalist hukuk rejiminde “*insan*” kavramı; soyut bir “*birey*” anlayışının aksine “işçiler”, “köylüler”, “emekçiler” olarak sosyo - ekonomik temellendirmenin unsuru şeklinde ele alınmaktadır.⁶⁰ Dolayısıyla “*insan hakları*” kavramı da bu temellendirme ışığında “*işçi, emekçi sınıfın hakları*” olarak anlaşılmaktadır. Kuşkusuz bu anlayışın; sömürülen kesimin yani; işçi, köylü ve emekçilerin devrimin gerçekleştirilmesinde önemli rol sahibi olması ve aynı zamanda bu unsurların halkı oluşturan bileşenler olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.⁶¹ Devrimden sonraki ilk anayasa 1918 Anayasası’ nın 1. maddesinde de “*Rusya; işçi, köylü, asker Sovyetlerinin Cumhuriyeti’dir. Merkezi ve yerel iktidar gücü bu Sovyetlere aittir*” şeklinde halkı oluşturan somut unsurlar ifade edilmiştir. Bir başka ifade ile temel hak ve özgürlük anlayışının ağırlık merkezi kollektif unsurlardır.

⁵⁸ SCSB 1924 Anayasası SCSB’nin Oluşumu Hakkındaki Deklarasyon Bölümü., SCSB 1936 Anayasası md. 2., RSFSC 1918 Anayasası md. 9.

⁵⁹ **PASTUHOVA** Nadejda B., “Osnovnyy Pravovogo Statusa Ličnosti Kak Konstitutsionno-Pravovoy Institut” içinde: Konstitutsionnoe Pravo (pod. Red. V.İ Fadeyev) [Anayasa Hukuku içinde (red.Fadeyev)“Anayasal Hukuksal Kurum olarak Bireyin Temel Hukuki Statüsü”], Prospekt Yayınları 2012, s. 208.

⁶⁰ **AVAKYAN** Suren, (2005), cilt 2, s. 574.

⁶¹ **LENİN** Vladimir İ.,Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği, Sol Yayınları 2007, s. 32.

Sovyet hukuk teorisinde devlet iktidarı, her zaman hukukun üstünde olma potansiyeline sahiptir. Sovyet hukuk teorisine göre hukukun üstünlüğü kavramı anti-komünizmin en etkili silahı olarak kullanılmakta ve sosyalist devleti olumsuz tasvir etmektedir. Öğretiye göre; anti- komünizm anlayışı, kapitalist devleti hukukun üstün ilkeleri ile bağdaştırmakta ve bu surette özgürlüğü kutsamakta; “totaliter devlet” ise; hukuk ile bağdaşmayıp hukukun baskılanmasına yol açmaktadır.⁶² Oysa devlet ve onun hukuki yaptırım gücü hukuktan kaynaklanmaz. Devlet, bağımsızdır. Onun işlevi tarihsel koşullarda ortaya çıkmış olup, sınıf gücüne dayalı devlet iktidarındır.⁶³

1936 Anayasası, öncekilerden farklı olarak “Vatandaşın Temel Hakları ve Ödevleri” başlığı altında hak ve özgürlüklere geniş bir yer vermiştir. Stalin 1936’da sömürücü sınıfın yok edildiğinden bahisle bu hak ve ödevlerin tüm vatandaşlara eşit olarak uygulanabileceğini dile getirmiştir.⁶⁴ Denisov ve Kirichenko Anayasa’da yer alan bu hak ve özgürlükleri üç kategoriye ayırmaktadır.⁶⁵ İlki; ifade ve basın özgürlüğü (1936 AY md. 125), toplantı, gösteri ve sokak yürüyüşü hakkı (1936 AY md. 125), örgütlenme özgürlüğü (1936 AY md. 126), inanç özgürlüğü (1936 AY md. 124) ve seçime ilişkin hak ve özgürlüklerden (1936 AY md. 134-142) oluşan siyasal hak ve özgürlüklerdir. İkincisi; çalışma hakkı (1936 AY md. 118), dinlenme hakkı (1936 AY md. 119), yaşlılık ve hastalıkta sosyal güvenlik hakkı (1936 AY md. 120), özel mülkiyet hakkı (1936 AY md. 10) ve kollektif çiftliklere ve onların hisselerine sahip olma hakkından (1936 AY md. 7) oluşan sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerdir. Üçüncüsü ise; eğitim hakkı (1936 AY md. 121), çerçevesinde güvence altına alınan kültürel haklardır. Bununla birlikte Anayasa’da bu üç kategori dışında kişi dokunulmazlığı (1936 AY md. 127), konut dokunulmazlığı ve özel yaşamın gizliliğine (1936 AY md. 128) ilişkin kişi hak ve özgürlükleri de “Temel Hak ve Ödevler” başlığı altında ve yargısal korunma hakları olarak adlandırabileceğimiz ceza yargılamasına ilişkin yargılamanın aleniliği ve savunma hakkı (1936 AY md. 111) da Anayasa’nın “Mahkemeler ve Prokurator’a(*Prosecutor* = *Savcılık*)” ilişkin hükümleri arasında yer almaktadır.

⁶² **TUMANOV** Vladimir A., “Što Skrivaetsya o lozungam “gospodstvo prava”?” Sovetskoe Gosudartsvo i Pravo [“Hukukun Üstünlüğü” sloganında ne gizlidir ?” Sovyet Devleti ve Hukuk], 1963 No: 9, s. 50-61.

⁶³ **KUTAFİN** Oleg E., (2016), s. 105-107.

⁶⁴ **VYSHINSKY** Andrei, The Law of The Soviet State, (Rusçadan Çeviren: Hugh Babb), The Mc Millan Co., New York 1948, s. 562.

⁶⁵ **DENISOV** Andrei – **KIRICHENKO** M.G., Soviet State Law, Foreign Language Publishing House 1960, s. 320.

Anayasa'nın hak ve özgürlüklere ilişkin hükümlerinden bazıları ayrıntılı düzenlenmiştir. Anayasa'da eşitliğe ilişkin iki hüküm yer almaktadır. AY md. 122'de kadınların ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel yaşamın tüm alanlarında erkeklerle eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında; kadınların erkeklerle hak eşitliğinin sağlanmasının araçları ve güvenceleri; çalışma, ücret, dinleme, eğitim, sosyal güvenlik hakları bakımından eşitliğin sağlanması ve annelikte tam maaş ödenmesi, doğum izni, doğumevi, kreş, anaokulu ve çocukların ve annenin devlet korumasından faydalanması gibi olanakların sağlanması olarak belirtilmiştir. AY md. 123'te ise; vatandaşların sosyal, ekonomik ve siyasal alandaki yaşamlarına, ırk ve milliyetlerine bakılmaksızın eşit oldukları; ırk, etnik köken, milliyet gibi nedenlerle doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcılığa uğramaları ya da hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasının yasayla cezalandırılacağı düzenlenmiştir. Öte yandan bu hükümlerdeki özel önem, en iyi AY md. 125'te görülmektedir. İfade, basın, örgütlenme özgürlüğü ile toplantı, sokak yürüyüşü ve gösteri hakkının kullanılmasında işçi sınıfı ve onların oluşturduğu birliklere matbaa, kağıt, kamu binası, haberleşme olanakları, malzeme ve gösteri alanlarının sağlanmasının bu hak ve özgürlüklerin güvencesi olduğu belirtilmiştir.

Anayasa'da vatandaşların ödevleri 130-133. maddelerde düzenlenmiştir. Her vatandaşın en temel ödevi; Anayasaya ve yasalara uymak, dürüst ve disiplinli çalışma hayatını sağlamak ve sosyalist toplumun kurallarına saygı göstermektir (1936 AY md. 130). Bununla birlikte sosyalist mülkiyetin korunması (1936 AY md. 131), erkekler için askerlik yapma ve yurt savunması (1936 AY md. 132-133) diğer vatandaşlık ödevleridir. Sosyalist yapının ve düzenin korunması ise kuşkusuz devletin en temel ödevidir. Hem sosyal - ekonomik haklar hem de siyasal hakların gerçekleştirilmesinde devlete pozitif edimde bulunma ödevi yüklenmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, devletin bu edimleri yerine getirmesi zorunluluğu belirtilen hak ve özgürlüklerin güvencesi sayılmıştır. Örneğin çalışma hakkı; herkesin emeğinin nicelik ve niteliği oranında ücret alması, tam istihdam sağlanması ve ekonomik krizlerin önlenmesi ile devlet tarafından güvence altına alınacağı belirtilmiştir. Yine, siyasal hakların kullanılmasında gerekli koşulları hazırlamak da bu tür bir güvenceye işaret etmektedir.

1977 Anayasası ise temelde 1936 Anayasası'nın benzer sistematiğine sahip olmakla birlikte hem hak ve özgürlükler hem de ödevler yelpazesini genişletmiştir. Sağlık hakkı, konut hakkı ve kültürel haklara erişim hakkı ilk kez anayasal düzeyde düzenlenmiştir. 1936 Anayasası'nda ayrı bir başlık altında yer alan seçme ve seçilme

hakkı siyasal haklar arasına dâhil edilmiş ve vatandaşların devlet yönetimine etkin katılımını sağlamak üzere öneride bulunma hakkı tanınmıştır. Özel hayatın ve iletişimin gizliği kişi hakları arasında yer almıştır. Vatandaşların; yaşam, sağlık, kişisel özgürlük ve mülkiyet hakkına veya insan onuruna yönelik devlet organları ve diğer kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan ihlallere karşı yargısal korunmadan yararlanma hakkı ilk kez tanınmıştır. 1936 Anayasası'nda belirtilen ödevlere ek olarak, başkalarının haklarına saygı duyulması, çalışma hayatında iş disiplini ve dürüstlüğü sağlanması, çocukların eğitimi, çevrenin ve kültürel varlıkların korunması ve uluslararası alanda barışın sürdürülmesine katkıda bulunulması yükümlülükleri getirilmiştir.

Sosyalist öğretide hak ve özgürlükler; işçi sınıfının menfaatlerinin ve sosyalist düzenin amaçlarının gerçekleşmesine hizmet etmek üzere devlet tarafından “verilmiş” niteliktedir. İnsan haklarının gerçekleşmesinde devletin görevi “negatif” tutum almak değil; insanların özgürleştirilmesini sağlamaktır. Zira, sosyalist öğretide kişinin hukuki statüsünün en temel özelliği; sömürüden kurtulma hakkıdır. Sosyalizmin inşasında sömüren sınıfın ortadan kaldırılması, emekçi sınıfın sömürüye karşı korunması ile başlar. Bu nedenle devlet, emekçi sınıfın hak ve özgürlüklerini tanımak ve aynı zamanda onların fiilen gerçekleştirilmesini sağlamak yükümlülüğü altındadır.⁶⁶ Örneğin; 1977 Anayasası'nın çalışma hakkını düzenleyen 40. maddesinde yalnızca çalışma hakkından değil aynı zamanda devletin vatandaşa fiilen çalışabileceği işi, becerileri sağlama yükümlülüğünden söz edilmesi devletin pozitif edimde bulunma ödevinin göstergesidir.⁶⁷ Devletin bu ediminin klasik haklarda da benzer şekilde cereyan ettiğini söylemek mümkündür. Öyle ki; 1977 Anayasası'nın 50. maddesinde sayılan ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması, maddenin 2. fıkrasında “*kamu binalarının, sokakların ve meydanların işçilerin ve onların kuruluşlarının kullanımına sunulması, iletişimin yaygınlaştırılması, basın, radyo ve televizyonun kullanılması imkânının verilmesi ile sağlanır*” şeklinde belirtildiği üzere; devlete pozitif edim yüklemektedir.

Sovyetler Birliği'nin son Anayasası 1977 tarihli Anayasa' dır. Anayasa, kendinden önceki Anayasalardan ilke olarak farklılık göstermemektedir. İlk kez bir anayasada başlangıç kısmı yer almıştır. Devletin yapısının temelinde, eşit haklara sahip cumhuriyetlerin özgürce birleşmesinden oluşan sosyalist federalizm ilkesi olduğu

⁶⁶ ALEKSANDROV Nikolay G. – KALİNİÇEV Fyodor İ., (1968), s. 337-338.

⁶⁷ 1977 Anayasası'nın bu düzenlemesi aynı şekilde 1936 Anayasası'nın 118. maddesinde de yer almaktadır.

vurgulanmıştır. Devlet iktidarının organları ve işlevi bakımından farklı düzenleme içermemekle birlikte Anayasa'nın 6. maddesinde Komünist Parti'nin rolüne işaret edilmiştir. *“Komünist Parti; Sovyet toplumunun rehberi ve yöneticisi ve aynı zamanda siyasal sisteminin ve toplumsal kurumlarının çekirdeğidir. Toplumun gelişmesinde, iç ve dış politikada genel perspektifi vermede yetkili ve komünizmin başarılmasında Sovyet halkını yönlendirecek yöneticidir”*.

Anayasa önceki Anayasalara kıyasla hak ve özgürlükleri oldukça genişletmiştir. Sağlığın korunması (1977 AY md. 42), konut hakkı (1977 AY md. 44), vatandaşların devlet yönetimine katılma ve toplumsal meseleleri tartışma hakkı (1977 AY md. 48), özel hayatın gizliliği (1977 AY md. 56) gibi hak ve özgürlüklerin hem ilk kez anayasada yer alması hem de geniş bir içerik ve güvence mekanizmalarına sahip olduğu görülmektedir. Örneğin sağlığın korunması; devlet tarafından ücretsiz ve donanımlı sağlık hizmetinin sunulması, tedavi merkezlerinin güçlendirilmesi, genişletilmesi, sağlığın korunması amacıyla çevrenin korunması ve şartların iyileştirilmesi, çocuk işçiliğin yasaklanması ve genç kuşağın sağlığı için özel önlemler alınmasına bağlı kılınmıştır.

Sosyalist öğretide temel hak ve özgürlükler nihai amaç olan komünizmin gerçekleşmesini kesintiye uğratmamalıdır. Zira hak ve özgürlüklerin kullanılması siyasal ve ekonomik sistemin güçlendirilmesi amacına hizmet etmektedir. Bu bakımdan 1936 SCSB Anayasası'nın 125. maddesinde

“İşçi sınıfının menfaatleri ile uyumlu olarak ve sosyalist düzenin güçlendirilmesi amacıyla SCSB vatandaşlarının; ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı yasal güvence altına alınmıştır” denilmek suretiyle bu anlayış benimsenmiştir.

Aynı anlayışın izlerine 1977 SCSB Anayasası'nda da rastlanılmaktadır. Anayasa'nın 50 maddesindeki;

“İşçi sınıfının menfaatleri ile uyumlu olarak ve sosyalist düzenin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla SCSB vatandaşlarının; ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı yasal güvence altına alınmıştır”

şeklindeki düzenleme ve 51. maddesindeki;

“Komünist düzenin amacıyla uyumlu olarak SCSB vatandaşları; siyasal faaliyetlerini geliştirmek ve çeşitli menfaatlerini sağlamak amacıyla örgütlenme özgürlüğüne sahiptir”

şeklindeki düzenleme bu anlayışın sürdüğünün ifadesidir.

Sovyet anayasalarında hak ve özgürlükler, nihai amaç olan komünizmin başarılmasının yanında belirli sonuçların elde edilmesine yönelik hedefleri de ifade etmektedir. Örneğin; 1936 Anayasası’nın “çalışma hakkı” nı düzenleyen 118. maddesinde; “*Çalışma hakkı, milli ekonominin sosyalist kuruluşları tarafından, Sovyet toplumunun üretici güçlerinin sürekli büyümesi, ekonomik kriz olasılığının ve işsizliğin ortadan kaldırılması ile sağlanır*” denilmek suretiyle çalışma hakkına ilişkin hedefler belirlenmiştir. Ancak buna ilişkin düzenlemeler Anayasa’da yalnızca hedef olarak kalmayıp aynı zamanda bu hedefin başarılması için belirli güvencelerin sağlanmasına da yol açmıştır. Örneğin; 1936 Anayasası’nın 119. maddesinde düzenlenen dinlenme hakkının gerçekleştirilebilmesi; çalışma sürelerinin 7 saate düşürülmesi, yıllık ücretli izin hakkının tanınması ve dinlenme tesisleri olanaklarının sunulması ile sağlanmıştır.

Sovyet anayasalarında yer alan hak ve özgürlüklerin bir diğer özelliği; ekonomik hakların kişi hakları ve siyasal haklara görece baskın karakteridir. Bunun sebebi, gerçek özgürlüğün ancak ekonomik baskı ve istismardan kurtulma ile mümkün olabileceği ve kişinin ancak bundan sonra sosyal ve siyasal hayatın diğer alanlarında aktif rol alabileceği anlayışıdır. Çalışma hakkı Sovyet vatandaşların hak ve özgürlüklerinin temelidir. Sosyalizm de bu hak temelinde vatandaşların diğer hak ve özgürlüklerini tamamlamasına katkı yapmaktadır.⁶⁸

1936 Anayasası ile merkezi iktidarın Federe Cumhuriyetler üzerindeki etkisi güçlenmiştir. Federe Cumhuriyetler’in merkezi hükümetin düzenlemelerine itiraz etme ve yürürlüklerini durdurma hakkı bulunmamaktaydı. SB Anayasası’na uyulması ve Federe Cumhuriyetlerin Anayasalarının da bu anayasaya uygunluğunun denetlenmesi konusu SB Birlik yetki alanına dâhil edilmiş ancak bu denetimin nasıl ve hangi organ tarafından yapılacağı belirtilmemiştir. Yüksek Sovyet *Prezidiumu* (Danışma Kurulu)’na ise yasaları yorumlama, merkezi hükümet ve Federe Cumhuriyet hükümetlerinin Anayasa’ya aykırı düzenlemelerini iptal etme yetkisi verilmiştir.

⁶⁸ **UMANSKY** Yakov N., Constitutional Rights of Soviet Citizens, Foreign Languages Publishing House, 1955, s. 14; **VYSHINSKY** Andrei, (1948), s. 563.

SB Anayasası'na uyulması ve Federe Cumhuriyetlerin Anayasalarının da bu Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi konusu, 1936 Anyasası' nda olduğu gibi 1977 Anayasası'nda da Birlik yetki alanına dâhil edilmiştir. Öncekinin aksine, 1977 Anayasası'nda Yüksek Sovyet *Prezidiumu* (Danışma Kurulu); Anayasa'ya uyulup uyulmadığının denetimini ve Cumhuriyetlerin yasaları ve Anayasalarının da Birlik Anyasası'na ve yasalarına uygun olup olmadığını denetlemekle görevlendirilmiştir. Ancak denetimin nasıl yapılacağına dair hüküm yer almamaktadır. Bununla birlikte Prezidium' un yasaları yorumlama yetkisi de devam ettirilmiştir. 1979 yılında SCSB Yüksek Sovyeti tarafından Yüksek Mahkeme (*Supreme Court*)⁶⁹, Prokurator⁷⁰ ve Tahkim Mahkemesi⁷¹ hakkında çıkarılan yasalarda her bir organın yasa uygulayıcıları arasında hukuki statüsü belirlenmiştir.⁷²

Sovyet anlayışında, sosyalist toplum düzeni ve devlet yapısının korunması ile işçi sınıfının hak ve menfaatlerinin korunması ve komünizme geçilmesinde vatandaşların eğitilmesi konusunda devletin temel ödevini yerine getirmekte aslî görev yargı ve Prokurator'luk organına aittir.⁷³ Bu bakımdan, işçi sınıfının hak ve menfaatlerinin korunması ve sosyalist yasallığın (yasalara ve anayasaya uyma) sağlanmasında önemli bir rolü olan Prokurator'luk organına aşağıda yer verilecektir.

B. Yargısal Denetimin Gerçekleştirilmesinde Prokurator'luk ve Anayasal Denetim Komitesi

1. Prokuratorluk

Prokurator, ilk kez 1722 yılında Çar I. Petro tarafından, devlet yetkililerinin işlemlerinin yasaya uygunluğunu sağlamak amacıyla Senato'nun yanında faaliyet göstermek üzere bir kararname ile kurulmuştur.⁷⁴ Bununla birlikte, Çar Petro,

⁶⁹ Zakon SSSR 30.11.1979 g. "O Verhovnom Sude SSSR" [SCSB Yüksek Mahkemesi Hakkında 30.11.1979 tarihli Yasa] <http://pravo.levonevsky.org/bazazru/texts25/txt25726.htm>.

⁷⁰ Zakon SSSR 30.11.1979 g. N 1162-X "O Prokuratore SSSR" SCSB Prokuratoru Hakkında 30.11.1979 tarihli No: 1162-X Sayılı Yasa] <http://base.garant.ru/12141650/>.

⁷¹ Zakon SSSR 30.11.1979 g. "O Gosudartsvennom Arbitrajnem Sude SSSR" SCSB Devlet Tahkim Mahkemesi Hakkında 30.11.1979 tarihli Yasa] <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr3789.htm>

⁷² İVANOV Boris A., İstoriya Oteçestvennogo Gosudarstvo i Pravo (Sovetskii Period)[Yerel Devlet ve Hukuk Tarihi (Sovyet Dönemi)], Yaroslav 2013, s. 78-79.

⁷³ ALEKSANDROV Nikolay G. – KALİNİÇEV Fyodor İ., (1968), s. 308.

⁷⁴ MAH'KOV Arkadii G, Ukaz 18 Yanvarya 1722 goda " O Doljnosti Generel – Prokurora" [Genel Prokurator'un İşlevi Hakkında 18 Ocak 1722 tarihli Kararname], Rossiskoe Zakonodatel'stvo X – XX Vekov: T.4. Zakonodatel'svo Perioda Stanovleniya Absolütizma, [10-20. yy Rus Mevzuatı. Mutlakiyet Dönemi Mevzuatı], Moskova 1986,cilt 4, s. 194-199.

Prokurator'un temel işlevini vatandaşların haklarını korumak olarak planlamıştır.⁷⁵ 1864 yılında Çar II. Aleksandr tarafından yapılan yargı reformunda Prokuratorluk "iddia makamının mahkemelerde ayrı bir yerinin olması" düşüncesi ile yargı organında ayrı bir yere konulmuştur.⁷⁶ Uygulamada Prokurator'un faaliyette bulunduğu süre içerisinde (1864- 1917 arası hariç) genellikle devlet organları, toplumsal birlikler⁷⁷ ve vatandaş tarafından yasaların yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesine ilişkin görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁷⁸

SCSB ' de Prokurator'a ilişkin ilk düzenleme, 1922 yılında Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Kararı ile kabul edilen "Prokurator Denetimi Tüzüğü"dür. Bu tüzük ile, devlet organlarının, toplumsal birliklerin, gerçek ve tüzel kişilerin işlemlerinde yasaya uygunluk denetimi yapmak ve yasayı ihlal edenlerin cezalandırılmasını sağlamak, mahkemelerde iddia makamını temsil etmek ve göz altı işlemlerinin yasaya uygunluğunu denetlemek görevleri Prokurator'a aittir.⁷⁹ 1933 yılında bu yetkileri, Birliği oluşturan Cumhuriyetlerin karar ve kararnamelerinin Birlik Anayasası'na uygunluğunu ve Sovyetler Birliği Hükümetinin kararlarının Anayasa'ya uygunluğunu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1936 Anayasası ile Prokurator'luk yargı organından ayrılarak bağımsız merkezi tek bir sistem haline getirilmiştir (1936 AY md. 113-117). Genel Prokurator, SCSB Yüksek Sovyeti tarafından 7 yıllığına atanmaktadır. Cumhuriyetlerin ve diğer Bölgelerin Prokuratorları 5 yıllığına Genel Prokurator tarafından atanır (1936 AY md. 117). 1955 yılında Yüksek Sovyet Prezidium'u tarafından Prokurator tarafından yapılan denetimi güçlendirmek amacıyla Prokurator Tüzüğü kabul edilmiştir.⁸⁰ Bu tüzüğe göre; Sovyetler Birliği'nde Prokurator denetimi,

⁷⁵ **MAH'KOV** Arkadii G, "O Hranenii Prav Grajdanskiih" Ukaz 17 Aprel'ya 1722goda [Vatandaşların Korunması Hakkında 17 Nisan 1722 tarihli Kararname], (1986), s. 186-187.

⁷⁶ Bkz. Rusya Federasyonu Genel Prokuratoru resmi sitesi: <http://genproc.gov.ru/about/history/>

⁷⁷ Toplumsal Birlikler; tüzüklerinde belirtilen amaçlara ve ortak hedeflere ulaşmak amacıyla bireylerin gönüllülük esasına göre oluşturduğu ve kendileri tarafından yönetilen, kâr amacı gütmeyen topluluklara verilen genel addır. Bireylerle birlikte tüzel kişiler de bu toplulukların üyesi olabilmektedir. Tüzel kişiliği olanlar Rusya'da birlik - dernek (*association*) olarak adlandırılmaktadır.

⁷⁸ **SKURATOV** Yuri İ., "Sudebnaya Sistema i Prokuratura" Konstitutsionnoe Pravo (pod.Red. V.V. Lazarev) [Anayasa Hukuku içinde (red.Lazarev) "Mahkeme Sistemi ve Prokurator", Moskova 1999, s. 475.

⁷⁹ 28 Maya 1922 g. Polojenie O Prokurorskom Nadzore [Prokurator Denetimi Hakkında 28 Mayıs 1922 tarihli Karar] Bkz. <https://lawbook.online/gosudarstva-prava/maya-1922-polojenie-prokurorskom-38243.html>.

⁸⁰ Prezidium Verhovnogo Soveta SSSR Ukaz ot 24 Maya 1955 g. "Ob Utverjdenii Polojeniya O Prokurorskom Hadzore vı SSSR" [SCSB Yüksek Sovyeti Prezidium'unun "SCSB'de Prokurator Denetimine İlişkin Tüzüğün Kabulüne İlişkin" 24 Mayıs 1955 tarihli Kararnamesi] http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5015.htm

sosyalist yasallığın güçlendirilmesi; Sovyet toplum ve devlet düzeninin, sosyalist mülkiyetin, vatandaşların siyasal, sosyal, ekonomik ve diğer kişi haklarının, kurumlar kuruluşlar ve toplumsal birliklerin hak ve yasal menfaatlerinin her türlü müdahaleden korunması görevini üstlenmiştir (Prokurator Tüzüğü md. 2).⁸¹

Prokurator, somut olayda yasa ihlali olup olmadığını tespit ederken ihlal edenin cezai, idari ya da diğer hukuki sorumlulukları olup olmadığını da dikkate almaktadır. Yasaların aksine, kararnameler ya da devlet organlarının diğer düzenlemelerine karşı, Prokurator tarafından bu hukuki düzenlemeleri yapan organ veya bir üst organ önünde anayasaya/yasaya uygun olmadıkları itirazı yapılabilmektedir. Ancak SCSB Bakanlar Kurulu ile Cumhuriyetlerin Bakanlar Kurulu'nun düzenlemeleri bu denetim kapsamına girmemektedir (Prokurator Tüzüğü md. 2 - 3). Sovyetler Birliği'nde yasaların Anayasa'ya uygunluğunu sağlamaya yönelik olarak mahkemeler bir denetim yetkisine sahip kılınmamıştır. Bu denetimi, görevi yasanın sıkı biçimde uygulanmasının gözetilmesi olan Prokurator tarafından da yapılmamaktadır. Cumhuriyet yasalarının federal yasalar ile çelişmesi durumunda federal yasaların uygulanması gereği Anayasa'da yer almıştır. Ancak mahkemeler, her türlü anayasaya uygunluk denetimi dışında yasaları, kararnameleri, emirnameleri, emir ve talimatları uygulamakla yükümlü olan onları yorumlamaya ya da hukuk yaratmaya yetkili olmayan hukuk uygulayıcılarıdır.⁸²

Prokurator'un diğer önemli görevi ise; vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunmasında ortaya çıkmaktadır. Prokurator, vatandaşların bir yasanın hak ve özgürlüklerini ihlal ettiğine ilişkin şikâyetlerini yasal süresi ve sınırları içerisinde incelemek ve ihlalin giderilmesine ilişkin önlemleri almak ve vatandaşların meşru menfaatlerini korumakla yükümlüdür (Prokurator Tüzüğü md. 14). Bu madde ile Prokurator'a yüklenen görev; hak ve özgürlüklerin yargısal korunmasına hizmet eden, anayasa şikâyeti kurumunun nüvesini göstermektedir. Hak ve özgürlüklerin korunması bakımından bir başka önemli görevi ise; kimsenin yargı kararı veya savcılık talebi olmaksızın tutuklanamayacağının Prokurator tarafından denetlenmesidir. Prokurator, tutuklamayı gerektirecek tüm delilleri ve tutuklama sebeplerini incelemek ve tutuklamanın haksız olup olmadığına karar vermekle yükümlüdür (Prokurator Tüzüğü md. 18).

⁸¹ **ALEKSANDROV** Nikolay G. – **KALİNİÇEV** Fyodor İ., (1968), s. 311-312.

⁸² **DAVİD** Rene, Çağdaş Büyük Hukuk Sistemleri, (Çeviren Argun Köteli), İstanbul 1985, s. 244 – 245.

Prokurator'luk Rusya Federasyonu'nda bugün de federal kamu hizmetleri türlerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Rusya Federasyonu genelinde yasaların uygulanmasının denetimiyle görevli, Federal merkezi bir sistemdir. Aynı zamanda yargı teşkilatı içinde yer almamaktadır. Hukukun üstünlüğü, yasaların bütün ve tek uygulanmasının sağlanmasının yanı sıra vatandaşların hak ve özgürlükleri ve devletin ve toplumun yasa ile güvence altına alınmış menfaatlerinin korunmasını sağlayan mekanizmalardan biridir.⁸³ Rusya Federasyonu'nda Prokurator'a konunun mahiyeti gereği ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

2. Anayasal Denetim Komitesi

Anayasal denetimi gerçekleştirecek özel bir denetim organının kurulması düşüncesi Sovyetler Birliği Komünist Partisi 19. Tüm - Birlik Konferansında Mihail Gorbaçov tarafından dile getirilmiştir. Mihail Gorbaçov'un "yeni demokratik sosyalizm" açılımı *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma); hukuk reformunu da beraberinde getirmiştir.⁸⁴ Tüm iktisadi ve siyasal yenilenmede *perestroyka*'nın hayata geçirilmesini ve ekonomik reformlar önündeki engellerin kaldırılmasını sağlayan bir dizi yasanın çıkarılması sürecinde hukukçular; "politika yapıcı" çevreler arasına dâhil olmuştur. Anayasal denetim düşüncesi de Sovyet hukuk ve siyasal elitleri arasında dillendirilmeye başlamıştır. Zira *perestroyka*'yı hayata geçirecek yasal düzenlemeler; Sovyet hukuk sisteminden kalan, yürütmenin Sovyet yasalarına ve evrensel insan haklarına aykırı düzenleyici işlemlerini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu yolda anayasal denetim de *perestroykanın* güvencesi sayılmaktadır. Sovyet hukukçuları arasında temelde anayasal denetimin öngörülmesi konusunda ortak fikirler savunulmuştur. Ancak bu denetim organının nasıl örgütlenmesi gerektiği ve denetimin içeriği hakkında farklı görüşler vardır.

Bir kısım hukukçular Yüksek Mahkeme'ye bu denetim yetkisinin verilmesi görüşünde iken⁸⁵ bir kısmı Anayasal Denetim Komitesi kurulması⁸⁶ diğer bir kısmı da

⁸³ **BAGLAY** Marat V., (2015), s. 691.

⁸⁴ **SOLOMON** Peter H. .Jr., "Gorbachev's Legal Revolution" Canadian Business Law Journal December 1990, Vol. 17, No:2, s. 184-194.

⁸⁵ **KUDRİYAVTSEV** Vladimir, "Pravovoya Sistema: Puti Perestroyki" ["Hukuk Sistemi: Perestroyka'nın Yolu"] Pravda, Aralık 1986, s. 3; **TUMANOV** Vladimir A., "Sudebnyy Kontrol za Konstitutsionnosti Normativniy Aktov" ["Normatif Düzenlemelerin Anayasallığının Yargısal Denetimi"], Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo, No: 3, Mart 1988, s. 14.

⁸⁶ **KURASHVİLİ** Boris, "Novşestva Vıyzvıait Somneniya" ["Şüphelerin Kaldırılmasında Yenilikler"] İzvestiya, Kasım 1988, s. 2; **SAVİTSKİ** Valerii, "Mojno i Komitet, No..." ["Komite, Mümkün mü, Ama..."], İzvestiya, Kasım 1988, s. 2.

bağımsız bir Anayasa Mahkemesi kurulması görüşündeydi.⁸⁷ Ancak anayasal denetimin yalnız yürütmenin düzenleyici işlemlerini konu alması gerektiği; yasaların Anayasa'ya uygunluğunu tartışabilme gücünün yalnız Parlamento'ya ait olduğu yönünde görüşler de ortaya konmuştur.⁸⁸ Böylelikle Aralık 1988'de Anayasa'da yapılan değişikliklerle Anayasal Denetim Komitesi kurulmuştur.⁸⁹

Komite üyeleri SCSB Halk Vekilleri Kongresi tarafından siyaset bilimci ve hukukçular arasından 10 yıllığına seçilecek ve Başkan, Başkanvekili ile 25 üyeden oluşacaktı.⁹⁰ Birlik Cumhuriyetleri'nden Estonya, Letonya ve Litvanya; öngörülen şekilde anayasal denetimin kabul edilmesinin Federe Cumhuriyetler üzerinde baskı unsuru olarak kullanılabileceği ve egemenliklerini tehdit ettiği gerekçesiyle Komite'nin kurulmasına karşı çıkmıştır.⁹¹ Bu nedenle Komitenin 19 üyesi, SCSB Yüksek Sovyet⁹²'i tarafından ancak 26 Nisan 1990'da seçilmiştir.⁹³ 14 Mart 1990 tarihli Anayasa değişikliği ile Devlet Başkanlığı ihdas edilmiş olup Anayasal Denetim Komitesi üyelerini aday gösterme yetkisi Başkan'a tanınmıştır.

Anayasal Denetim Komitesi; SCSB Halk Vekilleri, SCSB Yüksek Sovyet'i ve Meclisleri, SCSB Genel Prokuratoru, SCSB Baş Hakemi ve diğer devlet organları tarafından yapılmış ve yürürlüğe girmiş düzenlemeleri (yasalar ve düzenleyici işlemler)

⁸⁷ “Yuridičeskaya Nauka i Praktika v Usloviyah Parestroyki”, [“Perestroyka Koşulları Altında Hukuk Bilimi ve Pratiği ”], Kommunist, No: 14, 1987, s. 44.

⁸⁸ **ŞULJENKO** Yuri, “Avtoritet Osnovnogo Zakona” [“Temel Yasa'nın Otoritesi”], Moskovskaya Pravda, 14.01.1988.

⁸⁹ Anayasa değişikliği Anayasal Denetim Komitesi'nin statüsü, yetkileri ve üye kompozisyonuna ilişkindir. Bkz. Zakon SSSR ot 1 Dekabrya 1988 goda “Ob İzmeneniyah i Dopolnitelnih Konstitutsii SSSR” Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR, No:49 (1988). [“SCSB Anayasası'nın Değiştirilmesi ve Eklmeler Hakkında 1 Aralık 1988 Tarihli Yasa” SCSB Yüksek Sovyet Gazetesi]

⁹⁰ Zakon SSSR ot 23 Dekabrya 1989 goda, O Konstitutsionnom Nadzore v SSSR, [23 Aralık 1989 tarihli SCSB Anayasal Denetim Komitesi hakkında SCSB Yasası], md. 5.

⁹¹ **HAUSMANINGER** Herbert, “The Committee of Constitutional Supervision of the USSR” Cornell International Law Journal, Vol. 23, 1990, s. 292 – 293.

⁹² 1936 ve sonrası anayasalarda devlet iktidarının en yüksek erk'idir. Yasama yetkisini elinde bulundurmaktadır. Birlik Sovyeti ve Milletler Sovyeti olmak üzere iki kanatlıdır.

⁹³ Postanovleniem Verhovnogo Soveta SSSR 26 Dekabrya 1990 goda No:1455-I, Vedomosti SSSR. [SCSB Gazetesi, SCSB Anayasal Denetim Komitesi Üyelerinin Seçilmesi Hakkında Yüksek Sovyet 1455 No'lu Kararı], 1990 No: 18. s. 314.

⁹⁴ Komitenin iki üyesi hariç (Karapetiyan, Erivan Üniversitesi Rektörü, Felsefe doktorasına sahiptir; M. Annanepesov, Türkmen Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısıdır. Bkz. İzvestiya, 26 Nisan 1990) büyük kısmı hukuk profesörüdür. Yalnızca bir kadın (R. Ivanova, Moskova Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörüdür) üyesi vardır.

denetleme yetkisine sahipti.⁹⁵ Anayasal Denetim Komitesinin, taraflardan birinin başvurusu üzerine federe cumhuriyetler arasında, ayrıca federe cumhuriyetlerle özerk federe birimler arasında çıkan anlaşmazlıkları karara bağlama ve yasa tekliflerini denetleme yetkisi de bulunmakta idi.⁹⁶ Komite, Cumhuriyetlerin yasalarını yeni bir birlik anlaşması yapılana kadar denetlemekten kaçınmıştır.⁹⁷ Ancak istisnâ olarak Komite; Cumhuriyetlerin yasalarının Anayasa veya uluslararası belgeler tarafından korunan insan haklarını ihlal ettiğini tespit ettiğinde bağlayıcı ve kesin kararlar vermiştir.⁹⁸

Anayasal Denetim Komitesi tarafından yasaların veya düzenleyici işlemlerin Anayasa'ya aykırı olduğuna dair karar verilmişse; söz konusu aykırılığın giderilmesine kadar bu düzenlemenin yürürlüğü durdurulabilmekteydi. Fakat SCSB Halk Vekilleri Kongresinin aldığı kararlar ve Federe Cumhuriyetlerin Anayasaları'nın yürürlüğü durdurulamazdı.⁹⁹ Anayasaya aykırı düzenleme yapan organ üç ay içinde bu düzenlemeyi değiştirmek zorundaydı. Aksi halde Anayasal Denetim Komitesinin; Halk Vekilleri Kongresi, Yüksek Sovyet veya Bakanlar Kuruluna söz konusu düzenlemenin iptali veya değiştirilmesi için başvuruda bulunması gerekliydi.¹⁰⁰ Eğer bu başvuru sonucunda da düzeltme veya iptal kararı alınmazsa, Anayasal Denetim Komitesi konuyu Halk Vekilleri Kongresine taşır ve burada nihai karar verilirdi. Halk Vekilleri Kongresi Anayasal Denetim Komitesinin kararlarını üçte iki oy çokluğuyla iptal etme yetkisine sahipti.¹⁰¹ Anayasal Denetim Komitesi toplantılarının açık/aleni yürütüleceğine dair Yasa'da yer alan hüküm, Komite tarafından dikkatli bir şekilde uygulanmıştır.¹⁰²

⁹⁵ Zakon SSSR ot 23 Dekabrya 1989 goda, O Konstitutsionnom Nadzore v SSSR [23 Aralık 1989 tarihli SCSB Anayasal Denetim Komitesi hakkında SCSB Yasası], md. 10.

⁹⁶ Zakon SSSR ot 23 Dekabrya 1989 goda, O Konstitutsionnom Nadzore v SSSR [23 Aralık 1989 tarihli SCSB Anayasal Denetim Komitesi hakkında SCSB Yasası], md. 11.

⁹⁷ **NASIROVA** Tal'ya Ya., Konstitutsionnyy Kontrol [Anayasal Denetim], Kazanskii Universitet, 1992, s. 47.

⁹⁸ **TROCHEV** Alexei, Judging Russia Constitutional Courts of Russian Politics 1990-2006, New York Cambridge University Press, 2008, s. 59.

⁹⁹ Zakon SSSR ot 23 Dekabrya 1989 goda, O Konstitutsionnom Nadzore v SSSR [23 Aralık 1989 tarihli SCSB Anayasal Denetim Komitesi hakkında SCSB Yasası], md. 19 - 21.

¹⁰⁰ Zakon SSSR ot 23 Dekabrya 1989 goda, O Konstitutsionnom Nadzore v SSSR [23 Aralık 1989 tarihli SCSB Anayasal Denetim Komitesi hakkında SCSB Yasası], md. 20.

¹⁰¹ Zakon SSSR ot 23 Dekabrya 1989 goda, O Konstitutsionnom Nadzore v SSSR [23 Aralık 1989 tarihli SCSB Anayasal Denetim Komitesi hakkında SCSB Yasası], md. 22.

¹⁰² Zakon SSSR ot 23 Dekabrya 1989 goda, O Konstitutsionnom Nadzore v SSSR [23 Aralık 1989 tarihli SCSB Anayasal Denetim Komitesi hakkında SCSB Yasası], md. 17/3.

Anayasal Denetim Komitesine başvuru hakkına sahip organlar; Halk Vekilleri Kongresi, Yüksek Sovyet veya SCSB halk vekillerinin beşte biri, SCSB Devlet Başkanı, federe cumhuriyetlerin yüksek devlet erkleri, Sovyetler Birliği genelinde faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, SCSB Bilimler Akademisidir. Anayasal Denetim Komitesi bağlayıcı karar alma yetkisini haiz değildir. İlk toplantısını Mayıs 1990’da gerçekleştirmiş olup faaliyeti süresince yaklaşık 29 karar vermiştir.¹⁰³

Anayasal Denetim Komitesi faaliyet süresi kısa olmasına rağmen bu süre zarfında insan hakları ihlallerine odaklanmış; Sovyetler Birliği’nin insan haklarını ihlal eden düzenlemeleri hakkında bağlayıcı ve nihai karar alma konusunda *ex officio* (re’sen) olarak kendini yetkili görmüştür. Özellikle federal yasama ve yürütme organının insan haklarını ihlal eden düzenlemelerini geçersiz saymış ve birçok davada 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (BM İHEB), Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS) ile Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi insan haklarına ilişkin uluslararası belgeleri referans almıştır.¹⁰⁴ Komite’nin iş davalarında kamu çalışanlarının mahkemeye erişimin kısıtlanmasıyla ilgili verdiği bir kararı, halkın geniş kesimini olumlu etkilemiştir.¹⁰⁵ Komite, bazı kararlarında¹⁰⁶ tüketicilerin iyi gıdaya erişim hakkının korunması gerekliliğine; alkol ve uyuşturucu bağımlılığının zorunlu tedavisinin uluslararası sözleşmeler temelinde temel insan hakkı ihlali olduğuna; vatandaşların hak ve yükümlülüklerini etkileyen konularda yapılan yasal düzenlemelerin imzalanmasından itibaren en geç üç ay içinde yayımlanmaması halinde geçersiz olacağına ve ceza yargılaması yasası hükümlerinin bazılarının masumiyet karinesini ihlal ettiğine işaret etmiştir.¹⁰⁷

Komite’nin bir diğer önemli kararı, Devlet Başkanının Kararnameleri’nin Anayasa’ya uygunluğunun denetlenmesine ilişkindir. Devlet Başkanı’nın Moskova’daki kitlesel olaylara ilişkin kararnamesi doğrultusunda Yüksek Sovyet tarafından kabul

¹⁰³ SCSB ‘nin dağılmasına ilişkin 11 Ekim 1990 tarihli kararı ve Bağımsız Devletler Topluluğu hakkındaki kararı, Anayasal Denetim Komitesi’nin önemli kararlarından. Bkz. **LAZAREV** Boris, “Komitet Konstitutsionnogo Nadzora SSSR (Podvodia itogi)” [SCSB Anayasal Denetim Komitesi (Sonuca Ulaşma)], Gosudarstvo i pravo, No: 5, Mayıs 1992, s. 21-34.

¹⁰⁴ SCSB her iki uluslararası belgeyi 1973 de yürürlüğe koymuştur. Ayrıca Anayasa’nın 124. maddesi gereği bu sözleşmelerin Anayasal Denetim Komitesi tarafından denetlenebileceği düzenlenmiştir.

¹⁰⁵ Karar için bkz. Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 23, 1990, s. 419.

¹⁰⁶ Kararlar için bkz. Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 23, 1990, s. 41; Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 27, 1990, s. 526.

¹⁰⁷ **SCHWARTZ** Herman, The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2000, s. 114; **NASIROVA** Tal’ya Ya., (1992), s. 73.

edilen “*Toplantı ve Sokak Gösterileri Hakkında Yasa*” ya göre; yerel yönetimler Anayasa’yı ya da kamu güvenliğini tehdit edecek nitelikteki sokak gösterilerini yasaklama hakkına sahiptir. Kararname ve yasanın amacı; hükümet karşıtı gösterilerin engellenmesine yöneliktir. Komite, bu kararnamenin Anayasa’ya aykırı olduğu sonucuna varmış ve yürürlüğünü durdurmuştur.¹⁰⁸

Komite’nin kendi inisiyatifıyla denetime giriştiği bir diğer önemli karar; Yüksek Sovyet’in çözülerek yasama yetkisinin Devlet Başkanı’na geçmesinin kuvvetler ayrılığı bakımından Anayasa’ya aykırılık oluşturmadığına ilişkindir. Anayasal Denetim Komitesi bu kararını, devletin ekonomik ve sosyal yaşamının sürdürülmesi konusunda alınacak tedbirlere ilişkin olduğu ve bu konuda Devlet Başkanının yasama kararnamesi (*legislative decree* = kanun hükmünde kararname) çıkarabileceği görüşüne dayandırmıştır. Hayli tartışma götüren bu kararda Komite; geçerli bir maddi argüman yerine yasama kararnamesinin vatandaşlar üzerine mali yükümlülük getirmediği veya ceza yasalarında değişiklik yapmadığı varsayımına dayanarak Anayasa’nın ihlal edilmediği sonucuna ulaşmıştır.¹⁰⁹

Anayasal Denetim Komitesi kendi inisiyatifıyla ele aldığı konular yanında Birliğin diğer organlarından gelen taleplerle ilgili de kararlar vermiştir. Devlet Başkanı, Yüksek Sovyet Başkanı veya Yüksek Sovyet tarafından yapılan başvurular; Cumhuriyetlerin insan haklarını ihlal eden normatif düzenlemelerinin geçersiz sayılmasına ilişkindir. Anayasal Denetim Komitesi cumhuriyetlerin düzenlemelerinin anayasaya aykırı olduklarını açıklamaktan çekinmemiştir. Özellikle Devlet Başkanı Gorbaçov ve Yüksek Sovyet Başkanının talepleri doğrultusunda önemli kararlara imza atmıştır. Bu kararları, Gorbaçov’un RSFSR Halk Vekilleri Kongresi’nin çözülmesine ilişkin kararın¹¹⁰ ve Letonya’nın Sovyet ordu mensuplarının özel konut hakkının sınırlandırılmasına¹¹¹ ilişkin düzenlemelerinin Anayasa’ya uygunluğunun tartışılması taleplerine ilişkindir. Anayasal Denetim Komitesi her iki düzenlemenin de Sovyet Anayasası’na aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Litvanya Ceza Yasası’nın “vatandaşların başka ülkelerde düzenlenen ve Litvanya’nın egemenlik hakkını zedeleyecek gösterilere veya oluşumlara katılması halinde ölüm cezasıyla cezalandırılması” nı öngören yasa hükmünün ve Medeni Yasa’nın Litvanya

¹⁰⁸ NASIROVA Tal’ya Ya.,(1992), s. 41.

¹⁰⁹ Karar için bkz. Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 29, 1991, s. 856.

¹¹⁰ Karar için bkz. Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 47,1990, s. 1002.

¹¹¹ Karar için bkz. Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 4,1991, s. 89.

vatandaşlığından çıkarak Sovyet vatandaşlığını muhafaza eden Litvanyalıların yabancı statüsünde kabul edileceği şeklindeki hükmünün Anayasa'ya uygunluğu hakkında Yüksek Sovyet Başkanı tarafından yapılan başvurularda; Anayasa'da ve uluslararası belgelerde yer alan insan hakları ilkelerine aykırı olduğundan bahisle Komite,yasa hükümlerinin Anayasa'ya aykırı olduğu sonucuna varmıştır.¹¹²

Bu dönemde, RSFSC Devlet Başkanı Yeltsin ile SCSB Devlet Başkanı Gorbaçov arasındaki kararnameler üzerinden siyasal çatışmanın sürmesi nedeniyle, söz konusu Kararnamelerin Anayasa'ya uygunluğunun tartışılması bakımından Anayasal Denetim Komitesine başvurulmuş olduğundan Komite, bu sürece dâhil edilmiştir. Kararnamelere farklı siyasal çevrelerden gelen tepki ve/veya destekler Anayasal Denetim Komitesinin kararlarına da yönelmiştir.

Anayasal Denetim Komitesi birçok açıdan haklı ya da haksız eleştirilere maruz kalmıştır. Kararlarının kısa, hukuki dayanağının belirsiz ve genellemelerle dolu olduğu, anayasal tartışma içeriğinin batılı anlamda yorum yöntemlerinden yoksun olduğu gerekçeleriyle Komite'nin yasama ve yürütme organı arasında tavsiyeler yoluyla bir tür "danışman" niteliğinde olduğu vurgulanmaktadır.¹¹³

Anayasa'nın bekçisi olacağı varsayımıyla inşa edilen Anayasal Denetim Komitesi'nin anayasal düzenin korunmasında hayli kapsamlı görevlerinin olmasına karşın bağlayıcı ve kesin karar alma yetkisinin bulunmayışı, üyelerin atanmasında SCSB Yüksek Sovyet Başkanı'na tanınan sıkı kontrol yetkisi ve Komite Kararlarının Halk Vekilleri Kongresi üyelerinin üçte ikisinin çoğunluğunun alacağı karar ile ortadan kaldırılabilmesi; zayıf bir anayasal denetim isteği olarak kabul edilebilir. Buna karşın üyelerinin büyük kısmının hukuk profesörlerinden oluşması, insan hakları ihlalleri konusunda kendini bağlayıcı karar vermede yetkili sayarak Sovyet hukuk kültürü içine insan haklarının uluslararası standardını uygulaması nedeniyle Anayasal Denetim Komitesinin gelecekte bağlayıcı ve kesin karar verme yetkisine sahip güçlü bir Anayasa Mahkemesinin kurulmasına katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Sovyetler Birliği'ni dağılma sürecine götüren bu travmatik siyasal ortamda Komitenin kendinden umulmayan performansı göstermiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

¹¹² Karar için bkz. Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No.26, 1991, s. 741.

¹¹³ **HAUSMANİNGER** Herbert, "From the Soviet Committee of Constitutional Supervision to the Russian Constitutional Court", Cornell International Law Journal Issue 2 Spring 1992, Vol. 25, s. 327.

Belirtmek gerekir ki; Gorbaçov reformlarının doğal bir uzantısı olarak SCSB Anayasal Denetim Komitesi ile eş zamanlı RSFSC Anayasal Denetim Komitesi'ne ilişkin hükümler düzenlenmiştir. RSFSC Anayasası'nın 119. maddesine göre RSFSC Anayasal Denetim Komitesi; Başkan, Başkan Yardımcısı ve 13 üyeden oluşur. Komite üyelerinin RSFSC Halk Vekilleri Kongresi tarafından hukukçular ve siyaset bilimciler arasından 10 yıllığına seçilmesi öngörülmüştür. Anayasal Denetim Komitesinin görevi; kendi inisiyatifi ile veya RSFSC Halk Vekilleri Kongresi'nin isteği veya diğer devlet erklerinin teklifi üzerine RSFSC yasalarının ve yasa tasarılarının RSFSC Anayasasına ve diğer devlet organlarının hukuki düzenlemelerinin RSFSC Anayasası ve yasalarına uygunluğu konusunda söz konusu düzenlemeyi yapan organa görüş bildirmek şeklinde belirtilmiştir (RSFSC AY md. 119/4). Komite tarafından denetime tabi düzenlemenin veya belli bir hükmünün RSFSC Anayasası'na aykırı olduğuna karar verilmesi, söz konusu düzenlemenin yürürlüğünü durdurmaktadır. (RSFSC AY md. 119/5).

Tıpkı SCSB Anayasal Denetim Komitesi'nde olduğu gibi RSFSC Anayasal Denetim Komitesi'nin de kararları kesin ve bağlayıcı nitelikte değildir. Ayrıca Halk Vekilleri Kongresi toplanmasına rağmen RSFSC Anayasal Denetim Komitesi'nin kuruluşu gerçekleştirilememiştir.

III. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMA SÜRECİNDEN GÜNÜMÜZE

Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde özellikle *perestroyka*'nın yarattığı hukuk reformunun etkisiyle anayasacılık ve devlet anlayışında dönüşüm yaşanmıştır. RSFSC'nin 1978 Anayasası'nda yapılan reformlar ile yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli Anayasa Mahkemesinin ortaya çıkışı ve 1993 Anayasası bu yeni anlayışın ürünü olmuştur. Bu süreç, anayasal gelişimin üçüncü aşamasını oluşturmaktadır.

Anayasacılık fikrinin kamu bilincinde yer bulmaya başlaması ve egemen, demokratik devlet anlayışının Rusya devlet yapısında aşamalı olarak gerçekleştirilmesi hukuk reformlarının kaçınılmaz sonucu olmuştur.¹¹⁴ Bu süreci başlatan hukuki belge, 12 Haziran 1990 tarihli "RSFSC'nin Egemenliği Hakkında Bildiri" dir (*Deklaratsiya o*

¹¹⁴ KUTAFİN Oleg E., (2016), s.125.

Gosudarstvennom Suverenitete RSFSC).¹¹⁵ Bildiri, Rusya topraklarında RSFSC'nin egemenliğini ilan etme ve demokratik hukuk devletini kurma kararlılığını dile getirmektedir (Bildiri Başlangıç Bölümü). Bildiri'yi takiben Anayasa'da 15 Aralık 1990 tarihli değişiklikle bir dizi reform gerçekleştirilmiştir.¹¹⁶ Anayasa'nın 119. maddesindeki "Anayasal Denetim Komitesi" ifadesinin "Anayasa Mahkemesi" olarak değiştirilmesiyle Anayasa Mahkemesi, hukuk devleti ve demokratik anayasal düzen inşasını öngören bu reformlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa Mahkemesinin, anayasal düzenin korunmasında "Yüksek Yargı Organı" olduğu belirtilmiştir (1978 AY md. 165/1). Söz konusu madde; Anayasa Mahkemesi üyelerinin Halk Vekilleri Kongresi tarafından seçileceği ve seçim usulü ile Mahkemenin yetkisinin Halk Vekilleri Kongresince onaylanacak RSFSC' nin Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Yasası'nda belirleneceğini düzenlemiştir.¹¹⁷ Nihai düzenleme yasa koyucuya bırakılmışsa da Anayasada "Anayasa Mahkemesi" ifadesinin yer alması Rusya'da artık anayasal denetimde yargı yolunun tercih edildiğinin bir göstergesidir.¹¹⁸

İçinde bulunulan siyasal koşullar itibarıyla Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ironik şekilde hızlı, ve ciddi güçlüklerle karşılaşmaksızın gerçekleştirilmiştir. Ancak bu yalın ve hızlı düzenlemenin ötesinde esas güçlükler Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Yasanın yapılışında kendini göstermiştir.

A. Geçiş Dönemi: 1991-1993

Anayasa Mahkemesinin kuruluş sürecinde 1990 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle atılan adım; Anayasa Mahkemesi hakkında 1991 tarihli Yasa'nın yapımı ile devam etmiştir. Anayasa Mahkemelerini yasa koyucu organlar ve mahkemeler arasında yer alacak yeni bir "güç" gibi gören anlayış kuşkusuz yasa yapılırken Anayasa Mahkemesi'ni siyasal meselelere girmeyecek ve yalnızca hukuki meselelere çözüm

¹¹⁵ Vedomosti S'yezda Narodnih Deputatov RSFSR i Verhovnogo Soveta RSFSR [RSFSC 'nin Halk Vekilleri Kongresi ve Yüksek Sovyeti Gazetesi] 1990, No:2, s.22.

¹¹⁶ Söz konusu Anayasa Değişikliği ile Anayasa'nın Başlangıç Bölümü'nden Rusya'nın Sovyet iktidarının bir parçası olduğunu belirten hüküm çıkarılarak yerine egemen, demokratik hukuk devleti anlayışının gerçekleştirileceği ilkesi konulmuştur. Anayasa'da halk egemenliği ilkesi (AY md. 2), Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı (AY md. 4/2) yer almış ve temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır (AY, 12 – 50 md. arası). Anayasa değişiklikleri hakkında geniş bilgi için bkz. **AVAKYAN** Suren, (2005), cilt 1, s. 241-252; **KUTAFİN** Oleg E., (2016), s. 125-137.

¹¹⁷ Anayasa'nın 119. maddesinin değişikliktan önceki şekli; 27 Ekim 1989 tarihli RSFSC Yasası ile kurulan Anayasal Denetim Komitesi ve yetkilerini içermekte idi.

¹¹⁸ **VİTRUK** Nikolay. V., *Konstitutsionnoe Pravosudie v Rossii (1991-2001) Oçerki teorii i praktiki*, [Rusya'da Anayasa Yargısı (1991-2001) Teori ve Uygulama Üzerine], Moskova 2001, s. 11.

bulacak bir mahkeme olarak tasarlamak istemiştir.¹¹⁹ Buna karşın Mahkeme Yasası'nı kaleme alanlar; devletin diğer organlarından bağımsız şekilde ve hayatları boyunca görev yapacak yargıçlardan oluşan ve yasaları denetlemekle görevli güçlü bir Anayasa Mahkemesi düzenlemiştir. Mahkeme; federal ve bölgesel hukuki düzenlemelerin, uluslararası andlaşmaların, federal ve bölgesel devlet organlarının tüm hukuki düzenlemelerinin ve kararlarının anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevlendirilmiştir. Kararları kesin ve bağlayıcı olup oldukça yetkiyle donatılmış bir Mahkeme Başkan'ı da yasada öngörülmüştür. Bunun yanında bireylere Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkı tanınmıştır.¹²⁰ Bu yetki ve ayrıcalıklarla donatılmış ve özellikle bireylere başvuru hakkı tanınmış Mahkeme; bu tür niteliklerden mahrum Anayasal Denetim Komitesinden keskin bir çizgi ile ayrılmaktadır.

Ancak bu tasarı IV. Halk Vekilleri Kongresi'nce ciddi itirazlarla karşılaşmıştır. Tasarının karşıtları, parlamentonun üstünlüğünün Mahkeme karşısında nasıl sağlanacağı; yasa koyucu organların ve diğer mahkemelerin anayasa mahkemesi karşısında nasıl korunacağı ve en nihayetinde doğru yargıçların nasıl atanacakları konusunda itirazlarda bulunmuştur.¹²¹ Anayasa Mahkemesinin yasamanın yetki alanına gireceği öne sürülmüştür. Özellikle Yeltsin taraftarı vekiller yasamanın Anayasa Mahkemesi kararlarını hükümsüz bırakma gücünün olması konusunda ısrarcı olmuştur.¹²² Bir diğer itiraz yasama- yürütme ilişkileri bağlamında Başkanın vatana ihanetle suçlanması konusundadır: Tasarıda; Kongre tarafından Başkanın vatana ihanetle suçlanması veya kararnamelerinin geçersiz sayabilmesinin ancak onun eylemlerinin ve hukuki düzenlemelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunması halinde olabileceği; buna karşılık bu işlemin Yüksek Sovyet tarafından Anayasa Mahkemesi kararına ihtiyaç duyulmaksızın yapılabileceğini yer almıştır. IV. Halk Vekilleri Kongresi'nde tasarı reddedilmiştir. Anayasa Mahkemesi kararına ihtiyaç duyulmaksızın Başkanın vatana ihanetle suçlanması veya kararnamelerinin geçersiz sayabilmesi yetkisi Kongre'ye Anayasa'da yapılan değişikliklerle verilmiştir.¹²³ Anayasa

¹¹⁹ MİTYUKOV Mihail A., (2002), s. 75-77.

¹²⁰ BLANKENAGEL Aleksandr, "Detsbo, Otroçestvo, Yunost" Rossiskogo Konstitutsionnogo Suda [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin "Çocukluk, Ergenlik, Yetişkinliği" Moskova 1996, Aktaran TROCHEV Aleksei, (2008), s. 66.

¹²¹ MİTYUKOV Mihail A., (2002), s. 79.

¹²² MİTYUKOV Mihail A., (2002), s. 90.

¹²³ Zakon RSFSR ot Maya 24, 1991 "Ob izmeneniyah i dopolnitelnyah Konstitutsii (Osnovnogo Zakona)RSFSR," [RSFSC Anayasasının Değiştirilmesi ve Eklemeler Hakkında 24 Mayıs 1991 tarihli Yasa], Verhovnogo Soveta RSFSR, 1991, No: 22 s.776.

Mahkemesi yargılamasının ceza ve hukuk yargılaması alanlarına yargıç - yapımı (*judge-made*) hukuk ile izinsiz gireceği yönündeki bir başka itiraz da *Prokuratorluk* (Savcılık) ve diğer Mahkemelerden gelmiştir.¹²⁴ Ancak itirazlara rağmen Anayasa Mahkemesinin yasa uygulama pratikleri (*pravoprimenitel'naya praktika*)¹²⁵ konusundaki yetkilerini de içeren tasarı, V. Halk Vekilleri Kongresi'nde onaylanmıştır.

Bir diğer önemli tartışma konusu yargıçların atanmasıdır. Yasanın kabulü sırasında yargıç ataması konusunda siyasal elitler arasındaki derin anlaşmazlıklar ve 12 Haziran 1991 de Yeltsin'in Devlet Başkanı seçilerek Yüksek Sovyet Başkanlığının boş kalması hem yargıç atamalarını geciktirmiş hem de süreci siyasallaştırmıştır. Yargıçların niteliklerinden ziyade siyasal yakınlıklara göre aday gösterilmesi ve Federal Konsey'deki mülakat (*hearing*) esnasında yargıçlara tartışmalı siyasal konularda görüşlerinin sorulması yargıçlar tarafından eleştirilmiştir.¹²⁶ Nihayet Yasa, 6 Mayıs 1991 tarihinde Yüksek Sovyet tarafından kabul edilerek 12 Haziran 1991 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹²⁷ Ekim 1991'de ancak 3. turun sonunda tamamlanabilen yargıç seçimlerinde Mahkeme kompozisyonu ağırlıklı olarak Yüksek Sovyet ve Anayasa Komisyonunda görev almış hukuk profesörlerinden oluşmuştur. 1992 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Rusya'nın bağımsızlığı hüküm altına alındığı gibi Mahkeme'ye de siyasal partiler hakkındaki uyuşmazlıklar ile devlet organları arasındaki uyuşmazlıkları çözme noktasında yeni görevler yüklenmiştir.¹²⁸

Bu dönemde mahkeme yaklaşık üç bin bireysel başvuru, otuz dava ele almış; bunlardan yirmi yedisini esastan karara bağlamış, bin iki yüzden fazla başvuruda da kabul edilemezlik kararı vermiştir.¹²⁹ Yeltsin'in iki kararnamesini de Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Yine yedi yargıç yirmi beş muhalefet şerhi yazmıştır. Anayasal Denetim Komitesinin aksine Mahkeme, federal ve bölgesel siyasal aktörlerden, kamu kuruluşlarından ve bireylerden gelen başvuruları ele almıştır. Ayrıca federal yürütme

¹²⁴ Prokuratorluk Anayasal Denetim Komitesinin yetkilerinin Anayasa Mahkemesine göre daha sınırlı olması nedeniyle Komiteye karşı çıkmazken Anayasa Mahkemesinin yetkilerine karşı çıkmıştır.

¹²⁵ Yasa uygulama pratikleri (*pravopirmenitel'naya praktika*); yargıçların veya diğer hukuk uygulayıcılarının hukuki normların boşluk ve belirsizliklerinin doldurulması suretiyle yorumlanması temelindeki alışlagelmiş önemli hukuki eylemleridir.

¹²⁶ MITYUKOV Mihail A., (2002), s. 100.

¹²⁷ Vedomosti S'yezda Narodnih Deputatov RSFSR i Verhovnova Soveta RSFSR. [RSFSC 'nin Halk Vekilleri Kongresi ve Yüksek Sovyeti Gazetesi] 1991, No: 22, s. 776.

¹²⁸ Vedomosti S'yezda Narodnih Deputatov RSFSR i Verhovnova Soveta RSFSR. [RSFSC 'nin Halk Vekilleri Kongresi ve Yüksek Sovyeti Gazetesi] 1991, No: 22, s. 62. 1978 AY md. 165/2.

¹²⁹ VITRUK Nikolay V., (2001), s. 45.

organı kararnameleeri, federal yasalar ve anayasal kurucu birimlerin (*Sub'ektov Rossiskoy Federatsii= Constituent Entities of the Russian Federation*) ¹³⁰ hukuki düzenlemeleri hakkında kısmen veya tümüyle anayasaya aykırılık kararları da vermiştir.¹³¹ Bu kararlarından en önemlilerini; kuvvetler ayrılığına ilişkin Komünist Parti yasaklama kararı ¹³², Ulusal Kurtuluş Cephesi kararı¹³³, Yeltsin kararnamelerinin Anayasa'ya aykırı bulunması kararları; federalizme ilişkin Moskova¹³⁴, İrkutsk¹³⁵, Kabardino- Balkar¹³⁶ davaları ile sosyal haklarla ilgili davaları oluşturmaktadır.

Komünist Partinin üst organlarının Başkan Yeltsin tarafından yasaklanması ve mallarının devlete aktarılmasına ilişkin kararnamenin Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi davasında aynı zamanda Komünist Partinin de Anayasa'ya uygun olup olmadığı ve Mahkemenin partiyi kapatma hakkına sahip olup olmadığı tartışma konusu edilmiştir. Mahkeme, Başkan'ın Cumhuriyet'in ve yürütmenin en yetkili organı olması

¹³⁰ Anayasal kurucu birim; Federasyonu oluşturan birimlerden her biridir. Her Federal devlet farklı ad ve türler altında bu birimlere sahiptir. Bu birimler, Rusya Federasyonu'nun bütünlüğü içinde devletin hukuki yapılanmasını oluşturan unsurlardır. Bolşoy Yuridiçeskii Slovar [Büyük Hukuk Sözlüğü] http://petroleks.ru/dictionaries/dict_big_law18.php

Anayasa'nın 5. maddesi, Rusya'nın federal düzeninin ilkelerine ve unsurlarına ilişkindir. Anayasa'da kurucu birimler 6 tür olarak belirtilmektedir. Bunlar, Cumhuriyetler, bölgeler, federal şehirler, topraklar, özerk bölgeler ve özerk alanlardır (AY md. 5/1). Her biri Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinde eşittir. Ancak Rusya Federasyonu'nun hukuki yapısında kurucu birimler Anayasa, andlaşmalar ve Federasyon ile kurucu birimler arasındaki andlaşmalar çerçevesinde farklı statülerde oluşturulmuştur. Kurucu birimlerden yalnız Cumhuriyetler, Anayasa'ya sahiptir, diğer birimlerin tüzükleri vardır. Çağdaş Rusya'nın kendine özgü devlet yapısında bir araya gelmiş kurucu birimler arasındaki bağ, zayıf ya da şekilsiz değildir. Rusya bir konfederasyon da değildir. Rusya Federasyonu, uzun tarihsel süreçte oluşmuş merkezi devlet olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Zaman içinde çok – uluslu bir yapıya dönüşmüştür. Rusya Federasyonu'nun özerk birimleri merkezi iktidar tarafından yaratılmıştır. Rusya Federasyonu, sözleşme veya kurucu birimlerin bir araya gelmesi sonucu oluşmuş bir federasyon değildir. Kurucu birimler, 1993 Anayasası ile devlet bütünlüğünün bir parçası olarak onun bütünlüğü içinde şekillendirilmiştir. Kurucu birimler; Anayasa, federal anayasal yasalar, federal anlaşmalar veya kendi Anayasa ve Tüzüklerinde öngörülen hukuki statüye ve yetkilere sahip, ulusal veya bölgesel devletler (Cumhuriyetler) veya diğer birimler (*bölgeler, topraklar, özerk alanlar gibi*) şeklinde ifade edilir ve federal devlet şeklinde örgütlenmiş Rusya'nın ayrılmaz bir parçasıdır.

http://constitution.garant.ru/science-work/comment/5817497/chapter/1/#block_1000 . Ayrıca bkz.

BARHATOVA Yelena Yu., Kommentarii kı Konstitutsii Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasası Şerhi], 2. Baskı, Moskova 2015, s. 16-19.

Bu bağlamda, Rusya Federasyonu'nda federe birimlerin farklı statülerde ve çeşitli nitelikte olması nedeniyle “federe devlet” veya “federe unsur” ifadeleri kapsayıcı olmadığından çalışma kapsamında “anayasal kurucu birim” tercih edilecektir.

¹³¹ **VİTRUK** Nikolay V., (2001), s. 45.

¹³² AYM Karar: 30 Ekim 1992 No: 9 –P/C3 RF. 1993 No: 11 s. 400.

¹³³ AYM Karar: 12 Şubat 1993 Vestnik Konstitutsionnogo Suda Rossiskoy Federatsii (VKS RF) [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Bülteni], No: 1, 1994, s. 12-24.

¹³⁴ AYM Karar: 19 Mayıs 1992 5-P VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 2-3, 1994, s. 64-78.

¹³⁵ AYM Karar: 10 Eylül 1993 15-P VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 4-5, 1993, s. 8-19

¹³⁶ AYM Karar: 30 Eylül 1993 18-P VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 6, 1994, s. 29-39.

nedeniyle anayasada yazmasa bile devletin güvenliği ve egemenliğinin sağlanması adına siyasal partileri yasaklayabileceği; partinin üst organlarının kapatılabileceği ancak taban örgütünü yasaklanmasının anayasaya aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Komünist Partinin anayasaya aykırı olup olmaması noktasında sessiz kalmıştır.¹³⁷ Mahkeme 1993 yılında Ulusal Kurtuluş Cephesi davasında Komünist Parti davası aksine Başkanın anayasada açıkça yetkilendirilmemiş olması nedeniyle parti kapatma kararı veremeyeceği yönünde karar vermiştir. Bununla birlikte Yeltsin'in İçişleri Bakanlığını eski KGB (*Komitet Gosudarstvennogo Bezoposnosti*) ile birleştirilmesi yönündeki kararnamesi; anayasaya göre Bakanlıkların ancak parlamento tarafından kurulabileceği ve bu sebeple kuvvetler ayrılığına aykırı olduğu gerekçesiyle anayasaya aykırı bulunmuştur.¹³⁸ Yine Başkan'ın yeni bir Anayasa'nın ve parlamentonun oluşturulmasına kadar Anayasa Mahkemesinin oturumlarını yapmaması ve yasama organının çözülmesine ilişkin 21 Eylül 1993 tarihli kararnamesi de kuvvetler ayrılığına aykırı düştüğü gerekçesiyle anayasaya aykırı bulunmuştur.¹³⁹

Anayasa Mahkemesinin Moskova ve İrkutsk davaları federal ve bölgesel yönetimlerin hukuki düzenlemelerinin sınırlarına ilişkin olup; bölgelerin ancak federal yasalarda açık düzenleme bulunmaması halinde ilgili konuda kendi yasalarını yapabileceği; ayrıca federal organların ortak yargı konusu alanlardaki federal yasa tasarıları hakkında bölgelerle görüşmesi gerekliliğine işaret etmiştir. Mahkeme Kabardino- Balkar davasında ise; bölgelerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkların çözümlenebilmesine ilişkin bölgelerarası andlaşma imzalama yetkilerinin olduğunu teyit etmiştir.

Mahkemenin bu ilk döneminde Sovyet döneminden kalan ve çalışma hayatına ilişkin sınırlamalar içeren yasalar hakkında vatandaşların Mahkemeye yönelttiği başvurular üzerine özellikle sosyal hakların korunması ve gerçekleştirilmesi noktasındaki kararları ağırlık göstermektedir. Bu kararlara ilgisi gereği ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

Mahkemenin kısa sürede yüklendiği aşırı yük ve bunun yanında mevzuattaki yetersizlikler ile Rusya'nın içinde bulunduğu zorlu ekonomik, siyasal, hukuki ve

¹³⁷ **WISHNEVSKİİ** Julia, "Russian Constitutional Court: A Third Branch of Government?" RFE/RL Research Report 2 (1993), s. 1-8.

¹³⁸ AYM Karar:14 Ocak 1992 1-P VKS RF [RF AYM Bülteni], No:1, 1993, s. 11-19.

¹³⁹ AYM Karar:21 Eylül 1993 2-Z (zakluçeniye=bulgu), VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 6, 1994, s. 40-56.

toplumsal şartların bir araya gelmesi Mahkemenin siyasallaşmasına yol açmıştır.¹⁴⁰ Özellikle Komünist Parti hakkındaki dava ve Başkanlık kararnamelerinin denetlendiği davalar örneğinden hareketle, mahkemenin üzerine aldığı anayasal modernleşme ödevinin ötesine geçerek bu süreci siyasallaştırma tehlikesine düştüğü eleştirileri de yöneltilmektedir.¹⁴¹

Mahkemenin ilk döneminde Başkan ve Anayasa Mahkemesi arasındaki çekişmeler gözlenmektedir. Özellikle Anayasa Mahkemesinin VII. Halk Vekilleri Kongresi'nde Başkan ve yasama organı arasındaki çekişmede arabuluculuk görevi üstlenmesi siyasallaşma eğiliminin başlangıcı kabul edilmektedir. Başkan'ın yeni bir Anayasa'nın ve parlamentonun oluşturulmasına kadar Anayasa Mahkemesinin oturumlarını yapmamasına ilişkin 21 Eylül 1993 tarihli Kararnamesi'nin (*Ukaz*) Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunması gerilimi tırmandırmıştır. Parlamentonun 4 Ekim tarihinde zor kullanılarak feshedilmesi üzerine 5 Ekim tarihinde Anayasa Mahkemesi bir karar alarak düzenleyici işlemler ve uluslararası andlaşmalar hakkındaki başvuruları ele almayacağını yalnız bireysel başvurulara ilişkin şikâyetleri değerlendireceğini açıklamıştır.¹⁴² Bunun üzerine Mahkemenin siyasal çatışmalarda yer aldığı gerekçesiyle 7 Ekim tarihli Başkanlık Kararnamesi ile yeni Anayasa'nın kabulüne dek Anayasa Mahkemesinin toplanması yasaklanmıştır.¹⁴³

B. Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yapılandırılması

1. 1993 Anayasası İle Getirilen Düzenlemeler

Yeni Anayasa'da, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesi ve birey hak ve özgürlüklerinin korunması anlayışına yer verilmiştir (AY md. 15/1 ve md.2).¹⁴⁴ Bu anlayış Anayasa'nın

¹⁴⁰ **VİTRUK** Nikolay V, (2001), s. 22.

¹⁴¹ **BONDAR** Nikolay, Konstitutsionnaya Modernizatsiya Rossiskoy Gosudarstvennosti: V Svete Praktiki Konstitutsionnogo Pravosudiya [Rusya Devlet Anlayışının Anayasal Modernleşmesi: Anayasa Yargısı Uygulamaları Işığında], Moskova 2014, s. 53.

¹⁴² **VİTRUK** Nikolay V, (2001), s. 23. Karar için bkz. Vedomosti S'yezda Narodnih Deputatov RSFSR i Verhovnova Soveta RSFSR. [RSFSC 'nin Halk Vekilleri Kongresi ve Yüksek Sovyeti Gazetesi] 1993, No: 39, s. 2835.

¹⁴³ Ukaz Prezidenta No.1612 ot 7 Oktyabrya 1993 "O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii. [1612 No'lu 7 Ekim 1993 tarihli "Anayasa Mahkemesi Hakkındaki" Başkan Kararnamesi]

¹⁴⁴ AY md. 15/1 : Rusya Federasyonu Anayasası, Rusya Federasyonu genelinde yüksek hukuki güce, doğrudan yürürlüğe sahiptir ve uygulanır. Rusya Federasyonunda uygulanan yasalar ve diğer hukuk düzenlemeleri, Rusya Federasyonu Anayasası'na aykırı olmamalıdır.

AY md. 2: İnsan, onun hak ve özgürlükleri yüce değerlerdir. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini tanımak, uymak ve korumak devletin görevidir.

korunması ve anayasa kurallarına uyulduğunun gözetilmesini gerektirmektedir. Bu gerekliliğin yerine getirilmesinde en etkili mekanizma olarak Anayasa Mahkemesi tartışmaları bu dönemde de anayasa yapımının merkezinde yerini almıştır. Anayasal denetim bakımından elde edilen kazanımların Başkan'ın Anayasa Mahkemesi karşısındaki sert ve uzlaşmaz tutumuna feda edilmemesi çabası; yargıçları Başkana yaklaştırmıştır.¹⁴⁵ Yargıçlar; siyasal partiler ve federal hükümet yetkililerinin işlemlerine ilişkin denetim yapma yetkisinden feragat edebilecekleri ve mahkeme üye sayısının artırılarak görev sürelerinin de sınırlandırılabilceği şeklindeki önerilerle Anayasa Mahkemesinin varlığının korunması amacıyla girişimlerde bulunmuştur.¹⁴⁶

Yeni anayasa tasarısında bağımsız bir anayasa mahkemesi düzenlemesi öngörülmüş; ancak Anayasa Mahkemesi'ne Anayasa'nın yorumlanması ve yargı kararları üzerinde anayasaya uygunluk denetimi gibi yetkiler verilmemiştir. Anayasa Mahkemesi yargıçlarının göreve atanması usulü ile mahkemenin gücü tartışmaları Anayasa Komisyonu çalışmalarının odağında yer almıştır. Komisyon; yargıçların Devlet Başkanı tarafından aday gösterilip Federal Konsey tarafından atanması şeklindeki Yeltsin'in önerisini kabul etmiştir.¹⁴⁷ Yargıçların sayısı konusu da tartışmanın bir diğer boyutunu oluşturmuştur. Kuşkusuz Yeltsin'in tasarı üzerindeki çalışmaları, mevcut on üç yargıca eklenecek yeni yargıçlarla beraber üye kompozisyonunda Yeltsin taraftarlarının mahkemede ağırlıkta olmasını sağlamaya yönelmiştir.¹⁴⁸ Bu surette yargıç sayısı on üçten on dokuzaya çıkarılmış; yargı bağımsızlığının sembolü mahiyetinde yargıçların görev süreleri mevcut yargıçları da kapsayacak şekilde hayat boyu olarak düzenlenmiştir.

Anayasa Komisyonu; Mahkeme'ye federal yasalar, yürütmenin düzenleyici işlemleri, federal anlaşmalar ve uluslararası andlaşmalar üzerinde anayasal denetim yetkisi tanımamıştır. Ancak; anayasa şikâyeti ve Anayasa'nın yorumlanması yetkisi ile federal organlar ile federe organlar arasındaki yargı yetkisi uyuşmazlıklarının çözümünü

¹⁴⁵ **AVAKYAN** Suren, *Konstitutsiya Rossii: Priroda, Evolutsiya, Sovremennost*; [Rusya Anayasası: Doğası, Evrimi, Çağdaşlığı], Moskova 2000, s. 179.

¹⁴⁶ **VİTRUK** Nikolay V., (2001), s. 26-31.

¹⁴⁷ **MİTYUKOV** Mihail – **BARNAŞOV** Aleksandr, *Oçerki Konstitutsionnogo Pravosuğiya* [Anayasa Yargısı üzerine Deneme], Tomsk, 1999, s. 228.

¹⁴⁸ Mahkeme kompozisyonunun yeniden ve Yeltsin taraftarlarının çoğunluğu oluşturacak şekilde tasarlanmasında dönemin mevcut yargıçlarından Zorkin ve Luçin'in istifaya zorlandığı belirtilmektedir. Konuyla ilgili Başkan Emirnamesi, Anayasa Mahkemesi Kararı ve Ebzeyev'in muhalefet şerhi için bkz. **EBZEYEV** Boris, *Konstitutsiya. Pravovoe Gosudarstvo. Konstitutsionniy Sud*, [Anayasa. Hukuk Devleti. Anayasa Mahkemesi], Moskova 1997, s. 137-143.

Anayasa Mahkemesi'ne bırakmıştır. Devlet Başkanının vatana ihanetle suçlanması noktasında ise anayasa mahkemesi sadece vatana ihanetle suçlanma prosedürünün anayasaya uygunluğunu gözetmekle yükümlü tutulmuştur. Bununla birlikte anayasa mahkemesi; kendi federal yasasının yapımı esnasında yasama girişiminde bulunma hakkını elde etmiştir.¹⁴⁹ Tüm bu tartışmalara rağmen anayasa yapım sürecindeki hukuki elitlerin, politikacıların ve Başkan'ın farklı argümanlarla da olsa bağımsız bir Anayasa Mahkemesinin varlığında hemfikir olduğu görülmektedir.¹⁵⁰

2. 1994 Federal Anayasal Yasası İle Getirilen Düzenlemeler

Yeni Anayasa'nın onaylanmasının ardından Anayasa Mahkemesi yargıçlarının bir kısmı ve Anayasa Komisyonu üyeleri tarafından yeni bir Anayasa Mahkemesi Yasası taslağı oluşturulmuş ve Parlamentonun alt kanadı Duma vekillerine sunulmuştur. Bu taslakla birlikte özellikle Anayasa Mahkemesinin siyasal krizlerde üstlendiği adeta “yangın söndürücü” rolünün önlenerek gerçek faaliyet alanı olan anayasal hakların korunmasına öncelik verileceği vurgulanmıştır.¹⁵¹ Yasa yapım süreci de tıpkı anayasa yapım sürecinde olduğu gibi taraflar arasında çekişmelere sahne olmuştur. Özellikle yargıç atama usulü ve mahkemenin finansal bağımsızlığı konuları tartışmalı olup yasa yapım sürecinin uzamasına yol açmıştır. Finansal bağımsızlığın Mahkemenin yürütme organından bağımsız kılınmasının araçlarından biri olduğu yargıçlar tarafından ifade edilmişse de itirazlar ile karşılaşmış ve taslaktaki bütçe düzenlemesi Duma'da reddedilmiştir.¹⁵² Yargıç atama usulünde ise; Federal Konsey, Başkan tarafından önerilen adaylar hakkında son sözü söylemek yetkisi karşılığında yasayı onaylamıştır.¹⁵³

¹⁴⁹ Bkz. AY madde 104/I: “Yasama girişimi hakkı ayrıca yetki alanlarıyla ilgili konularda Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesine,.....’e aittir.

¹⁵⁰ MITYUKOV Mihail – BARNAŞOV Aleksandr, 1999, s. 237; VİTRUK Nikolay V., (2001), s. 30-32. Politikacılar, müstakil bir Anayasa Mahkemesinin anayasal düzeni korumada siyaset dışı bir araç olacağı inancıyla Anayasa Mahkemesinin varlığını desteklemiştir. Yeltsin; Anayasa Mahkemesinin varlığının Rusya'nın uluslararası imajında büyük rol oynadığı kanısındadır. Zira anayasa taslağını Venedik Komisyonu'na göndermiş ve Komisyon'dan anayasal yargı gücüyle donatılmış müstakil bir Anayasa Mahkemesinin gerekliliği tavsiyesini almıştır.

¹⁵¹ Gosudarstvennaya Duma: Stenogramma Zasedaniya. Vesenniya Sessiya. [Duma: İlkbahar oturumu stenogramları] Nisan 1994 T. 4. 6–27 (Moskva: Respublika, 1995), s. 37.

¹⁵² Gosudarstvennaya Duma: Stenogramma Zasedaniya. Vesenniya Sessiya. [Duma: İlkbahar oturumu stenogramları] Temmuz 1994 T. 6. 8–24, Respublika, Moskova 1995, s. 645.

¹⁵³ Sovet Federatsii. Zasedaniye 8. 12–14 iyulya 1994 g. Stenografiçeskii otç'öt, Moskva: Sovet Federatsii, 1995, [Federal Konsey Oturumu. 12-14 Haziran 1994, Stenograf Değerlendirmeleri, Moskova, Federal Konsey], 1995, s. 44-79.

Federal Konsey ve Başkan arasındaki çekişme diğer yargıç adaylarının atanması sürecinde de devam etmiştir.¹⁵⁴

Yeni Federal Anayasal Yasa'nın amacı; anayasa yargısını yargının özerk bir alanı şeklinde düzenleyerek Mahkemenin statüsünü belirginleştirmek, Anayasa Mahkemesinin siyasal çatışmalarda kullanılmasını önlemek, temel hak ve özgürlüklerin korunması işlevini artırmak ve Mahkemenin ve yargıçlarının tam bağımsızlığını sağlamak olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁵ Ancak Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Yasa yapım süreci, hem yargıçlar ve hem de politikacıların bu süreçte baskın olmak istediklerini göstermektedir.

Temmuz 1994 tarihinde yürürlüğe giren Anayasa Mahkemesi hakkındaki bu Federal Anayasal Yasa¹⁵⁶ (AYM hakkında 1994 tarihli FAY) günümüze değin birçok değişiklik geçirmiştir. Ancak en önemli değişiklikler; yargıçların görev süreleri, anayasa mahkemesi kararlarının bağlayıcılığının güçlendirilmesi, Mahkemenin Moskova'dan St. Petersburg'a taşınması ile uluslararası organların temel hak ve özgürlüklere ilişkin yargı kararlarının yerine getirilmesini denetlemesi görevini üstlenmesi hakkındadır.

C. Günümüzde Anayasa Mahkemesinin Statüsü, Kuruluşu ve Örgütlenmesi

1. Anayasa Mahkemesinin Statüsü

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin statüsü; sistem içindeki rolü ve yerinin anayasa ve federal anayasal yasalar tarafından tanımlanmasıdır. Mahkeme, Anayasa'nın "yargı yetkisi" başlığını taşıyan yedinci bölümünde genel anlamda yargı gücünün işleyişine ilişkin 118. maddede ve özel olarak da 125. maddede yer almıştır. Anayasa'nın 118. maddesinde yargı yetkisinin mahkemeler vasıtasıyla kullanıldığı ve anayasal yargının da bu yetkilerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Anayasa Mahkemesinin özel olarak düzenlendiği Anayasa'nın 125. maddesinde Mahkemenin üye sayısı ve yetkili olduğu işlemler belirtilmekle yetinilmiştir.¹⁵⁷ Diğer düzenlemeler

¹⁵⁴ 1993-1995 yılları arasında yargıç atamalarına ilişkin kronolojik tablo için bkz. **TROCHEV** Alexei, (2008), s. 83.

¹⁵⁵ **VİTRUK** Nikolay V., (2001), s. 38.

¹⁵⁶ Federalniy Konstitutsionniy Zakon ot 21 İyulya 1994 goda "O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii" No:1 FKZ [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Hakkındaki 21 Temmuz 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa].

¹⁵⁷ "AY md 125/1 :Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi 19 yargıçtan oluşur;

ise AYM hakkındaki FAY ile Rusya Federasyonu'nda Mahkemeler Sistemi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa'da¹⁵⁸ bulunmaktadır.

AYM hakkındaki FAY'nin 1. maddesi “*Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Anayasa'ya uygunluk denetiminin yargısal organıdır. Anayas'ya uygunluk denetimini bağımsız, serbest ve anayasal muhakeme vasıtasıyla gerçekleştiren yargısal organdır.*”¹⁵⁹ demek suretiyle Anayasa Mahkemesi'ni özerk, bağımsız ve anayasal denetimde yargısal bir organ olarak nitelemiştir. Anayasa'nın 125. maddesi karşısında AYM hakkındaki FAY; Mahkeme'yi bağımsız ve özerk bir yargı olarak; amacını anayasal denetimi gerçekleştirmek ve yargısal yöntemini de anayasal muhakeme şeklinde belirtmiştir. Ancak görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesinin yargısal organ olarak kabul edilmesi onun hukuki niteliğinin tanımlanmasında tek başına yeterli değildir. Kuşkusuz onu diğer derece mahkemelerinden ayıran; işlevi, yetkileri, organizasyon şekli, davaları ele alış biçimi, uygulanan muhakeme yöntemleri, kararların alınma ve uygulanma şekli gibi birçok etken vardır.

Mahkemenin statüsünü ortaya koyması bakımından; Anayasa'nın 125.maddesinin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan resmi yorumunda Anayasa Mahkemesi; diğer başka yargı organlarının üstlenemeyeceği, kendisine Anayasa ve

AY md 125/2 : Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi; Rusya Federasyonu Devlet Başkanının, Federal Konseyin, Devlet Dumasının, Federal Konsey üyelerinin veya Devlet Duması milletvekillerinin beşte birinin, Rusya Federasyonu Hükümetinin, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi ve Rusya Federasyonu Yüksek Hakem Mahkemesinin, Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin yasama ve yürütme organlarının başvurusu üzerine, aşağıdakilerin Rusya Federasyonu Anayasası'na uygunluğu konusundaki davaları çözer;

AY md 125/3 : Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi aşağıdaki organlar arasındaki yetki ihtilaflarından doğan uyuşmazlıkları çözer;

AY md. 125/4 :Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi; vatandaşların anayasal hak ve özgürlüklerinin ihlaline ilişkin şikayetler ve mahkemelerin başvurusu üzerine somut davada uygulanmakta olan veya uygulanabilecek yasanın anayasallığını federal yasa ile öngörülmüş şekilde denetler;

AY md. 125/5 : Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi; Rusya Federasyonu Devlet Başkanının, Federal Konsey'in, Devlet Dumasının, Rusya Federasyonu Hükümetinin, Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerin yasama organlarının başvurusu üzerine Rusya Federasyonu Anayasasını yorumlar;

AY md. 125/7 : Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi; Federal Konsey'in başvurusu üzerine, Rusya Federasyonu Devlet Başkanının devlete ihanet veya diğer ağır suç işlediğine ilişkin suçlamanın, öngörülen usule uygun olarak ileri sürüldüğü konusunda görüş bildirir.”

¹⁵⁸ Federalniy Konstitutsionniy Zakon ot 31 Dekabrya 1996 goda “ O Sudebnoy Sisteme Rossiskoy Federatsii” No:1 FKZ [Rusya Federasyonu Mahkemeler Sistemi Hakkındaki 31 Aralık 1996 tarihli Federal Anayasal Yasa]

¹⁵⁹ Rusya Federasyonu Mahkemeler Sistemi Hakkındaki 31 Aralık 1996 tarihli Federal Anayasal Yasa'nın 17. maddesi de aynı düzenlemeyi içermektedir.

Federal Anayasal Yasa çerçevesinde verilmiş yetkilerle anayasal yargılama usulünü kullanarak Anayasa'ya uygunluk denetimi yapan Mahkeme'dir. Denetim sonucu Anayasa'ya uygun olmadığı belirlenen normatif düzenlemelerin hukuki gücünü yitirdiği ve bunun ancak anayasa ile yetkilendirilmiş tek organ olan anayasa mahkemesi tarafından yapılabileceği mahkeme yorumunda belirtilmiştir. Genel mahkemelerin uygulamakta oldukları bir hukuki düzenleme hakkında anayasaya aykırı olabileceği kanısına varsa bile anayasallık denetimi yapamayacağı, mutlaka normun anayasallığının tartışılması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak zorunda olduğu hüküm altına alınmıştır.¹⁶⁰

Anayasaya uygunluk denetimine başvurabilmeye Devlet Başkanı, Federal Konsey, Devlet Duması, anayasal kurucu birimlerin (federe unsurlar) yasama ve yürütme organları ile mahkemeler ve *Prokurator*' un da yetkili olması Anayasa Mahkemesi'ni diğer mahkemelerden ayıran bir özeliğidir. Anayasa Mahkemesinin bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi halinde Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuruları incelemesi yetkisi temel hak ve özgürlüklerin korunmasındaki en temel işlevlerindendir. Bu görevden kaynaklanan “*anayasal düzenin bekçisi olma*” fonksiyonu onu hem diğer mahkemelerden ayırt etmeye hem de yerini ve statüsünü göstermeye olanak sağlamaktadır.

Anayasa Mahkemeleri diğer mahkemelere nazaran daha çok siyasal özellikler taşıyan konularda karar vermek zorundadır. Mahkemenin kararları çoğu zaman geniş kapsamlı siyasal etkiler doğurmaktadır. Bu bakımdan Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi de yasaları ve Anayasa'yı yorumlayarak yasa koyucunun iradesini etkilemektedir. Ayrıca bu yolla kararları aracılığı ile anayasa hukuku öğretisinin gelişmesine katkıda bulunur, emsal kararlar yaratır, anayasal normların anlamının ve içeriğinin açıklanmasını sağlayarak Anayasa'nın “yaşayan” anayasa niteliğini güçlendirir.

Anayasa Mahkemesinin statüsünde belirleyici olan bir diğer nokta; Mahkemenin tüm önemli yetkileri ve teşkilatlanmasına ilişkin temel ilkelerin Anayasa'da ve *federal anayasal yasada* düzenlenerek yasa koyucunun basit yöntemle gerçekleştirebileceği gelişi –güzel değişikliklere karşı korunmuş olmasıdır. Zira federal anayasal yasalar yapılış usulü, uygulaması ve hukuki gücü bakımından diğer federal yasalardan farklı ve onların üzerindedir. Anayasa Mahkemesinin devlet organları

¹⁶⁰ AYM Karar: 16 Haziran 1998 No:19-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41938.pdf>

arasındaki yetki uyuşmazlıklarını çözme işlevini yerine getirirken adeta ulusal hakem vazifesi görmesi de hukuki statüsünün göstergesidir. Bu temelde Anayasa Mahkemesi; anayasal düzenin ve temel değerlerin korunmasının güvencesi konumundadır.

Anayasa Mahkemesi, kuşkusuz Anayasa’da düzenlendiği yer itibariyle yargı organının bir parçası olup işlevinin mahiyeti ona yargı organı içinde özel bir mevki vermiştir. Ancak ne Anayasa ne de federal anayasal yasada Anayasa Mahkemesinin “Yüksek Mahkeme” olduğuna ilişkin ifade bulunmaktadır. Keza Anayasa; yüksek mahkeme olarak 126. maddesi ile Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi’ni; 127. maddesi ile de Rusya Federasyonu Yüksek Hakem Mahkemesi’ni düzenlemiştir.

Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasanın hazırlanış aşamasında Anayasa Mahkemesi yargıçları ve yasa komisyonu üyeleri arasında mahkemenin “*Yüksek Mahkeme*” olarak düzenlenip düzenlenmeyeceği konusunda tartışma ve fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bazı yargıçlar (Mitskeviç, Boykov) önceki Anayasa’da olduğu gibi mahkemenin yüksek mahkeme sayılması gerektiğini belirtirken bir kısım yargıç ve yazarlar (Ametistov, Rudkin, Ebzeyev, Vitruk, Morşakova) mahkemenin yüksek mahkeme olmaktan ziyade özel bir anayasal organ olduğu ve bağımsız ve özerk yapısının korunması gerektiğine işaret etmiştir.¹⁶¹

Anayasa ve Federal Anayasal Yasa ile Anayasa Mahkemesinin kuruluş, görev ve yetkilerinin ayrıntılı olarak düzenlenmiş olması; mahkemenin çalışma esasları ve işbölümüne ilişkin kendinin yapacağı bir içtüzüğü ile yönetsel bağımsızlığa sahip olması; kararlarının bağlayıcılığı; mahkemenin diğer devlet organları karşısındaki bağımsızlığı; genel bütçe içinde kendine ait bir bütçe ile yönetilmesi gibi gerekçeler¹⁶² mahkemenin bir anayasal organ olarak kabul edilmesine haklılık kazandırmaktadır. Bir diğer kabul sebebi; Anayasa Mahkemesinin devlet ve toplumda siyasal barışın ve anayasal değerlerin uzun süreli korunmasının güvencesi olmasıdır.¹⁶³

¹⁶¹ **MORŞAKOVA** Tamara, Zameçaniya i Popravki kı projektu konstitutsionnogo zakona “O Konstitutsionnom Sude RF” Arhiv Sudi Konstitutsionnogo Suda Yu. D. Rudkina. [Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Anayasal Yasa Taslağına İlişkin Yorum ve Değişiklikler, Yuri D. Rudkin Arşivi], B/D, s. 1.

¹⁶² **KIRATLI** Metin, Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu, Ankara, 1966, AÜSBF Yayını, s. 40-51.

¹⁶³ **KUZOVLEVA** Gennadi, Konstitutsionniy Sud Rossiskoy Federatsii, Konstitutsionnoe Sudoproizvodstvo; Zasedaniya Lektsiya, 17 Sentebrya 2012 [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Anayasal Muhakeme; 17 Eylül 2012 Bölüm Toplantı Tebliği], Krasnodar 2015, s. 8.

2. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Örgütlenişi

Rusya Federasyonu Anayasasının 125. maddesine göre Anayasa Mahkemesi 19 yargıçtan oluşur. Anayasa Mahkemesi hakkındaki federal anayasal yasanın 4. maddesine göre yargıçlar; Devlet Başkanının önerisiyle Federal Konsey tarafından atanır. Görüldüğü gibi anayasa, yalnızca mahkemenin üye sayısını hükme bağlamıştır. Bu durum yukarıda değinildiği üzere, anayasa yargısının Rusya Federasyonu'nda yerleşme sürecindeki anayasal gelişmelerle ilgilidir. 1992-1993 yıllarında yasama – yürütme arasındaki siyasal çekişmede Anayasa Mahkemesinin kararları yoluyla bu çekişmeye dâhil olması; 1993 yılında faaliyetlerinin durdurulmasına sebebiyet vermiştir. Yeni Anayasa'nın hazırlanışı sırasında Anayasa Mahkemesinin hukuki yapısı ile ilgili görüş ayrılıkları nedeniyle Anayasa'da Mahkemenin sayısal oluşumunu hükme bağlanmakla yetinilmiştir.

AYM hakkındaki FAY'nin 1. maddesi mahkemenin özerk ve bağımsız şekilde anayasal denetimi gerçekleştiren yargı organı olduğunu belirtmektedir. Mahkemenin oluşum ve işleyişine ilişkin hükümler Federal Anayasal Yasa'da yer almaktadır.

a. Mahkemenin İç Yapısı

Anayasa Mahkemesi 19 yargıçtan oluşur. Mahkeme, dava karar ve görüşmelerini Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi oturumlarında duruşmalı olarak yapar ve bu Federal Anayasal Yasanın 47.1¹⁶⁴ maddesinde belirtilen dava ve işlerde duruşmasız olarak yapar. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi; Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın önerisiyle Federal Konsey tarafından altı yıllığına Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıçları arasından atanan bir başkan ve iki başkan vekiline sahiptir (AYM hakkındaki FAY md. 23/1-2). Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Vekilleri görev süreleri bittiğinde yeniden atanabilirler (AYM hakkındaki FAY md. 23/3). Kendi yazılı talepleri ile görev süreleri dolmadan görevlerinden ayrılabilirler (AYM hakkındaki FAY md. 23/4).

¹⁶⁴ AYM Hakkındaki FAY md. 47.1: Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi duruşmasız olarak; Federal Anayasal Yasa'nın 3. maddesinin ilk bölümünün 1. fıkrasında öngörülen normatif hukuki düzenlemelerin Rusya Federasyonu Anayasası'na uygunluğunu inceleyebilir ve karar verebilir; bir davada uygulanacak normun vatandaşların anayasal hak ve özgürlüğünün ihlali hakkındaki şikayetlerini inceleyebilir veya bir davada uygulanacak olan normun Anayasa'ya uygunluğunun mahkemeler tarafından incelenmesi taleplerini inceleyebilir. Ayrıca bir normatif hukuki düzenlemenin Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin daha önce verdiği bir karara dayanarak çözülebileceği sonucuna varırsa başvuran vatandaş veya vatandaş birliklerinin haklarının sağlanması için duruşma gerekli değildir.

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Başkan ve vekilleri; görev ve sorumluluklarını yerine getirmediklerine ilişkin Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi kararı üzerine Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın önerisiyle Federal Konsey tarafından görev süreleri dolmaksızın görevlerinden alınabilir. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin vereceği bu karar; Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıçlarının en az üçte iki çoğunluğunun gizli oyu ile Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi içtüzüğünde gösterilen yöntemle olur (AYM hakkında FAY md. 23/5).

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Başkanı görevleri Yasanın 24. Maddesinde; “ *Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi oturumların hazırlıklarını yönetmek, toplantıya çağırmak ve başkanlık etmek; gündemi belirlemek; Mahkemeyi temsil etmek; personelin yönetimi ve işleyişini düzenlemek ve yasa ile verilen diğer görevleri yerine getirmek*” şeklinde belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesi Başkan Vekilleri, Başkanın yokluğunda onun görevlerini ve ayrıca Başkan tarafından kendilerine tevdi edilen görevleri yerine getirirler (AYM hakkında FAY md. 25/1). Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın görevleri Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Başkan vekili tarafından yerine getirilemediğinde; bu görevler geçici olarak sırasıyla Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Sekreteri, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıçlarından fiilen en uzun süre görev yapmakta olan, fiili çalışma süreleri aynı olması halinde en yaşlı olan yargıç tarafından yerine getirilir (AYM hakkında FAY md. 25/2).

Anayasa Mahkemesi sekreteryası mahkemeye yapılan başvuruları almak ve yasadaki öngörüldüğü gibi başvuruları şekli açıdan ön incelemesini yapmakla görevlidir (AYM hakkında FAY md. 40). Bunun dışında sekreteryaya Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıçları tarafından bakılması zorunlu olmayan konuları öncelikle görüşür, dava ve görüşmelerde bakılacak konularda yargıçlara yardımcı olur, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi kararlarının devlet organları tarafından yerine getirilmesini takip eder (AYM hakkında FAY md. 111). Mahkemenin teknik, idari ve diğer işlerinin yürütülmesi bu konularda görevli personel tarafından yerine getirilir.

Anayasa Mahkemesinin örgütsel yapısında yer alan bir başka yetkili, Devlet Başkanı tarafından atanan temsilcidir. Devlet Başkanı'nın yetkili temsilcisi; Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı İdaresinin bir parçası olup Başkanlık Kararnamesi ile

kurulmuştur.¹⁶⁵ Yetkili temsilci; Devlet Başkanı'nın Anayasa'nın ve vatandaşların hak ve özgürlüklerinin güvencesi olarak işlevini yerine getirmesi ve Başkan'ın Anayasa Mahkemesinde temsil edilmesi amacıyla atanmaktadır. Yetkili temsilci, Devlet Başkanlığı İdaresi Yönetici Vekili görevlisi olup Devlet Başkanını "Devletin Başı" sıfatıyla Anayasa Mahkemesinde temsil eder ve Başkan'ın AYM hakkındaki FAY' de belirtilen görevlerini yerine getirir. Bu çerçevede temsilci; Devlet Başkanı tarafından Anayasa Mahkemesi'ne gönderilmesi tasarlanan işlemlerde Devletin başını temsil eder; Devlet Başkanı'nın Anayasa Mahkemesi'ne göndermekte olduğu işlemler hakkındaki görüşlerini açıklar; Anayasa Mahkemesinde bu işlemlerle ilgili açıklama yapar; Mahkeme duruşmalarına katılır; Mahkemenin daveti üzerine gerekli hallerde Mahkeme toplantılarına katılır ve Anayasa Mahkemesi kararlarının yerine getirilmesi amacıyla Devlet Başkanı'nın yasama organına yapması gereken başvurular konusunda Başkan'a öneride bulunur (Kararname md. 5). Bu görevleri yerine getirirken temsilci; Devlet Başkanlığı İdaresinden, Hükümetten, Federal Yürütme organlarından ve anayasal kurucu birimlerin organlarından her türlü bilgi ve belgeleri istemek; görevi konusuna giren işlerle ilgili olarak uzman veya bilirkişilerden oluşan çalışma grubu oluşturmak; Devlet Başkanlığı İdaresinin, Hükümetin, Federal Yürütme organlarının anayasal kurucu birimlerin organlarının banka bilgilerini kullanmak yetkilerine sahiptir.¹⁶⁶

b. Yargıçların Statüsü, Niteliği ve Belirlenmesi

Bağımsız yargının oluşturulması ancak yargı fonksiyonunu ifa eden yargıçların teminatlı bir statüye kavuşturulmaları ile mümkündür. Yargının bağımsızlığı aynı zamanda tarafsızlığının da teminatı olmaktadır. Yargıçların bağımsızlığı, Anayasa'nın 120. maddesinde "Yargıçlar bağımsızdırlar ve yalnız Rusya Federasyonu Anayasası'na ve federal yasalara tabidirler" şeklinde ifade edilmiştir. Yargıçların bağımsızlığı ilkesinin anayasalarda veya yasalarda tanınması; yargıçların yasama, yürütme, yargı organından ve de dış ortamdan tam anlamıyla bağımsız olabilmeleri; yalnızca onlardan emir ve talimat almamalarına değil; atama ve terfilerinde, azledilme, maaş ve özlük hakları gibi konularda da güvenceye kavuşmuş olmalarına bağlıdır. Bu çerçevede özellikle yüklendiği işlevi gereği kararları geniş siyasal etki doğuran Anayasa

¹⁶⁵ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın 31 Aralık 1996 tarih ve N- 1791 sayılı Kararnamesi.

¹⁶⁶ **MOİSEYEV** Vladimir V., Sistema Gosudartsvennogo i Munitsipalnogo Upravleniya [Devlet ve Yerel Yönetim Sistemi], Moskova – Berlin 2015, s. 198-200; **KROTOV** Mihail V., Vıstupleniya Polnomoçnogo Predstavitel'ya Prezidenta Rossiiskoy Federatsii vı Konstitusionnom Sude Rossiiskoy Federatsii (2008-2012) [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Yetkili Temsilcisinin Sunumları], Moskova 2013, s. 3.

Mahkemesinin faaliyetini bağımsız yerine getirebilmesi, kurumsal teşkilatlanmasının da uygun şekilde oluşturulmasına bağlıdır.

Bu bakımdan mahkemenin üye kompozisyonu, yargıçların niteliği, atanma süreci, görevden azledilmemeleri, görev süresi ve özlük hakları gibi hukuki statüsünü içeren konular ile ilgili temel düzenlemeler Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa'nın II. Bölümünde; ayrıntıları Yargıçların Statüsüne İlişkin Federal Anayasal Yasada yer almaktadır.

Anayasa Mahkemesi yargıçlarının sahip olması gereken genel nitelikler; Yargıçların Statüsü Hakkındaki Federal Yasa'nın¹⁶⁷ 4. maddesinde ve özel nitelikler AYM hakkındaki FAY'nin 8. maddesinde düzenlenmiştir. Yargıçların Statüsü Hakkındaki Federal Yasa'nın 4. maddesine göre tüm yargıçlar; *Rusya Federasyonu vatandaşı ve hukuk alanında yükseköğrenim sahibi olmak; yabancı bir devlet vatandaşı ya da yabancı ülkede sürekli ikamet izni sahibi olmamak; aleyhine cezaî takibat ya da mahkûmiyet olmamak; alkolizm veya madde bağımlılığı sebebiyle bağımlılık tedavisi veya akıl hastanesi tedavisi almamış olmak; mesleğini yerine getirmesine engel olacak diğer hastalıklara sahip olmamak* zorundadır. Bu niteliklere ek olarak Anayasa Mahkemesi yargıçları; AYM hakkındaki FAY'nin 8. maddesi gereğince; *atandığı tarihte kırk yaşını doldurmuş, saygınlığı zedelenmemiş, hukuk alanında en az onbeş yıl fiilen çalışmış, hukuk alanında yüksek deneyime sahip Rusya Federasyonu vatandaşı* olmak niteliklerini de haiz olmalıdır.¹⁶⁸

Anayasa Mahkemesi yargıçlarında bulunması gereken niteliklerden “*saygınlığı zedelenmemiş olmak*” ahlaki bir ölçüt olduğundan her zaman açıkça belirlenemeyebilecektir. Ancak bu ölçüt her şeyden önce kriminal bir geçmişi olmamak şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁶⁹ Bu yorumun Yargıçların Statüsü Hakkındaki Federal Yasa'nın 4. maddesinde yargıçların niteliğine ilişkin olarak yer alan “*aleyhine cezaî takibat ya da mahkûmiyet olmama*” hükmüne dayanması düşünülebilir.

¹⁶⁷ Закон от 26 Іюня 1992 года “О Статусе Судей Россійской Федератіи” No:3132-I [Rusya Federasyonu Yargıçlarının Statüsü Hakkındaki 26 Haziran 1992 tarihli No:3132-I sayılı Federal Yasa].

¹⁶⁸ KOZLOVA Yekaterina – KUTAFİN Oleg E., Konstitutsionnoe Pravo Rossii [Rusya Anayasa Hukuku], 5. Baskı, Moskova 2015, s. 264.

¹⁶⁹ AVAKYAN Suren, (2000), s. 617.

“Hukuk alanında en az on beş yıl fiilen çalışmış olma” nın ne anlama geldiği ise; 27 Aralık 1995 tarihli Adalet Bakanlığı Talimatnamesinde¹⁷⁰ ve yine Yargıçların Statüsü Hakkındaki Yasanın 4/5. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; Rusya Federasyonu’nun yüksek hukuk eğitimi gerektiren kamu hizmetleri; Rusya Federasyonu federe birimlerdeki kamu hizmetleri; yerel yönetimlerdeki görevler; Rusya Federasyonu Anayasası’na kadar süreçte SCSB nin, SCSB birlik Cumhuriyetlerinin ve RSFSC nin devlet görevleri, sivil toplum kuruluşlarındaki hukukçu pozisyonlarındaki görevler; bilimsel kurumlardaki görevler ile belli bir hukuk disiplini dalında öğretmenlik, avukatlık ve noterlik de bu hizmetten sayılır. Ayrıca fiilî çalışma ile ilgili tartışmalı durumlarda, başvuru üzerine Rusya Federasyonu Yargıçlarının Yüksek Yeterlik Kolokyum’ukarar verir.¹⁷¹ Hukuk alanında yüksek deneyime sahip olmak koşulu ise yine açık olmayan ölçütlerden biridir. Bu deneyimin derecesi Devlet Başkanlığı İdari İşler çalışanları tarafından belirlenmektedir.¹⁷²

Öte yandan AYM hakkındaki FAY’nin 11. maddesinde yargıclıkla bağdaşmayan iş ve faaliyetler açıkça hüküm altına alınmıştır. Buna göre Anayasa Mahkemesi yargıcının Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıcılık görevini sürdürmesini engellemek kaydıyla eğitim, bilim veya diğer yaratıcı faaliyetlerde bulunmak hariç; yasama organı üyeliği alması, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışması, ticari faaliyette bulunması yasaktır (AYM hakkındaki FAY md. 11/1). Yargıçlar, siyasal partiye üye olamaz, maddi destekte bulunamaz ve faaliyetlerine katılamaz. Ayrıca, her hangi siyasal amacı olmasa dahi herhangi bir toplumsal birliğin yöneticisi olamaz (AYM hakkındaki FAY md. 11/3). Basında, kitle iletişim araçlarında ve bir topluluk karşısında Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinde dava konusu olabilecek, ayrıca incelenen veya görüşülen bir konuyla ilgili olarak dava konusu sonuçlanıncaya kadar görüşünü ifade edemez (AYM hakkındaki FAY md. 11/4).

Mevcut Federal Anayasal Yasa’da bulunan bu düzenleme Anayasa Mahkemesi Hakkındaki 1991 tarihli Federal Anayasal Yasa’nın da 14. maddesinde aynı şekilde yer

¹⁷⁰ Pismo Ministerstva Yustitsii ot 27 Dekabrya 1995 No:09-17-176-95 [Adalet Bakanlığı 27 Aralık 1995 tarih ve No:09-17-176-95 No’lu Talimatnamesi]

¹⁷¹ Rusya Federasyonu Yargıçlarının Yüksek Yeterlik Kolokyum; 14 Mart 2002 tarihli No:3 FZ sayılı “Rusya Federasyonu Yargıçlar Topluluğu Hakkında Yasa” da belirtilen organlardan biridir. Rusya Federasyonu Yargıçlar Topluluğu her seviye ve türdeki federal mahkeme yargıçlarından oluşmaktadır. Kolokyum, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, Rusya Federasyonu Yüksek Hakem Mahkemesi ve Cumhuriyetlerin Yüksek Mahkemeleri ile Hakem Mahkemeleri yargıçlarından oluşur. Kolokyum, yargıç adaylarının seçimi, görevlerinin askıya alınması veya sona ermesi ile yargıçlara devlet ödülü ve nişanı verilmesi konularıyla yetkilidir.

¹⁷² AVAKYAN Suren, (2000), s. 617.

almıştır. Bu maddede yer alan yasakların ihlali, yargıçlık görevinin sona erme sebeplerindendir. 1993 yılı 1 Aralıkta Anayasa Mahkemesi Başkanı Valery Zorkin ve yargıç Viktor Luçin’ in yetkileri hakkında; Federal Anayasal Yasanın 14. maddesinde belirtilen yargıçlıkla bağdaşmayan işlerden “siyasal işlerle uğraşmak” gerekçesiyle temellendirilen 18. maddeye dayanarak Mahkemece askıya alınma kararı verilmiştir.¹⁷³ Başkan Valery Zorkin siyasal süreçlere katılmak; yargıç Luçin ise; Agrar (Tarım) Partisi listesinde Duma vekili aday olma ile suçlanmıştır. Ancak 1993 Ekim ayında çıkarılan Başkanlık Kararnamesi ile yeni bir anayasa yapılana kadar Anayasa Mahkemesi yargıçlarının yetkileri durdurulmuş olduğundan ve yalnızca anayasa yapım süreci ile görevlendirilmiş olduklarından yargıçların görevine son verme – askıya alma kararı alamayacakları gerekçesiyle yargıçlar hakkındaki bu karar ve dolayısıyla yargıçların görevi yeni Anayasa yapımına dek dondurulmuştur.¹⁷⁴

Federal Anayasal Yasanın 9. maddesi yargıçların atanma usulüne ilişkin hüküm içermektedir. Söz konusu maddedeki düzenlemeye göre yargıçların atanması aday önerme ve Federal Konsey’de yapılacak seçimle gerçekleşir. Burada üç aşamadan söz etmek mümkündür: İlk aşama; yargıç adaylığı için Devlet Başkanı’na yapılacak öneri, ikinci aşama; Devlet Başkanı’nın belli birimlerden aldığı bu öneri üzerine Federal Konsey’e sunacağı öneri, son aşama da Federal Konsey’de yapılacak olan seçimdir.

AYM hakkındaki FAY’nin 9. maddesinin birinci fıkrasında hangi kişi, kurum ya da organın Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’na Anayasa Mahkemesi yargıç adaylığı hakkında öneri sunulabileceği belirtilmiştir. Buna göre;

- Rusya Federasyonu Federal Konseyi üyeleri
- Rusya Federasyonu Devlet Duması milletvekilleri
- Anayasal kurucu birimlerin yasama organları
- Yüksek yargı organları
- Federal hukuk birimleri
- Tüm Rusya hukuk birimleri ve hukuk bilim – eğitim kurumları tarafından

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’na öneri sunulur.

¹⁷³ AYM Karar: 1 Aralık 1993 No:89-P <http://dokipedia.ru/document/5297155>

¹⁷⁴ **KALYUŞİN** Yevgeni, Konstitutsionnoe Pravo Rossii, [Rusya Anayasa Hukuku], Moskova 1999, s. 139.

Devlet Başkanı kendine yapılan öneri ile bağılı değildir. Adayını kendine önerilen isimler içinden seçebileceğı gibi kimsenin önermediğı bir ismi kendi inisiyatifıyla belirleyebilir. Devlet Başkanı adayını Federal Konseye sunar ve Federal Konsey, 9. maddenin ikinci fıkrasında belirtildiğı üzere Devlet Başkanı'nın Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'ne atanacak yargıçlarla ilgili önerisini aldığı tarihten itibaren en geç 14 gün içinde bu konuyu görüşür. Bu görüşmelerde izlenecek usul; 30 Ocak 2002 tarih ve No: 33 SF sayılı Rusya Federasyonu Federal Meclisinin Federal Konsey'i İctüzüğü'nde (Federal Konsey İctüzüğü) yer almaktadır. İctüzüğün 24. Bölümde yer alan 172 ila 175. maddeler Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıçlarının atanması ile ilgili hükümler içermektedir.

Federal Konsey'de yargıç adayları hakkında yapılacak olan görüşme; ayrı bir gündem görüşmesi olarak yapılır (İctüzük md. 173/3). Bu görüşme için Federal Konsey Başkanı gerekli görürse olağanüstü toplantıya çağrı yapabilmektedir (İctüzük md. 173/2). Adaylar hakkında yapılacak ön değerlendirme Federal Konsey'in "Anayasa Mevzuatı ve Devlet Teşkilatı Komitesi"nde olacak ve her aday için rapor hazırlanacaktır (İctüzük md. 174/1). Bu ön değerlendirme işleminde Federal Konsey'in ilgili Komitesi kamu kurum ve kuruluşları ile yetkili kişilerden aday hakkında ek bilgi talep edebilecektir. Ayrıca aday, ilgili Komite toplantısına davet edilebilecektir (İctüzük md. 175/1).

Son aşama olan seçim aşaması ise; Federal Konsey Anayasa Mevzuatı ve Devlet Teşkilatı Komitesi'nin adaylar hakkındaki raporlarının Federal Konsey oturumunda okunması ile başlar (İctüzük md. 175/2). Devlet Başkanı tarafından önerilen her aday hakkında yapılan tartışmalardan (*hearing*) sonra gizli oylama ile aday seçimi yapılacaktır. Federal Konsey üye tamsayısının çoğunluğunun oyunu alan aday yargıç olarak atanacaktır (İctüzük md. 175/3). Atama işlemi; "Federal Konsey Kararı" olarak yayımlanacaktır (İctüzük md. 175/4).

Devlet Başkanı tarafından atanmak üzere önerilen adayın Federal Konsey'de seçilmek için gerekli oy çoğunluğunu sağlayamaması durumunda bu adayın reddedilmiş olduğı ve bunun Federal Konsey kararıyla yayımlanacağı; bu karar için özel bir oylama gerekmediğı hüküm altına alınmıştır (İctüzük md. 175/5). Devlet Başkanı tarafından atanmak üzere önerilen adayın Federal Konsey tarafından reddedilmesi halinde; Federal Konsey, ortaya çıkan durumun giderilmesi amacıyla istişare yapılmak üzere Devlet Başkanı'na öneride bulunmaya ilişkin bir karar alabilir. Böyle bir karar; alındıktan üç

gün içinde Federal Konsey Başkanı tarafından Devlet Başkanı'na iletilir, danışma için Federal Konsey üyeleri arasından bir grup oluşturulur veya Federal Konsey Başkanı süreci bizzat yürütür (İçtüzük md. 175/6) .

Anayasa Mahkemesi'ne seçilen yargıç, Federal Konsey Başkanı tarafından usulüne uygun olarak düzenlenen bir oturumda yemin eder.¹⁷⁵ Yeminle birlikte yargıç göreve başlar.¹⁷⁶

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıçlarının görev süresine ilişkin düzenleme 1994 tarihli AYM hakkındaki FAY'nin 12. maddesinde yer almaktadır. Yasada 2005 yılında yapılan son değişikliğe göre; Anayasa Mahkemesi yargıçları yemin ederek göreve başlamalarından itibaren 70 yaşına ulaştıkları ana kadar görevde kalırlar. 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa'nın ilk şeklinde görev süresi 12 yıl ve zorunlu emeklilik yaşı 70 olarak düzenlenmiştir. Yargıçların görev süreleriyle ilgili olarak kuruluştan itibaren 1991 tarihli RSFSC AYM hakkındaki FAY'deki ilk düzenlemeleri de kapsayacak şekilde kısa aralıklarla beş kez değişiklik yapılmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Yemin metni şu şekildedir: “*Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıçlığı görevini dürüstlük ve sadakatle yerine getireceğime ve bu sırada hiç kimseye ve hiçbir şeye değil; yalnızca Rusya Federasyonu Anayasası'na bağlı kalacağıma yemin ederim*” (AYM hakkındaki FAY md. 10).

¹⁷⁶ KOZLOVA Yekaterina – KUTAFİN Oleg E., (2015), s. 264.

¹⁷⁷ Yargıçların görev süreleriyle ilgili olarak düzenlemeler sırasıyla 1991 tarihli Federal Anayasa Yasa, 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa, 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa'da yapılan şubat 2001, aralık 2001 ve 2005 tarihli değişikliklerdir. İlk olarak AYM hakkındaki 1991 tarihli yasanın 15. maddesinde anayasa mahkemesi yargıçların görev süresi hayat boyu ve fakat zorunlu emeklilik yaşı olarak 65 yaş belirlenmiştir. 1991 yılında atanan on üç yargıç bu kurala isnaden görev yapmıştır. 1993 anayasası yapımı sırasında parlamento ve Devlet Başkanı arasındaki politik çatışmanın silahlı çatışmaya dönüşmesi ve 7 Ekim tarihli Başkanlık Kararnamesi ile Anayasa Mahkemesinin faaliyetlerinin durdurulması yargıçlarda Anayasa Mahkemesinin mevcudiyetini koruma güdüsü yaratmıştır. Nihayetinde 1993 Anayasası mahkemenin hayat boyu görev yapacak 19 yargıçtan oluşacağı hükmünü getirmiştir. Ancak yeni atanacak altı yargıcın atanma süreci ve aynı zamanda anayasa mahkemesi hakkındaki federal anayasal yasanın yapımı esnasında görev süresi tartışması aynı şekilde devam etmiştir. Uzlaşma üzerine 1994 tarihli federal anayasal yasanın ilk şeklinde görev süresi 12 yıl ve zorunlu emeklilik yaşı 70 olarak düzenlenmiştir. Fakat bundan sonra 1994 tarihli yasaya göre atanacak yargıçların 12 yıllığına veya 70 yaşına kadar; 1991 tarihli yasaya göre atanmış yargıçların hayat boyu ve zorunlu emeklilik yaşı 70'e kadar görevde kalabilecek olmaları; yargıçların farklı uygulamaya tabi olmaları durumuyla sonuçlanmıştır. 2000 yılına gelindiğinde mahkemeye ilk atanan yargıçlardan on tanesinin görev süresi dolmaya yaklaşmıştır. Devlet Başkanı Putin'in “yasanın diktatörlüğü” olarak adlandırılan reform uygulamalarının Anayasa Mahkemesi tarafından destek görüyor olması yargıçları görevde tutma çabasına neden olmuştur. Bu çaba yasada yargıçların görev sürelerine ilişkin olarak üç kez daha değişikliğe gidilmesine yol açmıştır. 2001 yılı şubatında tüm yargıçlar için görev süresi 15 yıla çıkarılıp zorunlu emeklilik yaşı 70 yaş olarak düzenlenmiştir. Fakat bu düzenleme bazı yargıçların görevde kalma sürelerini uzatırken 2001 yılında görev süresi dolacak olan Başkan Bağlay ve Başkan vekili Morşakova'nın durumunu etkilememiştir. Bu kez yargıçların durumunu “eşitlemek” adına Aralık 2001'de bir değişiklik daha yapılmıştır. Zorunlu emeklilik 70 yaş olacak ve fakat 1994 tarihli federal anayasal yasaya göre atanacak yargıçlar için bu değişiklik 1 Ocak 2005'te yürürlüğe girecektir. Bu değişiklikte birlikte 2005 yılında mahkeme yargıçları arasında görev süresi bakımından dört farklı grup ortaya çıkmıştır.¹⁷⁷ Bu düzenlemenin de amaca ulaşmaya elverişli olmaması sebebiyle 2005 Nisanında üçüncü kez değişiklik yapılmıştır. Bu yeni halde mevcut tüm yargıçlar için zorunlu emeklilik yaşı 70 olarak düzenlenmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. TROCHEV Alexei, “Tinkering with Tenure”: The Russian Constitutional

Yasa üzerindeki kısa süreli ve fakat çok sayıdaki değişiklik bir ihtiyaçtan ziyade; hali hazırdaki yargıçların kişilikleri üzerine odaklandıklarını göstermektedir.¹⁷⁸ Görev süresi üzerindeki tartışmaların zorunlu emeklilik yaşı üzerine yoğunlaşması; Henderson’a göre; politikacıların Anayasa Mahkemesi’nde kendilerince uygun yargıç sayısını artırma eğiliminden ve yaygın bir eylem haline gelen Sovyet dönemi “*gerontokrasi*” sini (yaşlıların yönetimde olması) uzaklaştırma çabalarını ortadan kaldırma isteğinden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁹

Anayasa Mahkemesi yargıçlarının görevlerini yerine getirirken yasada sayılan hallerin ortaya çıkması durumunda yargıçların yetkileri askıya alınabilir veya sona erebilir. Federal anayasal yasa; yetkilerin durdurulması, sona ermesi ve istifa hallerini ayrı ayrı düzenlemiştir. Sona erme hallerinde yargıçların özlük haklarına ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir.

Federal Anayasal Yasa’nın 17. maddesine göre yargıçların yetkileri; Yargıca karşı cezai takibat başlatılması veya yargıcın bir ceza davasında sanık olarak yargılanması veya sağlık durumu nedeniyle yargıcın görevini geçici olarak ifa edememesi hallerinde Anayasa Mahkemesi kararıyla askıya alınabilir. Yetkileri askıya alınan yargıç Anayasa Mahkemesi oturumlarına katılamaz, ayrıca devlet kurum ve kuruluşları, toplumsal birlikler, tüzel kişilere ve vatandaşlara resmi belgeler gönderemez, ayrıca onlardan herhangi bir belge veya bilgi talebinde bulunamaz. Yargıcın yetkilerinin askıya alınması, ona yapılacak ödemelerin durdurulması anlamına gelmez ve yargıç, Federal Anayasal Yasa’da belirtilmiş güvencelerden yoksun bırakılamaz.

Anayasa Mahkemesi yargıçlarının görevleri şu hallerde sona erer: Yargıçların atanmasına ilişkin Rusya Federasyonu Anayasası ve mevcut Federal Anayasal Yasa’da öngörülen usûlün ihlal edilmesi, yargıcın görev için belirtilen üst yaş sınırına ulaşması, yargıcın, emekli olmak istediğine dair yazılı istemde bulunması, Rusya Federasyonu vatandaşlığını kaybetmesi, yargıç hakkında kesinleşmiş bir mahkumiyet kararının bulunması, yargıç tarafından şeref ve onurunu zedeleyen bir davranışta

Court in a Comparative Perspective, “ Russia, Europe and Rule of Law içinde, (eds) Ferdinand Feldbrugge, Martinus Nijhoff Publisher, Leiden 2007, s. 49.

¹⁷⁸ **TROCHEV** Alexei, (2008), s. 87.

¹⁷⁹ **HENDERSON** Jane, “The First Russian Constitutional Court:Hopes and Aspirations” Constitutional Reform and International Reform in Central and Eastern Europe, içinde (eds) R. Mullerson, M. Andenas, The Hague 1998, s. 116.

bulunulması,Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi tarafından uyarılmasına rağmen yargıcın göreviyle bağdaşmayan bir işle iştigal etmesi,geçerli bir mazereti olmaksızın Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi oturumlarına iki defadan fazla katılmaması veya oylamadan kaçınması,yargıcın görevinde ehliyetsiz olduğu mahkeme kararıyla kesinleşmesi,yargıcın gaib olduğu veya öldüğünün mahkeme kararıyla kesinleşmiş olması ve yargıcın ölümü (AYM hakkındaki FAY md. 18). Yargıcın görevini sağlık sebebiyle veya geçerli bir başka sebeple uzun süre ifa edemeyeceğinin anlaşılması halinde görevi sona erdirilebilir. Yargıcın görevine son verilmesine Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi karar verir ve karar, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'na, Federal Konsey'e gönderilir ve boşalan üyelik hakkında bilgi verilir.

Bu maddede belirtilen gerekçelerle Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıcının görevine son verilmesi Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi önerisi üzerine usûlde paralellik gereği Federal Konsey tarafından gerçekleştirilir.

3. Mahkemenin Çalışma Şekli

Mahkeme'nin çalışma şekline ilişkin hükümler Federal Anayasal Yasa'nın 20. ve 34. maddelerinde yer almaktadır. 2010 yılında Yasa'da yapılan değişiklikten sonra Mahkemenin çalışma şekli, "Daire" sisteminden "Genel Kurul" sistemine dönüştürülmüştür.¹⁸⁰ Yasa'nın 20. maddesine göre Mahkeme, Yasa'nın 47.1 maddesinde sayılan haller dışında, dava ve işlerini Mahkeme oturumlarında duruşmalı olarak ele almaktadır. Değişiklikten önce Mahkeme, iki Daire ve Genel Kurul halinde çalışmakta ve Daireler on ve dokuz yargıçtan oluşmaktadır. Dairelerin oluşumu kura yöntemiyle belirlenmekte ve usul, Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde yer almaktadır. Dairelerin üye kompozisyonu en fazla üç yıl değişmeden kalmaktadır.¹⁸¹ Genel Kurul oturumlarına Mahkeme'nin tüm yargıçları; Dairelerin oturumlarına ise; ilgili daire yargıçları katılmaktadır. Daireler'de Genel Kurul oturumlarında görüşülmesi zorunlu olan iş ve davalar dışındaki konular ele alınmaktadır. Genel Kurul oturumlarında Mahkeme'nin kendi özel yetki alanına giren işler ele alınmaktadır. İstisnai olarak Genel Kurul'da; anayasal kurucu birimlerin Anayasaları ve Tüzüklerinin Anayasa'ya uygunluk denetimini, Anayasa'nın yorumlanmasını, Devlet Başkanı'nın vatana ihanetle suçlanması usulünün görüşülmesini, kendi görev alanıyla ilgili yasama girişiminde

¹⁸⁰ 3 Kasım 2010 tarih ve No: 7 FKZ sayılı Federal Anayasal Yasa.

¹⁸¹ **KOKOTOV** Aleksandr N. – **KUKUŞKİN** Mihail İ., *Konstitutsionnoe Pravo Rossii* [Rusya Anayasa Hukuku], Moskova 2003, s. 423; **KOZLOVA** Yekaterina – **KUTAFİN** Oleg E., (2015), s. 265; **VİTRUK** Nikolay. V.,(2001), s. 39.

bulunulmasını gerçekleştirir. Ayrıca, Mahkeme Başkan ve Vekili'nin seçimi, Dairelerde görülecek davaların iş bölümünün yapılması, İçtüzüğün kabulü ve yargıçların görevine son verilmesi gibi işler de Genel Kurul'da ele alınmaktadır. Daire oturumlarında Mahkeme; federal yasaların, anayasal kurucu birimlerin yasaları ve diğer düzenlemelerinin, yürürlüğe girmemiş uluslararası andlaşmaların ve devlet organları arasındaki andlaşmaların Anayasa'ya uygunluğunun denetimini; devlet organları arasındaki yetki uyuşmazlıklarının çözümünü gerçekleştirmektedir.¹⁸² Yasa'da yapılan değişiklikle Daire sisteminden ayrılarak Genel Kurul sistemine geçilmesinin, Mahkeme'nin Daireleri'nin kararları arasında doğabilecek çelişkiyi önlemeye hizmet ettiği belirtilmektedir.¹⁸³

4. Anayasa'ya Uygunluk Denetiminin İlkeleri

Yargı ilkeleri; yargısal denetimin verimli bir şekilde işleyişi, mahkemelerin iç düzeni ve yargılama usulü hakkındaki temel görüşler bütünüdür. Yargı erkinin işleyişinde birbiri ile etkileşim içinde olan çeşitli ilkeler vardır. Bu ilkeler Rusya Federasyonu Anayasası'nda yer almaktadır. Anayasa'da yer alan ilkeler genel nitelikli ilkelerdir. Kuşkusuz anayasaya uygunluk denetiminin ilkeleri ise; hem Anayasa'nın 118-124. maddeleri arasında yer alan genel ilkeleri; hem de Federal Anayasal Yasa'da yer alan ve anayasal denetime özgü ilkeleri içerir.

Anayasal denetime ilişkin ilkeler; Federal Anayasal Yasa'nın ikinci kısmında 29-35. maddeler arasında ayrı başlıklar halinde düzenlenmiştir. Bu ilkeler; bağımsızlık, kolektiflik, açıklık, davaların sözlü yürütülmesi, anayasal muhakemede kullanılan dil, yargılamanın devamlılığı ve çekişmeli yargı ilkesidir.

Anayasa Mahkemesinin görevini verimli bir şekilde yerine getirebilmesi hem Mahkemenin kendisinin hem de yargıçlarının bağımsızlığının sağlanmasına bağlıdır. Bu bakımdan Anayasa'nın 120. maddesi ve Federal Anayasal Yasanın 29. maddesindeki, "*Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin yargıçları bağımsızdırlar ve kendi yetkilerini kullanırken sadece Rusya Federasyonu Anayasasına ve federal anayasal yasaya tabidir*" hükmü ile bağımsızlık ilkesi düzenlenmiştir. Bu hüküm yalnızca

¹⁸² KOZLOVA Yekaterina – KUTAFİN Oleg E., (2015), s. 266.

¹⁸³ GADJIEV Gadis A., Kommentarii k Federalnomu Konstitutsionnomu Zakonu "O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii"[Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa'nın Şerhi], Moskova 2012, s. 174-175.

yargıçlar için geçerli olmayıp, mahkemenin işlevine etki edebilecek her tür devlet organları, ilgili kişi kuruluş ve vatandaşlar için de bağlayıcı niteliktedir.

Mahkeme kendi faaliyetini yürütürken bağımsız hareket eder, herhangi bir devlet veya sivil toplum örgütünü, siyasal parti veya siyasal birlikleri, diğer kurum ve kuruluşları, devlet ve bölgesel oluşumları, ulusları, sosyal grupları temsil etmez. Ayrıca bu ilke, Anayasa Mahkemesinin yargıçlarının mahkeme kararlarını her hangi bir siyasal eğilimin etkisinde kalmadan ve bağımsız şekilde alması anlamına gelmektedir. Anayasa mahkemesinde görüşülmeye başlanmış herhangi bir dava ile bağlı kimse bilgi alamaz veya talimat veremez. Mahkemenin faaliyetine herhangi bir şekilde müdahale etmek yasaktır ve böyle bir müdahale yasayla öngörülmüş şekilde sorumluluk gerektirmektedir. Bir diğer anlatımla bağımsızlık; devletin diğer organları yasama ve yürütmenin; bir karar almak, bir eylemi gerçekleştirmek gibi mahkemenin alanına giren işlerle veya anayasal denetim organının yetkisini işgal anlamına gelebilecek eylemlerle ilgilenememesidir.¹⁸⁴

Yasadaki düzenleme, yargıçların dış müdahaleden uzak kalacak şekilde anayasal denetimi gerçekleştirebilmesini sağlamaya yönelik olmakla birlikte doğrudan yargı bağımsızlığının muhafazasını da işaret etmektedir. Bu bakımdan yargı bağımsızlığının muhafazasında yargıca hem bireysel hem kurumsal düzeyde yükümlülük getiren *Bangalor Yargı Etiği İlkeleri*¹⁸⁵ ile uyum göstermektedir.

Kolektif karar alma ilkesi; Anayasa Mahkemesi kararlarının yasada öngörülmüş heyet tarafından görüşülerek gereken çoğunluğun sağlanmasıyla alınmasıdır. Diğer yargı organlarından farklı olarak, Anayasa Mahkemesi kararları tek yargıç tarafından alınamaz. Bunun yanı sıra, kararlar sadece davanın görüşüldüğü oturuma katılan yargıçlar tarafından alınır. Karar alınabilmesi oturumlara toplam yargıç sayısının en az 2/3'ünün katılımıyla yapılabilecektir. Yetkileri askıya alınan yargıçlar, oturumlara katılmaktan yasaklıdır ve hesaplama dikkate alınmazlar (AYM hakkında FAY, md. 30).

Aleni yargılama; yargılamaya katılması zorunlu unsurların dışındaki kimseler tarafından yargılamanın izlenebilmesi olup adil yargılamanın gerçekleşmesinin

¹⁸⁴ VİTRUK Nikolay. V.,(2001), s. 84- 89.

¹⁸⁵ Bangalor İlkeleri, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun 23 Nisan 2003 tarihli oturumunda kabul edilmiştir.

koşullarından biridir. Rusya Federasyonu Anayasasının 123. maddesinin 1. fıkrasında öngörülmüştür. Bu maddeye göre, "Tüm mahkemelerde davaların görüşülmesi açık şekilde yürütülür. Davanın kapalı duruşmada görüşülmesine, sadece federal yasada belirlenen durumlarda izin verilir." Aleniyet; BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (md. 10), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (md. 6), Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (md. 14) gibi uluslararası belgelerde yer almaktadır.

Aleniyet davaların görüşülmesi için belirlenmiş bir usul olup, vatandaşlara mahkeme salonuna girebilmeleri, yargılamayı izleyebilmeleri ve gerekli gördüklerinde not alabilmeleri; medya (basın, radyo, televizyon) mensuplarına yargılamanın konusunu ve sonuçlarını daha geniş şekilde aktarabilmeleri amacıyla mahkeme oturumunda kayıt yapabilmeleri imkânlarını öngörmektedir.¹⁸⁶ Yargılamanın aleniyeti ilkesi bir taraftan mahkemelerin faaliyetlerinde demokratikliği sağlarken, diğer taraftan adil yargılama ilkeleri üzerinde bir türlü halk denetimini gerçekleştirmektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁶ **KRYAJKOV** Vladimir, Konstitutsionnyy Printsip Glasnosti v Diyatelnosti Sovetov/Problemy Natsionalno - Gosudarstvennogo Stroitelstva v Usloviyah Razvitoego Sotsializma, [Anayasa Hukuk Prensipleri Aleniyetin Sovyetlerde İşlevi / Sosyalizmin Geliştirilmesi Altında Ulus ve Devlet Yapılanması], Sverdlovsk 1980, s. 34; **ERJANOVA** Farida, "Gosudarstvenno - Pravovye Aspekty Printsipa Glasnosti" [Aleniyet Prensiplerinin Kamu Hukuku Yönü], Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo, 1988, No:10, s. 13.

¹⁸⁷ Kommentariy k Federalnomu konstitutsionnomu zakonu "O sudebnoy sisteme Rossiiskoy Federatsii", [RF Mahkemeler Sistemi hakkındaki Federal Anayasal Yasa hakkında Şerh], Moskova 1988, s. 42. Ayrıca bu oturumlarda Mahkeme Başkanının izniyle oturuma katılanlar fotoğraf ve kamera kaydı yapabilir. Aleniyet ilkesi Federal Anayasal Yasa'da da Anayasa'da olduğu şekilde düzenlenmiştir. Yasa'da sayılan hallerde kapalı oturum yapma halleri belirtilmiştir. Ancak her durumda açık ya da kapalı oturumlarda alınan kararlar sonradan yayınlanmaktadır (AYM hakkında FAY md. 31). Yasanın 55. maddesinde "Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi hukuk tarafından korunmuş gizliliklerin muhafaza edilmesi ve vatandaşların güvenliği ile kamu ahlakının korunması amacıyla oturumları kapalı yapabilir" denilmek suretiyle kapalı oturumların yapılabileceği üç durum belirtilmiştir. Kapalı oturumu gerektirecek hallerden "hukuk tarafından korunmuş gizlilikler" kapsamına devlet sırlarının korunması, ilgili kişilerin özel hayatının korunması, cinsel suçlar ve küçükler hakkındaki davalarda küçüklerin korunması girmektedir.¹⁸⁷ Ayrıca yargıçların yetkilerinin durdurulması veya onların bir davaya bakmaktan men edilmesi kararları da kapalı oturum olarak yapılır. Kapalı oturum kararı davanın her aşamasında verilebilmektedir. Duruşmanın sözlü yürütülmesi ilkesinden yargılamaya katılan herkesin mahkeme karşısında konuşmak, açıklama ve delillerini, kendi düşüncelerini sözlü şekilde ifade etmek hakkına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mahkeme oturumunda sunulmuş tüm deliller sözlü şekilde incelenir ve tartışılır. Bu da, oturuma katılanlara incelenen konuyla bağlı sözlü iletişimde bulunmaya imkân verir. Federal Anayasal Yasa'nın 32. maddesine göre; "Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinde duruşmalar sözlü yapılır. Dava görüşülürken AYM tarafların açıklamalarını, bilirkişi ve tanıkların ifadelerini dinler, davayla ilgili belgeleri inceler." Bu ilkenin varlığı mahkeme oturumunda yazılı delillerin sunulmasını, bu veya diğer konularla ilgili tartışmaların kayda geçirilmesini, davanın sonuçlarının yazılı olarak derlenmesini engellemez.

Yargılamada tarafların eşitliği ve çekişmeli yargı ilkesi Anayasa'nın 123/3. maddesinde öngörülmüştür. Bu maddeye göre, "*Yargılama, tarafların çekişmesi ve eşitliğine dayanarak gerçekleştirilir.*" Aynı ilke federal anayasal yasanın 35. maddesinde de aynı şekilde düzenlenmiştir. Bu ilke; "vatandaşların anayasal eşitliği ile bağlantılı olup, onların kendi hak ve çıkarlarını kanunla belirlenmiş şekilde, çekişme ortamında ve usule uygun araçlarla koruma hakkını gerçek şekilde kullanmaları için mahkemelerce sağlanan eşit olanaklarda ifade olunmaktadır." **SEMENOV** Vyacheslav, Konstitutsionnye Printsipy Grajdanskogo Sudoproizvodstva, [Medeni Yargılamada Anayasal Prensipler], Moskova 1982, s. 122.

Rusya Federasyonu Anayasasına göre devletin resmi dili Rusçadır. Ancak Cumhuriyetlerin kendi devlet dillerini belirleyebileceği, bu dillerin Cumhuriyetlerin devlet organlarında, yerel yönetim organlarında, devlet kurumlarında resmi dil ile birlikte kullanılabileceği, tüm halkların ana dillerini muhafaza edebilmeleri hakkının devletin güvencesinde olduğu belirtilmiştir (RF AY md. 68). Ancak Anayasa Mahkemesinde yargılama dilinin resmi dil Rusça olduğu Federal Anayasal Yasa'da hüküm altına alınmıştır (AYM hakkındaki FAY md. 33). Söz konusu hükümler, kültürel haklarla ilgili olduğundan mahiyeti gereği ileride daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Federal Anayasal Yasa'nın 34. maddesi ilk fıkrasında "Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi oturumları; ara verme ve tarafların duruşmaya hazırlanma zamanları ve ayrıca oturumların normal işleyişini engelleyecek durumları ortadan kaldırmak hariç devamlılık arz eder" denilmektedir. 2010 yılında Yasa'da yapılan değişiklikle yargılama şeklinin Genel Kurul sistemine dönüştürülmesi ile 34. maddenin 2,3, ve 4. fıkraları yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁸⁸

Tarafların farklı çıkarları ve usul hukukuna uygun farklı durumları duruşmalarda doğal olarak bir çekişme ortamını oluşturur. Tüm taraflar delilleri sunmakta eşit haklara sahiptirler. Tarafların eşitliği ve çekişme ortamının sağlandığı bir mahkeme oturumu için bağımsız bir yargıç, taraflar ve duruşmaya katılan diğer ilgililerin delilleri takdim etmeleri ve delillerde usule uygunluğun gerçekleştirilmesi zorunludur.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Değişiklikten önce yargılamanın devamlılığı; bir davanın baştan sona dek aynı mahkeme oturumunda bir celsede veya aralıklarla görüşülmesi ve karara bağlanması; başka bir ifade ile mahkemenin bakmakta olduğu bir davayı askıya alarak başka bir davayı görüşmeye başlayamayacağı anlamına gelmekte idi.

¹⁸⁹ **ŞİŞKİN** Sergey, Sostayazatelnost v Grajdanskom i Arbitrajnoga Sudoproizvodstva, [Medeni ve Hakem Yargılamasında Çekişme], Moskova 1997, s. 73. Yargılamada tarafların eşitliği ve çekişmeli yargı ilkesi Anayasanın 123/3. maddesinde öngörülmüştür. Bu maddeye göre, "*Yargılama, tarafların çekişmesi ve eşitliğine dayanarak gerçekleştirilir.*" Aynı ilke federal anayasal yasanın 35. maddesinde de aynı şekilde düzenlenmiştir. Bu ilke; "vatandaşların anayasal eşitliği ile bağlantılı olup, onların kendi hak ve çıkarlarını kanunla belirlenmiş şekilde, çekişme ortamında ve usule uygun araçlarla koruma hakkını gerçek şekilde kullanmaları için mahkemelerce sağlanan eşit olanaklarda ifade olunmaktadır." **SEMENOV** Vyaçeslav, Konstitutsionnie Printsipi Grajdanskogo Sudoproizvodstva, [Medeni Yargılamada Anayasal Prensipler], Moskova 1982, s. 122.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NDA TEMEL HAKLARIN GENEL REJİMİ

Rusya Federasyonu Anayasası'nın 2. Bölümü “İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri” başlığını taşımakta olup anayasal haklar da denilen temel hak ve özgürlükleri içermektedir. Hukuki ilişkilerin öznesi olarak kişiye tanınan tüm hak ve özgürlükler ile yüklenen ödevlerin oluşturduğu bu bölüm, Anayasa'nın 64. maddesinde;

“Bu bölümdeki hükümler Rusya Federasyonunda kişinin hukuki statüsünün temellerini oluşturur ve bu Anayasayla belirlenen şekilde değiştirilir “

şeklinde ifade edilmiştir.¹⁹⁰

Çalışmanın ilk bölümünde, Sovyetler Birliği dönemi hak ve özgürlük anlayışının sosyalist hukuk anlayışı çerçevesinde şekillendiği ve Anayasalarda düzenlenen hak ve özgürlüklerin niteliği ve düzenleniş biçimlerine yer verildi. Bu koşullar altında Rusya'da insan hakları anlayışı doğal hukuk ve pozitif hukuk çerçevesinde geliştirilmiştir. Pozitif hukuk temsilcileri, doğal hukuku reddetmektedir. Doğal hukuk anlayışını benimseyenler, hak ve özgürlüklerin kişiye kimliğini kazandırdığı, bu nedenle hem devlet ve hem de bireyler tarafından hak ve özgürlüklerin gözetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu anlayış, Rusya'da hukuk devleti ve sosyal devlet anlayışlarının ortaya çıkması ve gelişmesini sağlamıştır.

Rusya Federasyonu Anayasası'nda ağırlıklı olarak “insan” ve “vatandaş” terimleri kullanılmaktadır. Anayasa'nın 64. maddesinde; Anayasa'nın 2. Bölümü'nün Rusya Federasyonu'nda kişinin hukuki statüsünün temelini oluşturduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, insan ve vatandaşın hukuki statüsü “kişinin hukuki statüsü” terimi altında birleştirilmiştir. Buradan hareketle hukukta herkes hukuki kişilik veya hukukun öznesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁹¹ Anayasa, herkesin insan olarak sahip olduğu haklar ile bireylerin “vatandaş” sıfatıyla devlet içerisinde kullandıkları haklar ayrımını yaparak bu alanı düzenlemiştir. Kişinin hukuki statüsüne ilişkin normlar, yalnızca Anayasa'da değil, hukukun diğer alanlarında da yer almaktadır.

¹⁹⁰ FADEYEV Vadim İ., Konstitutsionnoe Pravo [Anayasa Hukuku], Prospekt 2012, s. 178.

¹⁹¹ RUDİNSKİİ Felix M., Nauka Prav Çeloveka i Problemy Konstitutsionnogo Pravo [İnsan Hakları Bilimi ve Anayasa Hukuku Problemleri], Moskova 2006, s. 302.

Anayasa'nın 2. Bölümünde yer alan hak ve özgürlüklere ilişkin temel hükümler, Anayasa'nın 2. maddesinde "*İnsan, onun hak ve özgürlükleri yüce değerlerdir, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini tanımak, uymak ve korumak devletin görevidir*" şeklinde ifade edilen Rusya anayasal düzeninin temellerini geliştirmektedir. Ayrıca, Anayasa'nın farklı bölümlerinde de kişinin hukuki statüsüne ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Vatandaşlığa ilişkin 6. madde, anayasa ve yasalara uyulmasına ilişkin 15. madde bu hükümlerdendir.

Siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve bireysel yaşama ilişkin normlar hukukun her alanında düzenlenmektedir. Ancak temel olarak Anayasa'da yer almaktadır. Bu bağlamda Anayasa'nın 2. Bölümünde yer alan hükümler; genel düzenleyici karaktere sahip, daha çok kişi ile devlet arasındaki temel ilişkiyi kişinin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşama katılması noktasında ele alan niteliktedir. Bu nedenle burada yer alan hükümler dışında, federal anayasal yasalar, federal yasalar ve hukukun diğer dalları ile de düzenlemeler yapılması mümkündür.

Anayasa'nın 1 - 9. Bölümleri ancak yeni bir anayasa yolu ile değiştirilebileceğinden, burada düzenlenen hak ve özgürlükler ile kişinin hukuki statüsünün sürekliliği ve istikrarı güvence altına alınmıştır. Kişinin hukuki statüsünün temel ilkesi; birey – toplum - devlet arasındaki temel ilişkide bireyin durumunu yansıtmaktadır. Bu durum, hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve korunması üzerine kurulu olup hukuk yaratma süreci de bu alana girmektedir. Bu temel ilkeler, eşitlik, hak ve özgürlüklerin korunması ve güvence altına alınması, hak ve özgürlüklerin devredilmez vazgeçilmez ve bir bütün oluşu ve hak ve özgürlükler alanında uluslararası hukuk ilkelerinin üstünlüğüdür.¹⁹²

Çalışmanın bu bölümünde, Rusya Federasyonu'nda temel hak ve özgürlüklerin genel rejimini ortaya koyabilmek amacıyla temel hakların hukuki kaynakları, niteliği, özneleri ve muhatapları ile sınırlama rejimi ve koruma mekanizmalarına yer verilecektir.

I. TEMEL HAKLARIN HUKUKİ KAYNAKLARI

Hak ve özgürlük düşüncesinin fikrî ve toplumsal olgunlaşmasından sonra hukuk tarafından tanınması, düzenlenmesi ve güvence altına alınması başka deyişle

¹⁹² FADEYEV Vadim İ., (2012), s. 180.

hukukileştirme süreci başlar. Bu süreçte hak ve özgürlüklerin hem nicelik olarak arttığı hem çeşitlendiği gözlenmektedir. Hukukileşme süreci ile birlikte hak ve özgürlükler kuramsal bir ilke olmaktan çıkıp pozitif hukuk ilkesi şeklinde ve uygulanabilir bir kural halini alır.¹⁹³

Hak ve özgürlüklerin hukuk tarafından tanınması ulusal ve ulusüstü düzeyde karşımıza çıkmaktadır. Ulusal düzeyde özellikle anayasalar ilk kaynak olmakla birlikte bu, yazılı anayasalarla sınırlı değildir. Anayasa'nın yazılı metni yanında yargı kararları ve yasal düzenlemeler ile tanınır ve güvence altına alınır. Temel hak ve özgürlüklerin devletlerin iç egemenlik meselesi olmaktan çıkmasının sonucu olarak uluslararası andlaşmalar, bildirgeler, insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerde yer almakta ve hukukun genel ilkeleri hep birlikte hukuki kaynakları oluşturmaktadır. Kuşkusuz, öğretinin bu kaynakları incelemesi, yorumlaması ve hukuki sorunlara çözüm bulunması noktasında katkısı yadsınamaz.

Rusya Federasyonu'nda temel hak ve özgürlükler bakımından ulusal ve ulusüstü düzeyde kaynaklar ile içtihadî kaynaklara yer verilecektir.

A. Ulusal Düzeyde Kaynaklar

1. Anayasa ile Tanınma

Anayasalar, tarihsel süreçte ya insan hakları bildirgelerinin doğrudan ihtiva edildiği ya da bildirgelerdeki hakların “temel hak ve özgürlükler” deyimi ile ifade edildiği metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ve bölgesel ölçekli düzenlemelerin de etkisiyle haklar demeti; sosyal, ekonomik ve kültürel hakları da kapsayacak şekilde genişletilmiş ve bu haklar anayasalarda yerini almıştır.

Rusya Federasyonu'nda 1993 Anayasası insan hakları konusunda önceki Sovyet Anayasalarına nazaran yeni bir anlayışı benimsemiştir. Sovyet hukuk anlayışı, doğal hukuk teorisini reddetmekte ve pozitivist teoriyi revize etmektedir. Buna göre; hukuk sisteminin temelinde akıl, doğa veya Tanrı'dan türemiş mutlak bir yasa yoktur. Yasa, daha çok sınıf mücadelesinin ürünüdür.¹⁹⁴ Buradan hareketle, Sovyet devlet anlayışında hak ve özgürlüklerin kaynağı ve güvencesi devlettir. Hak ve özgürlükler,

¹⁹³ KABOĞLU İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku 1, 7. Baskı, Ankara 2013, s. 44.

¹⁹⁴ VYSHINSKY Andrei, (1948), s. 563.

ödevlerle birlikte anlam ifade etmektedir. Zira ödevler, sosyalist toplumsal ve siyasal düzenin güçlendirilmesi, emekçi sınıfın kazanımlarının emperyal saldırıya karşı korunması ve insanların sömürden kurtulmuş ve işbirliği içinde sosyalist ortak yaşam düzenini sürdürmesi amacıyla vardır. Haklar, özgürlükler ve ödevler sosyalizmin doğası gereği sömürü aracı olarak kullanılamaz.¹⁹⁵ 1993 Anayasası'nın Sovyet Anayasalarından farklı bu anlayışı; ilk olarak 5 Eylül 1991 tarihinde SCSB Halk Vekilleri Kongresi tarafından kabul edilen “*İnsan Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi*”¹⁹⁶ ve 22 Kasım 1991 tarihinde RSFSR Yüksek Sovyeti tarafından kabul edilen “*İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi*”¹⁹⁷ nde ortaya konulmuştur. Bu çerçevede 1978 Anayasasının 2. Bölümü “Devlet ve Kişi” olarak yeniden düzenlenmiştir. Bildirgelerin ilk maddesi “*Kişilerin hak ve özgürlüklere doğuştan sahip olduğu*”, 2. maddesi, “*Hak ve özgürlüklerin Bildirge’de yer alan haklarla sınırlı olmadığı*” ve 3. maddesi de “*Herkesin yasa önünde eşit olduğu*” şeklindedir. Buna göre; sosyalist devlet ilkelerinden vazgeçilerek Rusya Federasyonu’nun anayasal mevzuatı, uluslararası toplumun insan hak ve özgürlükleri konusundaki evrensel standartları ile uyumlu hale getirilmiştir.¹⁹⁸

1993 Anayasası, ilk bölümünde Rusya Federasyonu’nun demokratik (md. 1), laik (md. 14), sosyal (md. 7), hukuk devleti (md. 1) olduğunu belirtmiş ve “*İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri*” başlıklı II. Bölümü; ilk olarak 1991 tarihli İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi’nde ifadesini bulan hak ve özgürlükleri 48 madde halinde düzenlemiştir. Burada yer alan hak ve özgürlükleri kişi hakları, siyasal haklar ve sosyal – ekonomik – kültürel haklar olmak üzere üç temel grupta ele almak mümkündür. Anayasa’nın 17. maddesi 2. fıkrasındaki “*İnsanın temel hak ve özgürlükleri devredilmez, vazgeçilmez ve herkese doğuştan aittir*” şeklindeki ifadesi hak ve özgürlük felsefesi bakımından doğal hukuk anlayışını yansıtmakla Anayasa’nın bütünü değerlendirildiğinde doğal hukuk ve sosyal haklar anlayışını birlikte tanıyıp düzenlediği görülmektedir. Bununla birlikte eşitlik, ayrımcılık yasağı, masumiyet

¹⁹⁵ ALEKSANDROV Nikolay G. – KALİNİÇEV Fyodor İ., (1968), s. 531-535.

¹⁹⁶ “Deklaratsiya Prav i Svobod Çeloveka” 5 Sentyabrya 1991 g. S’yezdom Narodnih Deputatov, [Halk Vekilleri Kongresi 5 Eylül 1991 tarihli “İnsan Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi” Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR [Yüksek Sovyet Gazetesi], No:37 (1991), md. 1083, s. 1489-1493.

¹⁹⁷ “O Deklaratsii Prav i Svobod Çeloveka i Grajdantina” Postanovleniye Verhovnogo Soveta RSFSR 22.11.1991 No:1920-1 [RSFSR Yüksek Sovyeti 22.11.1991 No:1920- 1 sayılı “İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi” hakkındaki Kararı. bkz. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_3788/7900b1082f4bead23ffac0d1bda79635996a4f23/

¹⁹⁸ PASTUHOVA Nadejda B., (2012), s. 209.

karinesi, cezaların geçmişe etkili olamayacağı ve kanuni hakim güvencesi gibi bir kısım genel nitelikli güvence ilkelerini de içermektedir.

Temel hak ve özgürlüklerin iç hukukta anayasal düzeyde tanınması onlara hem Anayasa'nın normlar hiyerarşisinde sahip olduğu en üst yeri vermekte hem de tüm devlet organları ile vatandaşların anayasaya uymakla yükümlü olmaları nedeniyle hak ve özgürlüklere saygı göstermeleri gereğini ifade etmektedir.¹⁹⁹ Bununla birlikte anayasa, yalnızca hak ve özgürlüklerin tanındığı değil aynı zamanda koruma ve güvence mekanizmalarının da öngörüldüğü en temel düzenlemedir.

2. Yasa ile Tanınma

Ulusal düzeyde ele alınabilecek diğer kaynaklar yasalar ve yasa – altı düzenlemelerdir. Yasalar, anayasal normlarda belirlenen hak ve özgürlüklerin somutlaştırıldığı yer olmaktadır. Rusya Federasyonu hukuk sisteminde “yasa” kavramı kapsamına federal anayasal yasalar, federal yasalar, anayasal kurucu birimlerin anayasaları veya tüzükleri ile yasaları girmektedir. Anayasa Mahkemesinin “yasa” kavramını başlangıçta yalnızca “federal yasa” ile sınırlı tuttuğu; daha sonra geniş olarak tanımladığı kararları bulunmaktadır. Mahkeme, bu kararlarında birey haklarını ihlal eden bölgesel yasaları, Duma'nın af yasalarını, Başkanlık Kararnameleri' nin bir yasayı değiştirme anlamına gelmesi halinde Kararname'yi yasa olarak kabul ederek denetlemiştir.²⁰⁰

Federal anayasal yasalar; Rusya Federasyonu Anayasası'nın öngördüğü şekilde ve öngördüğü konularda çıkarılan organik yasalardır. Hukuki gücü bakımından diğer federal yasalardan ve hukuki düzenlemelerden üstte yer almaktadır.²⁰¹ Anayasa'nın 108. maddesine göre; Federal Konsey'in ¾ ünün ve Duma'nın 2/3' ünün onayı ile kabul edilir. Devlet Başkanı tarafından 14 gün içinde imzalanır ve yayımlanır. Anayasa'nın 76. maddesine göre; Rusya Federasyonu'nun yetki alanındaki konular, Rusya Federasyonu'nun genelinde doğrudan uygulanacak konularda ve Rusya Federasyonu ile kurucu birimlerin ortak yetki alanına giren konularda federal anayasal yasa çıkarılır.

¹⁹⁹ **KABOĞLU** İbrahim Ö., (2013), s. 52.

²⁰⁰ AYM Karar: 5 Temmuz 2001 No: 1-P/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30397.pdf>

AYM Karar: 27 Ocak 2004 No:1-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30299.pdf>

AYM Karar: 4 Mart 2004 No: 138-O/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33495.pdf>

²⁰¹ **LAZAREV** Vladimir V., *Konstitutsionnoe Pravo* [Anayasa Hukuku], Moskova 1999, s. 83; **KOKOTOV** Aleksandr N. – **KUKUŞKİN** Mihail İ., (2003), s. 57.

Federal yasalar, federal anayasal yasalara aykırı olamaz. Federal anayasal yasa ile düzenlenmesi gereken alanlar Anayasa’da açıkça belirtilmiştir.²⁰²

Hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeler bakımından önem taşıyan yasalardan biri de 1993 Anayasası öncesinde kabul edilmiş SCSB veya RSFSC yasalarıdır. Anayasa’nın 2. Bölümünde yer alan hükümlerle ilgili bu tür yasalar, Anayasa’ya aykırı olmamak kaydıyla uygulanabilmektedir.²⁰³ Bir diğer grup, anayasal kurucu birimlerin anayasaları veya tüzükleridir. Bu tür düzenlemeler, ilgili Cumhuriyet veya bölgelerin hukuki statüsünü belirlemeye yönelik ve bu anayasal kurucu birimlerde yaşayanların hakları, özgürlükleri ve ödevleri ile devlet organlarının kuruluş ve işleyişine ilişkin hükümler içerir.²⁰⁴

Mevzuatın yasa – altı düzenlemeleri ise Başkanlık Kararnameleri, Hükümet Kararları, anayasal kurucu birimlerin yasama ve yürütme organlarının hukuki düzenlemelerinden oluşmaktadır.²⁰⁵ Bu düzenlemeler federal yasalara, federal anayasal yasalara ve Anayasa’ya aykırı olmaması gerektiğinden normlar hiyerarşisinde yasaların altında yer almaktadır. Devlet Başkanı’nın kararnameleri ve Hükümet kararlarından genel, soyut nitelikte kural koyan, kişilik dışı nitelikte olanlar diğer bir ifade ile düzenleyici işlemleri (*normativnyy = normatif*)²⁰⁶ kaynaklar arasında yer almaktadır.²⁰⁷

²⁰² Rusya Federasyonu’nda Olağanüstü hal (AY md.56), yeni anayasal kurucu birim oluşturulması ve değişiklikler (AY md. 65/2), anayasal kurucu birimlerin statülerinin değiştirilmesi (AY md. 66/2),Rusya Federasyonu bayrak, arma ve flamaların resmi kullanımı (AY md. 70), referandum (AY md. 84), sıkıyönetim (AY md. 87/3), Devlet Başkanının olağanüstü hal ilanı (AY md. 88), İnsan Hakları Komiserinin faaliyetleri (AY md. 103), Hükümetin faaliyetleri (AY md. 114/2), yargı sisteminin oluşturulması (AY md. 118/3), Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme ve diğer federal mahkemelerin kuruluş ve işleyişine ilişkin düzenlemeler (AY md. 128/3), Anayasa değişikliklerinde Anayasa Meclisi’nin oluşturulması (AY md. 135/2), Rusya Federasyonu’na yeni anayasal kurucu birimlerin kurulmasına (AY md. 137) ilişkin düzenlemeler federal anayasal yasa ile yapılır.

²⁰³ **KOKOTOV** Aleksandr N. – **KUKUŞKİN** Mihail İ., (2003), s.56.

²⁰⁴ **KOKOTOV** Aleksandr N. – **KUKUŞKİN** Mihail İ., (2003), s.54.

²⁰⁵ **SMOLENSKİİ** Mihail, (2015), s. 175; **KOKOTOV** Aleksandr N. – **KUKUŞKİN** Mihail İ., (2003), s.59.

²⁰⁶ Rusya anayasa hukukunda Devlet Başkanı ve Hükümetin hukuki düzenlemeleri normatif hukuki düzenlemeler ve normatif olmayan hukuki düzenlemeler şeklinde ifade edilmektedir. Normatif düzenlemeler “kural işlem”lere karşılık gelmektedir.

²⁰⁷ **LAZAREV** Vladimir V., (1999), s. 85-86; **KOKOTOV** Aleksandr N. – **KUKUŞKİN** Mihail İ., (2003), s.345; **KOZLOVA** Yekaterina – **KUTAFİN** Oleg E., (2015), s. 196.

B. Ulusalüstü Düzeyde Kaynaklar

Özellikle II. Dünya Savaşından sonra insan haklarının devletlerin iç egemenlik meselesi olarak kabulünden vazgeçilmesi sonucu küresel ve bölgesel düzeyde hak ve özgürlükleri tanıyan ve güvence altına almayı amaçlayan sözleşmeler ve bildirgeler hazırlanmıştır. Bu ulusalüstü düzenlemeler, devletlerin ulusal yasalarında ve uygulamalarında dikkate almakla yükümlü oldukları normları içermektedir.

Temel hak ve özgürlüklerin ulusalüstü kaynakları iç hukukta açık ve doğrudan bir normla düzenlenebileceği gibi yargı kararları aracılığı ile de ifade edilebilmektedir. Rusya Federasyonu hukuk sisteminde hem anayasa normu ile hem de Anayasa Mahkemesi kararlarında ulusalüstü hukukun düzenlemelerine yer verilmektedir. Anayasanın, *“Rusya Federasyonunda, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları doğrultusunda ve bu Anayasaya uygun olarak, insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri tanınır ve güvence altına alınır”* şeklinde düzenlenen 17/1. maddesi ; *“Uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları ve Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmaları, Rusya Federasyonunun hukuk sisteminin bir parçasıdır. Eğer; Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmasıyla, kanunla öngörüldüğünden farklı bir hüküm öngörülmüşse, uluslararası antlaşmanın hükmü uygulanır”* şeklinde düzenlenen 15/4. maddesi ve *“Rusya Federasyonu Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin yer alması diğer evrensel insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin reddi veya küçümsenmesi gibi yorumlanamaz”* şeklinde düzenlenen 55/1. maddesi ulusalüstü hukuk kaynaklarının neler olduğunu belirten açık ve doğrudan düzenleme hükümleridir. Dolayısıyla, uluslararası hukukun evrensel normları, anayasada yer almayan hak ve özgürlükten doğmuşsa bile doğrudan uygulanma kabiliyetine sahiptir.

Anayasadaki bu normlardan hareketle uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları ile uluslararası sözleşmeler, bildirgeler ve Rusya Federasyonu’nun uluslararası andlaşmaları hakların ulusalüstü hukuki kaynakları arasında yer almaktadır. Bu bakımdan insan haklarının küresel nitelikli kaynaklarından ilki; insan onuru, eşitlik, ayırım yapmaksızın herkes için hak ve özgürlüklerin sağlanmasına ilişkin uluslararası işbirliğini öngören BM Şartı’dır.²⁰⁸ Rusya Federasyonu’nun taraf olduğu BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi²⁰⁹, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi²¹⁰, BM

²⁰⁸ SCSB tarafından 20 Ağustos 1945 tarihinde onaylanmıştır. Rusya Federasyonu tarafından da halen yürürlüğü kabul edilmektedir.

²⁰⁹ SCSB tarafından 5 Mayıs 1998 tarihinde onaylanmıştır. Rusya Federasyonu tarafından da halen yürürlüğü kabul edilmektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi²¹¹, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme²¹², BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme²¹³ ile Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (CEDAW)²¹⁴ ve bölgesel düzeyde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Ek Protokolleri²¹⁵ ile Bağımsız Devletler Topluluğuna İlişkin Sözleşme²¹⁶ kaynaklar içinde en önemlileri arasında yer almaktadır.

Anayasa'nın 17. maddesindeki düzenleme dikkate alındığında uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları temel hak ve özgürlükler alanında Rusya Federasyonu'nda iç hukuka aktarılmasıyla birlikte doğrudan uygulama kabiliyetine sahiptir. Ancak burada özellikle belirtmek gerekir ki; 17. maddede yer alan “...ve bu Anayasaya uygun olarak...” ifadesi uluslararası hukukun evrensel ilke ve normlarının uygulama kabiliyetinin ancak Anayasa ile uyumlu olmasına, onunla çelişmemesine bağlıdır.²¹⁷ Anayasa Mahkemesi aynı hükmü, Rusya Federasyonu ve Fas arasında imzalanan ve henüz yürürlüğe girmemiş bir uluslararası andlaşmanın anayasaya uygunluk denetiminin yapıldığı bir davada; “...Rusya Federasyonu hukuk sisteminde Anayasa'nın üstünlüğü ilkesinden dolayı Rusya'nın uluslararası andlaşmalarının anayasa hükümleri ile çelişmesi halinde uygulanamayacağı...” şeklinde yorumlamıştır.²¹⁸ Öte yandan Anayasa'nın yukarıda bahsi geçen 55. maddesindeki düzenleme, anayasada açıkça sayılmamış haklar (*unenumerated rights*) bakımından hem tanıma hem güvence ilkesi niteliğindedir.

²¹⁰ SCSB tarafından 18 Eylül 1973 tarihinde onaylanmıştır. Rusya Federasyonu tarafından da halen yürürlüğü kabul edilmektedir.

²¹¹ SCSB tarafından 18 Eylül 1973 tarihinde onaylanmıştır. Rusya Federasyonu tarafından da halen yürürlüğü kabul edilmektedir.

²¹² SCSB tarafından 15 Eylül 1990 tarihinde onaylanmıştır. Rusya Federasyonu tarafından da halen yürürlüğü kabul edilmektedir.

²¹³ SCSB tarafından 22 Ocak 1969 tarihinde onaylanmıştır. Rusya Federasyonu tarafından da halen yürürlüğü kabul edilmektedir.

²¹⁴ SCSB tarafından 17 Temmuz 1980 tarihinde onaylanmıştır. Rusya Federasyonu tarafından da halen yürürlüğü kabul edilmektedir.

²¹⁵ Rusya Federasyonu tarafından 30 Mart 1998 tarihinde onaylanmış 5 Mayıs 1998'de yürürlüğe girmiştir. (Federalniy Zakon ot 30 Marta 1998 g. No: 54 FZ [30 Mart 1998 tarih ve 54 FZ Sayılı Yasa]).

²¹⁶ Rusya Federasyonu tarafından 11 Ağustos 1998 tarihinde onaylanmıştır.

²¹⁷ BAGLAY Marat V., (2015), s. 193.

²¹⁸ AYM Karar: 9 Temmuz 2012 No: 17-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision104097.pdf>

C. İctihadi Kaynaklar

Yargıcın hukuk yaratma rolü sayesinde anayasada açıkça sayılmamış hakların anayasal bir değer kazanması söz konusu olabilmektedir. Yargısal faaliyet yoluyla hak ve özgürlüklerin korunmasının genişletilmesinde yargıç çoğu zaman ulusalüstü hukuk kurallarından veya yabancı mahkeme standartlarından yararlanmaktadır. Bu çerçevede yargı kararları aracılığıyla temel hak ve özgürlüklerin hukuki kaynakları da genişletilmektedir. Bu bağlamda iç hukukta Anayasa Mahkemesi ve idari yargı; ulusalüstü hukukta da AIHM önemli rol oynamaktadır.

Mahkeme, denetim ve yorum yetkisini kullanarak yazılı olarak Anayasa’da yer almayan haklar ve normlar yaratmış, hakların koruma alanını genişletmiştir. Örneğin Mahkeme 2003 tarihli bir kararında, devletin mülkiyet hakkını ve mülkiyetin transferinde sözleşme sözleşme ilişkilerini düzenlemekle yükümlü olduğunu belirterek Anayasa’da yazılı olarak yer almayan “sözleşme özgürlüğü”nü Anayasa’nın 8. maddesinde yer alan ekonomik faaliyet özgürlüğüne dayanarak yaratmıştır.²¹⁹

Benzer şekilde Mahkeme, yasa dışı işten çıkarmalar nedeniyle açılan davaların uzun sürmesi dolayısıyla hakları ihlal edilen bireylere ödenecek tazminata ilişkin olan ve Anayasa Mahkemesi’ne anayasa şikayeti yoluyla gelen davada 1993 tarihli 1-P kararında; adalet, eşitlik, hukuki belirlilik, hak ve özgürlüklerin devlet tarafından güvence altına alınması gerekliliği ve devletin hukuka aykırı işlemlerinden dolayı tazminat yükümlülüğü gibi 1978 Anayasası’nda yer almayan evrensel ilkeleri kullanmış ve ihlâl kararı vermiştir.²²⁰

Öte yandan Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi çeşitli tarihlerde verdiği kararlarında Anayasa’da yazılı olmayan ilkeleri ve insan hakları konusunda ulusalüstü hukukun ilke ve normlarını birlikte kullanmış ve hak ve özgürlüklerin ihlali iddiasına ilişkin davalarda ölçü norm olarak kararlarına dayanak yapmıştır. Mahiyeti gereği bu kararları çalılmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

Rusya Federasyonu’nda Anayasa’nın yazılı metninden başka anayasal değer taşıyan diğer bir kaynak anayasa normlarının Anayasa Mahkemesi tarafından

²¹⁹ TROCHEV Alexei, (2008), s. 167. Bkz. AYM Karar: 21 Nisan 2003 No:6-P/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30282.pdf>

²²⁰ AYM Karar: 4 Şubat 1992 No:2-P/1992 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision40635.pdf>
AYM Karar: 27 Ocak 1993 No: 1-P <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30279.pdf>

yorumlanması sonucu verilen “yorum” kararlarıdır. Yorum kararları hem bağlayıcıdır (AYM hakkındaki FAY md.106) hem de anayasal değer taşımaktadır.²²¹ Mahkemenin yorum kararlarının yorumlanan Anayasa normunun ayrılmaz bir parçası olması onu, temel hak ve özgürlükler bakımından içtihadî kaynaklar arasına koymayı gerektirmektedir.

II. TEMEL HAKLARIN NİTELİĞİ

A. Genel Olarak

Temel hak ve özgürlüklerin doğası ve özü bakımından tarihsel süreçte iki yaklaşım gözlenmektedir. İlki; doğal hak anlayışı olarak adlandırılan ve temel hak ve özgürlüklerin; insanın doğuştan sahip olduğu, doğal, devredilmez, vazgeçilmez ve devletin onları tanımlamasından bağımsız olarak nitelendirildiği haklardır. Devlet, insanın doğası gereği sahip olduğu bu hakları bir ihtiyaç ve ilke olarak güvence altına almak ve korumakla yükümlüdür. İkincisi ise; hak ve özgürlüklerin; içeriğinin ve çerçevesinin devlet tarafından belirlenerek kendi takdirine bağlı olarak insanlara verildiği anlayışına dayanan pozitivist yaklaşımdır. Bu yaklaşım devleti bireye öncelemektedir.²²²

Hak ve özgürlüklerin felsefî temelleri de önem taşımaktadır. Bu bakımdan siyasal rejim ve onun dayandığı hukuki rejim temel hak ve özgürlüklerin niteliği noktasında belirleyicidir. Bu nedenle 1993 Anayasası’nda hak ve özgürlüklerin niteliğini belirlerken öncelikle Sovyet Anayasalarında hak ve özgürlük anlayışına yer verilecektir.

B. 1993 Anayasası’nda Temel Haklar

Rusya Federasyonu hukuk sisteminde 1993 Anayasası ile birlikte temel hak ve özgürlükler alanında Sovyet dönemi Sovyet ve Rus Anayasalarında somutlaşan insan hakları anlayışından farklı, uluslararası toplumun değerleri ve Rus hukuk sisteminde

²²¹ **EBZEYEV** Boris S., “Tolkovaniye Konstitutsii Konstitutsionnım Sudom Rossiskoy Federatsii:Teoretiçeskie i Praktiçeskie Problemy” [Anayasa’nın Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumlanması:Teori ve Uygulamada Problemler] Gosudarstvo i Pravo, No:5 ,1998, s. 12; **FADEYEV** Vadim İ., (2012), s. 81; **NEVİNSKİİ** Valerii V., “Konstitutsionny Sud Rossiskoy Federatsii i Pravotvorçestvo vı Rossii” [“Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi ve Rusya’da Hukuk Yaratma”] VKS RF No: 3, 1997, s. 71; **NESMEYANOVA** Svetlana, (2003), s. 69.

²²² **GRAPAT** N.L., “Konstitutsionniye Osnoviy Polojeniya Çeloveka i Grajdánina” içinde: Konstitutsionnoe Pravo (pod.Red. V.V. Lazarev) [Anayasa Hukuku içinde (red.Lazarev) “İnsan ve Vatandaşın Statüsünün Anayasal Temelleri”], Moskova 1999, s. 124-126.

kişinin hukuki statüsü yaklaşımının evrimi temelinde bir bakış açısı benimsenmeye başlamıştır.²²³ Esasında bu yeni anlayış; perestroyka ile birlikte 5 Eylül 1991 tarihli SCSB “*İnsan Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi*” ve 22 Kasım 1991 tarihli RSFSC “*İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi*” ile başlamıştır. Bildirgelerin ilk etkisi 1978 Anayasası’nın 2. Bölümü’nün “Devlet ve Kişi” olarak yeniden düzenlenmesi olmuştur.²²⁴ Bu gelişme ile birlikte sosyalist devlet ilkelerinden vazgeçilerek Rusya Federasyonu’nun anayasal mevzuatı, uluslararası toplumun insan hak ve özgürlükleri konusundaki evrensel standartları ile uyumlu hale getirilmiş; değişiklik insan hakları konusunda tüm alana yansıtılmıştır. Bildirgeler; insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı hukuk sistemine kapı aralamıştır. 1993 Anayasası ile Rusya anayasacılık tarihinde hak ve özgürlüklerin doğal, devredilmez, vazgeçilmez ve doğrudan uygulanma yetkisine sahip olduğu kabul edilmiştir. Doğal hukuk anlayışına dayalı bu hak ve özgürlükler Anayasa’da geniş bir yelpazede ele alınmıştır.

1993 Anayasası’nın hak ve özgürlükler anlayışının temelini; Anayasa’nın 2. maddesindeki “*İnsan, onun hak ve özgürlükleri yüce değerlerdir. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini tanımak, uymak ve korumak devletin görevidir*” hükmü ile 17. madde 2. fıkrasındaki “*İnsanın temel hak ve özgürlükleri devredilmez, vazgeçilmez ve herkese doğuştan aittir*” hükmü oluşturmaktadır. Hak ve özgürlüklerin “en yüksek değer” kabul edilmesi, onun siyasal, toplumsal ve anayasal düzenin tümüne etki etmesi anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile hak ve özgürlüklerin en yüksek değer kabul edilmesi onların üstünlüğü anlamına gelip diğer tüm düzenlemelerin bu anlayışa uygun inşa edilmesi gereğine işaret etmektedir.²²⁵ Bu anlayış bireyi, özgür toplumda insanca yaşama standardına sahip konuma yükseltmeyi amaçlamıştır.²²⁶ Anayasa Mahkemesi hak ve özgürlüklerin “en yüksek değer” kabul edilmesi anlayışını kararlarında kapsamlı bir şekilde dile getirmiştir. Mahkeme, Anayasa’nın 32. maddesinde düzenlenen seçme ve seçilme hakkının, 29. maddede düzenlenen ifade özgürlüğü ve kitle iletişim araçlarından faydalanma hakkı ile birlikte kullanıldığında demokratik hukuk devletinde

²²³ **AVAKYAN** Suren, Konstitutsionnoe Pravo Rossii (Uçebniy Kurs) [Rusya Anayasa Hukuku (Ders Kitabı)], Norma – İnfra, Moskova 2014, cilt 2., s. 313.

²²⁴ Bkz. **LEBEDEV** Valerian A., Konstitutsionniye Prava i Svobodiy Çeloveka i Grajdaniya vı Sovremennoy Rossii: Kontseptsiya, Ograniçeniya, Mehanizm Ohraniy i Zaşitıy [Çağdaş Rusya’da İnsan ve Vatandaşların Anayasal Hak ve Özgürlükleri: Kavram, Sınırlama, Güvence ve Koruma Mekanizmaları], Prospekt Yayınları, Moskova 2016, s. 7.

²²⁵ **VİTRUK** Nikolay V., Obşaya Teoriya Pravovogo Polojeniya Liçnosti [Kişinin Hukuki Statüsünün Genel Teorisi], Norma, Moskova 2008, s. 92.

²²⁶ **ÇİRKİN** Veniamin Y., “Sovremennaya Model Konstitutsii: Prejnie i Novıye Prioritetıy” [Çağdaş Anayasa Modeli: Önceki ve Şimdiki Öncelikler], Pravovedeniya, No: 2 2003, s. 57.

anlam ifade edebileceği; bu bakımdan hak ve özgürlüklerin üstün değer olarak kabul edilmesi nedeniyle, yasama organının düzenlemeler yaparken bu ilkeyi gözetmesi gerektiği sonucuna varmıştır.²²⁷

Anayasa'nın hak ve özgürlükleri ele alış biçimi; Sovyet hukuk anlayışının sınıf yaklaşımı ve hakların sağlayıcısının devlet olması, hak ve özgürlüklerin ağırlık merkezinin kollektif öznelerde yoğunlaşması, hak ve özgürlüklerin devletin iç meselesi olması yaklaşımlarından ayrıldığını göstermektedir.

Eski sistem ile yeni sosyo – politik güçler arasındaki çatışma; sınıf anlayışının reddi, demokrasi iddiası ve evrensel demokratik değerlerin başında hak ve özgürlüklerin tanınması anlayışı ile Anayasa'da çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.²²⁸ Anayasa'nın , hak ve özgürlüklerin “en yüksek değer” olarak kabul edildiği 2. maddesindeki hüküm ile ideolojik ve siyasal çoğulculuğun düzenlendiği 13. madde hükmü “sınıf” yaklaşımının reddinin bir ifadesidir. Anayasaya göre; insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri, bireyin sosyal statüsü, ideolojik aidiyeti veya politik görüşü ile bağlı değildir. Anayasa, her insanın hak ve özgürlüklerini belli bir görüşü benimsemiş olsun ya da olmasın eşit olarak tanır ve korur. Bu bağlamda Anayasa; toplumdaki tüm sınıf ve sosyal tabakaların aynı zamanda tüm ulusal ve etnik grupların menfaatlerinin kurumsallaştırıldığı ve dengelendiği yerdir. Bu durumda Anayasa, şu ya da bu sınıfın kazanımlarının aracı değil; sosyal uyumun ve barışın sağlanmasında meşrulaştırıcı rol oynamaktadır.²²⁹

Devletin hakların sağlayıcısı olması ve menfaatlerinin bireylerin menfaatleri karşısında üstünlüğü anlayışı terkedilir. Hak ve özgürlükler, devlet tarafından bahşedilmiş, ondan elde edilmiş değildir. Devlet onları tanıyan ve anayasada düzenleyendir. Anayasanın, insan ve onun hak ve özgürlüklerini en yüksek değer olarak belirten hükmü ile insan haklarının doğuştan ve vazgeçilmez olduğunu belirten hükmü birlikte değerlendirildiğinde; devletin birey karşısındaki konumu hakları tanımak,

²²⁷ AYM Karar: 30 Ekim 2003 No:15-P/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30247.pdf>

Aynı yönde kararlar için bkz.

AYM Karar: 29 Ocak 2004 No:2-P/2004

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30303.pdf>

AYM Karar: 23 Aralık 2004 No:19-P/2004

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30372.pdf>

²²⁸ **BONDAR** Nikolay, Sudebnyy Konstitutsionalizm: Doktrina i Praktika [Yargısal Anayasacılık: Öğreti ve Uygulama], Moskova 2016, s. 46.

²²⁹ **EBZEYEV** Boris S.,Konstitutsiya, Vlast i Svoboda v Rossii - Opıt Sintetiçeskogo İssledovaniya [Rusya'da Anayasa, İktidar ve Özgürlük – Sentezlenmiş Araştırmalar Deneyimi], Moskova 2014, s. 135.

gözetmek ve korumak noktasına çekilmiştir. Devlet; artık “işçi sınıfının oluşturduğu birlikler olarak tanımlanan toplum” un oluşturduğu bir mekanizma olmaktan başka bir şeydir. Devlet, bir sınıf mücadelesinin ürünü değil, sosyal işbirliği olarak ele alınmakta; toplumda mevcut çeşitli menfaatlerin dengelenmesinin aracı olarak iş görmektedir. Bu bağlamda devlet; birey ve toplum karşısında hak ve özgürlüklerin tanınması, gerçekleştirilmesi ve korunması bakımından ödevleri olan bir aygıta dönüşmüştür. Devlet, hak ve özgürlükleri; uluslararası hukukun ilke ve normları ve doğal hukuk anlayışı çerçevesinde tanır ve onların gerçekleştirilmesinin koşullarını sağlar. Ayrıca devlet, hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla hukuki güvenceleri sağlamak ve ihlal edilmesi halinde ihlalin giderilmesine elverişli mekanizmaları kurmakla yükümlüdür.²³⁰

Anayasa’nın 17. maddesi ilk fıkrasında “*Rusya Federasyonunda, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları doğrultusunda ve bu Anayasaya uygun olarak, insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri tanınır ve güvence altına alınır*” şeklinde ifade edildiği üzere; temel hak ve özgürlükler bakımından evrensel ilkelerin kabulü ile Sovyet hukukunun hak ve özgürlüklerin iç egemenlik meselesi olduğu anlayışından vazgeçildiği görülmektedir. Bu anlayışa paralel olarak Anayasa’nın 46. maddesi 3. fıkrası ile temel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla herkesin uluslararası organlara başvurabileceği öngörülmüştür. Öte yandan Anayasa’nın 55. maddesi ilk fıkrasındaki “*Rusya Federasyonu Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin yer alması diğer evrensel insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin reddi veya küçümsenmesi gibi yorumlanamaz*” şeklindeki hüküm, evrensel ilkelerin açık kabulünün yanında hak ve özgürlüklerin içerik ve niteliğini genişletici bir bakış açısı sunmaktadır.

Sovyet anlayışından ayrılmanın bir diğer noktası, hak ve özgürlüklerin öznesi olarak “*insan*” yaklaşımının yeniden temellendirilmesidir. Bu yeni yaklaşım; çağdaş insan hakları anlayışına paralel olarak “*birey*” i insan haklarının öznesi olarak ele almaktadır. Burada “insan” “emekçi vatandaş” olması nedeniyle değil; Anayasa madde 17 fıkra 2’deki ifadesiyle doğuştan hak sahibidir.

1993 Anayasası, “*İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri*” başlıklı 2. Bölümde hak ve özgürlükleri açıkça sınıflandırmaksızın düzenlemiştir. Bazı hak ve özgürlüklerin Rusya anayasalarında ilk kez yer aldığı görüldüğü gibi kimi alanlarda hak ve özgürlük anlayışı ile içeriğinde değişim ve sayıca artma gözlenmektedir.

²³⁰ BAGLAY Marat V., (2015), s. 119.

Temel hak ve özgürlükler listesi, Sovyet Anayasalarının aksine kişi hakları ile başlamaktadır. Kişi hakları, 1918-1925 Anayasalarında hiç yer almamış; ilk kez 1936 Sovyetler Birliği Anayasası ile 1937 RSFSC Anayasası'nda yer almıştır. 1977 Anayasası'nda ise; kişi dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı ve iletişimin gizliliğini de kapsayacak şekilde özel hayatın gizliliğine ilişkin hükümler bulunmaktadır. 1993 Anayasası Sovyet Anayasalarından farklı olarak negatif statü haklarını; “yaşam hakkı” (1993 AY md. 20), “kişi onurunun korunması” (1993 AY md. 21), “milli kökenini belirleme ve açıkça ifade etme” (1993 AY md. 26/1), “ana dilini serbestçe kullanma” (1993 AY md. 26/2), “yerleşme ve seyahat özgürlüğü” (1993 AY md. 27), “bilgi edinme hakkı” (1993 AY md. 29/4), “zorla çalıştırma yasağı” (1993 AY md. 37/2) ve “hak arama özgürlüğü” (1993 AY md. 46), “tabii hakim ilkesi” (1993 AY md. 47), “masumiyet karinesi” (1993 AY md. 49) gibi suç ve cezalara ilişkin temel ilkeleri içerecek şekilde genişletmiştir.

Sovyet Anayasaları'nda ve 1993 Anayasası'nda bazı hak ve özgürlükler benzer isimlerle yer almışsa da bu hak ve özgürlükler farklı işlevler yüklenmiştir. Örneğin; Sovyet Anayasaları'nda siyasal hak ve özgürlük olarak yer alan ifade ve basın özgürlüğü, toplantı, gösteri ve yürüyüş hakkı ile örgütlenme özgürlüğünün sosyalist düzenin korunması ve geliştirilmesi amacına özgülendiği ve bu hakkın kullanımının devlet tarafından belli materyallerin ve koşulların temini ile sağlanabileceği anlayışı karşısında 1993 Anayasası'nda negatif statü hakları olarak demokratik – liberal anlayış çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Siyasal haklar, neredeyse 1906 Temel Yasaları'ndan itibaren Sovyet Anayasaları'nın tümünde ifade ve basın özgürlüğü, barışçıl toplanma, gösteri ve yürüyüş hakkı, seçme – seçilme hakkı ile örgütlenme özgürlüğü olarak yer almıştır. 1993 Anayasası, seçme seçilme hakkının yanında “kamu görevine girme hakkı” (1993 AY md. 32/3), “dilekçe hakkı” (1993 AY md. 33) ve “vatandaşlığa” ilişkin hükümleri (1993 AY md. 61,62) de içerecek şekilde siyasal hakları düzenlemiştir.

Ekonomik – sosyal ve kültürel haklar bakımından önceki anayasalarda düzenlenen haklara 1993 Anayasası ile “girişim özgürlüğü” (1993 AY md. 34), “özel mülkiyet hakkı” (1993 AY md. 35) ve “özel mülkiyet olarak toprak mülkiyeti hakkı” (1993 AY md. 36), “çevrenin korunması” (1993 AY md. 42), “bilimsel, teknolojik sanatsal faaliyette bulunma ve fikri mülkiyet hakkı” (1993 AY md. 44/1) ile “kültürel değerlere ulaşma hakkı” (1993 AY md. 44/2) eklenmiştir. Sosyal haklar bakımından

çalışma, dinlenme, sağlık ve sosyal güvenlik hakları noktasında Sovyet Anayasalarında öngörülenden daha az güvenceli hale getirilmiştir. Bu hakların korunması ve gerçekleştirilmesine ilişkin güvenceler artık anayasada yer almamakta, yasalarda yapılacak düzenlemelere bırakılmaktadır. Örneğin Sovyet Anayasaları'nda yer alan haftalık çalışma ve izin süreleri, gece çalışmaları, işyeri ve mesleki duruma göre uygulanacak çalışma süreleri, sağlığın korunması amacıyla alınması gerekli önlemler, yasa düzenlemelerine bırakılarak anayasal güvenceden yoksun hale getirilmiştir.

1993 Anayasası'nda hak ve ödev ilişkisi ise; haklarda ve ödevde eşitlik anlayışı çerçevesinde yansımıştır.²³¹ Hak ve ödevlerin kaynaşması, 1977 Sovyet Anayasa'sının Başlangıç kısmında Sovyetler Birliği'nin *“vatandaşların gerçek hak ve özgürlükleri ve ödevleri ile topluma karşı sorumluluklarının birlikteliğini ve işçi sınıfının kamusal hayata aktif katılımını sağlayan gerçek bir demokrasi toplumu”* olduğu şeklinde belirtilmiştir. Yine Anayasa'nın 59. maddesinde, *“Hak ve özgürlüklerin kullanılmasının, vatandaşların ödevlerini yerine getirmesinden ayrılamaz”* olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle devlet, hak ve özgürlüklerin maddi güvencesini de sağlamakla yükümlüdür.

Rusya Federasyonu 1993 Anayasası hakları ve ödevleri birlikte düzenlemiştir. Anayasa, hak ve özgürlüklerin niteliği ile ilgili doğuştan, devredilmez ve vazgeçilmez olduğunu belirten 2 ve 17/1 hükümlerini sıraladıktan sonra Anayasa'nın 6/2 ve 17/3 maddeleri ile ödev yükümlülüğü getirmiştir. Anayasa; 6. maddesi 2. fıkrasında; Rusya Federasyonu vatandaşlarının eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu; aynı zamanda da eşit ödevler taşıdığını vurgulamıştır. 17. madde 3. fıkrasında ise; *“İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi diğer kişilerin hak ve özgürlüklerini ihlal edemez.”* denilmek suretiyle hak ve özgürlükleri kullanırken tüm bireylere aynı zamanda *“ihlal etmeme”* ödevi yüklenmiştir. Bu ödev, *bütün* hak ve özgürlükler bakımından ve *herkese karşıdır*. Doğal hak anlayışının *“başkalarına zararlı olmayan davranışlarda bulunabilme”* şeklinde ifade edilen özgürlük yaklaşımı gereği bireyler kendi haklarını kullanırken başkalarının haklarına saygı göstermekle yükümlüdür.

Öte yandan Anayasa ile bazı hak ve özgürlükler bakımından bireylere olumlu bir edimde bulunma yükümlülüğü getirildiği görülmektedir. Anayasa'nın 38. maddesi 2. ve 3. fıkralarında çocuk ve ebeveynler için karşılıklı olarak bakım ve gözetim yükümlülüğü getiren hüküm ile 43. maddenin 4. fıkrasında eğitim hakkı bakımından ebeveynlere getirilen yükümlülük bu tür bir edimdir. Ebeveynlere çocukların eğitimi

²³¹ GRAPAT N.L., (1999), s140.

bakımından yüklenen ödev 38. maddenin 2. fıkrasında “Çocuklara bakma ve onların eğitimi, ebeveynlerin eşit hak ve ödevleridir.” şeklinde ve 43. maddenin 4. fıkrasında “Temel genel ilk öğretim zorunludur. Ebeveynler veya onların yerine geçen kimseler çocukların genel ilk öğretim düzeyinde eğitim almasını sağlamak zorundadır” şeklinde ifade edilmiştir. Çocukların haklarını güvence altına almaya yönelik olarak ebeveynlere ödev yükleyen bu hükümler, devlete de bu hakları güvence altına alacak ve anayasa hükmünü somutlaştıracak düzenlemeleri yapma ödevi yüklemektedir. Rusya Federasyonunda yasalar ve ulusalüstü metinler çerçevesinde düzenlemeler yapılmıştır.²³² Çocukların ebeveynler karşısındaki yükümlülükleri ise; 38. maddenin 3. fıkrasında “18 yaşına ulaşmış çalışabilen evlatlar çalışamayan ebeveynlerine bakmakla yükümlüdürler” şeklinde hüküm altına alınmıştır. Anayasa’nın 57. maddesi ile yüklenen vergi ödevi ve 59. maddesi ile yüklenen yurt savunması ödevi Anayasa’nın *İnsan Ve Vatandaş Hak Ve Özgürlükleri* başlığı altında ele alınmıştır. Mahiyeti gereği Anayasa’nın Genel Esaslar Bölümünde yer alması daha isabetli olan bu tür ödevler, doğrudan temel hak ve özgürlükler ile ilgili alanda düzenlenmiştir.

Anayasada temel hak ve özgürlükler karşısında devlete yüklenen ödevler de farklı hükümlere serpiştirilmiş durumdadır. Bunlardan ilki; Anayasa’nın sosyal devlet tanımı yapan 7. maddesi ilk fıkrasındaki;

“Rusya Federasyonu; politikası, insanın onurlu yaşamını ve özgürce gelişmesini sağlayan ortam oluşturmaya yönelmiş sosyal devlettir”

şeklindeki düzenlemedir. Her ne kadar madde metni yazılış itibarı ile bir “amaç”, bir “hedef”, bir “program” gibi gözükse de insanın onurlu ve özgürce yaşayabilmesinin temel hak ve özgürlükleri kullanabilmesine bağlı olduğu dikkate alındığında; madde metninin amaçsal yorumlanarak devletin, insanın onurlu ve özgür yaşayabilmesi önündeki engelleri kaldırmak ve temel hak ve özgürlükleri korumakla yükümlü olduğu sonucuna varılabilmektedir. Söz konusu maddenin 2. fıkrasında ise; devlete sosyal devlet ilkesi uyarınca koruması gereken hak ve özgürlükler bakımından açık ödev yüklenmiştir. Madde metni ise şöyledir:

²³² SCSB döneminde 15 Eylül 1990 tarihinde BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile 26 Temmuz 2008 tarihinde «Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmamaları» Ek Protokolü onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bu konuda 24.07.1998 tarih ve N-124 FZ sayılı “Rusya Federasyonunda Çocuk Haklarının Temel Güvencesi hakkında Federal Yasa” ile de düzenleme yapılmıştır.

“Rusya Federasyonunda insanların çalışma ve sağığı korunur, güvence altına alınmış asgari ücret belirlenir, ailenin, anneliğın, babalığın ve çocukluğın, sakatların ve yaşlı vatandaşların devlet tarafından korunması sağılanır, sosyal hizmetler sistemi geliştirilir, devlet emekli aylığı, yardımı ve sosyal güvenliğın diğeri güvenceleri belirlenir”

Bununla birlikte temel hakkı güçlendiren ya da ona etkin bir içerik kazandıran düzenlemeler devlete ödev yükleyen nitelikte öngörölebilmektedir. Anayasa’nın 21. maddesinde *“Kişisi onuru devlet tarafından korunur”* şeklinde belirtilen hükmün, hakkı güçlendirmek amacıyla devlete ödev yükleyen nitelikte düzenlendiğini söylemek mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki; bu tür bir ödev olmasa dahi yasa koyucu hakkı güçlendirici türden düzenlemeler yapabilecektir. Ayrıca, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması bakımından önemli bir anayasal yasak kaydı getiren ayrımcılık yasağı ilkesinin düzenlendiğı 19. madde 2. fıkrasında da;

“Sosyal, ırksal, milli, dilsel veya dini mensubiyeti gerekçesiyle vatandaşların haklarının her hangi bir şekilde sınırlandırılması yasaktır”

şeklindeki hüküm, devlete ödev yükleyen niteliktedir.

Anayasa’nın 18. maddesindeki *“İnsan ve vatandaş hak ve özgürlükleri doğrudan yürürlüktedir. Bunlar yasaların ruhunu, sözünü ve uygulanmasını, yasama ve yürütme hakimiyetini ve yerel yönetimlerin faaliyetini belirler ve yargı tarafından güvence altına alınır”* hükmü; hem temel hak ve özgürlüklerin bir niteliğı hem de devlete yüklenen bir ödevdir. Öyle ki; temel hak ve özgürlüklerin toplumsal ilişkileri düzenleme kabiliyeti, onun doğrudan uygulanırılığının göstergesidir. Zira temel hak ve özgürlükler sadece yasaların yapımında nirengi noktası değil; aynı zamanda onların anayasaya uygunluğunu belirleyen ve anayasa hükümlerinin yasada belirginleştirilmesi ve geliştirilmesini sağılayan ölçüttür. Bu niteliğı, devletin tüm organlarına bu ölçüte göre hareket etme ödevi yüklemektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi 8 Nisan 2013 tarih ve 131-O sayılı kararında; anayasa tarafından korunan değerler arasında olan sağılık ve tıbbi bakım hakkının Anayasa’nın ifade ettiğı gibi, bireyler için devredilmez ve vazgeçilmez, doğuştan gelen bir temel hak olduğunu, devlet tarafından korunması gerekliliğini belirtmiştir. Çalışma gücü olmayan bireylerin zorunlu sağılık primlerinin ödenmesinde yerel yönetimlere yasayla getirilen katkıda bulunma sorumluluğunun yerel yönetimler tarafından bütçe eksiki nedeniyle reddedilemeyeceğine işaret edilen bu

kararında Mahkeme; sağlık ve tıbbi bakımdan faydalanma hakkının yalnızca federal düzeyde devlet organlarının sorumluluğunda olmadığı, Anayasa 18. madde gereği aynı zamanda yerel yönetimlerin de sorumluluğunda olduğu sonucuna varmıştır.²³³ Bir başka kararında ise Mahkeme; temel hak ve özgürlüklerin doğuştan ve vazgeçilmez nitelikte olduğu, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının ancak anayasada belirtilen sebeplerle ve yasayla yapılabileceği şeklinde belirtilen anayasal değerlerin korunmasının; temel hak ve özgürlüklerin kamu menfaati ile özel menfaat arasında adil bir oran olacak şekilde ve hakların değerini azaltmadan makul ve ölçülülüğe uygun olarak sınırlandırılması olanağını gösterdiğine işaret etmiştir. Buradan hareketle Mahkeme; yasama organının temel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve sınırlandırılmasında bu sayılan anayasal değerleri dikkate alarak menfaatler arasında dengeyi sağlayıcı düzenlemeler yapmakla yükümlü olduğunu belirtmiştir.²³⁴

Öte yandan Anayasa'nın 68. maddesindeki “*Rusya Federasyonu, tüm halklarına ana dillerini muhafaza etmeleri, öğrenmeleri ve geliştirmeleri için ortamın oluşturulması hakkını güvence altına alır*” şeklindeki düzenleme de devlete ödev yükleyen bir başka hükümdür. Bu hüküm devlete, ana dilin kullanılabilmesi ile sıkı ilişki içinde olan hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde pozitif yükümlülük getirmektedir.

Anayasa 17. madde fıkra 2'ye göre; “*İnsanın temel hak ve özgürlükleri devredilmez, vazgeçilmez ve herkese doğuştan aittir*”. Bu hüküm, hakların sağlayıcısını devlet olarak tanımlayan Sovyet hukuk öğretisinden farklılaşmanın bir göstergesidir. İnsanın doğuştan vazgeçilmez ve devredilmez haklara sahip olduğunun ifade edilmesi nedeniyle insan haklarına özü itibarıyla doğal haklar anlayışı ile yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Devredilmez haklara sahip olması nedeniyle “her şeyin ölçüsü” bireydir. Devlet ise; doğuştan gelen bu hak ve özgürlükleri gözetmek, korumak ve gerçekleşmesi önündeki engelleri kaldırmakla yükümlüdür. Bu bağlamda anayasa; devlete hak ve özgürlüklerin korunması ödevi yükleyerek doğal hak odaklı bir yaklaşımın benimsendiği şeklinde yorumlamaya olanak tanımaktadır.

²³³ AYM Karar: 8 Nisan 2013 No:131-O/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32834.pdf>

Aynı yönde karar için bakınız:

AYM Karar: 21 Mayıs 2013 No: 10-P/2013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision131447.pdf>

²³⁴ AYM Karar: 12 Mart 2015 No: 4-P/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision190178.pdf>

Aynı yönde karar için bakınız:

AYM Karar: 20 Ekim 2016 No: 20-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision249391.pdf>

III. TEMEL HAKLARIN ÖZNELERİ ve MUHATAPLARI

A. Temel Hakların Özneleri

Hak ve özgürlüklerin özneleri, bu hak ve özgürlükleri kullanan ya da onlardan yararlanan kimselerdir. Hak ve özgürlüklerin öznelerini; kişiler, vatandaşlar ve belli kategorideki insanlar olarak ayırmak mümkündür. Bazı hak ve özgürlüklerden yararlanmak için yalnız “insan” olmak yeterli iken bazıları için aynı zamanda “vatandaş” da olmak gerekebilmektedir. Yabancıların hak ve özgürlüklerin yararlanıcısı olma durumu ise hak ve özgürlüğün norm alanı ile ilgili olup devletlerin yasal düzenlemelerinde ayrı bir konumda bulunmaktadır. Bununla birlikte belli hak ve özgürlüklerin de belli gruptaki kişilere tanındığı düzenlemelere de rastlanılmaktadır.

1. Kişiler

Hak yararlanıcıları kişilerdir. Rusya Federasyonu Anayasası’nın 64. maddesinde; Anayasa’nın 2. Bölümü’nün Rusya Federasyonu’nda kişinin hukuki statüsünün temelini oluşturduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, insan ve vatandaşın hukuki statüsü “kişinin hukuki statüsü” terimi altında birleştirilmiştir. Buradan hareketle hukukta herkesin hukuki kişilik veya hakkın öznesi olarak tanımlandığından söz etmiştik.²³⁵ Anayasa, herkesin insan olarak sahip olduğu haklar ile bireylerin “vatandaş” sıfatıyla devlet içerisinde kullandıkları haklar ayrımını yaparak bu alanı düzenlemiştir.

Anayasa’da bir hak ve özgürlükten yararlanmak için yalnızca “insan” olmanın yeterli olduğu hak ve özgürlükler bakımından hak yararlanıcıları “herkes” veya “hiç kimse” şeklinde formüle edilmiştir. Örneğin; Anayasa’da yer alan yasa önünde eşitlik (md. 19), yaşam hakkı (md. 20), kişi dokunulmazlığı (md. 22), özel yaşamın korunması (md. 23), milli kökenini belirleme hakkı (md. 26), din – vicdan ve ibadet özgürlüğü (md. 28), ifade özgürlüğü (md. 29), bilgi edinme hakkı (md. 29/4), örgütlenme özgürlüğü (md. 30), girişim özgürlüğü (md. 34), mülkiyet hakkı (md. 35), çalışma hakkı (md. 37), sosyal güvenlik hakkı (md. 39), konut hakkı (md. 40), sağlık hakkı (md. 41), sağlıklı çevrede yaşama hakkı (md. 42), eğitim hakkı (md. 43), hukuki yardım hakkı (md. 48) gibi hak ve özgürlüklerin öznesi “herkes” olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte Anayasa’da kişinin işkenceye veya rızası dışında bilimsel deneylere maruz bırakılmaması (md. 21/2), kişinin milli kökenini belirlemeye zorlanamaması (md. 26), görüş ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması (md. 29/3), toplumsal birliğe

²³⁵ RUDİNSKİİ Felix M., (2006), s. 302.

girmeye veya birlikten ayrılmaya zorlanamaması (md. 30/2), konutundan yoksun bırakılamaması (md. 40/2), kanuni hakim güvencesi (md. 47), suç ve cezalara ilişkin esaslar (md. 51, 57) gibi dokunulmazlık ve güvence hükümlerinin öznesi “hiç kimse” olarak belirtilmiştir.

Bazı hak ve özgürlüklerin norm alanı belirlenirken hakkın öznesi “herkes” olarak belirlenmekte ancak bazı sınırlamalar öngörülmektedir. Örneğin; Anayasa’nın 27. maddesine göre dolaşım özgürlüğü; “Yasal yollarla Rusya Federasyonu sınırları dâhilinde bulunan herkes”e tanınmıştır.

Hak ve özgürlüklerin öznesi olmada “gerçek kişiler” bakımından kuşku yoktur. Toplumsal Birlikler ise, bazı hak ve özgürlüklerin yararlanıcıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle mülkiyet hakkı (md. 35), toprak mülkiyeti hakkı (md. 36), girişim özgürlüğü ve hak ve özgürlükleri ile yasal menfaatlerinin korunması noktasında yargısal korunma hakları bakımından toplumsal birlikler hak öznesi konumundadır. Toplumsal Birlikler, tüzel kişilik kurma hakkına sahip olabilir ve gerekli mülkiyeti edinebilir. Ayrıca Toplumsal Birlikler, küçük işletmeler kurma ve faaliyet gösterme hakkına sahip olabildikleri gibi kendi ekonomik birliklerini oluşturma ve hissedar olabilme hakkına da sahiptir.²³⁶ Örneğin; “Siyasal Partiler Yasası” gereğince siyasi partiler faaliyet alanına ilişkin olarak girişimde bulunma ve her türlü mülkiyete sahip olma ve üzerinde tasarruf etme hakkına sahiptir. Sendikalar da benzer şekilde ekonomik faaliyette bulunma ve girişim özgürlüğünden yararlanam hakkına sahiptir.

Toplumsal Birliklerin yargısal korunma haklarının da öznesi olduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda toplumsal birliklerin yargısal korunma hakkının varlığı özellikle Anayasa Mahkemesi kararlarında ortaya konulmuştur. Mahkeme, hem bazı vatandaş birliklerinin Toplumsal Birlik olarak kabul edilmesi gerektiği hem de bu Toplumsal Birliklerin anayasal hak ve özgürlüklerin korunması bakımından yargısal korunma haklarından istisna tutulamayacağı ve Anayasa’nın 13/4. maddesinde belirtilen kanun önünde eşitlik ilkesinden faydalanacaklarını vurgulamıştır. Mahkemenin bu husustaki kararları; belediyelerin; yer yönünden vatandaşların menfaatlerinin ortaya konduğu vatandaş birlikleri niteliğinde kabul edilmesi gerektiğine ve anayasal hak ve özgürlüklerinin yargısal korunmasından istisna tutulamayacağına işaret ederek vatandaş

²³⁶ KUTAFİN Oleg E., Sub’ektıy Konstitutsionnogo Pravo Rossiskoy Federatsii Kak Yuridiçeskie i Priravnennıe K nim Litsa [Tüzel Kişiler ve Onlara Eşdeğer Kimseler Bakımından Rusya Federasyonu Anayasa Hukukunun Özneleri], Moskova 2011, s. 286 – 287.

birlikleri kavramını geniş anlamda yorumladığı 2002 tarihli kararı²³⁷ ile Hristiyanlığa Övgü Kilisesi (*Hristiyanskaya Tserkov Proslavleniya*)²³⁸ ve “Bağımsız Rus Bölge İsa Topluluğu (*Nizavisımy Rossiski Region Obşestvo İsusı*)”²³⁹ davalarında “Din ve Vicdan Özgürlüğü Birlikleri Yasası” gereğince kurulan dini organizasyonların vatandaş birlikleri olarak tüzel kişiliği haiz oldukları; Anayasa’da belirtilen haklarını kullandıkları ve bu sebeple Anayasa’da belirtilen kanun önünde eşitlikten tüm dinî birliklerin eşit olarak yararlanacağı sonucuna vardığı kararlarıdır.

2. Vatandaşlar

Rusya Federasyonu Anayasası’nda bazı haklar, özgürlükler ve ödevler yalnızca vatandaşlara tanınmıştır. Bu tür hak ve özgürlükler, genellikle siyasal haklar ve özgürlükler ile güvence hükümlerinden oluşmaktadır. Anayasa’da yer alan barışçıl, silahsız toplanma, toplantı, miting, gösteri ve yürüyüş yapma hakkı (md. 31), devlet yönetimine katılma (md. 32/1), seçme – seçilme hakkı (md. 32/2), kamu görevine girme hakkı (md. 32/4), devlet organlarına başvurma hakkı (md. 33) ile toprak mülkiyetine sahip olma hakkı (md. 36) vatandaşlara tanınmış hak ve özgürlüklerdir. Bununla birlikte vatandaşlar, yabancı ülkelere iade edilmeme ve ülke dışına sürülmeme (md. 61) güvencesinden yararlanır. Belirtmek gerekir ki yalnızca vatandaşlara tanınmış hak ve özgürlükler sadece Anayasa’da değil diğer bazı federal yasalarda da yer almaktadır. Bu bakımdan Siyasal Parti kurma hakkı (Siyasal Parti Yasası md. 2), Sendika kurma hakkı (Sendikalar Yasası md. 2) ve Dini Birlikler kurma hakkı (İnanç Özgürlüğü ve Dini Birlikler Yasası md. 6) da yalnız vatandaşlara tanınmış bu tür bir hak ve özgürlüktür.

Vatandaşlık kavramının, Sovyetler Birliği Dönemi ile Rusya Federasyonu’nda farklı anlamlar taşıması, hak öznesi olmaları bakımından da farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. 1917 Ekim Devrimi ile birlikte Sovyet Dönemi’nin başlangıcındaki anlayış; derin bir “sınıf” içerikli, bireyi devlete bağlayan kişisel bağ olarak kabul edilmektedir. 1940’lı yıllara gelindiğinde vatandaşlık, kişinin Anayasa ile tüm ekonomik, kamusal, kültürel, toplumsal ve siyasal yaşama katılmasının güvence altına alındığı ve ona siyasal yükümlülükler getirildiği, kişiyi devlete bağlayan bağ olarak

²³⁷ AYM Karar: 22 Nisan 2002 No:7-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30389.pdf>

²³⁸ AYM Karar: 23 Kasım 1999 No:16-P/1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30316.pdf>

²³⁹ AYM Karar: 13 Nisan 2000 No:46-O/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32102.pdf>

belirtilmiştir.²⁴⁰ 1990 tarihli SCSB Vatandaşlık Yasası'nda ise vatandaşlık; kişi ile Devlet arasında karşılıklı hak ve yükümlülükler çerçevesinde beliren, kişiyi SCSB Devletine bağlayan sürekli, siyasal – hukuki bağ olarak tanımlanmıştır. Rusya Federasyonu Vatandaşlık Yasası'nın başlangıç kısmındaki tanımda ise; insan hak ve özgürlükleri ile insan onuruna saygı temeline dayanan kişi ve devlet arasında haklar, özgürlükler ve ödevler temelinde ortaya çıkan bağ olarak yer almıştır. 1993 Anayasası hükümleri esas alındığında vatandaşlık; bütüncül, eşitlikçi, milliyetten ve ırktan bağımsız, yurt içi ve yurt dışında da varlığı sürdürülen hukuki durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hak ve özgürlüklere bu esas çerçevesinde sahip olmaktadır.

3. Yabancılar ve Vatandaşlığı Olmayanlar

Yabancıların ve vatandaşlığı olmayan kimselerin²⁴¹ hukuki statüsü ele alındığında, Anayasa, Vatandaşlık Yasası²⁴² ve Yabancıların Hukuki Durumu Yasası²⁴³ gereğince bu kimselerin ulusal egemenlik ve devletin güvenliği ile çelişen haklar hariç diğer tüm hak ve özgürlüklerden yararlanacağı görülmektedir. Yabancılar Yasası'na göre Rusya Federasyonu'nda “yabancı” kavramı, geçici olarak Rusya Federasyonu'nda bulunanlar, geçici olarak Rusya Federasyonu'nda yaşayanlar ve sürekli olarak Rusya Federasyonu'nda yaşayanları içermektedir. Anayasa'nın 62. maddesi son fıkrasında yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimselerin hak ve özgürlüklere sahip olma durumu şu şekilde düzenlenmiştir:

*“Yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kişiler Rusya Federasyonunun federal yasası veya uluslararası andlaşmasıyla belirlenmiş durumlar dışında Rusya Federasyonu vatandaşlarıyla eşit haklardan yararlanır ve eşit ödevler taşır”*²⁴⁴

Yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimseler; kişi haklarından, seçme – seçilme, referanduma katılma ve devlet yönetimine girme hariç diğer siyasal haklardan,

²⁴⁰ GAYDUKOV D.A., Grajdanstvo SSSR [SCSB Vatandaşlığı], Moskova 1940, s. 10.

²⁴¹ Rusya Federasyonu Anayasası ve yasal mevzuatında vatansızlar, “*lits bezgrajdanstvo*” “*vatandaşlığı olmayan kimse*” şeklinde ifade edilmektedir. Rusya Federasyonu Anayasası'nın Türkçesinde de benzer şekilde ifade edilmiştir. Çalışma kapsamında “vatandaşlığı olmayan kimse” ifadesi tercih edilecektir.

²⁴² Federal'nıy Zakon “O Grajdanstve Rossiskoy Federatsii” ot 31 Maya 2002 g. N-62 FZ [“Rusya Federasyonu Vatandaşlığı” hakkında 31 Mayıs 2002 tarih ve No:62 FZ sayılı Federal Yasa] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_36927/.

²⁴³ Federal'nıy Zakon ot 25 İyul'ya 2002 N-115 FZ “O Pravovom Polojenii İnastrannıh Grajdan vı Rossiskoy Federatsii [25 Temmuz 2002 tarih ve No:115 FZ sayılı “Rusya Federasyonu'nda Yabancıların Hukuki Durumu” hakkında Federal Yasa] <https://rg.ru/2002/07/31/inostr-dok.html>.

²⁴⁴ Anayasa metni tercümesi için bkz. <http://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm>

sosyal, ekonomik ve kültürel haklardan yararlanabilmektedir. Yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimseler için Anayasa 62/son fıkrasında öngörülen hüküm gereğince federal yasalarda hak ve özgürlükleri bakımından bazı sınırlamalara yer verilmiştir. Buna göre; yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimselerin dolaşım özgürlüğünden yararlanabilmesi, yabancı olarak bulunduğu konumları yasada belirtilen belgelerle ispat edebilmelerine bağlıdır. Örneğin; yabancıların öğrenci veya çalışan olarak Rusya Federasyonu'na girebilmesi, Dış İşleri Bakanlığı veya Federal Göçmen Dairesi'nden durumlarına uygun davetiyenin alınmış olmasına bağlıdır. Bununla birlikte geçici olarak Rusya Federasyonu'nda bulunacak yabancıların veya vatandaşlığı olmayan kimselerin hukuki durumlarını ve Rusya Federasyonu'nda geçici olarak kalacakları yerleri gösteren göçmen kartı sahibi olmaları gerekmektedir.

Yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimseler için bir diğer sınırlayıcı durum ise; Federal Devlet organları, Rusya Federasyonu kurucu birimlerinin organlarında seçme- seçilme ve referanduma katılma hakkından ve devlet yönetimine katılma hakkından yararlanamamadır. Öte yandan Rusya Federasyonu'nda sürekli ikamet sahibi olan yabancılar, federal yasa uyarınca yerel yönetim organlarının seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını ve yerel referanduma katılma hakkını kullanabilmektedir (Yabancıların Hukuki Durumu Yasası md. 12/2).

B. Temel Hakların Muhatapları

Hak ve özgürlüklerin muhatapları; o hak ve özgürlüğün yükümlülerini ifade etmektedir. Başka bir deyişle hak ve özgürlüğün kimlere karşı ileri sürülebildiğiyle ilgilidir. Bununla birlikte anayasalarda ve yasal düzenlemelerde ödev şeklinde yükümlülükler de belirlendiği görülmektedir. Ödev yükümlülükleri de ilgili hak ve özgürlüğün muhatabı konumundadır. Hak ve özgürlüklerin başlıca muhatapları ise devlet ve özel kişilerdir.

1. Devlet

Temel hak ve özgürlüklerin ilk yükümlüsü devlettir. Devlet, hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve korunması ile yükümlüdür. Devlete yüklenen bu ödev Rusya Federasyonu Anayasası'nda farklı hükümlerde yer almaktadır. Anayasa'nın 7. maddesinde yer alan sosyal devlet ilkesi; 19. madde 2. fıkrasındaki sosyal, ırksal, milli, dilsel veya dini aidiyet gerekçesiyle vatandaşların hak ve özgürlüklerinin sınırlanamaması; 18. maddesinde hak ve özgürlüklerin, yasama ve yürütme

hakimiyetini ve yerel yönetimlerin faaliyetini belirleyici ve yargı tarafından güvence altına alınmış olarak nitelenmesi; 68. maddesinde Rusya Federasyonu'na, tüm halklarına ana dillerini muhafaza etmeleri, öğrenmeleri ve geliştirmeleri için ortamın oluşturulması hakkını güvence altına alma yükümlülüğü getirmesi devlete hak ve özgürlükler karşısında açık ödev yükleyen anayasal hükümlerdir.

2. Özel Kişiler

Temel hak ve özgürlüklerin özel kişilere karşı ileri sürülebilmesi onları hak ve özgürlüklerin yükümlüsü haline getirmektedir. Özel kişileri tüm temel hak ve özgürlükler bakımından yükümlü haline getiren, hak ve özgürlüklerin onlar tarafından ihlal edilmesiyle ilişkilidir. Bu durum Rusya Federasyonu Anayasası'nın 17. maddesi 3. fıkrasında şu şekilde açıkça ifade edilmiştir:

“İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi diğer kişilerin hak ve özgürlüklerini ihlal edemez”

Kuşkusuz, kişi dokunulmazlığı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, özel yaşamın gizliliği, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, zorla çalıştırma yasağı gibi hak ve özgürlükler doğrudan özel kişiler tarafından ihlal edilebilir niteliktedir. Buna karşın seçme – seçilme hakkı, siyasal parti kurma hakkı, kamu görevine girme gibi hak ve özgürlüklerin mahiyeti gereği yükümlüsü doğrudan devlettir. Benzer şekilde sosyal hakların yükümlüsü de devlettir.

Temel hak ve özgürlüklerin özel kişilere karşı ileri sürülebilme ihtimalinin tespiti, hak ve özgürlüğün norm alanının ve muhtabının belirlenmesine bağlıdır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu Anayasası hükümleri incelendiğinde bazı hak ve özgürlükler bakımından belli özel kişilere yükümlülük getirildiği görülmektedir. Örneğin; Anayasa'nın 38. maddesi 2. fıkrası; çocuğun bakım ve eğitiminden ebeveynleri eşit derecede sorumlu tutmuştur. 38. maddenin 3. fıkrasında ise; 18 yaşına ulaşmış çalışabilen evlatları çalışamayan ebeveynlerine bakmakla yükümlü kılmıştır. Bu bakımdan ebeveynleri çocuklar, çocukları da ebeveynler karşısında korunan hakkın muhatabı olarak belirlemiştir. Dolayısıyla bu düzenleme, temel hakların doğrudan yatay etkisi bağlamında özel kişiler arasında temel hakların etkili olması sonucunu doğurmaktadır.

IV. TEMEL HAKLAR KATALOĞU

A. Genel Olarak

Hak ve özgürlüklerin sınıflandırılması ihtiyacı, anayasaların çok sayıda hak ve özgürlüğü düzenlemiş olmasından ileri gelmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasında klasik ayrımlar; hakkın tanınması ve devlete düşen edim ölçütüyle George Jellinek'in sınıflandırması, hakların konularına göre sınıflandırılması ve hakların tarihsel doğuşu açısından yapılan “kuşak” ayrımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rusya’da temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılması ilk kez 1936 Sovyet Anayasası’nda yer alan hak ve özgürlükler bakımından Kareva tarafından ortaya konmuştur. Kareva tarafından yapılan bu sınıflandırma, maddi ölçütten hareketle hak ve özgürlüklerin “gerçek içeriği” bakımından yapılmıştır. Buna göre Anayasa’da yer alan hak ve özgürlükler; sosyal – ekonomik hak ve özgürlükler, vatandaşın hak eşitliğinin güvencesi ve demokratik özgürlükler olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır.²⁴⁵ Ancak bu sınıflandırmanın yetersiz olduğu eleştirileri nedeniyle daha fazla açıklık getirmek üzere 1950 tarihli kitabında yeni bir sınıflandırmaya gitmiştir. Toplumsal yaşamın alanları temelinde yapılan bu sınıflandırmaya göre hak ve özgürlükler; sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam alanında vatandaşların temel hakları, vatandaşların eşitliğinin anayasal temelleri, vatandaşların devlet ve sosyo - politik yaşam alanında temel hakları, vatandaşların kişi özgürlükleri olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır.²⁴⁶ Bu ayırmda kişi özgürlüklerinin de sınıflandırmaya dâhil edildiği dikkat çekmektedir.

Sovyet hukuk öğretisinde hak ve özgürlüklerin sınıflandırılması girişimi daha sonraları yalnız hak ve özgürlükler bakımından değil; aynı zamanda ödevleri de içerecek şekilde yapılmıştır. Lepeşkin tarafından yapılan bu ayırmda ise ödevler; vatandaşın sosyalist toplumun güçlendirilmesi amacını güden ödevleri ve vatandaşın sosyalist devleti koruma ödevi olarak tanımlanmıştır.²⁴⁷ Ancak bu ayırım, hak ve özgürlüklerin bütünlüğünün dikkate alınmaması bakımından eksik bir ayırım olarak kalmaktadır.

²⁴⁵ **KAREVA** Mariya P., Sovetskoe Gosudarstvennoe Pravo [Sovyet Devlet Hukuku], Moskova 1948, s. 148.

²⁴⁶ **KAREVA** Mariya P., Sovetskoe Gosudarstvennoe Pravo (pod redaksii KUPRİTS Nikolay Ya.,) [Sovyet Devlet Hukuku (redaktör KUPRİTS Nikolay Ya.)], Moskova 1950, s. 342.

²⁴⁷ **LEPEŞKİN** Aleksey İ., Kurs Sovetskogo Gosudarstvennogo Prava [Sovyet Devlet Hukuku Süreci], Moskova 1961, C. 1, s. 533.

Temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasında toplumların ve devletlerin geçirdiği değişim ve dönüşümlerin dikkate alınması önem taşımaktadır. Bugün modern kapitalist dünya sistemini benimsemiş olan Rusya’da hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasında farklı yaklaşım ihtiyacı kendini göstermiştir. Bu bakımdan Sovyet Anayasalarında sosyalist düzenin temelleri çerçevesinde şekillendirilmiş hak, özgürlük ve ödev sınıflandırmaları ise Rusya’nın mevcut anayasal düzeninde kabul görmemektedir.

1993 Rusya Anayasası’nda temel hak ve özgürlüklerin açık ve doğrudan bir sınıflandırılması söz konusu değildir. Temel hak ve özgürlüklerin bütünlüğü ve iç tutarlılığı belirli ölçütler altında sınıflandırılmasına engel teşkil etmemektedir. Ancak bu sınıflandırma ihtiyacı, hak ve özgürlüklerin homojen olmayan yapısı nedeniyle daha derin ele alınmayı gerektirmektedir.²⁴⁸ Buna karşın, açık bir sınıflandırma yapılmamışsa da anayasadaki sunuluşu itibarı ile hak ve özgürlüklerin belli bir temelde gruplandırıldığı da göze çarpmaktadır.

Rusya Federasyonu Anayasası’nın 2. Bölümünde yer alan hak ve özgürlüklerin, hem insan ve vatandaşların yaşam ve faaliyet alanına göre gruplandırıldığı hem de belirli bir düzen içinde sunulduğu söylenebilir. 1993 Anayasası’nda bu düzenin; kişi hak ve özgürlükleri, siyasal hak ve özgürlükler ve daha sonra da ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak oluşturulduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, BM İHEB’de yer alan hak ve özgürlük sistematigi ile benzerlik taşımaktadır. Bununla birlikte Sovyet dönemi Anayasalarına göre 1993 Anayasası’nda haklar demetinin genişlediği, hak, özgürlük ve ödevlerin ayrıntılı ele alındığı ve güvence mekanizmalarını da içerecek şekilde düzenlendiği görülmektedir. Bu bağlamda Anayasa’nın 46-54. maddeleri arasında yer alan güvence mekanizmalarının “yargısal korunma hakları” olarak hak ayırımına dâhil edilmesi mümkün görünmektedir.

Anayasa’da yer alan temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılması konusunda Rusya hukuk öğretisinde çeşitli ayrımlar karşımıza çıkmaktadır. Ebzeyev, Rusya Federasyonu Anayasası’nda yer alan hak ve özgürlükleri şu üç kategoride toplamaktadır: Birincisi, burjuva devrimleri sonucu anayasalarda yer alan kişi hakları ve siyasal haklar; ikincisi, farklı sosyalist teoriler temelinde ve farklı sosyalist devletlerde uygulaması görülen ekonomik, sosyal ve kültürel haklar; üçüncüsü ise, devletlerin sömürgecilikten kurtulması sonucu ortaya çıkan dayanışma haklarıdır. Ayrıca her hak

²⁴⁸ NUDNENKO Lidiya A., (2009), s. 180.

ve özgürlük alanı kendi içinde tutarlı alt ayrımlara tabi tutulmaktadır. Bu açıdan yazara göre, kişi hakları, yurttaşın kişi özgürlüğünü güvence altına alan, yurttaşın bireysel menfaatlerini koruyan hak ve özgürlüklerden; siyasal hak ve özgürlükler, doğrudan siyasal faaliyeti içeren ve siyasal faaliyeti kolaylaştıran hak ve özgürlüklerden; ekonomik, sosyal, kültürel hak ve özgürlükler, çalışma ilişkilerine uygulanan, sosyal - kültürel alana uygulanan ve özel mülkiyete ilişkin hak ve özgürlüklerden oluşmaktadır.²⁴⁹

Öte yandan Rusya Federasyonu'nun federal devlet yapısı düşünüldüğünde hak ve özgürlüklerin uygulanma - gerçekleştirilme düzeyi bağlamında sınıflandırıldığı da görülmektedir. Buna göre hak ve özgürlüklerin federal düzeyde, cumhuriyet düzeyinde ve yerel düzeyde gerçekleştirilecek olanlar şeklinde gruplandırılması mümkündür. Bu ayrımda hak ve özgürlüğün uygulama düzeyine bağlı olma özeliği vardır. Örneğin; seçme ve seçilme hakkının kullanılması, Duma ve Federal Konsey seçimlerinde federal düzeyde, anayasal kurucu birimlerin yasama organlarının oluşumunda bölgesel düzeyde ve yerel yönetim organlarının oluşumunda yerel düzeydedir.²⁵⁰

Belirtmek gerekir ki tüm temel hak ve özgürlükler arasında sıkı bir bağ olması ve birbiriyle iç içe olması nedeniyle hak ve özgürlüklerin çeşitli açılardan sınıflandırılması görecelidir. Bir grubun gerçekleşmesi diğerinin gerçekleşmesine bağlıdır ve bir grubun sınırlandırılması diğerinin uygulanmasını etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında Anayasa'da doğrudan bir sınıflandırılmaya gidilmemiş olmasını; belli bir hak ve özgürlüğün kendi niteliği gereği farklı hak ve özgürlük kategorilerine girebilmesi nedeniyle sınıflandırmadan doğacak riskleri bertaraf etme amacıyla veya anayasa koyucunun sosyalist anayasal modelden liberal modele yumuşak bir geçiş öngörerek sonrasını uygulayıcıya bırakmış olduğu varsayımıyla açıklamak mümkündür.

²⁴⁹ **EBZEYEV** Boris S., Çelovek, Narod, Gosudarstvo vı Konstitutsionnom Stroe Rosssiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasal Düzeninde İnsan, Halk ve Devlet], Moskova 2015, s. 176.

²⁵⁰ **NUDNENKO** Lidiya A., (2009), s. 186. Öğretide yukarıda belirtilenler dışında başkaca sınıflandırmalara da yer verildiği görülmektedir. Hak ve özgürlükler doğası gereği temel ve tamamlayıcı hak ve özgürlükler; öznelerine göre bireysel ve kolektif hak ve özgürlükler; normatif düzenlemelerdeki içeriğine göre doğal ve türev hak ve özgürlükler olarak ve yargısal koruma sağlamalarına göre gruplandırılmıştır. Bkz. **LEBEDEV** Valerian A., Konstitutsionno – Pravovaya Ohrana i Zaşita Prav i Svobod Çeloveka i Grajdantina vı Rossii (Teoriya i Praktika Sovremennosti) [Rusya'da İnsan ve Vatandaş Hak Ve Özgürlüklerinin Anayasal ve Hukuki Korunması (Çağdaş Teori ve Uygulama)], Moskova 2005, s. 11-12.

B. 1993 Anayasası'nın Haklar Kataloğuna Yaklaşımı

Temel hak ve özgürlüklerin gelişmiş ve geleneksel olarak ayrımı; toplumsal yaşamın alanlarına göre yapılmakta olup bu sınıflandırmanın çok sayıda uluslararası belgede çerçevesi çizilmiştir. 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi belgelerde yer aldığı üzere hak ve özgürlükler üç ana grupta sınıflandırılmıştır: Kişi hak ve özgürlükleri, siyasal hak ve özgürlükler, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ve özgürlükler şeklindedir.

Rusya Federasyonu Anayasasının haklar kataloğuna yaklaşımını ele alırken bu ayırımdan yola çıkmak mümkündür. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, 1993 Anayasasında açık ve doğrudan bir sınıflandırmanın yapılmamış olması ve günümüzde haklar kataloğunun genişlemekte olduğu düşünüldüğünde mahiyeti gereği Anayasa'nın yeni kuşak haklara olan yaklaşımına da yer vermek uygun olur.

a. Kişi Hakları ve Özgürlükleri

Kişinin anayasal – hukuki statüsünün temelini belirleyen bu hak ve özgürlükler, bireylerin kişisel özgürlük alanına karşı devlet ve diğer kişilerden gelebilecek keyfi engellemelere karşı anayasal korumayı ve bireyin kendini gerçekleştirebilmesini sağlayan hak ve özgürlükleri içermektedir. Bu hak ve özgürlükler, vatandaş olsun ya da olmasın Rusya toplumunda herkes tarafından kullanılabilir. Büyük bir bölümü mutlak nitelikte olup devredilmezdir ve sınırlamaya elverişli değildir. Kişi hakları, bireye doğuştan aittir ve bireyin yaşamı boyunca edindiği hukuki statüsünün temelini oluşturur ve devlet tarafından korunması gereklidir. En temel özgürlük yaşam hakkı ve ondan türeyen hak ve özgürlükleri içermektedir. Kişi hak ve özgürlükleri negatif statü hakları olarak kabul edilse de günümüzde devlet ve toplum yaşamının gelişmesi nedeniyle bu anlayış yerini devletin pozitif yükümlülüğü anlayışına bırakmıştır. Bu anlayış AIHM kararlarında somutlaştırılmıştır.²⁵¹

1993 Anayasası'nda hak ve özgürlükler, yaşam hakkı ile başlamaktadır. Rusya Federasyonu'nda Sovyetler Birliği döneminde yaşanan gelişmeler, kişi haklarının öneminin hem birey hem de toplum açısından göz ardı edilemeyeceğini göstermiştir.

²⁵¹ AIHM Karar: *Vilvarajah And Others v. UK* No: 13163/87; 13164/87; 13165/87; 13447/87; 13448/87, 30Ekim 1991.

Kişi hak ve özgürlükleri olmaksızın kişinin yaşamının tam olarak gerçekleştiğinden söz etmek mümkün değildir.

Öğretide Anayasa’da yer alan kişi hak ve özgürlükleri Anayasa’nın 20-29. maddelerinde düzenlenen hak ve özgürlükler olarak ele alınmaktadır. Buna göre kişi hak ve özgürlükleri, yaşam hakkı (AY md. 20), kişi onurunun korunması (AY md. 21), özgürlük ve kişisel dokunulmazlık hakkı (AY md. 22), özel hayatın korunması hakkı (AY md. 23), kişisel verilerin korunması hakkı (AY md. 24), konut dokunulmazlığı (AY md. 25), milli kökenini belirleme hakkı (AY md. 26), yerleşme ve seyahat özgürlüğü (AY md. 27), din, vicdan ve ibadet özgürlüğü (AY md. 28), ifade özgürlüğü (AY md. 29)’nü içermektedir.²⁵²

Belirtmek gerekir ki, kişi hak ve özgürlükleri öğretide kabul edilenin aksine 1993 Anayasası’nın 20-29. maddeleri ile sınırlı değildir. Anayasa’da yer alan kişi hak ve özgürlükleri; “zorla çalıştırma yasağı” (1993 AY md. 37/2), bilimsel ve sanatsal faaliyette bulunma özgürlüğü (AY md. 44/1) ve “hak arama özgürlüğü” (1993 AY md. 46) ile “tabii hakim ilkesi” (1993 AY md. 47), “masumiyet karinesi” (1993 AY md. 49) gibi suç ve cezalara ilişkin temel ilkeleri içerecek şekilde daha geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bununla birlikte hak ve özgürlüklere yeni bir içerik kazandırıldığı da gözlenmektedir. Örneğin; SB 1977 Anayasası ve 1978 RSFSC Anayasası’nda tutuklama ve gözaltına almanın mahkeme veya savcılık kararı ile yapılacağı öngörülmüşken 1993 Anayasası’nda tutuklama veya gözaltına alma işlemi ancak mahkeme kararı ile yapılabilmektedir (1993 AY md. 22/2).

Rusya Anayasaları’nda ilk kez yer almaları bakımından yaşam hakkı, yerleşme ve seyahat özgürlüğü ile milli kökenini belirleme hakkı kişi hak ve özgürlükleri arasında ayrı bir önem taşımaktadır. Yaşam hakkı, Rusya Anayasalarında ilk kez 1993 Anayasası’nın 20. maddesi 1. fıkrasında “*Herkes yaşam hakkına sahiptir*” şeklinde yer almıştır. Bu düzenleme uluslararası belgelerde yaşam hakkının düzenlendiği hükümlerle uyumluluk göstermektedir. Ancak maddenin 2. fıkrasında ise; ölüm cezasının kaldırılncaya kadar belli koşullar altında uygulanabileceği de düzenlenmiştir. Buna göre; “*ölüm cezası; bu ceza kaldırılncaya kadar sanığa, davasının jürinin katılımıyla gerçekleştirilen mahkemede görüşülmesi hakkının*

²⁵² BAGLAY Marat V., (2015), s. 213; GRAPAT N.L., (1999), s141; KOZLOVA Yekaterina – KUTAFİN Oleg E., (2015), s. 121; NUDNENKO Lidiya A., (2009), s. 167; LEBEDEV Valerii A., (2005), s. 61.

tanınması şartıyla, insan yaşamına yönelik en ağır suçlara göre, istisna ceza olarak federal yasa ile uygulanabilir”.

Ölüm cezasının varlığıyla ilişkili olarak, Rusya Federasyonu’nun Avrupa Konseyi’ne girmesiyle birlikte Konsey nezdindeki sorumluluğu bakımından Rusya’nın ölüm cezasını kaldırma yükümlülüğü sorunu ortaya çıkmıştır.²⁵³ Rusya Federasyonu 6 No’lu Ek Protokolü imzalamış ancak onay ve depo aşamasını halen tamamlamamıştır. Buna karşın devlet organları içindeki yaygın görüş; ölüm cezasının aşamalı olarak kaldırılmasına ilişkin olup yansıması Devlet Başkanı Kararnamesi²⁵⁴ ve Anayasa Mahkemesi kararında²⁵⁵ görülmektedir. Bu kararlara, ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Anayasa’nın 26. maddesinde yer alan milli kimliğin belirlenmesine ilişkin kompleks hak, etnik olarak çok çeşitli toplulukların bir arada yaşadığı çok – uluslu Rusya’nın özgünlüğünü yansıtan niteliktedir. Bu hak; Anayasa’nın 26. maddesi birinci fıkrasında “*Herkes kendi milli kökenini belirleme ve bildirme hakkına sahiptir. Hiç kimse kendi milli kökenini belirlemeye veya bildirmeye zorlanamaz*” şeklinde ifade edilmiştir. Rusya’da belirli bir ulusa – milli kimliğe aidiyet, karma evlilikler nedeniyle tanımlanması zor bir durum olmasına rağmen uzunca bir süre ayrımcılığa veya imtiyaz sahibi olmaya yol açmıştır. Anayasa’daki bu düzenlemenin de bu sakıncayı bertaraf etmeye elverişli olacağını söylemek zordur. Ancak bu hak, belirli bir milli kimliğe aidiyet hisseden kişilerin milli kültürlerini ve tarihsel kökleriyle ilgili manevi hislerini geliştirme olanağı bulabilmesi noktasında anlam ifade etmektedir.

Öte yandan milli kimlik hakkı, ana dilin kullanılabilmesi ile sıkı ilişki içindedir. Söz konusu durum, 26. maddenin ikinci fıkrasında “*Herkes ana dilini kullanma, iletişim, eğitim, öğrenim ve yaratıcılık dilini serbestçe seçme hakkına sahiptir*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu hak hem “Rusya Federasyonu Halkının Dili” Yasası’nda belirginleştirilmiş hem de Anayasa’nın 68. maddesindeki “*Rusya Federasyonu, tüm halklarına ana dillerini muhafaza etmeleri, öğrenmeleri ve geliştirmeleri için ortamın oluşturulması hakkını güvence altına alır*” şeklindeki

²⁵³ BOWRING Bill, Law, Rights and İdeology in Russia, New York 2013, s. 187.

²⁵⁴ Ukaz Prezidenta Rossiskoy Federatsii “O Poetapnom Sokraşenii Premeneniya Smertnoy Kazni vı Sviyazi sı Vhojdeniyem Rossii vı Sovet Yevropiy” ot 16 Maya 1996 [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın “Rusya Federasyonu’nun Avrupa Konseyi’ne Girmesi ile İlgili Olarak Ölüm Cezalarının Aşamalı Olarak Kaldırılmasına İlişkin” 16 Mayıs 1996 tarihli Kararnamesi. “<http://kremlin.ru/acts/bank/9357>.”

²⁵⁵ AYM Karar: 2 Şubat 1999 No: 3-P/ 1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30235.pdf>

düzenleme ile federal devlete yüklenen ödev olarak güvenceye bağlanmıştır. Milli kökenin belirlenmesi hakkı; hem kendi kültürel kimliğini seçme olanağı sayesinde etnik kendi kaderini tayin hakkı hem de etnik kimliğe ilişkin menfaat ve ihtiyaçların karşılanması hakkını içermektedir.²⁵⁶ Bu bağlamda hem kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirebilmesi hem de kültürel haklarını gerçekleştirebilmesine yönelmesi nedeniyle hem kişi hak ve özgürlüğü hem de kültürel hak ve özgürlük olarak ele almak mümkündür.

Anayasa'nın 27. maddesinde yerleşme ve seyahat özgürlüğü; *“Yasal yollarla Rusya Federasyonu sınırları dahilinde bulunan herkes; serbestçe seyahat etme, bulunma ve ikametgah yerini seçme hakkına sahiptir. Herkes, serbestçe Rusya Federasyonu sınırları dışına çıkabilir. Rusya Federasyonu vatandaşı hiçbir engelle karşılaşmadan Rusya Federasyonuna dönme hakkına sahiptir”* şeklinde yer almıştır. Yerleşme ve seyahat özgürlüğü, aynı zamanda bir ülkeden ayrılma ve herhangi engelle karşılaşmaksızın vatandaşın ülkesine geri dönebilme hakkını da içermektedir.

Yerleşme ve seyahat özgürlüğünün Anayasa'da yer alması, Sovyetler Birliği döneminin hakkı kısıtlayıcı düzenlemeleri bakımından önem taşımaktadır. Sovyetler Birliği döneminin dolaşım özgürlüğünü kısıtlayıcı kimlik kayıt sistemi (*passportnıy propusk*) uygulaması, vatandaşları devletin sıkı gözetimi altına koymuştur. Mevcut anayasal ve yasal düzenlemelerdeki yerleşim yeri kayıt sistemi ise izin sistemi olmayıp bildirim niteliğindedir. Anayasa hükmü, yalnız mevzuat hükümlerine veya vize rejimine aykırı bir şekilde ülkeye girmiş olan kimseleri bu haktan mahrum etmekte, yasal yollarla ülkede bulunan kişilerin herhangi izne (*propusk*) ihtiyaç duymaksızın serbestçe seyahat edebilmesi ve yerleşim yeri seçebilmesini öngörmektedir. Buna karşın pratikte yerleşim yeri kayıt sisteminin (*registratsiya*) anayasal hakkı kısıtlayıcı şekilde yasa altı düzenlemelerle “izne bağlı” olarak uygulanması ve yasada kayıt isteminin reddedilebileceğinin düzenlenmesi Anayasa Mahkemesi tarafından hakkı sınırlandırma olarak nitelendirilmiş ve anayasaya uygun bulunmamıştır.²⁵⁷

Kişinin bireysel menfaatleri çerçevesinde oluşan ve devletin müdahalesi ve baskısından koruyan kişi hakları, Sovyet sonrası toplumda gerçek anlamına döndürülmeye ihtiyaç duymaktadır. Zira kişi hak ve özgürlükleri, bireyin özel yaşamına

²⁵⁶ **SABLİN** Dimitrii A., Prava Çeloveka [İnsan Hakları], Orenburg 2004, s. 43.

²⁵⁷ AYM Karar: 4 Nisan 1996 No:9-P/1996

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30328.pdf>

AYM Karar: 2 Şubat 1998 No: 4-P/1998

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41941.pdf>

başkaları tarafından yönelecek baskı ve müdahalelere karşı kendini savunması ve kendini gerçekleştirebilmesinde etkili bir araçtır.

b. Siyasal Hak ve Özgürlükler

Siyasal hak ve özgürlükler; kişinin, devletin kamusal ve siyasal yaşamına bireysel ve kollektif şekilde katılabilmesinin güvencesi olarak kabul edilen hak ve özgürlüklerdir. Bu hak ve özgürlükler, bireyin devlete yabancılaşmasını önlemektedir. Diğer tüm temel hak ve özgürlüklerin işleminde siyasal hak ve özgürlüklerin varlığı, ön koşul olmaktadır. Çünkü demokratik sistemin temelinde iktidarın kendini sınırlandırması yatmaktadır ve siyasal hak ve özgürlükler buna hizmet etmektedir.²⁵⁸

1906 Temel Devlet Yasaları'ndan itibaren tüm Sovyet anayasalarında da siyasal hak ve özgürlükler düzenlenmiştir. Daha önce söz edildiği üzere, Sovyet anayasaları tüm siyasal hak ve özgürlükleri; sosyalist düzenin güçlendirilmesi amacıyla vatandaşlara özgüleyen, bireyin “özgürleştirilmesi” düşüncesinden hareketle bu hak ve özgürlüklerin kullanımının devlet tarafından belli koşulların temini ile sağlanabileceği anlayışı çerçevesinde şekillendirmiştir. Ancak 1993 Rusya Federasyonu Anayasası ile siyasal hak ve özgürlükler, demokratik – liberal anlayışla düzenlenmiştir. Bu bağlamda Anayasa'nın 30. maddesinde örgütlenme özgürlüğü; 31. maddesinde toplantı, gösteri ve yürüyüş hakkı; 32. maddesinde seçme – seçilme, kamu görevine girme hakkı ile 33. maddesinde dilekçe hakkı ve 29. madde son fıkrasında kitlesel iletişim özgürlüğü (basın özgürlüğü) ile siyasal hak ve özgürlükler düzenlenmiştir.

Kuşkusuz siyasal hak ve özgürlüklerin gerçek anlamda var olabilmesi, onların uygulanabilmesini sağlayan etkili mekanizmaları da içeren ulusal düzenlemelere bağlıdır. Demokratik toplumun varlığı, bireylerin siyasal ve kamusal yaşama aktif katılımını sağlayacak siyasal çoğulculuk anlayışı olmaksızın mümkün değildir. Bu açıdan, Anayasa'nın “Anayasal Düzenin Esasları” başlığı altında 13. maddede yer alan siyasal çoğulculuk, çok partili yaşam ve toplumsal birliklerin yasa önünde eşitliği anlayışı siyasal hak ve özgürlükleri tamamlayıcı ilkelerdir. Siyasal hak ve özgürlüklerin temel işlevi, demokrasi ve halk egemenliğinin sağlanmasıdır. Bunun aracı, Rusya

²⁵⁸ SABLİN Dimitrii A., (2004), s. 46.

Federasyonu Anayasası ve yasal mevzuatında vatandaşlara sağlanan siyasal hak ve özgürlüklerdir.²⁵⁹

Seçme – seçilme hakkı, vatandaşların devlet yönetimine katılma ve özgür iradelerini ifade etmelerinde önemli demokratik haklardan biridir. Seçme – seçilme hakkının en üst seviyede güvence altına alınması amacıyla modern demokratik sistemler bu hakkın kullanılmasını kısıtlayıcı bir takım ögeleri (mülkiyet, cinsiyet, ikamet gibi) terk etmiştir. Sovyet toplumunda da oy hakkına sınıf ve etnisiteye dayalı getirilen sınırlamalar, Sovyet anayasalarında kademeli olarak ve 1993 Anayasası ile birlikte tümüyle kaldırılmıştır. Rusya Federasyonu’nda birçok ülkede olduğu gibi seçme – seçilme hakkı yalnız vatandaşlara özgülenmiştir. Yabancılar açısından getirilen bu sınırlama, yalnız seçme – seçilme hakkının doğrudan kullanılmasında değil; seçimlerde aday gösterme, adaylara maddi destek sağlama veya siyasal partilere maddi yardımda bulunmayı da kapsamaktadır.

İfade özgürlüğü, siyasal hak ve özgürlükler bakımından önemli bir yere sahiptir. Öğretide ifade özgürlüğünün hangi hak ve özgürlük grubuna ait olduğu noktasında görüş birliği bulunmamaktadır. Kutafin ve Kozlov, ifade özgürlüğünün kişinin iç yaşamına ilişkin olduğu düşüncesinden hareketle kişi hakkı olduğu görüşünde iken; diğer bir kısım yazarlar ifade özgürlüğünün kişinin iletişim kurması ve bu sayede kendini gerçekleştirmesine aracılık etmesi nedeniyle kişinin siyasal yönüne etki eden siyasal hak ve özgürlük olduğu görüşündedir.²⁶⁰ Buna karşın Baglay, ifade özgürlüğüne bu iki görüş arasında yer vermektedir. Yazara göre Anayasa’nın 29. maddesi iki bölümden oluşmaktadır: Düşünce ve ifade özgürlüğü, kişi hak ve özgürlüğü iken; kitlesel iletişim özgürlüğü (basın özgürlüğü) siyasal hak kategorisindedir.²⁶¹ İfade özgürlüğünün; bireyin düşüncelerinin dışa vurumu, meşru – yasal yollarla yayılmasını sağlaması, basın ve kitle iletişim özgürlüğünü, bilgiyi kullanma ve yayma özgürlüğünü sağlaması ve bireyin kamusal menfaatleri ve hakları hakkında bilgi almasını sağlaması yönleriyle demokratik siyasal hak ve özgürlüklerin kullanılmasında etkilidir.

²⁵⁹ **SABLİN** Dimitrii A., (2004), s. 46.

²⁶⁰ **KOZLOVA** Yekaterina – **KUTAFİN** Oleg E., (2015), s. 125; **ÇİRKİN** Veniamin E., Konstitutsionnoe Pravo Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasa Hukuku], Moskova 2002, s. 158; **KOKOTOV** Aleksandr N. – **KUKUŞKİN** Mihail İ., (2003), s. 140; **AVAKYAN** Suren, (2005), C. 1, s. 615.

²⁶¹ **BAGLAY** Marat V., (2015), s. 246-248.

Anayasa, toplantı, gösteri ve yürüyüş hakkını, hakkın norm alanını barışçıl ve silahtsız olmak koşuluna bağlayarak düzenlemiştir. Hakkın kullanılması ve sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeleri yasaya bırakmıştır.

Siyasal ve kamusal taleplerin ve hakların gerçekleştirilmesi çoğu zaman örgütlü yapıya sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Bireysel ve kollektif menfaatler temelinde örgütlenmeyi sağlayan bu özgürlük, Rusya Federasyonu'nda yasal çerçevesi çizilmiş toplumsal birlikler aracılığıyla kullanılmaktadır. Örgütlenme özgürlüğü, anayasa ile herkese tanınmıştır.

Toplumsal birlikler arasında önemli bir yer işgal eden siyasal partiler, Anayasa'nın örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 30. maddesinde doğrudan yer almamış, yasa ile düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesinin 2004 yılında verdiği bir kararda, Anayasa'nın 30. maddesinin; Anayasa'nın 1, 13, 15/4, 17, 32. maddeleri²⁶² ve AİHS'nin 11. maddesi gereğince Rusya Federasyonu'nda siyasal parti örgütlenmesinin örgütlenme özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olduğu, siyasal parti kurma ve ona katılmayı içeren siyasal parti örgütlenme özgürlüğünün güvence altına aldığını vurgulamıştır. Ayrıca, siyasal partilerin, siyasal çoğulculuk ve ideolojik çeşitlilik ilkeleriyle var olan temsili demokrasinin işleyebilmesinde vazgeçilmez bir unsur olduğu ve seçimlerde aday gösterebilme hakkına sahip tek toplumsal birlik olduğu belirtilmiştir.²⁶³

²⁶² AY md. 1: Rusya Federasyonu – Rusya, hükümet şekli cumhuriyet olan demokratik federatif hukuk devletidir.

AY md. 13/3-4: Rusya Federasyonunda siyasal çoğulculuk, çok partililik tanınır.

Toplumsal birlikler yasa önünde eşittir.

AY md. 15/4: Uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları ve Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmaları, Rusya Federasyonunun hukuk sisteminin bir parçasıdır. Eğer; Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmasıyla, kanunla öngörüldüğünden farklı bir hüküm öngörülmüşse, uluslararası antlaşmanın hükmü uygulanır.

AY md. 17/1: Rusya Federasyonunda, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları doğrultusunda ve bu Anayasaya uygun olarak, insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri tanınır ve güvence altına alınır.

AY md. 32/1-2: Rusya Federasyonu vatandaşları doğrudan veya kendi temsilcileri aracılığıyla devlet yönetimine katılma hakkına sahiptirler.

Rusya Federasyonu vatandaşları devlet iktidar organları ve yerel yönetim organlarına seçme ve seçilme, ayrıca referanduma katılma hakkına sahiptirler.

²⁶³ AYM Karar: 15 Aralık 2004 No:18-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30309.pdf>

c. Ekonomik, Sosyal, Kültürel Hak ve Özgürlükler

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar; bireyin ekonomik ve sosyal yaşamının düzenlenmesi ve sürdürülmesiyle ilgili hak ve özgürlükleri kapsamaktadır. Bu hak ve özgürlükler bireyin, iş, istihdam, sosyal güvenlik, refah gibi alanlardaki konumunu belirler ve bu alanlardaki menfaatlerinin korunmasına imkân sağlar.

Ekonomik ve sosyal hakların konusu, esasında Anayasa'nın 7. maddesinde yer alan sosyal devlet ilkesinin önemli bir yönünü ortaya koymaktadır. Bireylerin onurlu bir yaşam sürebilmesini sağlamaya yöneliktir. Bu hak alanının temel işlevi; bireylerin ekonomik özgürlük ve özerkliğinin sağlanması ve devletin ekonomik ve sosyal politikaları aracılığıyla ekonomik düzenin güçlendirilmesine hizmet etmektir. Bu nedenle ekonomik haklar, sosyal haklarla birlikte ele alınmaktadır.

Ekonomik ve sosyal hak ve özgürlükler diğer alanlardan farklı olarak bireyin sosyo – ekonomik alanıyla ilgili olan ve gerçekleştirilmesi devletin ekonomik gücü ve mali kaynaklarına bağlı niteliktedir.²⁶⁴ Öğretide Anayasa'da yer alan ekonomik ve sosyal hak ve özgürlükler Anayasa'nın 34-43. maddelerinde düzenlenen hak ve özgürlükler olarak ele alınmaktadır. Buna göre ekonomik ve sosyal hak ve özgürlükler; girişim özgürlüğü (AY md. 34), mülkiyet hakkı (AY md. 35), toprak mülkiyeti hakkı (AY md. 36), çalışma özgürlüğü (AY md. 37), aile ve çocuğun korunması (AY md. 38), sosyal güvenlik hakkı (AY md. 39), konut hakkı (AY md. 40), sağlık hakkı (AY md. 41) ve eğitim hakkını (AY md. 43) içermektedir.

Ekonomik ve sosyal haklar ve özgürlükler, Sovyetler Birliği dönemi anayasalarından farklı olarak Anayasa'da kişi hakları ve siyasal hak ve özgürlüklerden sonra yer almaktadır. Sovyetler Birliği dönemi anayasalarında ekonomik, sosyal haklar hem ilk sırada hem de diğer hak ve özgürlüklere görece üstün önemde yer almaktadır. Avakyan'ın belirttiği gibi; sosyalist düzende insan; önce belirli bir sosyo- ekonomik sistemin parçası olarak ele alınmaktadır, sonra ülkenin siyasal yaşamının aktif bir ögesi, daha sonra da devlet tarafından korunan kamusal yaşamın menfaatleriyle çalışmamak

²⁶⁴ **GORDON** Leonid A., “Sotsial’no – Ekonomiçeskie Prava Çeloveka: Svoeobrazıye, Osobennosti, Znaçeniye dlya Rossii”[Sosyal Ekonomik İnsan Hakları: Rusya İçin Özgünlüğü, Özeliği ve Önemi], Obşestvenniye Nauki i Sovramennosti, Moskova 1997, No: 3, s. 5-14.

üzere kendi kişisel yaşamının ögesidir.²⁶⁵ Bu yaklaşım, ekonomik, sosyal hakların öncelenmesinin göstergesidir.

1993 Anayasası'nda gerek bu alandaki hak ve özgürlüklerin ele alınış biçimi gerek içeriği, sosyalist devlet anlayışından sosyal devlet ilkesi ile desteklenmiş liberal devlet anlayışına geçişi simgelemektedir. Bir başka anlatımla ekonomik alanın modernleştirilmesi; sosyal devlet ilkesi ve sosyal haklarla desteklenmiş serbest piyasa ekonomisiyle sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda; bu hak alanına, 1993 Anayasası ile girişim özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı, özel mülkiyet olarak toprak mülkiyeti hakkı, çevrenin korunması ve fikri mülkiyet hakkı eklenmiştir. Bu ise, sosyalist anayasacılıktan kopuşa örnektir.

Hak ve özgürlüklerin anayasada ele alınış biçimine bakıldığında esasında klasik haklar arasında yer alan bir takım hakların ekonomik, sosyal haklarla birlikte düzenlendiği görülmektedir. Örneğin çalışma özgürlüğü, zorla çalıştırılma yasağı, grev hakkı ve dinlenme hakkını birlikte ele alan Anayasa'nın 37. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

“Çalışma serbesttir. Herkes serbestçe kendi çalışma yeteneği üzerinde karar verme, faaliyet türü ve meslek seçme hakkına sahiptir.

Zorla çalıştırma yasaktır.

Herkes güvenli ve hijyenik koşullara uygun çalışma hakkına, her hangi bir engel olmaksızın ve çalışma ücretinin federal kanunla belirlenmiş asgari düzeyinden aşağı olmayan maaş alma hakkına, ayrıca işsizlikten korunma hakkına sahiptir.

Grev hakkı dâhil, federal yasa ile belirlenmiş yollarla çözülen bireysel ve toplu iş uyuşmazlıkları hakkı tanınır.

Her kes dinlenme hakkına sahiptir. İş sözleşmesiyle çalışanlar için federal yasa ile belirlenmiş çalışma süresi, tatil ve bayram günleri, ücretli yıllık izin güvence altına alınır.”

37. madde bu şekli ile çalışma özgürlüğü, grev hakkı ve zorla çalıştırma yasağı ilkesi ile hem klasik hakları; çalışma hakkı, dinlenme hakkı, asgari ücret ve ücretli izin hakkı ile de sosyal hakları barındırmaktadır.

²⁶⁵ AVAKYAN Suren, (2005), C. 1, s. 660.

Ekonomik hak ve özgürlükler, kişinin ekonomik alanda serbestçe faaliyet gösterebilmesini sağlamaktadır. Bu amaçla Anayasa’da ekonomik özgürlükler; çalışma özgürlüğü ile birlikte mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğünü içerecek şekilde düzenlenmiştir. Tekelleşme ve haksız rekabete yönelen faaliyetlerin yasak olduğu belirtilerek girişim özgürlüğüne anayasal sınır getirilmiştir. Ayrıca çalışma hakkı ve özgürlüğü düzenlenirken bu hakkın kapsamında iş ve meslek seçiminde özgür karar verme, asgari ücret elde etme hakkı, grev hakkı, işsizlikten korunma hakkı ve zorla çalıştırma yasağına da yer verilmiştir. Hakkın bu şekliyle düzenlenmesi, sosyalist anayasacılık döneminde herhangi emek faaliyetinde bulunmayan kimselerin (*tunedyatsvo=parazitlik*) cezalandırılması anlayışından uzaklaşmak amacıyla. Zira bu yeni sistemde çalışma özgürlüğü, çalışmama özgürlüğünü de içermektedir.²⁶⁶ Bununla birlikte, işsizlikten korunma hakkı, devletin ekonomik faaliyetler alanındaki problemlerin çözümüne yönelik ödevlerine işaret etmektedir. Kişilerin, işsizlik döneminde sosyal korunmasının sağlanması, yeni iş olanaklarının yaratılması, yeni iş arama olanaklarının tanınması, eşit çalışma koşullarının sağlanması ve ekonomik girişimlerin desteklenmesi gibi önlemleri içermektedir.

Anayasa, sosyal haklar bakımından çalışma, dinlenme, sağlık ve sosyal güvenlik haklarında Sovyet Anayasalarında öngörülenden farklı düzenlemelere sahiptir. Bu haklar, anayasada yer almaktadır, ancak bu hakların korunması ve gerçekleştirilmesine ilişkin güvenceler artık anayasada yer almamakta, yasalarda yapılacak düzenlemelere bırakılmaktadır. Örneğin Sovyet Anayasaları’nda yer alan haftalık çalışma ve izin süreleri, gece çalışmaları, işyeri ve mesleki duruma göre uygulanacak çalışma süreleri, sağlığın korunması amacıyla alınması gerekli önlemler, Rusya Federasyonu’nda yasa düzenlemelerine bırakılmıştır (İş Yasası 100 – 113. maddeler). Hakların Anayasa’da tanınması ancak güvence hükümlerine yer verilmemesi ile 19. yy ve 20. yy’n ilk yarısındaki anayasacılık anlayışının izleri görülmektedir. Aynı zamanda bu düzenleme yukarıda işaret edildiği üzere hakka ilişkin sosyalist düzendeki güvence ile Rusya Federasyonu’nun sosyal devlet ilkesi temelinde sağladığı güvence arasındaki farka da işaret etmektedir.

Sosyal hakların sağlanması, kişinin onurlu bir yaşam sürdürebilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu alanda sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı önemli yer tutmaktadır. Anayasa’da yaş, sakatlık, hastalık, çocukların eğitimi, mali desteğin kaybı

²⁶⁶ **BARHATOVA** Yelena Yu., (2015), s. 61-67.

ve emekliliğe ilişkin sosyal güvenlik hakkına yer verilmiş ancak yasa ile de başka durumlarda sosyal güvenlik hakkının sağlanabileceği düzenlenmiştir. Kuşkusuz bu hakların gerçekleştirilmesi ailenin, kadınların veya çocukların korunmasıyla da yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Anayasa’da ailenin ve çocukların korunması, sağlığın korunması ve sağlıklı çevrede yaşama hakkı, eğitim ve konut hakkı gibi tamamlayıcı hükümlere yer verilmiş; Anayasa ve Rusya Federasyonu’nun uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri çerçevesinde yasal düzenlemeler yapılmıştır. Eğitim hakkı; ücretsiz temel eğitim ve mesleki eğitimin devlet tarafından sağlanması, yükseköğretimde eşitlik ve sınav esası ve federal eğitim standartlarının devlet tarafından belirleneceği hükümleriyle birlikte ele alınmıştır.²⁶⁷ Anayasa’da yer alan hükümler, yükseköğretim kurumlarının özerkliği ilkesine doğrudan işaret etmemektedir. Anayasa Mahkemesi 199 yılında verdiği bir kararında, bu ilkenin yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerinin temelini oluşturduğu ve devletin eğitim politikalarında şekillenen ilkelerden biri olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁸ Uygulamada Devlet Başkanı kararnamesi ile yükseköğretim kurumlarına kendi eğitim standartlarını belirleme hakkı tanınarak merkeziyetçi anlayıştan ayrıldığı görülmektedir.²⁶⁹ Kuşkusuz bu haklar, devlete bu hak ve özgürlüklerin korunması ve gerçekleştirilmesinde gerekli düzenlemeleri yapmak ödevi yüklemektedir.

Kültürel haklar, kişinin manevi gelişimini güvence altına alan ve siyasal, sosyal, kültürel yaşama katılımını sağlayan haklardır. Anayasa’nın 44. maddesinde, kültürel yaşama katılma ve kültürel değerlere ulaşma hakkı ile birlikte tarihi ve kültürel mirasın korunmasına özen gösterme yükümlülüğünü de içerecek şekilde düzenlenmiştir.

Anayasa’nın 44. maddesi 2. fıkrasında “*Herkes kültürel yaşama katılma ve kültür kurumlarından yararlanma, kültür değerlerine ulaşma hakkına sahiptir*” şeklinde yer alan hüküm, ana dilin kullanılabilmesi hakkı ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda Cumhuriyetlerin yerel yönetim organları ve diğer devlet kurumlarının yanında yargı alanında da resmi dilin yanında kendi dillerinin de kullanılabilmesi olanağı bulunmaktadır.²⁷⁰ Ancak Mahkemenin kararları ve yazışmaları Rusçadır.

²⁶⁷ BAGLAY Marat V., (2015), s. 306.

²⁶⁸ AYM Karar: 27 Aralık 1999 No:19-P/1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30360.pdf>

²⁶⁹ BAGLAY Marat V., (2015), s. 307.

²⁷⁰ NESMEYANOVA Svetlana, (2003), s. 38.

Cumhuriyetlere tanınan bu hak, çok katlı federal yapının diğer anayasal kurucu birimleri (örneğin; bölgeler, topraklar, özerk yönetimler ve şehirler gibi) için geçerli değildir.

Oluşum süreci henüz tamamlanmamış olan *üçüncü* ve *dördüncü kuşak* haklar öğretide çeşitli yönlerle tartışılmakta ve değişik tanımlama ve nitelendirmeler yapılmaktadır. Bu tartışmalar genel olarak; hakkın öznesinin kimler olduğu, evrensel nitelikte olup olmadıkları, belli bir ülke veya grubun kültürel özelliklerinin dikkate alınıp alınmayacağı ve pozitif ayrımcılığın meşru olup olmadığı noktalarında ele alınmıştır.²⁷¹ *Üçüncü kuşak haklar*; I. ve II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan barışın sürdürülmesi, gelişme hakkı, self determinasyon hakkı ve çevre hakkı gibi çağdaş problemlere yönelik, oluşum süreci tamamlanmamış hakları kapsamaktadır.²⁷² Profesör Vasak tarafından kurumsallaştırılmış olan bu hak kategorisi “dayanışma hakları” olarak adlandırılmaktadır.²⁷³ Bu ayrım, bireyin belli bir grubun üyesi olmasından dolayı kolektif olarak sahip olduğu hakları tanımlamaktadır. Bununla birlikte üçüncü kuşak hakların yalnızca birey tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmayan, “kolektif haklar” ya da “halkların hakları” olarak tanımlandığı da görülmektedir.²⁷⁴ Zolotuhin üçüncü kuşak hakları, devletlerin takdirine bırakılmış barış, çevre, gelişme, iletişim gibi alanların bugüne kadar gerçekleştirilmemiş olmaları nedeniyle insan hakları perspektifiyle bağdaştırılması gereken hak alanı olarak tanımlamaktadır.²⁷⁵ Weston üçüncü kuşak hakları; kendi kaderini tayin hakkı, gelişme hakkı, insanlığın ortak mirasına katılım ve ondan yararlanma hakkı, barış hakkı, sağlıklı çevre hakkı ve insani

²⁷¹ **MALİNOVA** Olga, “Tri Pokoleniya Prav Çeloveka” [İnsan Haklarının Üç Kuşağı], Pçela, 2003, No: 43, s. 3-5.

²⁷² **WELLMAN** C., “Solidarity, The Individual and Human Rights” Human Rights Quarterly. A Comparative and International Journal of the Social Sciences, Humanities and Law, Vol. 22., 2000, s. 640 - 641.

²⁷³ **VASAK** Karel, “A 30 Year Struggle”, UNESCO Courier, November 1977, s. 29.

²⁷⁴ Öğretide üçüncü kuşak hakların yalnızca kolektif hak niteliğinde olduğunu savunan görüşler (E.Lukaşeva) veya yalnızca halkların hakkı olduğunu savunan görüşler (R. Müllerson) yanında bu iki niteliği birleştirerek hem grup hem de birey hakkı olduğunu savunan görüşler (İ. Umnova) vardır. Bkz. **AKOEV** M. M., “Pravo na Mir vı Sisteme Prav Tret’ego Pokoleniya: Osobennosti i Soderjaniya” [Üçüncü Kuşak Hakları Sisteminde Barış Hakkı: Niteliği ve Kapsamı], EvrAzYur, No:2, 2012, s. 31. Üçüncü kuşak hakların niteliği konusunda tartışmalar devam etmekte ise de esasında, 21. yy uluslararası alanda temel değeri “paylaşılmış sorumluluk” üzerine kurulu olup küresel ekonomik ve sosyal gelişmenin sürdürülmesine ve uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin kaldırılmasına işaret etmektedir. Bu sorumluluk, dünya halklarına yönelik çok taraflı temele dayanmaktadır. Üçüncü kuşak hakların niteliğini ve gerçekleştirilmesini bu bağlamda bireyi halkları ve devletleri ilgilendiren boyutta ele almak mümkündür. Bkz. **ANİŞİNA** V. İ. – **PETRENKO** O. V., Pravo na Razvitiye vı Sisteme Prav Tret’ego Pokoleniya [Üçüncü Kuşak Hakları Sisteminde Gelişme Hakkı], Nauka i Obrazovaniye: Hozyaistvo i Ekonomika; Predprinimatel’sтво; Pravo i Upravleniye; No:9, 2012, s. 28.

²⁷⁵ **ZOLOTUHİN** Sergey V., “Kı Voprosu o Kontsepsii “Tret’ego Pokoleniya Prav Çeloveka” ili “Prav Solidarnosti” [“Üçüncü Kuşak İnsan Hakları” veya “Dayanışma Hakları” Kavramı Üzerine], Sovetskii Yezgodnik Mejdunarodnogo Pravo 1989-1991, S.Petersburg 1992, s. 141 – 162.

yardım hakkı olarak sıralamaktadır.²⁷⁶ Bunların dışında doğal kaynaklardan yararlanma hakkı, iletişim hakkı gibi hakları da içerdiği belirtilmektedir.²⁷⁷ Bu haklar, BM Sözleşmeleri ve diğer uluslararası ve bölgesel belgelerde de yer almaktadır.

Rusya Federasyonu Anayasası'nda üçüncü kuşak hakların bir kısmına Anayasa'nın çeşitli bölümlerinde yer verildiği görülmektedir. Kendi kaderini tayin hakkına Anayasa'nın başlangıç bölümü ve Anayasal Düzenin Esasları arasında rastlanılmaktadır. Anayasa'nın başlangıç bölümünde kendi kaderini tayin hakkı, Rusya Federasyonu'nun çok-uluslu halkının Anayasa'nın kabulünde benimsediği evrensel bir ilke olarak ele alınmıştır. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun federal düzeninin temellerinin tanımlandığı 5. maddede Rusya'nın federal düzeninin "*Rusya Federasyonunda halkların hak eşitliği ve kendi kaderini tayinine dayandığı*" belirtilmiştir. Bununla birlikte üçüncü kuşak haklar; kolektif haklar (ya da halkların hakları) yaklaşımıyla değerlendirildiğinde etnik gruplar ve azınlıklar bakımından önem taşımaktadır. Anayasa'nın 68. maddesinde "*tüm azınlıkların ana dillerini korumaları, öğrenmeleri ve geliştirmeleri için ortamın oluşturulması hakkı*" ndan söz edilerek bu hakkın devlet tarafından güvence altına alınacağı düzenlenmiştir. 69. maddede ise bu güvencenin uluslararası hukukun evrensel ilke ve normlarına ve Rusya Federasyonunun uluslararası anlaşmalarına uygun olarak sağlanacağı belirtilmiştir.

Bir diğer üçüncü kuşak hak olarak çevre hakkı, Anayasa'nın 42. maddesinde "*Herkes sağlıklı çevrede yaşama, onun durumuyla ilgili doğru bilgileri alma ve çevre hukukunun ihlali sonucu kendisinin sağlığına veya malvarlığına verilen zararın tazminatını alma hakkına sahiptir*" şeklindeki düzenleme ile yer almıştır. Anayasada belirtilen bu hakkın içeriği, N-7 sayılı 2002 tarihli Çevrenin Korunması Yasasında açıklığa kavuşturulmuştur. Ekolojik sistemin doğal çevre ve insan yapımı nesnelerin bir bütün olarak varlığını sürdürdüğü takdirde sağlıklı ve dengeli kabul edileceği, sağlıklı çevrede yaşamanın onun olumsuz etkilerinden korunmayı da kapsadığı ve olumsuz etkileri karşısında oluşan zarar nedeniyle herkesin federal ve yerel devlet organları ile anayasal kurucu birimlerin organlarına başvurabileceği belirtilmiştir.

Günümüzde bilimsel ve teknolojik ilerlemeler ışığında özellikle biyolojik ve genetik alandaki gelişmelerin yol açtığı veya yol açacağı sonuçların giderilmesine yönelik hakları içeren ve *dördüncü kuşak haklar* olarak adlandırılan yeni hak kategorisi

²⁷⁶ WESTON Burns, "Human Rights" Human Rights Quarterly, Vol. 6, 1984, s. 266.

²⁷⁷ SABLİN Dimitrii A., (2004), s. 36.

ele alınmaya başlamıştır.²⁷⁸ Kişinin genetik alandaki deneylerin tehlikesinden ve biyolojik gelişmelerin sonuçlarından korunması, nükleer güvenlik, ekosistemin ve gelecek nesillerin korunması gibi konuları içermektedir. Dördüncü kuşak haklar, biyolojik tür olarak insanın varoluşunun devamı, medeniyetin korunması ve insanlığın sürdürülmesi temasını oluşturmakta ve uluslararası alana insancıl hukuk anlayışı çerçevesinde taşınmaktadır.²⁷⁹ Öğretide özellikle genetik alanda yapılan deneylerin olumsuz sonuçlarından bireyin korunmasına yarayan haklar olarak ele alınmaktadır. Bu görüşü geliştiren yazarlardan Kruss, bu alanda hakları, kişi hakkı niteliğinde olan “*somatik (bedensel – vücut bütünlüğüne ilişkin) haklar*” olarak adlandırmakta ve bunların; ölüm hakkı (ötenazi), cinsiyet değişikliği, homoseksüel ilişkiler, organ transplantasyonu, psikoterapik narkotik ilaç kullanımı, yapay üreme (artificial reproduction), klonlama, kürtaj, sanal modelleme (virtual modeling = aynısından çoğaltma) gibi konuları kapsadığını belirtmektedir.²⁸⁰ Bu alana ilişkin olarak sayılan haklar, Rusya Federasyonu’nda Anayasa’da ve yasalarda düzenlenmiş değildir; ancak öğretilerde tartışılmaktadır. Buna karşın; Rusya Federasyonu mevzuatında insan klonlama, ötenazi ve narkotik ilaç kullanımı federal yasa ile açıkça yasaklanmıştır.²⁸¹

²⁷⁸ **RUDİNSKİİ** Felix M., “Prava Çeloveka vı Sovramennom Mire” [Çağdaş Dünyada İnsan Hakları] Marksizm i Sovramennost, No:1, 2000, s. 15.

²⁷⁹ **VENGEROV** Anatolii B., Teoriya Gosudarstvo i Pravo (Uçebnik) [Devlet ve Hukuk Teorisi (Ders Kitabı)], Moskova 2004, s. 312.

²⁸⁰ **KRUSS** Vladimir İ., “Liçnostniye (Somatiçeskiye) Prava Çeloveka vı Konstitutsionnom i Filozovsko-Pravovom İzmerenii: Kı Postanovke Problemı”[“Anayasal, Felsefi- Hukuki Boyutta Kişilik (Somatik) Hakları: Probleme Öneriler”] Gosudarstvo i Pravo, No: 10, 2000, s. 43. Aynı yönde bkz. **SEMİTKO** Aleksey P., Razvitiye Pravovoy Kulturiy Kak Pravovoy Progress [Hukuki Süreç Olarak Hukuk Kültürünün Gelişimi] Yekaterinburg 1996, s. 193; **LAVRİK** M. A., “Kı Teorii Somatiçeskih Prav Çeloveka” [İnsanın Vücut Bütünlüğü Hakları Teorisi], Sibirskii Yuridiceskii Vestnik, No:3, 2005, s. 1.

²⁸¹ Federalnıy Zakon ot 20 Maya 2002 g. N-54 FZ “O Vremennom Zaprete na Klonirovanie Çeloveka” [İnsan Klonlamanın Geçici Olarak Yasaklanmasına İlişkin 20 Mayıs 2002 tarih ve N-54 FZ Sayılı Yasa. <https://rg.ru/2002/05/20/klonirovanie-dok.html>] [Rusya Federasyonu Resmi Gazete İnternet Sitesi]. Ancak Yasa’da 29 Mart 2010 tarihinde yapılan değişiklikle Klonlama yasağı yeni bir yasa yapılmıyca dek süresiz hale getirilmiştir. Bkz. Federalnıy Zakon ot 29 Marta 2010 g. N-30 FZ “O Vnesenii İzmeneniya vı Stat’yu 1 Feederalnogo Zakona “O Vremennom Zaprete na Klonirovanie Çeloveka” [İnsan Klonlamanın Geçici Olarak Yasaklanmasına İlişkin Federal Yasa’nın” 1. maddesinin değiştirilmesine ilişkin 29 Mart 2010 tarih ve N-30 Sayılı Federal Yasa. <https://rg.ru/2010/03/31/klon-dok.html>] [Rusya Federasyonu Resmi Gazete İnternet Sitesi]

Federalnıy Zakon “Ob Osnovah Ohranıy Zdorovya Grajdan vı Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu’nda Vatandaşların Sağlığının Korunması Hakkında Federal Yasa] 9 Kasım 2011, md 45
Ötenazi Yasağı.
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_121895/7881cf91f8dde87fdc6a5ccf4ade994b64b5e1b8/

Federalnıy Zakon ot 8 Yanvary 1998 g. N-3 FZ “O Narkotiçeskih Sredstvah i Psihotropnih Veşestvah”[8 Ocak 1998 tarih ve n-3FZ sayılı Narkotik İlaçlar ve Psikoterapik Maddeler Yasası] md.40.

Anayasa’da dördüncü kuşak haklara ilişkin açık düzenleme yer almamakla birlikte Anayasa’nın başkaca hükümlerinin yorumu yoluyla bu kategoriye ilişkin haklarla ilgili yasal düzenlemelere rastlanmaktadır. Bu bağlamda kürtaj hakkının hukuki meşruluğu Anayasa’nın 17. maddesi 2. fıkrası hükmüne dayandırılmaktadır. Buna göre; yaşam hakkı ve insan onuru, gebelikten değil ancak doğumla başlar.²⁸² Ayrıca somatik haklar (vücut bütünlüğüne ilişkin haklar) grubundan cinsel haklar ve üreme hakları, Anayasa’da ailenin korunması hakkındaki hükümlerle ilişkilendirilerek aile hukuku kapsamında yer bulmaktadır.

Belirtmek gerekir ki; sosyal, ekonomik, kültürel gelişmeler ve bilimsel teknolojik ilerlemeler nedeniyle temel haklar kataloğunun zamanla genişlemesi kaçınılmazdır. Bu genişlemenin kaçınılmazlığı karşısında önem taşıyan konu hangi hak kategorisi içinde olursa olsun hak ve özgürlüklerin korunmasının güçlendirilmesidir.

V. TEMEL HAKLARIN SINIRLANMASI REJİMİ

A. Genel Olarak

Hak ve özgürlükler, insanın ortak yaşam ve faaliyet alanı çerçevesinde toplum içinde gerçekleştirilmektedir. Kuşkusuz, hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi sınırsız değildir. Bu bağlamda hak ve özgürlüklerin kendi niteliklerinden kaynaklanan içkin ve nesnel sınırların varlığının yanı sıra, toplumun tüm üyelerinin meşru menfaatlerinin eşit bir şekilde sağlanmasına yönelik bir takım sınırlandırmalar da söz konusudur. Hakkın doğasından kaynaklanan nesnel sınırlar, hak ve özgürlüklerin kullanımında kişilerin uymak zorunda oldukları, ihlal edilmesi halinde ise hukuki korumadan yararlanmayı ortadan kaldıran türdendir. Örneğin; ifade özgürlüğünün bir başkasına hakaret etmek veya suç işlenmesini teşvik etmek amacıyla kullanılamaması bu özgürlüğün nesnel sınırını oluşturmaktadır. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması sorunu ise; hak ve özgürlüklerin nesnel sınırlarından farklı bir şeyi ifade etmektedir.²⁸³

Toplumsal alanın tüm bireyler tarafından ortak kullanılan paylaşımlı bir alan; özgürlüklerin de “paylaşılmış özgürlük”²⁸⁴ olması, sınırlı oldukları anlamına gelmektedir. Temel hak ve özgürlükler, toplumsal düzenin sürdürülmesi ve hak ve

²⁸² **STETSENKO** Semen G.,” İskustvennoe Prerivaniye Beremennosti vı Kontekste Zaşıtiy Prav Çeloveka” [İnsan Haklarının Korunması Bağlamında Gebeliğin Yapay Yollarla Sonlandırılması],Yurist, No:5, 2002, s. 35-36.

²⁸³ **KAPANİ** Münici, Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Ankara 1993, s. 228-210.

²⁸⁴ **KABOĞLU** İbrahim Ö., (2013), s. 70.

özgürlüklerden toplumun her üyesinin eşit faydalanabilmesi amacına yönelik olarak sınırlandırılabilir. Bir başka deyişle, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacına yönelmektedir. Bu amaçla sınırlama, keyfi nitelikte olmama ve belli kurallar ışığında yapılmayı gerekli kılmaktadır.

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimi, önemi gereği ulusal ve ulusüstü ölçekte düzenlemelerin temel konularından biri olarak yer almaktadır. Bu bakımdan demokratik ülkelerin ulusal düzenlemelerinde ulusüstü düzenlemelerin ölçütlerinin benimsendiği görülmektedir. Sınırlandırmanın kim tarafından hangi koşullar çerçevesinde yapılacağı önem taşıdığından sınırlandırmanın kötüye kullanılması veya temellendirmeden uzak sınırlandırma tehlikesi karşısında anayasalarda sıkı önlemler alındığı görülmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması olağan dönemlerde ve olağanüstü yönetim usullerinde farklı ilke ve kurallara tabidir.

Rusya Federasyonu Anayasasının hazırlanması sürecinde İHEB, esinlenilen temel kaynaklardan biri olmakla birlikte özellikle AİHS ‘nin kabulünden sonra AYM kararlarında AİHS ile AİHM kararlarının etkisi gözlenmektedir. Bu bakımdan hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlanabileceği ve hangi güvence ölçütlerinin benimsendiği açıklanırken AYM kararları ışığında Anayasadaki yaklaşım ile AİHM kararları ışığında AİHS yaklaşımı birlikte ele alınacaktır.

B. Sınırlama Ölçütleri

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasındaki temel ilkeler, hak ve özgürlüklerin; devredilmez ve vazgeçilmez oluşu, bütünlük arz etmesi ve korunması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda,

Anayasa’nın 55. maddesi 2. fıkrasındaki;

“Rusya Federasyonunda insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran veya azaltan yasalar çıkarılamaz”

55. maddenin 3. fıkrasındaki;

“İnsan ve vatandaş hak ve özgürlükleri federal yasa ile yalnız gerekli olduğu ölçüde anayasal düzenin temelleri, ahlak, sağlık, diğer kişilerin hak ve yasal

çıklarlarının korunması, ülke savunması ve devlet güvenliği amacıyla sınırlandırılabilir.”

19. maddenin 2. fıkrasındaki;

“Sosyal, ırksal, milli, dilsel veya dini mensubiyeti gerekçesiyle vatandaşların haklarının her hangi bir şekilde sınırlandırılması yasaktır.”

15. maddesi 4. fıkrasındaki;

“Uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları ve Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmaları, Rusya Federasyonunun hukuk sisteminin bir parçasıdır”

17. maddesi ilk fıkrasındaki;

“Rusya Federasyonunda, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları doğrultusunda ve bu Anayasaya uygun olarak, insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri tanınır ve güvence altına alınır”

hükümleri, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında gözetilmesi gereken temel ilkelerdir. Aşağıda, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin olarak AİHS ile ortak olan ölçütler ele alınacaktır.

1. Yasayla Sınırlama

Hak ve özgürlüklerin yasa ile sınırlandırılabilmesi önemli bir güvencedir. Bu güvence; şekli anlamda bir yasa anlayışından hareket edildiğinde yasanın, demokratik ve temsili bir organ tarafından yapılıyor olması, yapılış sürecinin şeffaf, müzakereci ve herkesin erişimine açık olması özelliklerinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte maddi yasa anlayışından hareketle; yasanın niteliği gereği herkesçe kolayca erişilebilir, öngörülebilir, açık ve kesin olması; sınırlamanın da bu özelliklere sahip olması anlamına geleceğinden hukuk güvenliğini de sağlamaya hizmet etmektedir.²⁸⁵

“Yasa ile sınırlama” güvencesi; yürütme organının işlemleri veya yasa - altı düzenlemelerle hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına da engel olmaktadır. Rusya Federasyonu’nda ise hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının “*federal yasa ile*” yapılabilecek olması ek bir güvence olarak kabul edilebilir. Öyle ki; Anayasa’nın 71.

²⁸⁵ İNCEOĞLU Sibel, “Hak ve Özgürlükleri Sınırlama ve Güvence Rejimi” İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, (Editör Sibel İnceoğlu), 2.Baskı, İstanbul 2013, s. 28.

maddesi düzenlemesine göre; “*İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin düzenlenmesi ve korunması*” ile “*federal yasaların kabulü ve değiştirilmesi*” yetkisinin Federasyonun münhasır yetki alanına giren konulardan olması; Rusya Federasyonu gibi katlı ve asimetrik federal yapıya ve buna bağlı olarak hukuksal sisteme sahip olan bir ülkede temel hak ve özgürlüklerin anayasal kurucu birimlerin düzenlemeleri (anayasaları, tüzükleri, yasaları ve diğer düzenlemeleri) ile sınırlandırılması tehlikesini bertaraf eder niteliktedir. Bununla birlikte federal yasa ile yapılabilecek bir düzenlemenin *federal anayasal yasa* ile yapılıp yapılamayacağı sorusu akla gelmektedir. Federal anayasal yasaların; daha önce belirtildiği üzere²⁸⁶ hukuki gücü bakımından federal yasalar ve diğer düzenlemelerin üzerinde yer alması, yapılış usulü itibarıyla Duma’da ve Federal Konsey’de nisbi çoğunluğu gerektirmesi, kapsamının Rusya Federasyonu’nun münhasır yetki alanı ile anayasal kurucu birimlerin ortak yetki alanındaki konuları içermesi ve Rusya Federasyonu’nun genelinde doğrudan uygulama kabiliyetine sahip olması nedeniyle hak ve özgürlüklerin sınırlanması gibi önemli bir konuda daha elverişli bir araç olduğu düşünülebilir.

AIHS’ye ve AIHM kararlarına bakıldığında yasallık ölçütünün uygulamasında maddi anlamda yasa anlayışının benimsendiği, sınırlamayı yapan hukuki düzenlemenin niteliğinin ve dolayısıyla içeriğinin önem kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda, sınırlandırmayı yapan yasanın erişilebilirlik, hukuken öngörülebilirlik ve kesinlik ölçütünü karşılaması gerekmektedir.²⁸⁷ AIHM kararlarında; Sözleşmenin yasayla sınırlama ölçütünün yerine getirilip getirilmediğinin tespitinde; sınırlamanın iç hukukta hukuken öngörülebilir ve erişilebilir bir dayanağının olup olmadığının araştırılması noktasından hareket edilmekte; hukuki dayanağının keyfiliğe yol açmayacak içerikte olması gözetilmektedir.²⁸⁸

Anayasa Mahkemesi; hak ve özgürlükleri sınırlandıran yasaların Anayasa’ya uygunluğunun tespitinde AIHM kararları ile ortaya konulan ölçütlerden hukuki öngörülebilirlik ve kesinlik ölçütüne yer vermiştir. Mahkeme; 2016 tarihli bir kararında zorunlu sağlık ve sosyal güvenlik sigortası prim yükümlülüğünü ihlal eden idarecilerin cezai sorumluluğunu hafifletici veya artırıcı uygulama getiren yasa hükmü hakkında şöyle demektedir:

²⁸⁶ Bkz. Temel Hakların Hukuki Kaynakları “Yasa ile Tanınma” başlığı.

²⁸⁷ İNCEOĞLU Sibel, (2013), s. 30; KAPANİ Münci, (1993), s. 231.

²⁸⁸ Örneğin bkz. *Malone v. UK* No: 8691/799, 2 Ağustos 1984 İNCEOĞLU Sibel, (2013), s. 30.

“ ... *Federal yasama organı, suç ve yaptırımların kapsamını değiştiren veya düzenleyen yasalar yaparken, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında AY 55/3 maddesinde belirtilen gereklilik ve orantılılık ölçütleriyle bağlıdır. Ayrıca, AY 19/1 maddesinde ifade edilen yasa önünde eşitlik ilkesini gözetmekle de yükümlüdür. Bir suç ve yaptırım, onun gerçekleştirilmesi için yasada açıkça belirtilmiş, yasa metninden kolayca anlaşılabilir ve kişiler için hukuki sonuçları öngörülebilir olmalıdır.*”

Ayrıca Mahkeme; hükmün anlaşılabilir kılınmasının bir hukuki yardım sağlanmasını öngörülebilirlik ölçütüne aykırı görmemiştir. Ayrıca suç ve yaptırım belirleyen yasalarda bu yaklaşımın benimsenmesinin, devletin zorlayıcı gücünü kullanırken belli bir olaya uygulanacak cezai yaptırımın belirlenmesinde bu gücün kötüye kullanılmasını önleyeceği belirtilmiştir.²⁸⁹ Bununla birlikte, benzer argümanları içeren bir başka kararında Mahkeme, hak ve özgürlükleri sınırlandıran federal yasaların anayasada belirtilen ölçütlerin aşılmaksızın yeterli ve gerekli ölçüde hakka müdahale edici içerikte olması gerektiği; müdahalenin adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak ölçüde hak ve özgürlükleri sınırlandırması halinde, sırf bunu yapmaya yetkili otorite tarafından yapılmış olmasının bu sınırlandırmanın kabul edilebileceği anlamına gelmediğini vurgulamıştır.²⁹⁰

Öte yandan Mahkeme; yasaların açık, belirli ve öngörülebilir nitelikte olmamasının anayasa ile çelişkili yorumlara veya keyfi uygulamalara yol açabileceği, bu nedenle de devletin birey hak ve özgürlüklerinin korunmasının güvencesi olma niteliğini zayıflatacağını belirtmiştir.²⁹¹ Bu bağlamda Anayasa mahkemesi kararlarının, AIHM kararlarında vurgulanan keyfi müdahaleleri önlemek için hukuk kuralının yeterli derecede açık olması zorunluluğu ve belirsiz müdahale yetkisinin hukuk devleti ilkesiyle de bağdaşmayacağı yönündeki saptamaları ile uyumlu olduğu görülmektedir.²⁹²

Bu açıklamalar ışığında, yasallık ilkesinin uygulanmasında şekli yasa anlayışından değil maddi yasa anlayışından yola çıkılarak hak ve özgürlüğe müdahalede bulunan hukuk kuralının niteliği gereği erişilebilir, öngörülebilir, açık ve kesin olması vurgulanmaktadır. Bu ölçütler, AIHS kapsamında yer alan hak ve özgürlüklere

²⁸⁹ AYM Karar: 19 Kasım 2016 No: 2-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision220391.pdf>

²⁹⁰ AYM Karar: 29 Kasım 2016 No: 25-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision253465.pdf>

²⁹¹ AYM Karar: 15 Temmuz 1999 No:11-P/1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30290.pdf>

²⁹² AIHM Karar: *A l Nashif v. Bulgaria* No: 50963/99, 20 Haziran 2002.

yapılacak müdahalelerin Sözleşmeye uygun olabilmesi koşullarından biri olan “hukukilik” koşuluna uymanın AİHM kararları çerçevesinde en önemli gereklilik olarak ele alındığını göstermektedir.

Temel hak ve özgürlüklerin yasa ile sınırlandırılması esası karşısında doğrudan anayasal yasaklarla hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması veya norm alanlarının daraltılması söz konusu olabilmektedir. Anayasada bu yasaklar soyut ve somut nitelikte kendini gösterebilmektedir. 1993 Anayasasının gerek *Anayasal Düzenin Esasları* gerekse *İnsan ve Vatandaş Hak Ve Özgürlükleri* bölümlerinde yer alan hükümler incelendiğinde bu tür yasakların çokluğu dikkat çekmektedir. Anayasada mevcut bu yasaklara şu hükümler örnek verilebilir: *Amaç ve faaliyetleri; Rusya Federasyonunun anayasal düzeninin temellerini zorla değiştirmeye ve ülke bütünlüğünü ihlal etmeye, devlet güvenliğini sarsmaya, silahlı oluşumlar oluşturmaya, sosyal, ırki, milli ve dini ayrımcılığı körüklemeye yönelik toplumsal birliklerin oluşturulması ve faaliyeti yasağı* (md. 13/5), *Sosyal, ırksal, milli veya dini kin ve düşmanlığı uyandıracak propaganda yapma veya teşvik etme yasağı, sosyal, ırksal, milliyet, din veya dil üstünlüğünün propagandası yasağı* (29/2), *bazı grupların seçme ve seçilme hakkına sahip olamaması* (32/3), *Tekelleşmeye ve haksız rekabete yönelen ekonomik faaliyet yasağı* (34/2).

Anayasa’nın 17. maddesi 3. fıkrasındaki “*İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi diğer kişilerin hak ve özgürlüklerini ihlal edemez.*” şeklindeki hükmü, anayasal hak ve özgürlüklerin kullanılarak üçüncü kişilerin hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesini önlemeye yönelik genel ve soyut bir anayasal yasaktır. Anayasada hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılma yasağından açıkça söz edilmemişse de bu hükmü hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması yasağı bağlamında ele almak mümkündür.

Somit içerikte olan yasakların doğrudan uygulanması mümkün iken, somut içerikte olanların yasa koyucu tarafından düzenlenmesi ihtiyacı vardır. Soyut ve somut anayasal yasakların uygulanması veya yasa ile somutlaştırılmasında kuşkusuz Anayasa’nın hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında 55 ve 19. maddelerde düzenlediği ölçütlerin gözetilmesi gerekmektedir. Ancak yukarıda sözü edilen anayasal yasaklar ile AİHS arasında hakların sınırlandırılması bakımından sistematik farklar bulunmaktadır. Örneğin; Anayasa’nın 29. maddesi 2. fıkrasında ifade özgürlüğüne *sosyal, ırksal, milliyet, din veya dil üstünlüğünün propagandası yasağı* getirmekte iken; Sözleşmenin 10. maddesi ifade özgürlüğünün hangi nedenlerle sınırlanabileceği ve

sınırlamanın yasa ile yapılması ve demokratik toplumun gereklerine uygun olması gerektiğine işaret etmektedir.

Anayasa'nın anayasal yasaklardan başka hak ve özgürlüklerin tanımını dar bir şekilde ele almak suretiyle norm alanını daralttığı düzenlemeler de gözlenmektedir. Örneğin; Anayasa'nın 27. maddesinde serbest dolaşım özgürlüğü yasal yollarla Rusya Federasyonu dâhilinde bulunanlara tanınmış; 31. maddesinde toplantı, miting, gösteri ve yürüyüş hakkı ancak barışçıl ve silahsız olma koşuluna; 36. maddede toprak mülkiyeti hakkının kullanımı ise; çevreye zarar vermemek ve diğer kişilerin hak ve yasal çıkarlarını ihlal etmemek koşuluna bağlanmıştır. Anayasada hakkın norm alanını belirleyen düzenleme şekli bazı hak ve özgürlükler bakımından AİHS ile uyumlu iken bazıları için uyumluluk taşımamaktadır. Toplantı, miting, gösteri ve yürüyüş hakkı bakımından norm alanı; *“Herkes barışçıl şekilde toplantı yapmak... hakkına sahiptir”* hükmüne yer veren AİHS ile uyumluluk göstermektedir.

2. Sınırlama Nedenleri

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin önemli bir nokta anayasalardaki sınırlama nedenleridir. Anayasalarda hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması bakımından tüm hak ve özgürlükler için geçerli genel sınırlama nedenlerine dayanan genel sınırlama veya genel sınırlama sebeplerine yer vermeyen *kademeli sınırlama*²⁹³ sisteminin benimsendiği görülmektedir. Rusya Federasyonu Anayasasının hak ve özgürlüklere ilişkin hükümleri incelendiğinde; yukarıda sözü edilen 55. madde 3. fıkra hükmü ile genel sınırlama nedenlerine yer verdiği ancak bazı hak ve özgürlükler için ilgili madde metninde özel sınırlama sebepleri de öngörüldüğü gözlenmektedir.

a. Genel Sınırlama Nedenleri

Anayasa'nın 55. madde 3. fıkra hükmünde genel sınırlama nedenlerini şu şekilde düzenlenmektedir:

²⁹³ Kademeli sınırlandırma sistemi; madde metinlerinde ayrı sınırlama sebeplerine yer vermeksizin genel sınırlama/ düzenleme yetkisinin yasa koyucuya bırakıldığı *basit yasa kaydı*; hak ve özgürlüğün yalnızca ilgili madde metninde belirtilen sebeple sınırlandırabileceğini öngören nitelikli yasa kaydı ve hiçbir sınırlama kaydı öngörülmemen düzenlemeler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kademeli sistemin ayrıntıları için bkz. **SAĞLAM** Fazıl, Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, AÜSBF Yayınları Ankara 1982.

“İnsan ve vatandaş hak ve özgürlükleri federal yasa ile yalnız gerekli olduğu ölçüde anayasal düzenin temelleri, ahlak, sağlık, diğer kişilerin hak ve yasal çıkarlarının korunması, ülke savunması ve devlet güvenliği amacıyla sınırlandırılabilir”

Hak ve özgürlüklerin yasama organı tarafından sınırlandırılabilmesi ancak anayasada düzenlenen sınırlama nedenlerinden en az birine dayanmasına bağlıdır. Bununla birlikte sınırlama nedeni ya da meşru amacın o hak ve özgürlüğün doğası ve niteliğine de uygun olması gerekliliği söz konusudur. Genel sınırlama rejimi öngören Rusya anayasa hukuku sisteminde bu gereklilik daha da önem kazanmaktadır.

Anayasa’daki sınırlama sebepleri ve AİHS’deki meşru amaçlar karşılaştırıldığında benzerlikler görülmekle birlikte farklar da mevcuttur. Örneğin; AİHS kamu düzeni, ulusal güvenlik ve suç işlenmesinin önlenmesi amaçlarına yer vermişken; Anayasa’da anayasal düzenin korunması ve devletin güvenliği sebepleri yer almaktadır.

Anayasal düzen, ulusun uzun bir süreçte belirli ilkeler öncülüğünde aldığı kararlar aracılığıyla oluşan istikrarlı kurumlar kümesidir. Tushnet, bu kurumlar ve ilkelerin, siyasal sivil toplumun yaşandığı yapıyı ortaya koyduğunu ve bunları anayasal olarak adlandırdığını belirtmektedir.²⁹⁴ Anayasal düzen kavramı Rusya Federasyonu’nda; halkın devlet iktidarının kaynağı olarak tanınması, parlamentarizm, yurttaşlık anlayışında dönüşüm ve iktidarın oluşumuna katılımda bireylerin yasa önünde eşitliğinin ilan edilmesiyle ortaya çıkmaktadır.²⁹⁵ Anayasal düzen, yalnızca bir Anayasa’nın varlığından bağımsız bir kavramdır. Anayasal düzenin gerçekleşmesi; anayasaya saygı gösterilmesi ve Anayasa’nın demokratik olması koşuluna bağlıdır. Rummyantsev’e göre; anayasal düzen; sosyal hukuki ilişkiler ile kurumların, hem toplumsal yaşamda konsolidasyonu sağlamaya hem de birey, toplum, devlet arasındaki ilişkilerin istikrarlı, adil, insani olması yönünde hukuk bilincine katkı sunacak temel düzenlemeler altında uyumlaştırılmasına yarayan sistemdir.²⁹⁶

Anayasal düzenin korunması, bu düzende devletin ve sosyal yapının ilkelerinin temellendirilmiş olması nedeniyle esasında devletin temel amacıdır. Anayasa’nın 55.

²⁹⁴ TUSHNET Mark, The New Constitutional Order, Princeton University Press 2003, s. 1.

²⁹⁵ BOBROVA Natalya A., “Konsitutsionnyy Stroy Rossii: Osnovnye Politikoopravovyye Harakteristiki” [Rusya’nın Anayasal Düzeni: Temel Siyasal- Hukuki Karakteristiği], Pravo i Politika, No:4, 2003, s. 33.

²⁹⁶ RUMYANTSEV Oleg G., Osnovnyy Konstitutsionnogo Stroya Rossii [Rusya’nın Anayasal Düzeninin Temelleri, Moskova 1994, s. 22.

maddesi 3. fıkrasında hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması nedenlerinden biri olarak yer almışsa da anayasada ya da mevzuat hükümlerinde anayasal düzenin nasıl korunacağına ilişkin açık hükümler bulunmamaktadır. Rusya Federasyonu Anayasası'nda anayasal düzenin korunması ifade edilirken “koruma” kavramının “*zaşıta*” terimi ifade edilmesi; buna karşın farklı yerlerde “koruma” anlamına gelen “*ohrana*” teriminin kullanılması, öğretide de anayasal düzenin korunması anlayışında farklı görüşler ortaya çıkarmıştır.²⁹⁷ Bir kısım yazar²⁹⁸, “*zaşıta*” teriminin “*ohrana*”nın içinde yer alan onun özel bir türü olduğu kanısında iken diğer bir kısım²⁹⁹ da aynı anlama geldiklerini ifade etmektedir. Buna karşın yazarlar Vitruk³⁰⁰ ve Goşulyak³⁰¹ ise; “*ohrana*” teriminin korumanın tüm araçlarını ve yöntemini içeren bir sistem olduğu; “*zaşıta*” teriminin ise yetkili kimseler tarafından ortaya konan aktif eylemler olduğu görüşündedir. Anayasa'nın ve anayasal düzenin korunması anayasa hukukunun tüm konularına temas etmektedir. Zira anayasal düzenin ihlali, ilk etapta hak ve özgürlüklerin ihlalini ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan iki farklı terimin anayasada kullanılış biçimlerine bakıldığında “*ohrana*” teriminin belli bir hak ve özgürlüğün korunması amacına yönelik olduğunu; “*zaşıta*” teriminin ise korumaya ilişkin tüm önlemleri kapsadığı ve ihlalin giderilmesine yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle, anayasal düzenin korunması; anayasal düzenin uygulamasında tüm yöntem ve araçları, ihlallerin önlenmesi ve bastırılmasını ve ihlalin ortadan kaldırılmasını öngören sistem olarak tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla, anayasal düzen kavramı; bireylerin güvenlik ve huzur içinde özgür yaşadığı toplumsal düzen olarak adlandırılabilir. Aynı zamanda insan haklarının güvencesi olarak kabul edilen “kamu düzeni” kavramından daha dar bir anlam ifade ettiği görülmektedir. Öte yandan

²⁹⁷ *Ohrana*: to safeguard *Zaşıta*: defence, protection, security. Bkz. **KABIŞEV** Oleg A., Rusko- Anglisko Yuridicheski Slovar [Rusça – İngilizce Hukuk Sözlüğü], s. 44, 105. www.miripravo.ru.

²⁹⁸ **MATUZOV** Nikolay İ., Pravovaya Sistema i Liçnost [Hukuk Sistemi ve Kişilik], Saratov 1987, s. 245. **MİRONOV** Oleg O.- **PARFÖNOV** Viktor P., Pravo Na Zaşitu [Korunma Hakkı], Saratov 1988, s. 14.

²⁹⁹ **BOBROVA** Natalya A. – **ZRAJEVSKAYA** Tatyana D.,Otvetsvennost vi Sisteme Garantii Konsitutsionnih Norm (Gosudarstvenno – Pravoviye Aspektiy) [Anayasal Normların Güvencesi Sisteminde Sorumluluk (Hukuk – Devlet Yönünden)], Voronej 1985, s. 41. **ŞAYMARDONOV** Kamil, Konsitutsionno- Pravovoy Mehanizm Zaşıty Osnovnih Prav Çeloveka i Grajdantina Rossiskoy Federatsii, yiyö Subektah: Na Primere Respubliki Tatarstan [Rusya Federasyonu'nda ve Onun Anayasal kurucu Birimlerinde İnsan ve Vatandaş Haklarının Anayasal Hukuki Koruma Mekanizmaları: Tataristan Cumhuriyeti Örneği], Avtoreferat Dissertatsii [Doktora Tezi Özeti], Kazan 2003, s. 12.

³⁰⁰ **VİTRUK** Nikolay V., (1998), s 48.

³⁰¹ **GOŞULYAK** Aleksey V., Pravovaya Ohrana Konstitutsii (Ustavov) Subektov Rossiskoy Federatsii, Avtoreferat Dissertatsii [Rusya Federasyonu Anayasal kurucu Birimlerin Anayasaları'nın Hukuki Korunması], [Doktora Tezi Özeti], Saratov 2010, s. 3.

AIHM'nin *The United Communist Party Of Turkey And Others v. Turkey*³⁰² kararında yer verdiği; hak ve özgürlüklerin sürdürülmesinin bir yandan etkili bir siyasal demokrasiyle ve diğer taraftan da ortak bir insan hakları anlayışı ile sağlanacağını belirttiği “Avrupa Kamu Düzeni”³⁰³ kavramından da farklıdır.

AIHS'den farklı olarak Anayasa'da yer alan bir diğer sınırlama nedeni, *yurt savunması ve devletin güvenliğidir*. AIHS, ulusal güvenlik ve kamu güvenliğinden söz ederken Rusya Anayasası “devletin güvenliği” nedenine yer vermiştir. 1992 tarihli Güvenlik Yasası³⁰⁴ ve 1996 tarihli Yurt Savunması Yasası³⁰⁵ ile Rusya'nın askeri doktrini birlikte ele alındığında “yurt savunması” ve “devletin güvenliği” nin sağlanması kavramlarının devletin gerekli organları, vatandaşlar ve toplum vasıtasıyla ulusal değerlerin korunması ve ulusal menfaatlerin gerçekleştirilmesi, birey – toplum ve devletin iç ve dış tehlikelerden korunması amacıyla alınması gerekli tüm önlemleri kapsayan ulusal güvenliğin bir parçası olduğu anlamına gelmektedir.³⁰⁶ Hak ve özgürlüklerin bu nedene dayalı sınırlandırılmasında; devletin güvenliğine yönelmiş gerçek veya potansiyel bir tehdidin varlığı ön koşuldur.

Öte yandan Anayasa'da, AIHS düzenleme biçiminden farklı olarak sınırlama nedeni öngörülmeleyen ve anayasal sınır niteliği taşıyan düzenlemeler de mevcuttur. Bu anayasal sınırlar ve sınırlama nedenleri;

Amaç ve faaliyetleri; Rusya Federasyonunun anayasal düzeninin temellerini zorla değiştirmeye ve ülke bütünlüğünü ihlal etmeye, devlet güvenliğini sarsmaya, silahlı oluşumlar oluşturmaya, sosyal, ırki, milli ve dini ayrımcılığı körüklemeye yönelik toplumsal birliklerin oluşturulması ve faaliyeti yasağı (md. 13/5), Sosyal, ırksal, milli veya dini kin ve düşmanlığı uyandıracak propaganda yapma veya teşvik etme yasağı, sosyal, ırksal, milliyet, din veya dil üstünlüğünün propagandası yasağı (md. 29/2), bazı

³⁰² AIHM Karar: *The United Communist Party Of Turkey And Others v. Turkey* No: 133/1996/752/951 30 Ocak 1998 prg 75.

³⁰³ AIHM “Avrupa Kamu Düzeni” kavramına ilk olarak 23 Mart 1995 tarihli Loizidou v. Turkey kararında; “Sözleşme'nin Avrupa kamu düzeninin anayasal aracı” olduğu şeklinde yer vermiş, ancak tanımlama yapmaktan kaçınmıştır.

³⁰⁴ Zakon RF ot 5 Marta 1992 N- 2446-I “O Bezoposnosti” [5 Mart 1992 tarih ve N – 2446-I sayılı RF Güvenlik Yasası]

³⁰⁵ Rossiskaya Federatsiya Federalniy Zakon “Ob Oborone” 31 Maya 1996 goda No:61 FZ [Rusya Federasyonu 31 Mayıs 1996 tarih ve No:61 FZ sayılı Savunma Yasası]

³⁰⁶ SMİRNOV Aleksandr A., Ograniçeniye Prav i Svobod Çeloveka i Grajdani Rossiskoy Federatsii Pri Obezpečeni Oborony Strany i Bezoposnasti Gosudarstva [Rusya Federasyonu'nda İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlüklerinin Yurt Savunması ve Devletin Güvenliği Amacıyla Korunması], Avtoreferat Dissertatsii [Doktora Tezi Özeti], Moskova 2007, s. 3.

grupların seçme ve seçilme hakkına sahip olamaması (md. 32/3), tekelleşmeye ve haksız rekabete yönelen ekonomik faaliyet yasağıdır. (md. 34/2).

Sınırlama nedenlerinin, yasada somutlaştırılması ve ölçülülük ilkesine uyulmasının yanında hukuken öngörülebilirlik ve demokratik toplum gereklerine uyma gibi ölçütleri de karşılaması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 55. maddesi 3. fıkrasında sayılan sınırlama nedenlerinin geniş yorumlanamayacağını ve Anayasa ve diğer yasalar ile güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerin kullanımını ortadan kaldıracak nitelikte olamayacağını belirtmiştir.³⁰⁷

b. Özel Sınırlama Nedenleri

Özel sınırlama nedenleri, Anayasada belirtilen özgürlüklerin ilgili maddelerinde yer alan ve yalnızca ilişkin oldukları hak ve özgürlükler için geçerli olan sınırlama nedenleridir. Rusya Federasyonu Anayasası'nda bazı hak ve özgürlükler için özel sınırlama nedenleri öngörülmüştür.

Anayasanın, “*Özel Yaşamın Korunması*” na ilişkin düzenleme içeren 23. maddesi 2. fıkrasındaki;

“Herkes, yazışma, telefon görüşmeleri, posta, telgraf ve diğer iletişim gizliliği hakkına sahiptir. Bu hakkın sınırlandırılmasına yalnızca mahkeme kararına dayanılarak izin verilir”

“*Konut Dokunulmazlığı*” na ilişkin düzenleme içeren 25. maddesindeki;

“Hiç kimse, federal kanunda düzenlenen durumlar veya mahkeme kararına dayandırılan haller hariç, oturanların iradesi dışında konuta giremez”

“*Malların Dolaşımına*” ilişkin 74. maddenin 2. fıkrasındaki;

“Malların ve hizmetlerin dolaşımıyla ilgili sınırlamalar, sadece insanların güvenliğinin, yaşam ve sağlığının korunması, doğanın ve kültürel değerlerin muhafazası için gereken durumlarda federal kanuna uygun olarak konulabilir”

hükümleri, özel sınırlama nedenleridir.

³⁰⁷ AYM Karar: 20 Aralık 1995 No:17-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30237.pdf>

Öte yandan hiçbir sınırlama yetkisi verilmeyen bir başka ifadeyle yasa kaydı konulmayan hak ve özgürlük düzenlemesine de rastlanmaktadır. Bu çerçevede Anayasa'nın 21. maddesinde “*Kişinin onuru devlet tarafından korunur. Hiç bir şey bu hakkın kısıtlanması için esas olamaz*” şeklinde ifade edilen kişi onuru bu türden bir düzenlemedir. Belirtmek gerekir ki, bu tür bir hak ve özgürlüğün sınırlandırılması ilke olarak kabul edilebilir değildir.

Anayasada genel sınırlama sebepleri çerçevesinde öngörülen sınırlama rejimi; esasında hak ve özgürlüklerin ayrı maddelerde ele alınmasını, tanımlanması ve sınırlama sebeplerinin bu maddelerde yer almasını öngören AİHS'nin kademeli sınırlandırma rejimi ile uyumlu değildir.

3. Sınırlamada Ölçülülük

Ölçülülük ilkesi; bireyin hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılmasındaki amaç ile sınırlamada kullanılan araçlar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bireyin hak ve özgürlüklerine müdahale edilebilmekle beraber bu müdahalenin söz konusu hak ve özgürlüğü ortadan kaldıracak nitelikte olmaması anlamına gelen ölçülülük ilkesi, birey ve toplum menfaatlerinin dengelenmesini sağlamaktadır.³⁰⁸

Ölçülülük ilkesi; elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç unsuru içermektedir. Elverişlilik; alınan önlemin ulaşılmak istenen amaca uygun olmasıdır. Gereklilik; hedeflenen amaca ulaşmayı sağlayacak araçlar ve yöntemler arasında hakları en az sınırlayacak olanın tercih edilmesidir. Orantılılık ilkesi ise; hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının kişiye verdiği zarar ile toplumun bu sınırlandırmadan sağlayacağı menfaat arasındaki makul dengeyi ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, sınırlandırmada kullanılan araç ile ulaşılmak istenen amaç arasındaki makul dengenin gerekliliğini göstermektedir. Buradan hareketle, hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı önlemlerin aşırı nitelikte olamayacağı ve ortaya çıktığı koşulla bağlantılı olarak durumun gerektirdiği ölçüde ve yeterli araçlarla sağlanması gerektiğini söylemek mümkündür. Bu durumda hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında ölçülülük temel ve önemli bir ilkedir.³⁰⁹

³⁰⁸ RUMPF Christian, “Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki işlevi ve Niteliği”, Anayasa Yargısı 10, 1993, s. 48; SAĞLAM Fazıl, (1982) s. 110-113.

³⁰⁹ ASTAF'YEVA Yelena V., “Printsiپی Ograniçeniya Konstitutsionnih Prav i Svobod Grajdan [Anayasal hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasının İlkeleri]”, Vestnik Çelyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta [Çelyabin Devlet Üniversitesi Bülteni Dergisi], No:22 2008, s. 46; SAĞLAM Fazıl, (1982) s. 110-113.

Anayasa'nın 55. maddesi 3. fıkrasında, hak ve özgürlüklerin “yalnız gerekli olduğu ölçüde (*tol'ka v toy mere v kakoy eto neobhodima*)” sınırlandırılabilmesine ilişkin hükmü; ölçülülük ilkesini işaret etmektedir. Ancak Baglay, bu ifadenin yeterince açık olmadığı, sınırlama önlemlerinin çok geniş yorumlanması ihtimali nedeniyle tehlike doğurduğunu ifade etmektedir.³¹⁰ Şevtsov ise; Anayasa'da öngörülen bu ifadenin (ölçülülük ilkesinin); hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilmesinde yer alacağı, aynı zamanda anayasada hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında öngörülen amaçlarla birlikte sınırlandırmanın yapıldığı yasada da belirtilmesi gereğine işaret ettiğini belirtmektedir.³¹¹ Gadjev ise; hak ve özgürlüklerin yalnızca belli bir ölçüde sınırlandırılabilmesi, bu ölçünün anayasada açıkça belirtilmemekle birlikte, anayasa normlarının temellerinde yattığını ifade etmektedir.³¹²

Öğretide hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında ölçülülük ilkesinin şu unsurları içerdiği belirtilmektedir:

- Sınırlamanın geçerliliği, (Sınırlama araçları ile amaçlarında açıkça belirtilen, korumayı gerektiren bir hak ve menfaatin var olması)
- Sınırlandırma amaçlarının önemi,
- Hakları sınırlandırmanın elverişli ölçüsünün, sınırlama amacının toplumsal önemi mi yoksa hakkın korunmasının önemi mi olduğu,
- Orantılılık ilkesi ile birlikte eşitlik, adalet, ayrımcılık yasağı ilkelerinin de uygulanması gerekliliği.³¹³

Anayasa Mahkemesi ise Anayasa'nın 55. maddesi 3. fıkrasında öngörülen ölçülülük ilkesini kararlarında şöyle tanımlamıştır:

“Anayasa'nın 55. maddesi 3. fıkrasında öngörülen ölçülülük ilkesi; hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının meşru bir amaç için elverişli olması halinde anayasada öngörülen kamu menfaatlerinin, bu hak ve özgürlükleri sınırlayabilmeyi

³¹⁰ BAGLAY Marat V., (2015), s. 196.

³¹¹ ŞEVTSOV Viktor, Prava Çeloveka i Gosudartsvo Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu'nda İnsan hakları ve Devlet], Moskova 2002, s. 270-271.

³¹² GADJIEV Gadis, “Neposredstvennoe Primeneniye Sudami Konstitutsionnih Norm”[Anayasal normların Mahkemelerde Doğrudan uygulanması], Rossiskaya Yustitsiya, No:12 1995, s. 27.

³¹³ RUŞAYLO Vladimir, Spetsialnie Administrativno- Pravovıye Rejimıy v Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu'nda İdari- Hukuki Özel Rejimler], Dissertatsii Kandidat Yuridiceskii Nauk [Hukuk Doktora Tezi], Moskova 2004, s. 114.

meşrulaştırması anlamına gelmektedir. Bu durumda devlet, aşırı nitelikte değil; katı bir şekilde öngörölmüş amaca uygun, yalnızca gerekli önlemleri alabilir.”³¹⁴

Mahkeme bu kararında ölçölölük ilkesini tanımlarken esasında ölçölölük ilkesinin alt unsuru olan elverişliliğe ve gerekliliğe vurgu yapmaktadır. Kamu menfaatleri ile birey hak ve özgürlükleri karşı karşıya geldiğinde, ancak sınırlandırma amaçlarına ulaşacak düzeyde “gerekli önlemler” aracılığıyla hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilceğine işaret etmektedir.

Mahkeme, 2012 tarihli bir kararında ise; hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında ölçölölük ilkesine tüm unsurları ile birlikte şu şekilde yer vermiştir:

“Devlet, hak ve özgürlüklerin korunması dengesini gözeterek, aşırı nitelikte değil; katı bir şekilde öngörölmüş amaca uygun, yalnızca gerekli önlemleri alabilir. Anayasa 55. madde 3. fıkrada belirtilen kamu menfaatleri, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını meşrulaştırabilir. Ancak eğer bu sınırlandırma, adaletin gereği olarak anayasal değerlerin korunmasında elverişlilik, orantılılık, gereklilik ilkelerini karşılamalıdır. Bununla birlikte hakkın özüne dokunamaz ve onun norm alanını ortadan kaldırmak anlamına gelemmez...[H]akların sınırlandırılmasında ölçölölük ilkesi, hakka en düşük seviyede müdahale edilmesini öngörür ve bireyin hakkının otomatik olarak tümüyle ortadan kaldırılması anlamına gelmemelidir.”³¹⁵

Bununla birlikte Mahkeme, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının anayasa ve yasalarda korunan hukuk devleti ilkesi gereği de ölçölölü olmak zorunda olduğunu devletin müdahalesinin keyfi olmayacağını belirtmiştir. Mahkeme, bu sınırlamaların birey- toplum- devlet menfaatlerini dengeleme işlevi gördüğü; aynı zamanda belirliklik ilkesinin hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında makul ve açık bir çerçeve çizdiğine

³¹⁴ AYM Karar: 13 Haziran 1996 No: 14-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30276.pdf>

³¹⁵ AYM Karar: 27 Haziran 2012 No:15-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision103395.pdf>

Aynı yönde kararlar için bkz.

AYM Karar: 16 Ocak 1996 No:1-P/1996

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30263.pdf>

AYM Karar: 30 Ekim 2003 No:15-P/2003

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30247.pdf>

AYM Karar: 22 Mart 2005No:4-P/2005

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30371.pdf>

AYM Karar: 16 Haziran 2009 No:9-P/2009

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision29317.pdf>

işaret etmiştir. Ayrıca sınırlamanın amacı ile sınırlandırmada kullanılan araçlar arasında makul bir dengenin olması gereğini belirtmiştir.³¹⁶

Öğretide, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının sınırları aşarak ölçülülük ilkesinin ihlalinin, hakkın özünü zayıflatma riski doğurduğu ifade edilmektedir.³¹⁷ Bir hakkın içeriğinin Anayasa'nın 55. maddesi 3. fıkrasındaki hükmün uygulanması sonucu zayıflatılması olasılığı, sınırlamanın belirli sınırlarına uyulmaksızın aşırı sınırlandırılması sonucu ortaya çıkmaktadır.³¹⁸ Bu olasılığın bertaraf edilmesi ise orantılılık ilkesinin uygulanarak kamu menfaati ile birey menfaati arasında makul dengenin oluşturulmasına bağlıdır. Hak ve özgürlükler izin verilen sınırlar dâhilinde sınırlandırılabilir. Sınırlandırma hak ve özgürlüğün gerçek amacı ile çelişmeyecekse mümkündür. Aksi halde şu veya bu amaçla yapılacak sınırlama uğruna hakkın zayıflatılması söz konusudur.³¹⁹ Ebzeyev ise; hak ve özgürlüklerin “içkin sınırlarının” varlığının hak ve özgürlüklerin sınırlandırılırken zayıflatılması olasılığının engeli olduğunu belirtmektedir. Zira bu içkin sınırları, aynı zamanda hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasına karşı anayasal bir güvencedir.³²⁰ Anayasa Mahkemesi bir kararında; temel hakların güvencesinin kapsamının bir değişiklik sonucu haksız bir şekilde azaltılmasını söz konusu hak ve özgürlüğün hukuka aykırı bir şekilde sınırlandırılması anlamına geldiği sonucuna varmıştır.³²¹

Anayasa'nın hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında temel ilkesi 55. maddenin dışında, 74. madde 2. fıkrası ile de mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına ilişkin sınırlandırma hükmü bulunmaktadır. Bu hüküm Anayasa'da şu şekilde ifade edilmektedir:

“Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı ile ilgili sınırlamalar; insanların güvenliğinin, yaşam ve sağlığının korunması, doğanın ve kültürel değerlerin muhafazası için gerekli ise, federal yasaya uygun olarak konulabilir”

³¹⁶ AYM Karar: 12 Nisan 2016 No:10-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision229412.pdf>

³¹⁷ LUKAŞEVA Yelena A., Obşaya Teoriya Prav Çeloveka [İnsan haklarının Genel Teorisi], Moskova 1996, s. 158.

³¹⁸ GADJİEV Gadis, “Rıynoçnaya Ekonomika v Reşeniyah Konstitutsionnogo Suda RF”[RF Anayasa Mahkemesi Kararlarında Serbest Piyasa Ekonomisi],Rossiskaya Yustitsiya,No:6 2001, s. 19.

³¹⁹ GOYMAN V.İ., “Printsipy, Predely i Osnovaniya Ograniçeniya Prav i Svobod Çeloveka i Grajdantina vı Konstitutsii RF”[RF Anayasasında İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlüklerinin Sınırlandırılmasının Temeli, Sınırları ve İlkeleri], Gosudarstvo i Pravo, No:7 1998, s. 26.

³²⁰ EBZEYEV Boris, Çelovek, Narod, Gosudarstvo vı Konstitutsionnom Stroe Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasal Düzeninde İnsan, Halk ve Devlet], Moskova 2006, s. 231.

³²¹ AYM Karar: 23 Mayıs 2006 No:153-O/2006 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision15175.pdf>

Söz konusu Anayasa hükmünde yer alan “.....muhafazası için gerekli ise” ibaresi bu maddede yer verilen hakların sınırlanmasında ölçülülük ilkesinin gözetilmesi gerektiğini göstermektedir. Burada sözü edilen “gereklilik” zorlayıcı toplumsal bir ihtiyacın olup olmadığının test edilmesine ilişkin olup aynı zamanda müdahalenin de meşru amaçla ölçülü olması gereğine işaret etmektedir.

Ölçülülük ilkesi, AİHS’de açıkça yer almamakla birlikte AİHM içtihatları ile ortaya çıkmıştır. AİHM, özellikle Sözleşme’nin 8 ve 11. maddelerinin 2. fıkralarına dayanan içtihatları ile bu ilkeyi uygulamaya sokmuştur. Bu ilke, hak ve özgürlüklerin bir yandan güvence altına alınması gereğiyle, diğer yandan belli sınırlama sebeplerince çizilen koruma alanının (norm alanının) belirlenmesinde uygulanır.³²² AİHM, Sözleşmenin bu maddelerinde yer alan sınırlamaların “demokratik toplumda gerekli” olması ibaresini her türlü sınırlamanın aynı zamanda öngörülen meşru amaçla ölçülü olması gerekliliği şeklinde ifade etmiştir.³²³

Mahkeme, ölçülülük ilkesi hak ve özgürlüğü düzenleyen maddede açıkça veya zımnen yer almasa dahi hak ve özgürlüğün nesnel sınırları gereği, müdahale edildiğinde müdahalenin ölçülü olup olmaması bakımından uygulamaktadır.³²⁴ Bununla birlikte Mahkemenin ölçülülük ilkesini, alt unsurlarına çeşitli şekillerde yer vererek uyguladığı görülmektedir. *Ştukaturov* kararında Mahkeme, orantılılık ilkesini, fiil ehliyetine sahip olan kişiye uygulanacak koruyucu önlemlerin, bu önlemler ile güdülen amaca hizmet edecek en az seviyede müdahaleyi içermesi olarak ifade etmiştir. Ayrıca bu müdahalenin ölçülülük ilkesi ile bağlantılı olarak kişinin hakkının otomatik olarak ortadan kaldırılması sonucunu doğurmaması gerektiğini de vurgulamıştır.³²⁵ Mahkeme, gereklilik denetimini yaparken zorlayıcı toplumsal ihtiyacın varlığını araştırır ve devletlerden bu müdahalenin makul ve nesnel gerekçesini göstermesini ister. Bunu yaparken devletlerin takdir yetkisinin varlığını kabul etmekle birlikte sınırsız olmadığını vurgulamaktadır.³²⁶ Belirtmek gerekir ki; Mahkeme, somut olaylarda esasında ölçülülük ilkesi çerçevesinde hak ve özgürlüğe yapılacak müdahale ile kamu menfaati arasında makul bir dengenin var olup olmadığını araştırmaktadır.

³²² RUMPF Christian, (1993), s. 30.

³²³ AİHM Karar: *Handyside v. UK* No: 5493/72, 7 Aralık 1976.

³²⁴ İNCEOĞLU Sibel, (2013), s. 40.

³²⁵ AİHM Karar: *Shtukaturov v. Russia* No: 44009/05 27 Mart 2008.

³²⁶ AİHM Karar: *Evans v. UK* No:6339/05 10 Nisan 2007 prg 60, 64.

4. Sınırlamanın Sınırı: Hakkın Özü ve Demokratik Toplum Düzeni

Hak ve özgürlüklerin nereye kadar sınırlanabileceği, sınırlandırmanın sınırını oluşturmaktadır. Hak ve özgürlüklere yapılan müdahalenin meşru olması demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olmasına bağlıdır. Esasında bu ilkede yer alan demokratik toplumun gerekleri; ölçülülük ilkesinin uygulanmasında ilk adım olan “gereklilik” unsurunu ifade etmektedir.³²⁷

AİHS 8, 9, 10 ve 11. maddelerinin ikinci fıkralarında öngörülen meşru nedenlere dayanılarak hak ve özgürlüklere yapılan müdahalenin demokratik toplum düzeninin gereklerinden olması koşulu, AİHM tarafından her somut olayda ortaya konulmaktadır. Mahkeme somut olaylarda bu koşulun varlığını şu şekilde ifade etmektedir:

*“Demokratik toplumun gerekleri ölçütü; Mahkemece müdahalenin “acil ve zorunlu bir ihtiyaç” olup olmadığı, meşru amaç ile ulusal otorite tarafından ortaya konulan sınırlama sebeplerinin ölçülü olup olmadığı ve uygun ve yeterli gerekçenin var olup olmadığının tespit edilmesini gerektirir. Böyle bir “ihtiyaç” ın var olup olmadığını ve bununla başa çıkmak için hangi önlemlerin alınması gerektiğini değerlendirirken, ulusal makamlar belli bir takdir yetkisine sahiptir. Ancak bu takdir yetkisi sınırsız değildir.”*³²⁸

Mahkemeye göre hak ve özgürlüklere getirilebilecek sınırlama yalnızca “acil ve zorunlu bir ihtiyaç” varsa meşru olabilir. Ayrıca sınırlama ihtiyacının uygun ve yeterli bir gerekçe ile kanıtlanmış olması gerekmektedir. Mahkeme, “ihtiyaç” ın ne olduğu ve hangi önlemler alınması gerektiği saptaması yaparken devletlerin takdir marjı çerçevesinde kalıp kalmadıklarını belirlemektedir. Mahkeme, bu belirlemeyi yaparken ulusal devletlerin yerine geçmez, takdir marjını; hakkı sınırlandırılan başvurunun eylemi ya da durumu, sınırlandırmanın amacı ile alınan önlemin Sözleşmede yer alan hak ve özgürlük düzenlemesi çerçevesi içinde kalıp kalmadığı noktasından belirler.³²⁹

³²⁷ RUMPF Christian, (1993), s. 30.

³²⁸ AİHM Karar: *Grinberg v. Russia* No:23472/03 21 Temmuz 2005 prg 27.

Aynı yönde karar için bkz. AİHM Karar: *Sunday Times v. UK* No:6538/74 24 Nisan 1979 prg 62.

³²⁹ SOBALEVA Anita K., “Tolkovaniye Ponyatiya “Ograniçeniya, Neobhodimiy e vı Demokratiçeskom Obşestve” vı Svete Stat’i 10 Yevropeyskoy Konventsii o Zaşite Prav Çeloveka i Ocnovnih Svobod” [“Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleriyle Sınırlama” Kavramının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 10. maddesi Işığında Yorumlanması], Predeliy Pravovogo Prostranstva Cvobodiy Pressiy [Basın Özgürlüğünün Hukuki Sınırları], Novaya Yustitsiya 2008, s. 68. Örneğin bkz. AİHM Karar: *Handyside v. UK* No: 5493/72, 7 Aralık 1976 prg 48; *Krasulya v. Russia* No:12365/03 22.Şubat 2007 prg 35.

Bununla birlikte Mahkeme, demokratik toplumda “acil ve zorunlu ihtiyaç” ibaresindeki “zorunlu” kavramının “kaçınılmaz” anlamına gelmediği veya “olağan”, “kabul edilebilir”, “makul” ifadeleri gibi esnekliğe sahip olmadığını belirtmektedir.³³⁰ Mahkeme, demokratik toplum düzenini çoğulculuk, hoşgörü ve açıklık olarak ifade etmektedir.³³¹

Rusya Federasyonu Anayasası 1. maddesi, devletin nitelikleri arasında “demokratik devlet” düzenlemesini içerir. Anayasa’nın hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin hükümlerinde ise; sınırlandırmaya ilişkin ölçüt olarak “demokratik toplumun gerekleri” ifadesi açıkça yer almamakla birlikte Anayasa’nın 55. maddesi 3. fıkrasında, hak ve özgürlüklerin “*yalnız gerekli olduğu ölçüde*” sınırlandırılabilirliği ve 74. maddesi 2. fıkrasında ilgili sınırlamaların “*gerekli ise*” konulabilirliği düzenlemelerine yer verilmiştir. Hükümlerde yer alan “*gerekli*” ifadesinin ölçülülük ilkesinin alt unsuru olan gereklilik ilkesini karşıladığı gibi aynı zamanda “demokratik toplum düzeninin gerekleri” ni de ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Öte yandan Anayasa’nın 15. maddesi 4. fıkrasındaki;

“Uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları ve Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmaları, Rusya Federasyonunun hukuk sisteminin bir parçasıdır. Eğer; Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmasıyla, yasa ile öngörüldüğünden farklı bir hüküm öngörülmüşse, uluslararası antlaşmanın hükmü uygulanır.”

düzenlemesi ve 17. maddesindeki;

“Rusya Federasyonunda, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları doğrultusunda ve bu Anayasaya uygun olarak, insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri tanınır ve güvence altına alınır”

düzenlemeleri gereğince uluslararası hukukun ilke ve normlarının Rusya Federasyonu iç hukukunun bir parçası sayılması nedeniyle, AİHS ve AİHM uygulamalarının “demokratik toplumun gerekleri” ölçütünün kullanılması ve içeriğinin saptanmasında önemli kaynaklar olduğu açıktır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesinin birçok kararında

³³⁰ AİHM Karar: *Handyside v. UK* No: 5493/72, 7 Aralık 1976 prg 48.

³³¹ **KAYAÇAĞLAYAN** Metin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında “Demokrasi” Kavramı”, Zabunoğlu Armağanı, 2011, s. 446-449.

AİHS ve AİHM uygulamalarından yola çıkarak “demokratik toplumun gerekleri” ni sınırlama ölçütü olarak dikkate aldığı görülmektedir.

Örneğin, Mahkeme; bir müvekkilinin işlediği iddia olunan suçla ilgili olarak avukatın işyeri ve evinde mahkeme kararıyla yapılan arama hakkında önüne gelen konuda; Anayasa’nın 15/4 maddesi gereğince AİHS’nin iç hukukun bir parçası olduğundan bahisle davaya konu olayda avukatın, avukat – müvekkil arasındaki hukuki yardım ilişkisiyle ilgili olmayan veya suçta kullanılmayan belgelerine arama ve el koyma işleminin yapılmasının avukat – müvekkil gizliliği, hukuki yardım hakkı ile AİHS’nin 8. maddesinde belirtilen özel hayat ve aile hayatına saygının ihlali anlamına geldiğine karar vermiştir.³³² AYM aynı kararında devamla, yine AİHM uygulamalarının da iç hukukun bir parçası olduğundan hareketle, AİHM’nin *Yuditskaya v. Russia*³³³ kararında belirttiği, “yeterli gerekçe olmadan ve avukatın ticari sırlarını içerecek şekilde avukat ofisi ve evinde arama yapmanın demokratik toplum gerekleriyle bağdaşmadığı” görüşüne dayanarak demokratik toplum düzeninin gerekleri ölçütünü kullanmıştır. Ayrıca sınırlamanın gerekleri ile kamu menfaati arasındaki makul dengenin ihlal edilmemesi gereğine de işaret edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi demokratik toplum gerekleri ile hakkın özü kavramını denetim ölçütü olarak birlikte kullandığı kararlarında;

“Anayasal hakların sınırlandırılması, anayasada öngörülen amaçlar için gerekli ve bunlarla ölçülü olmak zorundadır. Anayasa normları hak ve özgürlüklerin düzenlemesi veya sınırlandırılması yetkisini yasama organına verdiğinde, bu sınırlandırma herhangi hak ve özgürlüğün özüne dokunuyor veya hakkın gerçek içeriğini kaybetmesine yol açıyorsa sınırlandırma yapılamaz. Anayasada öngörülen amaçlarla bir hakkın sınırlandırılabilmesinde, sınırlandırma anayasal değerler ve menfaatler arasında denge kurmak ve aşırı olmamak ve yalnızca gerekli önlemleri içermek zorundadır. Anayasa’nın 55. maddesi 3. fıkrasında yer alan kamusal menfaatler, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını; sınırlandırma yalnızca adalet gereklerini yerine getirmek üzere anayasal değerlerin korunması için gerekli, yeterli,

³³² AYM Karar: 17 Aralık 2015 No: 33-P/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision217383.pdf>

³³³ AİHM Karar: *Yuditskaya v. Russia* No: 5678/06 12 Şubat 2015.

orantılı ve ölçülü olması halinde meşrulaştırabilir. Bu sınırlandırmalar, hak ve özgürlüklerin özünü etkileyemez.”³³⁴ şeklinde ve

“Anayasa’nın 71. maddesi gereğince temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi ve korunması Rusya Federasyonu’nun görevine girdiğinden, federal yasama organı, anayasa ve anayasaya uygun olarak uluslararası hukukun ilke ve normları çerçevesinde hak ve özgürlükleri düzenlemekle yükümlüdür. Aynı zamanda Anayasa’nın 17. maddesi gereğince hakkın özüne dokunmamak ve anayasal hakların gerçekleşmesine engel oluşturacak sınırlamalara girmemekle yükümlüdür. Bu sınırlamalar anayasada belirtilen amaçlar çerçevesinde gerekli ve ölçülü olmak zorundadır.”³³⁵

şeklinde ifade etmiştir. Bir başka ifadeyle, hak ve özgürlüğe yönelen sınırlandırma; hakkın özüne dokunuyor, onun gerçekleşmesine engel oluyor veya ölçülülük ilkesine aykırılık sonucu meşru amaç ve araç arasındaki makul dengeyi ihlal ediyorsa bu tür sınırlandırmanın demokratik toplum düzenini ihlal ettiğini söylemek mümkündür.

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin hakkın özü kavramını doğrudan sınırlama ölçütü olarak kullandığı kararları da mevcuttur. Diğer kararlarında olduğu gibi burada da Mahkeme, sınırlandırmanın gereklilik ve ölçülülük ölçütlerini karşılaması ve hakkın özüne dokunmaması gereğini tekrar etmiştir.³³⁶

C. Olağanüstü Yönetim Usullerinde Sınırlandırma

Olağanüstü yönetim usulü; devletin olağan hukuk kuralları ve uygulamalarıyla başa çıkmasına olanak bulunmayan, devletin ya da ulusun varlığına karşı tehdit oluşturan afet, ayaklanma, savaş gibi olağandışı bir durumla karşılaşılması halinde, bunu ortadan kaldıracı amacıyla uyguladığı istisnai yönetim biçimidir. Bu dönemde temel hak ve özgürlükler olağan döneme nazaran daha geniş ölçüde

³³⁴ AYM Karar: 30 Ekim 2003 No: 15-P/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30247.pdf>

³³⁵ AYM Karar: 1 Şubat 2005 No: 1-P/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30384.pdf>

AYM Karar: 7 Temmuz 2016 No: 1428-O/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision240541.pdf>

AYM Karar: 15 Ocak 1998 No:2-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41939.pdf>

AYM Karar: 18 Şubat 2000 No:3-P/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30374.pdf>

³³⁶ AYM Karar: 16 Temmuz 2008 No: 9-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>

AYM Karar: 14 Mayıs 2012 No: 11-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision99813.pdf>

AYM Karar: 14 Mayıs 2015 No: 1127-O/2015

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision198661.pdf>

sınırlanabilirse de devletin bu yetkileri anayasa ve yasalar çerçevesinde belirlenir. Dolayısıyla olağanüstü yönetim keyfi nitelikte olmayıp hukuki rejimlerdir.³³⁷

Olağanüstü yönetim usulleri hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması bakımından önem taşımaktadır. Buna ilişkin BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 4. maddesinde;

“ 1. *Ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü bir durumun meydana gelmesi ve bunu resmen ilan etmeleri halinde, Sözleşme’ ye Taraf Devletler durumun zorunluluklarının kesinlikle gerektirdiği ölçüde, uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düşmeyecek ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, toplumsal köken gibi sebeplerle ayrımcılık içermeyecek şekilde, bu Sözleşmeden doğan yükümlülüklerinden ayrılan tedbirler alabilir.*

2. *Sözleşmenin 6., 7., 8. (1. ve 2. fıkralar), 11., 15., 16. ve 18.maddelerindeki yükümlülüklerde aykırılık yapılamaz.*

1. *Sözleşmedeki yükümlülüklerini azaltma yetkisi kullanan Sözleşme’ ye Taraf bir Devlet yükümlülük azaltılan Sözleşme maddeleri ile yükümlülük azaltmayı gerektiren sebepler hakkında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla Sözleşme’ ye Taraf diğer Devletleri derhal bilgilendirir. Yükümlülük azaltmanın sona erme tarihi de aynı yolla başka bir bildirimle iletilir.”*

şeklindeki düzenleme ile Sözleşme, olağanüstü hallerde söz konusu maddelerde belirtilen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alacak Devletlerin, “uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler”, “ayrımcılık yasağı” ve “ölçülülük ilkesi” ne uymak ve bu tedbirleri 2. fıkra da sayılan hak ve özgürlüklere aykırı olmamak üzere almakla yükümlü olduğunu belirlemiştir.

AIHS 15. maddesi de olağanüstü hallerde yükümlülüklerin askıya alınması sürecini düzenlemiştir. Buna göre;

“1. *Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme’ de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.*

³³⁷ ESEN Selin, Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimi, Ankara 2008, s. 6-7.

2. Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere izin vermez.

3. Aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşmeci Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı ve Sözleşme hükümlerinin tekrar tamamen geçerli olduğu tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir.”

Sözleşme, olağanüstü hallerde Devletlerin Sözleşmeye aykırı tedbirleri alabilmesini “uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler” ve “ölçülülük” ilkesine aykırı olmama koşuluna bağlamıştır. Ayrıca bu tedbirlerin 2. fıkradaki hak ve özgürlükleri ihlal etmemesi gerekmektedir. AIHM, olağanüstü hallerde karşılaşılan tehlikeler ile alınan önlemler arasında orantı olup olmamasına somut durumu ve olguları değerlendirerek karar verir.³³⁸

Rusya Federasyonu Anayasası'nın 56. maddesi olağanüstü hallerde hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin düzenleme içermektedir. Buna göre;

“1. Olağanüstü hallerde vatandaşların güvenliğinin sağlanması ve anayasal düzenin korunması için federal anayasal yasa uyarınca süresi ve sınırları belirtilmek üzere hak ve özgürlüklere belirli sınırlamalar getirilebilir.

2. Olağanüstü haller, Rusya Federasyonu genelinde veya onun belli bir bölümünde, federal anayasal yasa da belirlenen koşullarda ve şekilde uygulanabilir.

3. Rusya Federasyonu Anayasasının 20., 21., 23.(1. fıkra), 24., 28., 34. (1.fıkra), 40 (1. fıkra), 46.-54. maddelerinde öngörülen hak ve özgürlükler sınırlandırılmaz”

1. Olağanüstü Yönetim Usulleri

Anayasa, 56. maddede yer alan “olağanüstü haller” ifadesi genel anlamda olağanüstü yönetim usullerini değil olağanüstü hali ifade etmektedir. Anayasa, 87. madde ile sıkıyönetimden söz etmiş ancak bu halleri tanımlamaktan kaçınmış, ayrı federal anayasal yasalara bırakmıştır. Günümüzde Rusya Federasyonu anayasal

³³⁸ ESEN Selin, Anayasa Hukuku Açısından Dolaşım Özgürlüğü, Ankara 2014, s. 177-178.

mevzuatında olağanüstü yönetim usullerini öngören yasalar; 2001 tarih ve N-3 FKZ sayılı “*Olağanüstü Haller Federal Anayasal Yasası (OHAL FAY)*”³³⁹ ve 2002 tarih ve N-1 FKZ sayılı “*Sıkıyönetim Federal Anayasal Yasası*”³⁴⁰ (Sıkıyönetim FAY)’dır. Ancak olağanüstü halin hukuki rejimine ilişkin ilk yasa, Sovyetler Birliği döneminde 1990 tarihli SCSB Yasası (SCSB OHAL Yasası)³⁴¹ ve 1991 tarihli RSFSC Yasası (RSFSC OHAL Yasası)³⁴² ile yapılmıştır.

1990 tarihli SB olağanüstü hal yasasında olağanüstü hal; doğal afet, büyük kaza ya da felaket, salgın hastalık ya da kitlesel karışıklığın ortaya çıktığı hallerde SCSB vatandaşlarının güvenliğini sağlamak üzere SCSB Anayasasına uygun olarak alınan geçici önlemler olarak tanımlanmaktadır (SCSB OHAL Yasası md. 1). Yasa uyarınca, olağanüstü halin hangi sebeple ve ne sürede hangi bölge ya da bölgelerde uygulanacağını belirtmesi gereklidir. Olağanüstü hal ilan etme yetkisi Prezidium veya Yüksek Sovyet’e aittir (SCSB OHAL Yasası md. 2).

2001 tarihli OHAL FAY 1. maddesine göre;

“1. *Olağanüstü hal; Rusya Federasyonu topraklarının tümünde veya belirli bir alanında Rusya Federasyonu Anayasası ve bu federal anayasal yasa uyarınca uygulanan; bu federal anayasal yasa düzenlemeleri tarafından devlet organlarının, yerel yönetim organlarının, bağımsız otoritelerin, yetkili temsilcilerinin ve toplumsal birliklerin faaliyetlerine, Rusya federasyonu vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması izni veren özel bir hukuki rejimdir.*

2. *Olağanüstü hal uygulaması, vatandaşların güvenliğinin sağlanması ve anayasal düzenin korunması için uygulanan geçici önlemdir.*”

Federal anayasal yasa, olağanüstü halin anayasada belirtilen amaçla, bu federal anayasal yasada belirtilen koşul ve usullerde uygulanacak geçici önlemler içeren hukuki

³³⁹ Rossiskaya Federatsiya Federalnyy Konstitutsionnyy Zakon o Çrezvıçaynom Polojenii N -3 FKZ 30 May 2001 [Rusya Federasyonu’nun N-3 FKZ sayılı 30 Mayıs 2001 tarihli Olağanüstü Hal Hakkındaki Federal Anayasal Yasası]

³⁴⁰ Rossiskaya Federatsiya Federalnyy Konstitutsionnyy Zakon o Voyennom Polojenii N-1 FKZ 30 Yanvarya 2002 [Rusya Federasyonu’nun N-1 FKZ sayılı 30 Ocak 2002 tarihli Sıkıyönetim Hakkındaki Federal Anayasal Yasası]

³⁴¹ Zakon SSSR ot 3.4.1990 N- 1407-1 “O Pravovom Rejime Çrezvıçaynogo Polojeniye [SCSB 3.4.1990 tarih ve N-1407-1 sayılı “Olağanüstü Halin Hukuki Rejimi Hakkındaki Yasa]

³⁴² Zakon RSFSC ot 17.1.1991 No:1253-1 “O Çrezvıçaynom Polojenii” [RSFSC’nin 17.1.1991 tarih ve No:1253-1 sayılı Olağanüstü Hal hakkındaki Yasası]

bir rejim olduğunu belirtmektedir. Ayrıca 2. maddesinde olağanüstü halin amacı; olağanüstü halin ilanını gerektiren koşulları ortadan kaldırmak, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini ve anayasal düzeni korumak olarak belirtilmiştir.

Federal anayasal yasanın 3. maddesine göre olağanüstü haller 2 grupta toplanmaktadır: *Birincisi*; anayasal düzeni yıkmaya veya değiştirmeye teşebbüs etmek, yönetimi ele geçirmeye çalışmak, silahlı isyan, kitlesel düzensizlik, terörist eylemleri, kritik önemi haiz tesislerin ya da bölgelerin bloke edilmesi, yasa dışı silahlı grupların eylemleri ve hazırlıkları, etnik- dini ve bölgesel çatışmaların çıkarılması, şiddet eylemleri aracılığıyla vatandaşların hayat ve güvenliğinin ve kamu otoritelerinin görevlerini yapmalarının tehdit edilmesi halleridir. *İkincisi* ise; acil durumlar olarak adlandırılan; doğal veya insan eliyle oluşturulmuş felaketler, salgın hastalıkları içeren çevresel felaketler, can kaybına yol açacak doğal tehlikeler, insan sağlığını ve doğayı tehdit eden tehlikeleri ile kayda değer miktarda maddi kayıplara veya nüfus kaybına yol açacak büyük ölçekli kurtarma ve acil durum eylemleri gerektiren felaketlerdir.

Sıkıyönetim Anayasa'nın 87. maddesi 2. fıkrasında;

“Rusya Federasyonuna saldırı ve yakın saldırı tehdidi durumlarında, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı; Rusya Federasyonu genelinde veya belirli bölgelerinde, Federal Konsey ve Devlet Dumasına bu konuda derhal bilgi sunarak sıkıyönetim uygular”

ve 3. fıkrasında;

“Sıkıyönetimin rejimi federal anayasal yasa ile belirlenir”

şeklinde düzenlenmektedir.

2002 tarihli Sıkıyönetim FAY 1. maddesine göre;

“1.Sıkıyönetim; Anayasa uyarınca Rusya Federasyonu'nun tamamı veya belli bir bölgesinde Rusya Federasyonu'na doğrudan bir saldırı veya saldırı tehlikesi olması halinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı tarafından uygulanan özel hukuki rejim anlamına gelmektedir.

2. Amacı, saldırının veya saldırı tehlikesinin önlenmesi, ortadan kaldırılmasıdır.

3. Başlangıcı ve süresi, Devlet Başkanı tarafından düzenlenen Kararname’de belirtilir ve sıkıyönetimin ortadan kalkması ile sona erer”

2. İlan ve İlanın Denetimi

Olağanüstü hal; Devlet Başkanı kararnamesi ile düzenlenir ve derhal resmi yayın organlarında (Resmi Gazete, Parlamento Gazetesi ve Rusya Federasyonu Yasama Meclisi) yayınlanarak Federal Konseye ve Duma’ya sunulur. Federal Konsey kendine ulaşmasından itibaren en geç 72 saat içinde kararnamenin uygulanmasına ilişkin karar alır. Bu süre içinde Federal Konsey tarafından ilgili kararın alınmaması halinde Devlet Başkanı Kararnamesi uygulanamaz hale gelir (OHAL FAY md. 7/4). Olağanüstü hal kararnamesi; olağanüstü halin ilanını gerektiren koşulları, gerekçesini, uygulama yerini, süresini, alınacak önlemleri, yetkili kurum ve kuruluşlar ile vatandaşlar ve vatandaşlığı olmayan kişilerin hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılmasına ilişkin hükümleri içerir (OHAL FAY md. 5). Olağanüstü hal ülkenin tümünde en çok otuz gün, belli bölümünde en çok altmış gün için ilan edilebilir (OHAL FAY md. 9/1). Olağanüstü hal uzatılabilir.

Sıkıyönetim; Devlet Başkanı kararnamesi ile düzenlenir ve derhal televizyon, radyo kanalları ile resmi yayın organlarında (Resmi Gazete, Parlamento Gazetesi ve Rusya Federasyonu Yasama Meclisi) yayınlanarak Federal Konseye ve Duma’ya sunulur (Sıkıyönetim FAY md. 4/1) Sıkıyönetim kararnamesi; sıkıyönetimin ilanını gerektiren koşulları, gerekçesini, uygulama yerini, süresini, alınacak önlemleri içerir (Sıkıyönetim FAY md. 4/2). Federal Konsey kararnamenin kendine ulaşmasından itibaren en geç 48 saat içinde kararnamenin uygulanmasına ilişkin karar alır. Bu süre içinde Federal Konsey tarafından olağanüstü ve bertaraf edilemez bir durum nedeniyle ilgili kararın alınmaması halinde kararın alınması en geç Kararname’de belirtilen sürenin sonuna kadar ertelenebilir (Sıkıyönetim FAY md. 4/5-6).

Olağanüstü yönetim usullerinin hukuki rejim olmalarının bir diğer sonucu, bu dönemde yapılan düzenlemelerin siyasal ve yargısal denetimidir. Olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilanının Federal Konsey tarafından onaylanması (AY md. 102/1,b,c), Konseyin herhangi özel çağrı olmaksızın derhal toplanması, yayımlanmasından itibaren olağanüstü hallerde 72 saat, sıkıyönetim halinde 48 saat içinde Konsey tarafından onaylanması, olağanüstü hal ve sıkıyönetimin Başkanlık kararnamesi ile uzatılabilmesi ve olağanüstü hal veya sıkıyönetimin ülke genelinde ilan edilip yürürlükte olduğu

sürelerde Başkan'ın Duma'yı feshedememesi kararname üzerindeki siyasal denetimin örnekleridir.

3. Alınacak Önlemler ve Denetim

Anayasa, olağanüstü hallerde hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını federal anayasal yasada belirtilen koşullara ve usullere bağlamıştır. Bununla birlikte belirtilen koşul ve usullerde dahi olağanüstü hallerde sınırlandırılmayacak hak ve özgürlükleri ayrı ayrı belirtmiştir. Olağanüstü hallerde sınırlandırılmayacak haklar şu şekildedir:

- Yaşam hakkı (md. 20)
- Kişi onurunun korunması; işkence, şiddet veya insan onurunu aşağılayıcı cezaya maruz bırakılmaması; rızası dışında tıbbi – bilimsel deney yapılamaması (md. 21)
- Özel yaşam ve aile sırlarının korunması ve kişinin onur ve itibarını koruma hakkı (md. 23/1)
- Özel hayatın gizliliği, rızası dışında özel hayatına ilişkin bilgi toplama, kullanma, yayma yasağı, bilgi edinme özgürlüğü (md. 24)
- Din, vicdan ve ibadet özgürlüğü (md. 28)
- Girişim özgürlüğü (md. 34/1)
- Konut hakkı³⁴³ (md. 40/1)
- Hak ve özgürlüklerin yargısal korunması (md. 46)
- Kanuni hakim ilkesi (md. 47)
- Hukuki yardımdan faydalanma hakkı (md. 48)
- Masumiyet karinesi (md. 49)
- Aynı suçtan dolayı iki kez mahkûm edilmeme güvencesi, temyiz hakkı, yasaya aykırı olarak elde edilmiş delillerin geçersizliği (md. 50)
- Kişinin kendisi, eşi ya da yakın akrabası aleyhine tanıklık etmeme hakkı (md. 51)
- Kamu gücünün kötüye kullanılmasından doğan zararların yargıya taşınabilmesi ve tazminini isteyebilme hakkı (md. 52)
- Kamu gücünden doğan zararların tazmini (md. 53)

³⁴³ Konut hakkının sınırlandırılmaz niteliği mutlak değildir. Öyle ki; Konut Yasası (Jilişni Kodeks) 85 ve 91 maddeleri gereğince; konut oturulamaz nitelikte ise veya yıkılması gereği doğmuşsa ya da konut sahibine ya da onun ailesine karşı işlenmiş bir suç olması nedeniyle tahliye gereği ortaya çıkmışsa konut hakkının kullanımı sınırlandırılabilir.

- Ceza yasalarının geriye yürümemesi, hiç kimsenin işlediği anda yasada suç sayılmayan bir eylemden dolayı sorumlu olamayacağı (md. 54)

Anayasa'nın 56. maddesi, olağanüstü hallerde hak ve özgürlüklerin yalnızca vatandaşların güvenliği ve anayasal düzenin korunması amacıyla sınırlandırılabilirliğini öngörmektedir. Ayrıca bu sınırlandırma genel sınırlama rejiminden farklı olarak sürekli değil; kendi özel sınırları ve süresi federal anayasal yasaya uygun olarak çıkarılacak kararnamede belirtildiği şekilde olacaktır.

Anayasa Mahkemesi, anayasa hükümlerinde sayılan bu haklardan bazılarının örneğin; özel mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğünün mutlak bir hak olmadığı, olağanüstü yönetim usullerinde sınırlandırılabilirliği, ancak bu sınırlandırmanın federal yasayla yapılabilirliği ve keyfi nitelikte olmaması gerektiği ve Anayasa 55/3. maddesindeki ölçütlerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.³⁴⁴ Yine Mahkeme bir başka kararında, tutuklu kimsenin tutukluluğa karşı bir üst mahkemeye itiraz hakkının AY md. 50 kapsamında olduğu ve bu hakkın mutlak nitelikte olması nedeniyle ne federal yasama organının ne de bir mahkemenin bu hakkı kısıtlama imkânı olmadığını belirtmiştir.³⁴⁵ Bununla birlikte Mahkeme, 56. maddede sayılan çekirdek hakların normal bir usul ile federal yasama organı tarafından da sınırlandırılmayacağını belirtmiştir.³⁴⁶

Devlet Başkanı'nın olağanüstü hal kararnamesi ile yapabileceği sınırlamalar; hem Sovyetler Birliği Dönemi yasalarında hem de 2001 tarihli FAY'de yer almıştır.

SCSB OHAL Yasası'nın 4. maddesi ile olağanüstü halde devlet organlarının kullanabileceği yetkiler ve buna bağlı olarak sınırlamaya tabi tutulan hak ve özgürlükler geniş bir şekilde sayılmıştır. Buna göre yetkili organlar; tehlikeli bölgelere giriş çıkış kısıtlamaları uygulamak ve vatandaşların bu bölgelerden tahliyelerini sağlamak üzere dolaşım özgürlüğünü kısıtlayabilir, toplantı, grev ve gösterileri yasaklayabilir, üretim

³⁴⁴ AYM Karar:30 Temmuz 2001 No:13- P/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30223.pdf>

AYM Karar: 6 Temmuz 1998 No:21- P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30266.pdf>

³⁴⁵ AYM Karar: 12 Mayıs 1998 No: 14-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41936.pdf>

Aynı yönde karar için bkz.

AYM Karar: 3 Mayıs 1995 No:4-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30241.pdf>

AYM Karar:29 Mayıs 2007 No:428-O-O/2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16497.pdf>

Aynı yönde karar için bkz.

AYM Karar: 15 Ocak 2002 No:1-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30284.pdf>

kaynaklara el koyarak üretim rejimini değiştirebilir veya işçilerin rızası dışında iş yerini değiştirebilir, radyo televizyon gibi medya araçları üzerinde kontrol kurabilir, iletişim özgürlüğünü kısıtlayabilir. Bununla birlikte siyasal partilerin, her tür kurum ve toplumsal birliğin faaliyetlerini askıya alabilir. Ayrıca Devlet Başkanı'nın ilgili organların yetki ve faaliyetlerini askıya alma, askıya alınan organ yetkilerini kullanacak yeni bir organ atama yetkisine de sahiptir (SCSB OHAL Yasası md. 16). Bu yeni organ ise ilgili birime ilişkin her tür değişiklik ve düzenleme yetkisine sahip olabilecekti.

SCSB OHAL Yasası gibi 1991 tarihli RSFSC OHAL Yasası da temelde benzer düzenlemeleri içermekle birlikte hak ve özgürlükler bakımından önemli güvencelere de yer vermiştir. Buna göre; olağanüstü hal; Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve onunla çelişmeyen RSFSC yasalarında yer alan hak ve özgürlüklerden yaşam hakkının, din ve vicdan özgürlüğünün, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması amacıyla işkence, zalimce, aşağılayıcı veya insanlık dışı muamele veya insan onurunu küçük düşürücü ceza uygulamasına gerekçe olamaz (RSFSC OHAL Yasası md. 27). Olağanüstü mahkemeler kurulamaz (md. 34), ölüm cezası verilemez (md. 36), anayasada ve seçim yasalarında değişiklik yapılamaz (md. 38) olağanüstü hal sona erene kadar seçim ve referandum uygulanamaz (md. 38). Ancak uygulamada bu hükümlerin hayata geçirilemediği ve Devlet Başkanı Yeltsin'in anayasaya aykırı olağanüstü hal uygulamalarının olduğu görülmektedir.

2001 tarihli OHAL FAY'ye göre Devlet Başkanı kararnamesiyle; dolaşım özgürlüğünün sınırlanması, mal ve hizmetlerin veya belli finansal kaynaklar ile ekonomik faaliyetlerin uygulanmasına ilişkin sınırlama getirilmesi, toplantı, miting, gösteri ve piketing gibi kitle faaliyetlerinin yasaklanması, grev ve faaliyetin askıya alınması süreçlerinin yasaklanması, ulaşım araçlarının faaliyetlerinin ve hareketlerinin sınırlandırılması, tehlikeli işlerde faaliyet gösteren tesislerin faaliyetlerinin durdurulması, basın faaliyetlerinin sansürü ve gerekli durumda faaliyet materyallerine el koymayı da kapsayacak şekilde kısıtlanması, siyasal partilerin ve diğer toplumsal birliklerin faaliyetlerinin durdurulması, terörist faaliyetleri ve diğer ağır suçları işlediğine dair şüpheler bulunan kimselerin gözaltı süresinin olağanüstü hal süresi olan 3 ayı geçmemek üzere gözaltında tutulabilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca olağanüstü hal süresince seçim ve referandum yapılması yasaktır (OHAL FAY md. 11-12).

Öte yandan Yasanın 23. maddesi gereğince Devlet Başkanının olağanüstü hal süresince geçici olarak tüm ülkede veya belli bir bölgede farklı bir özel yönetim usulü öngörmesi mümkündür. Ayrıca bu yeni yönetim organının olağanüstü hal süresince olağanüstü hale ilişkin olarak emirname çıkarabilme yetkisi vardır.

Olağanüstü hallerde vatandaşların hak ve özgürlüklerine ilişkin getirilecek kısıtlamaların güvencesi ise mevcut Yasa'nın 28. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Buna göre;

“1. Anayasa ve diğer yasalarda vatandaşlara tanınan hak ve özgürlüklerin olağanüstü hale ilişkin olarak yetkili organlar tarafından yapılacak düzenlemelerle sınırlandırılması ancak olağanüstü halin gerektirdiği ölçüde yapılmak zorundadır.

2. Ayrıca söz konusu önlemler, Rusya Federasyonu'nun insan haklarına ilişkin sözleşmeleri ile yüklenmiş olduğu uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine aykırı olmamak ve cinsiyet, dil, dini inanç, ırk, milliyet, köken, yerleşim yeri, mülkiyeti gibi her türlü ayrımcılığa yol açmamak zorundadır.”

Bir diğer olağanüstü yönetim usulü olan Sıkıyönetime İlişkin Federal Anayasal Yasa'nın 6. maddesi de hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması bakımından Olağanüstü Hale İlişkin Federal Anayasal Yasanın 11 ve 12. maddesindeki önlemleri içermektedir. Bununla birlikte toplumsal birliklere ilişkin müdahalelerin öznesinin dini birliklere ve faaliyetlerin de propaganda, kampanya veya Rusya Federasyonu'nun savaş halinde bulunduğu koşulları zayıflatacak tüm faaliyetlere genişletildiği görülmektedir. OHAL FAY 'de olduğu gibi hak ve özgürlüklere ilişkin güvence hükmü içermemektedir.

1993 Anayasası, Devlet Başkanına kararname çıkarma yetkisini doğrudan tanımıştır. Devlet Başkanının kararnameleri (ukaz) normatif nitelikte olanlar ve uygulama kararnameleri olarak ayrılmaktadır. Olağanüstü yönetim usulleri bakımından önemli olanlar normatif nitelikteki kararnameleridir. Bu kararnamelerin anayasa ve federal yasalara aykırı olmaması gereklidir.³⁴⁷ Kararnameler ile her konuda düzenleme yapıp yapılmayacağı hususu ise Anayasa'da münhasıran federal yasa ile yapılması öngörülen konular bakımından tartışmalı idi. Ancak Anayasa Mahkemesi 1996 tarihli

³⁴⁷ Devlet Başkanı'nın kararnamelerinin federal yasaya aykırı olmaması şartı, öğretide normlar hiyerarşisi açısından kararnamelerin yasa- altı düzenleme olup olmadıkları noktasında tartışılmıştır. Yazarlar BAGLAY, KOZLOVA ve KUTAFİN, kararnamelerin belli bir konuda yasal boşluk olması halinde yapılması, o konuda federal yasa yapıncaya kadar geçerli olması ve federal yasa ile kaldırılabilmesi nedeniyle kararnamelerin yasa- altı düzenleme olarak kabul etmekte iken; KUKUŞKİN ve KOKOTOV ise bu görüşte değildir.

bir kararında; Devlet Başkanı'nın anayasa uyarınca Anayasa'nın garantörü olması ve devlet organları arasında işbirliği ve eşgüdümü sağlamakla görevli olması nedeniyle, yeni bir federal yasa yapılincaya kadar kararname çıkarabileceği ve mevcut kararnamenin anayasaya ve federal yasalara aykırı olmamak koşulu ile yasadaki boşlukları doldurabileceğini vurgulamıştır.³⁴⁸

Devlet Başkanı'nın kararnamelerinden olağanüstü yönetim usullerini etkileyebilecek nitelikte olan önemli bir konu “gizli kararnameler” dir. Zira gizli kararnameler yayımlanmasına ihtiyaç duyulmayan kararnamelerdir. Gizli kararnamelerin temeli ise Devlet Başkanı Yeltsin'in 1992 tarihli “ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı ve Hükümeti'nin Çıkarılmış Olduğu Düzenlemelerin Yayımlanması ve Yürürlüğü Hakkındaki” 302 No'lu Kararname'ye³⁴⁹ dayanmaktadır. Söz konusu Kararnamenin 1. maddesi;

“Devlet Başkanı'nın kararname ve emirnameleri ile Hükümet kararları resmi olarak yayımlanmak zorundadır. Devlet sırlarına ilişkin Devlet Başkanı'nın kararname ve emirnameleri ile Hükümet kararları ile düzenlemelerin devlet sırları içeren bölümleri yayımlanamaz.”

7. maddesi;

“Devlet Başkanı'nın devlet sırlarına ilişkin bilgi içeren ve yayımlanması uygun olmayan kararnamelerinin yürürlüğe giriş tarihi; kararnamenin imzalanması tarihidir”³⁵⁰

hükümlerini içermektedir. Bu hüküm, bazı kararnamelerin yayımlanması zorunluluğu olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu hükme dayanılarak, devlet sırlarına ilişkin karar ve kararnamelerin yayımlanmadığı görülmekle olağanüstü hal açısından önem taşıyan kararname ise Çeçenistan'daki askeri harekât hakkında çıkarılan Başkanlık kararnamesidir. Kararname, 30 Kasım 1994 tarihinde çıkarılmış, yayımlanmamış ancak

³⁴⁸ AYM Karar: 30 Nisan 1996 No:11-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30245.pdf>

³⁴⁹ Ukaz Prezidenta Rossiskoy Federatsii ot 26 Marta 1992 goda N 302 “O Poryadke Opublikovaniya i Vıstupleniya vı Silu Aktov Prezidanta Rossiskoy Federatsii i Pravitel'stva Rossiskoy Federatsii” [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın 26 Mart 1992 tarih ve N 302 sayılı “Federasyonu Devlet Başkanı ve Hükümeti'nin Çıkarılmış Olduğu Düzenlemelerin Yayımlanması ve Yürürlüğü Hakkındaki” Kararname.

³⁵⁰ Söz konusu 7. madde hükmü, Devlet Başkanı'nın 23 Nisan 1993 tarih ve 482 sayılı “Hükümetin Bakanlar Konseyi Hakkındaki Yasa'nın Yürürlüğe Girmesi Nedeniyle Devlet Başkanı'nın Değişiklik ve Eklmeler İçeren Hukuki Düzenlemelerinin Yürürlükten Kalktığına İlişkin Kararname” ile yürürlükten kaldırılmıştır.

derhal yürürlüğe girmiştir.³⁵¹ 1993 Anayasası ise; yasaların resmi şekilde yürürlüğe gireceği, insan hak, özgürlük ve ödevlerini ilgilendiren tüm hukuki düzenlemelerin herkesin bilgilendirilmesi için resmi şekilde yayımlanacağı aksi takdirde uygulanamayacağını düzenlemiştir (AY md. 15/3). Anayasa hükmü, bu konular dışında kalan hukuki düzenlemeler, bir başka deyişle Başkanlık kararnameleeri bakımından yayımlanma zorunluluğu öngörmemektedir. Bu durum, hukuk devleti ilkesi gereğince hukuki düzenlemelerin yargısal denetimi noktasında daha da önemli hale gelmektedir.

Olağanüstü yönetim usullerinin hukuk devletinin bir gereği olarak hukuki rejim olmaları birey hak ve özgürlüklerinin statüsü ve bu dönemde yapılan işlemlerin denetimi açısından önem taşımaktadır. Temel hak ve özgürlüklere müdahale bakımından Rusya Federasyonu Anayasası, 56. maddesi ile bu yetkiyi ilk olarak yasama organına vermiştir. Yukarıda açıklandığı üzere olağanüstü hallerde temel hak ve özgürlüklere getirilebilecek sınırlamalar federal anayasal yasa ile olabilmektedir. Anayasanın, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında yasallık ilkesini federal anayasal yasadana yana kullanması; federal anayasal yasaların normlar hiyerarşisi içindeki yeri ve yapılaş usulü düşünüldüğünde hak ve özgürlükleri güvencede tutmak eğiliminin bir göstergesidir.

Bununla birlikte, Anayasa'nın 56. maddesi 3. fıkrasında olağanüstü yönetim usulleri altında dahi sınırlandırılmayacak haklar tek tek belirtilmek koşuluyla hak ve özgürlükler bakımından bir çekirdek alan oluşturulmuştur. Bu alanın oldukça geniş ve kapsayıcı nitelikte olduğu görölmektedir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi anayasa şikâyeti yoluyla gelen bir kararında da bu görüşü teyit etmiştir: Asker kişilerin cezai, idari veya disiplinsizlik eylemleri ya da ihmalleri sonucu askeri mallara (kamu malına) verdikleri zarardan dolayı tazminatla yükümlü olduklarını gösteren “Asker Kişilerin Mali Sorumluluğu Yasası”nın ilgili maddeleri gereğince, ceza zamanaşımına uğramış ve düşürölmüş bir suçtan dolayı vatandaş B. hakkında tazminat sorumluluğuna gidilmiş ve temyizde cezanın zamanaşımına uğramış olduğu ileri sürölmüşse de dikkate alınmamıştır. Bu gerekçe ile vatandaş B.'nin anayasal haklarını ihlal eden bu yasa hükümlerine karşı Anayasa Mahkemesi'ne yapmış olduğu başvuruda Mahkeme; ceza

³⁵¹ Ukaz Prezidenta Rossiskoy Federatsii ot 30 Noyabrya 1994 goda n 2137 “ O Meropriyatiyah Po Vosstanovleniyu Konstitutsionnoy Zakonnosti i Pravoporyadka Na Teritorii Çeçenskoy Respubliki” [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın 30 Kasım 1994 tarih ve 2137 sayılı” Çeçen Cumhuriyeti'nde Anayasal Düzenin Sağlanmasına Yönelik Önlemler Hakkındaki” Kararname. Söz konusu kararname; Devlet Başkanı'nın 2136 sayılı ve 1833 sayılı kararnameleri ve Hükümet'in 1360 sayılı Kararı ile birlikte Anayasa Mahkemesi denetimine de konu olmuştur.

zamanaşımına uğramış fiil nedeniyle ortaya çıkan durumun Anayasa'nın masumiyet karinesi (md. 49), kişi dokunulmazlığı (md. 23), insan onuru (md. 21), hak ve özgürlüklerin yargısal güvence altına alındığı (md. 46) hükümleri ile ilişkili olduğu; bu hak ve özgürlüklerin Anayasa'nın 56/3. maddesi gereği sınırlandırılması mümkün olmayan nitelikte haklar olduğu ve aynı zamanda uluslararası hukukun ilke ve normları, İHEB (md. 7,8,10,11), MSHS (md. 14) ve AIHS (md. 6) hükümleri gereğince Rusya Federasyonu'nda güvence altına alındığını belirtmiştir.³⁵²

Anayasa, hak ve özgürlükler bakımından yapılacak müdahalelerde ilk esasların saptamasını yasaya; buna uygun diğer düzenlemelerin yapılmasını Başkanlık Kararnamesine bırakmıştır. Hak ve özgürlüklere yapılacak müdahalenin sınırını ise OHAL FAY' nin 28. maddesinde belirtilen “olağanüstü halin gerektirdiği ölçüde” olmak, “uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı olmamak” ve “ayrımcılığa yol açmamak” ölçütleri oluşturmaktadır. Her ne kadar madde metninde uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler “Rusya Federasyonu'nun insan haklarına ilişkin sözleşmeleri ile yüklenmiş olduğu, uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler” şeklinde, ifade edilmişse de bu yükümlülükleri yalnızca sözleşmeden doğan yükümlülükler olarak kabul etmek, uluslararası hukukun ilke ve normlarını göz ardı etmek anlamına gelebilir. Bu çerçevede Anayasa'nın 17. maddesinin açık hükmü ile hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının sınırını “uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı olmamak” şeklinde, uluslararası hukukun ilke ve normlarını da içerecek şekilde yorumlamak hak ve özgürlüklerin korunması ve gerçekleştirilmesinin kapsamını genişletecektir. Buradan hareketle, temel hak ve özgürlüklere yapılacak müdahalenin sınırının ölçütlerini; “yasallık”, “ölçülülük”, “uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı olmamak” ve “ayrımcılık yasağına aykırı olmamak” şeklinde belirlenebilecek bu düzenlemeler, olağanüstü yönetim usulleri hakkında hem MSHS hem de AIHS ile getirilen mekanizmalarla uyumlu görünmektedir.

D. Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı

Hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması, hakkın ona özgülenen amacına aykırı başka bir amaca yönelmesi anlamına gelmektedir. Hakkın kötüye kullanılması, kişilerin haklarını kullanırken bir başka kişilerin haklarına ya da demokratik düzeninin

³⁵² AYM Karar: 8 Kasım 2016 No: 22-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision251437.pdf>

Aynı yönde karar için bkz.

AYM KARAR: 28Mayıs 1999 No:9-P/1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30317.pdf>

işleyişine zarar vermeleri sonucu doğabilir.³⁵³ Devletin yetkilerini kötüye kullanması ise; bu yetkileri kullanırken hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında bir başka amaçla hareket etmesi, ulaşmak istenilen amaçla araçların uyuşmaması şeklinde ortaya çıkabilmektedir.³⁵⁴ Bu nedenle hukuk sistemleri hakkın kötüye kullanılmasını korumaz. Bu amaçla ya doğrudan hakkın kötüye kullanılması yasağı şeklinde ya da hak ve özgürlükler yoluyla başkasına zarar verilmemesi gereği şeklinde düzenlemelere yer verilmektedir.³⁵⁵

Hakkın kötüye kullanılmasının kabul edilmezliğinin temel anlamı, belli kişilerin belli eylemleri ile yasa ile açıkça yasaklanmamış yasal menfaatleri ihlal etmeleri halinde sorumluluk yüklenmeleri sonucunu doğurur. Hakkın kötüye kullanılmasının hukuk sistemleri tarafından kabul görmemesi, hak ve özgürlükler sisteminin bireylerin meşru menfaatleri üzerine kurulu olması ve hakkın kötüye kullanımı sonucu bu hak ve özgürlüklere yönelecek muhtemel müdahalenin önlenmesidir.³⁵⁶ Belirtmek gerekir ki, hakkın kötüye kullanılması bir ihlalin yasa ile açıkça düzenlenmiş ve cezai sonuçları ortaya konulmuş türden bir ihlal olmaması halinde ortaya çıkmaktadır.

Bireysel ya da kamusal menfaatlerin ihlal edilmesiyle ortaya çıkan hakkın kötüye kullanılması yasağı, hem ulusal ölçekteki düzenlemelerde hem de ulusal üstü düzenlemelerde yer bulmaktadır.

1. Ulusalüstü Düzeyde Düzenlemeler ve Uygulama

Hakkın kötüye kullanılması kavramı II. Dünya Savaşı sonrası insan hakları metinlerinde yer bulmuştur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 30. maddesi sonrası AİHS 17. maddesinde de hakkın kötüye kullanılması yasağı düzenleme altına alınmıştır. Bu madde;

“Bu Sözleşme’ deki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’ de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme’ de öngörölmüş

³⁵³ **LAZAREV** Vladimir V., Obşaya Teoriya Prava i Gosudarstva [Hukukun ve Devletin Genel Teorisi], Moskova 1994, s. 324.

³⁵⁴ **KOZİRİN** Aleksandr N., Admisinstrativnoe Pravo Zarubejnih Stran [Yabancı Ülkelerin İdare Hukuku], Moskova 1996, s. 93.

³⁵⁵ **MALİNOVSKİİ** Aleksey A., Zloupotrebleniye Subyektivnim Pravom [Sünjektif Hakların Kötüye Kullanılması], Moskova 2007, s. 211.

³⁵⁶ **TOPORİN** Boris N.- **BATURİN** Yuri M. – **OREHOV** R.G, Kommentarii k Konstitutsii RF. [RF Anayasası Yorumu], Moskova 1994, s. 124.

olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz” şeklindedir.

AIHS 17. madde hükmü, sözleşmenin ana ilkelerinden olan demokrasiye bağlılık ve demokratik değerlerin korunmasını kapsamaktadır. Hüküm, kişilerin (veya grupların) anti-demokratik eylemlerini haklı çıkarmak için temel hak ve özgürlükleri kullanmalarını ve Sözleşme’nin ruhuna aykırı şekilde hak ve özgürlükleri sınırlandırmasını önlemeyi amaçlamaktadır. AIHM benzer şekilde kararlarında “hiç kimse, demokratik toplumun ideal ve değerlerini zayıflatmak veya yıkmak amacıyla Sözleşme’deki bir hakka dayanmak hakkına sahip değildir” ifadesiyle bu anlayışı sürdürmüştür. Bu bağlamda AIHM’nin 17. madde hükmünü doğrudan uyguladığı kararları olduğu gibi Sözleşme’de yer alan hakların yorumunda dikkate aldığı kararları da görülmektedir.

Almanya Komünist Partisinin kapatılması kararına ilişkin Avrupa Komisyon kararı³⁵⁷ 17. maddenin doğrudan uygulandığı ilk karar olup Alman Komünist Partisi’nin amacının “proleterya diktatörlüğü aracılığı ile kurulacak sosyalist – komünist sistem” oluşunun Sözleşme ile uyuşmadığı ve Sözleşme’de yer alan birçok hak ve özgürlüğün yıkımı anlamına geldiği, bu surette 17. madde kapsamında kaldığı sonucuna varılmıştır.

Mahkeme, Alman Komünist Parti kararından sonra *Lawless v. Ireland* kararında³⁵⁸ 17. madde uygulamasını Sözleşmenin 5. ve 6. maddeleri bakımından sınırlamıştır. Mahkeme, “*gruplar ve bireyler açısından 17. maddenin amacının Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlükleri yok etmek amacıyla Sözleşme’den hak çıkarılmasının imkânsız olduğu, kimsenin bu amaçla Sözleşme hükümlerinden yararlanamayacağını belirtmiştir. Ancak kapsam açısından negatif olan bu 17. madde hükmünün, Sözleşme’nin 5. ve 6. maddeleri ile güvence altına alınan bireysel temel haklardan mahrum bırakılacak şekilde yorumlanamayacağını ve somut olayda şikâyetçinin 5. ve 6. madde güvencelerinden yoksun kaldığını şikâyet ettiğini*” ifade etmiştir.³⁵⁹

Mahkeme, bu karardan sonra özellikle ifade özgürlüğü (md. 10), örgütlenme özgürlüğü (md. 11), ayrımcılık yasağı gibi hak ve özgürlükleri tartmak adına 17. maddeyi sıklıkla kullanmıştır. Ancak 17. maddenin uygulama alanı; ifade özgürlüğü,

³⁵⁷ *German Communist Party v. Federal Republic of Germany*, (Commission, Admissibility) No: 250/57 20 Temmuz 1957.

³⁵⁸ AIHM Karar: *Lawless v. Ireland* (No:3) No:332/57 1 Temmuz 1961.

³⁵⁹ *Lawless v. Ireland*, prg.7.

örgütlenme özgürlüğü gibi siyasal haklarla özgürlük – güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı gibi haklar bakımından farklı etkiye sahip olmuştur. Kuşkusuz ifade özgürlüğü bu kararlar içerisinde önemli yer tutmaktadır. Zira “ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması; demokrasi ve insan hakları ile bağdaşmaz ve başkalarının haklarını çiğnemektedir”.³⁶⁰

Mahkeme, birçok kararında bir görüşün (siyasal ya da diğer türlü) basit ifadesi ile Sözleşme’ de tanınan hak ve özgürlüklerin tahrip edilmesini amaçlayan somut eylemler arasındaki farkı vurgulamış ve ilkinin 17. madde kapsamında hakkın kötüye kullanılması anlamında olmadığını belirtmiştir.³⁶¹

Bu net ayrımın, ünlü *Garaudy* davasında uygulanması zordur. Zira burada, Mahkeme, Fransız kamu yetkililerinin ifade özgürlüğünü ihlal ettiğinden şikâyetçi olan *Garaudy*’ nin başvurusunu reddetmiştir. Mahkemeye göre; “*Başvuranın kitabının ana içeriği ve mahiyetinin ve dolayısıyla amacının belirgin bir şekilde revizyonist olduğu ve bu nedenle Sözleşmenin Önsözünde ifade edilen (adalet ve barış) gibi temel değerlere aykırı olduğu düşünülmektedir. Başvuran, AİHS'nin 10. maddesini, Sözleşmenin metin ve ruhuna aykırı hedeflere yönelik ifade özgürlüğü hakkını kullanarak asıl amaçlarından saptırmaya çalışmaktadır. Bu tür hedefler, kabul edilirse, Sözleşme tarafından güvence altına alınan hakların ve özgürlüklerin yok edilmesine yol açacaktır.*”³⁶² Bu kararında Mahkeme, 17. madde hükmünü doğrudan uygulamış ve başvuruyu 10. madde açısından kabul edilemez bulmuştur.

Benzer şekilde AİHM, *Norwood v. UK* kararında³⁶³ da başvuranın somut olaya konu eyleminin 17. madde kapsamında kaldığı ve bu nedenle 10. ve 14. maddedeki korumadan yararlanamayacağına hükmedilmiştir. Somut olayda başvuran, kendi evinin penceresinden ikiz kulelerin alevli bir fotoğrafını içeren bir posterini “İslam Britanya’dan defol - İngiliz Halkını İslam’dan Koruyun” kelimeleri ile gösterdiğinden, polis müdahalesi ile karşılaşmış ve bu müdahale de ulusal mahkeme tarafından haklı bulunmuştur. Başvuran, ifade özgürlüğünün ihlal edildiğinden bahisle AİHM’ ye başvurmuş ve Mahkemece; “*Bir dini gruba karşı böylesi genel bir şiddet saldırısı,*

³⁶⁰ AİHM Karar: *Witzsch v. German* No: 7485/03 13 Aralık 2005.

³⁶¹ AİHM Karar: *United Communist Party of Turkey v. Turkey* No: 133/1996/752/951 30 Ocak 1998; *Palusinski v. Poland* No: 62414/00 3 Ekim 2006; *Vajnai v. Hungary*, No: 33629/06 8 Temmuz 2008.

³⁶² AİHM Karar: *Garaudy v. France* No. 65831/01 24 Haziran 2003.

³⁶³ AİHM Karar: *Norwood v. United Kingdom* No: 23132/03 16 Kasım 2004

grubun bütünüyle bir terör eylemiyle ilişkilendirilmesi, Sözleşme tarafından tanınan ve güvence altına alınan değerlerle, özellikle de hoşgörü, toplumsal barış ve ayrımcılık yapılmama ile uyuşmamaktadır. Başvuranın posterini penceresinde görüntülemesi 17. madde anlamında bir eylem teşkil eder ve bu nedenle madde 10 ve 14'ün korunmasından yararlanamaz” denilerek reddedilmiştir.

Hakkın kötüye kullanılması yasağının sınırını ise yine Sözleşme’nin 18. maddesindeki “*Anılan hak ve özgürlüklere bu Sözleşme hükümleri ile izin verilen kısıtlamalar öngörüldükleri amaç dışında uygulanamaz.*” hükmü oluşturmaktadır. Bu hüküm gereğince 18. madde, 17. maddenin amacına uygun uygulanmasının güvencesi sayılmaktadır.³⁶⁴

2. Ulusal Düzeyde Düzenlemeler ve Uygulama

Hakkın kötüye kullanılması yasağının temel düzenlemesi Rusya Federasyonu Anayasasının 17. maddesi 3. fıkrasında şu şekilde yer bulmaktadır:

“İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi diğer kişilerin hak ve özgürlüklerini ihlal edemez.”

Ayrıca bu anayasal yasak dışında Anayasa’nın diğer bazı hükümlerinde ve yasalarda hakkın kötüye kullanılması yasağına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Anayasa’nın 13. maddesi 5. fıkrasında toplumsal birliklerin amaç ve faaliyetlerinin Rusya Federasyonunun anayasal düzeninin temellerini zorla değiştirmeye ve ülke bütünlüğünü ihlal etmeye, devlet güvenliğini sarsmaya, silahlı oluşumlar oluşturmaya, sosyal, ırki, milli ve dini ayrımcılığı körüklemeye yönelik olamayacağı; 29. maddesi 2. fıkrasında ifade özgürlüğünün sosyal, ırki, milli veya dini kin ve düşmanlığı uyandıracak propaganda yapma veya teşvik etme amacıyla kullanılamayacağı ve 36. maddesi 2. fıkrasında toprak mülkiyetinin çevreye zarar vermemek ve diğer kişilerin hak ve yasal çıkarlarını ihlal etmemek şartıyla kullanılabileceğine yönelik düzenlemeler ile Medeni Yasanın 10. maddesinde yer alan hakkın kötüye kullanılması yasağı ve 209. maddesinde yer alan mülkiyet hakkının başkalarının hak ve menfaatlerine aykırı olarak kullanılamayacağına yönelik düzenlemeler bu kapsamda ele alınabilir.

³⁶⁴ **BOYAR** Oya, “Hakkın ve Yetkinin Kötüye Kullanılması” İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, (Editör Sibel Inceoğlu), 2013, s. 87.

Yukarıda söz edildiği üzere, hakkın kötüye kullanılması; hakkın ona özgülenen amacına aykırı başka bir amaca yönelmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda hakkın kötüye kullanılması; bireyler veya grupların haklarını kullanırken başka kişilerin haklarına veya toplumun işleyişine zarar vermeleri sonucunda ortaya çıkabileceği gibi, devletin yetkilerini kullanırken amacı aşarak hareket etmesi sonucunda da ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle Anayasa'nın 17. madde 3. fıkra hükmünün hakkın kötüye kullanılması yasağı bakımından hem kişi ve grupların hem de devletin faaliyetlerini içerdiğini belirtmek gerektir. Öte yandan Anayasa'da "*diğer kişilerin hak ve özgürlüklerini ihlal edemez*" şeklinde ifade edilmişse de hakkın kötüye kullanılması sonucu ortaya çıkacak ihlalin bireysel ya da kamusal menfaatlere yönelik olarak hukuki ilişkilerin her alanında olabileceği kuşkusuzdur. Öyle ki Anayasa Mahkemesinin "hakkın kötüye kullanılması yasağının genel bir ilke" olduğunu belirttiği bazı kararlarında bu yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Mahkeme bu yaklaşımını 2002 tarihli bir kararında milletvekillerinin yasama dokunulmazlığı hakkının kötüye kullanılması konusunda ve 2005 tarihli bir kararında işçi ile işveren arasında cereyan eden iş hukuku ilişkisinde ortaya koymuştur.³⁶⁵

Anayasa hukukunda hakkın kötüye kullanılması teorisinin, niteliği gereği usûlî haklara ve Anayasa'nın 56. maddesinde sayılan dokunulmaz haklara uygulanamayacağı belirtilmektedir.³⁶⁶ Sosyal ekonomik haklarda ise devletin düzenleyici işlem yapması gerektiğinden bu alanda kötüye kullanma ihtimali düşüktür.³⁶⁷ Bu açıdan ifade özgürlüğü ve türevleri ile örgütlenme özgürlükleri, mülkiyet hakkı, özel hayata saygı ve seçme – seçilme hakları hakkın kötüye kullanılması yasağı kapsamında değerlendirilebilir.

Rusya Federasyonu Anayasasındaki düzenlemelerin AİHS 17. maddesi ile olan ilişkisine bakıldığında Anayasa'nın 17. maddesi 3. fıkra hükmünün AİHS 17. madde

³⁶⁵ AYM Karar: 12 Nisan 2002 No:9-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30219.pdf>

AYM Karar: 5 Mart 2005 No:3-P/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30351.pdf>

³⁶⁶ Darovskih, usulî hakların kötüye kullanma yasağı kapsamına alınamamasını şu üç gerekçe ile açıklamaktadır: Birincisi; sübjektif hakların tüm sınırlarını belirleyen yasaklara mevzuatta yer vermek güçtür. İkincisi; hakkın kötüye kullanılması yasakları, devletin hukuki politikasıdır ve amaç ve hedefleri devlet kendi belirlemekle yükümlüdür. Yargılama usulünde amaç; bireylerin ve grupların hak ve meşru menfaatlerinin korunmasını sağlamaktır. Üçüncüsü ise; hakkın kötüye kullanılma yasağı, yargılama sürecinin temel bir ilkesi olup diğer ilkeler ile onların gerçekleştirilmesine yönelik etkileşim içindedir. Bkz. **DAROVSKİH** Svetlana M. – **DAROVSKİH** Olga İ., "Printsip Nedopustimosti Zloupotrebleniya vı Ugolovnom Sudoproizvodstve"[Ceza Yargılamasında Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı], Vestnik Yujno- Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta [Güney- Ural Devlet Üniversitesi Bülteni Dergisi], No:43, s. 2-4.

³⁶⁷ **BOYAR** Oya, (2013), s. 88.

hükmü ile uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. 13. madde 5. fıkradaki düzenleme, 17. maddedeki içeriği aşan nitelikte olduğu düşünülebilir. Burada “ülke bütünlüğünü ihlal etmek, güvenliğini sarsmak ve anayasal düzenin temellerini değiştirmek” şeklindeki yasaklar ile “ayrımcılığa yönelik” yasakları ayrı ele almak gerekmektedir. Ayrımcılığa ilişkin yasaklar; Sözleşme’nin Önsözünde belirtilen ve genel olarak Sözleşme ile güvence altına alan değerlere ilişkin olduğundan 17. madde kapsamında değerlendirilebilecektir. İlkine yönelik hakkın kötüye kullanılması iddiası AİHM önüne gelmiş ve Mahkeme iddiayı 17. madde çerçevesinde değerlendirmemiştir.³⁶⁸ Yine Anayasa’nın 29. maddesi 2. fıkrasında ve 36. maddesi 2. fıkrasında belirtilen düzenlemelerin ayrımcılık yasağına ilişkin olması nedeniyle 17. madde kapsamında kalacağı açıktır.

Belirtmek gerekir ki; Anayasa’nın 15. maddesi 4. fıkrasındaki “Uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları ve Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmaları, Rusya Federasyonunun hukuk sisteminin bir parçasıdır” şeklindeki anahtar hüküm nedeniyle AİHS düzenlemeleri ve AİHM uygulamalarının ulusal hukukta dikkate alınacağı açıktır. Nitekim Anayasa Mahkemesinin, hakkın kötüye kullanılmasına ilişkin olarak AİHM kararlarını doğrudan referans aldığı kararları görülmektedir. Mahkeme, 2010 tarihli bir kararında; bir hükümlü ve avukatı arasındaki yazışmaların cezaevi yönetimince okunmasına ilişkin konuda, AİHM’ nin *Moiseyev v. Russia*³⁶⁹, *Erdem v. Germany*³⁷⁰ kararlarında belirttiği “bir hükümlü ile avukatı arasındaki mektupların her koşulda amacından bağımsız olarak özel hayata saygı hakkı kapsamında kaldığı, mektupların cezaevi yönetimince okunabilmesinin ancak bu hakkın kötüye kullanıldığına ilişkin; mektupların cezaevi güvenliğini ya da üçüncü kişilerin güvenliğini tehdit ettiği veya suç niteliği taşıdığı şeklinde kuvvetli gerekçelerin varlığı halinde mümkün olabileceği” gerekçelerine dayanmıştır. Öte yandan Anayasa Mahkemesi, yasama organının hakkın kötüye kullanılmasına ilişkin yapmakla yükümlü olduğu düzenlemeler bakımından da uluslararası hukuk ilke ve normlarına bakmakla yükümlü olduğunu bir başka kararında vurgulamıştır. Yargı kararlarının yerine getirilmesinin Anayasa’nın 46. maddesi kapsamında hak ve özgürlüklerin yargısal korumasına ilişkin ve AİHS’nin 6. maddesi kapsamında adil yargılanma hakkına ilişkin

³⁶⁸ AİHM *United Communist Party of Turkey v. Turkey* davasında “Türk Milletinin tekliğine” aykırı faaliyet iddiasını Sözleşmenin 17. maddesi kapsamında değerlendirmemiştir.

³⁶⁹ AİHM Karar: *Moiseyev v. Russia* No:62936/00 9 Ekim 2008.

³⁷⁰ AİHM Karar: *Erdem v. Germany* No: 38321/97 5 Temmuz 2001.

olduğu; aynı zamanda Sözleşme'nin 13. maddesindeki etkili başvuru hakkının gözetilmesi gerektiği ve bu konuda yasama organı tarafından yapılacak düzenlemelerde Sözleşme hükümleri ile AIHM içtihatlarının dikkate alınması gereğine işaret edilmiştir.³⁷¹

3. Yetkinin Kötüye Kullanılması

Devletin yetkisini kötüye kullanması olgusu hakkın kötüye kullanımının bir başka görünümüdür. Devlet veya yerel yönetim organlarının yasayla öngörülme-yen eylemleri sonucu kamusal veya bireysel menfaatleri ihlal etmesidir. Anayasa'nın 17. maddesi 3. fıkrasında düzenlenen "başkalarının hak ve özgürlüklerini ihlal etmeme" yükümlülüğü, devletin yetkilerini kötüye kullanmaması gereğini ifade etmektedir. Anayasa, devletin yetkisini kötüye kullanmama yükümlülüğünü 52 ve 53. maddelerdeki düzenlemeler ile tamamlamaktadır. Anayasa'nın 52. maddesine göre;

"Suçlardan ve yetkinin kötüye kullanılmasından zarar görenlerin hakları, yasa ile korunur. Devlet, zarar görenlerin yargıya ulaşmasını ve verilen zararın tazmin edilmesini sağlar."

53. maddesine göre;

"Herkes, devlet organları veya onların yetkili kişileri tarafından yasaya aykırı eylemleri (veya eylemsizlikleri) sonucu verilen zararlardan dolayı devletten tazminat alma hakkına sahiptir."

Anayasa Mahkemesi 2007 tarihli bir kararında "Siyasal Baskı Mağdurlarının Rehabilitasyonu Hakkındaki Yasa"³⁷² nın "*Ekim 1917'de Rusya Federasyonu topraklarında siyasal baskıya maruz kalan kimselerin haklarının iyileştirilmesi, ihlallerin sonuçlarının ortadan kaldırılması ve şimdi uygun bir maddi bedelle tazmin edilmesi amacını taşıdığı ve yetkinin kötüye kullanılmasının sonuçlarının giderilmesine ilişkin Anayasa'nın 52. ve 53. maddelerinde düzenlenen amaçlara hizmet ettiği*" sonucuna varmıştır.³⁷³

³⁷¹ AYM Karar:3 Temmuz 2008 No:734-O-P/2008

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17775.pdf>

³⁷² Закон РФ от 18.10.1991 N 1761-1 "О Реабилитации жертв Политических Repressii" [RF Siyasal Baskı Mağdurlarının Rehabilitasyonu Hakkındaki 18.10.1991 tarih N 1761-1 sayılı Yasası.]

³⁷³ AYM Karar: 3 Temmuz 2007 No:523-O-P/2007.

Mahkeme bir başka kararında yargıçların dokunulmazlığının vatandaşların hak ve özgürlüklerinin yetkinin kötüye kullanılmasına karşı korunmasına engel olarak yorumlanamayacağını belirtmiştir. Çünkü vatandaşların devlet organlarının eylemlerinden ve kararlarından dolayı yargısal yola başvurabileceğini düzenleyen Anayasa 46/2. maddesindeki yargısal koruma hükmünden faydalanarak yargıç kararlarına karşı bu yola gitmesinde yargıç dokunulmazlığının engel olmadığını gerekçe göstermiştir.³⁷⁴

Bununla birlikte devletin yetkilerini kötüye kullanması olgusu, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında amacın aşılması halinde de ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, Anayasa'nın 19. maddesi 2. fıkrasındaki;

“Devlet; cinsiyet, ırk, milliyet, dil, köken, malvarlığı ve makam, ikamet yeri, dini tutum, görüş, toplumsal birliklere mensubiyet, ayrıca diğer durumlarına bakmaksızın insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin eşitliğini güvence altına alır. Sosyal, irki, milli, dil veya dini mensubiyet niteliğine göre, vatandaşların haklarının her hangi bir şekilde sınırlandırılması yasaktır.”

şeklindeki düzenleme ile güvence altına alınmıştır. Öte yandan genel sınırlama sebebi olan 55. maddenin 2. ve 3. fıkrasındaki;

“Rusya Federasyonunda insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran veya azaltan yasalar çıkarılamaz. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlükleri federal yasa ile yalnız gerekli olduğu ölçüde anayasal düzenin temelleri, ahlak, sağlık, diğer kişilerin hak ve yasal çıkarlarının korunması, ülke savunması ve devlet güvenliği amacıyla sınırlandırılabilir.”

hükmü ve 56. maddenin 3. fıkrasındaki;

“Rusya Federasyonu Anayasasının 20., 21., 23.(1. fıkra), 24., 28., 34. (1.fıkra), 40 (1. fıkra), 46.-54. maddelerinde öngörülen hak ve özgürlükler sınırlandırılmaz.”

hükmüne göre hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının maddede sayılan sebeplere dayanarak yapılabileceğinden başka amaç güdülmesi yasaklanmıştır. Dolayısıyla bu sebeplere dayanmayan yasalar anayasaya aykırı olacağı gibi Anayasada öngörülen amaç

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16592.pdf>

³⁷⁴ AYM Karar: 21 Aralık 2006 No:529-O/2006 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision15551.pdf>

dışında hak ve özgürlükleri sınırlandıran idari işlemler ve yargı kararları da dava konusu edilebilecektir.

Anayasa Mahkemesi, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında amaca uygunluk konusunu 2012 tarihli kararında³⁷⁵ “Devlet, hak ve özgürlüklerin korunması dengesini gözeterek, aşırı nitelikte değil; katı bir şekilde öngörülmüş amaca uygun, yalnızca gerekli önlemleri alabilir.” şeklinde ifade etmiştir.

Mahkeme bir başka kararında, mahkemelerce yapılan “yargılama” işinin ne olduğunun tanımlamasını yaparken hakkın kötüye kullanılması eyleminden de söz etmiştir. Mahkeme bu durumu; “yargılama işlemi somut olayda yalnızca yasaların gerekliliklerinin ihlal edilip edilmediğini değil aynı zamanda hakkın kötüye kullanılması durumunun var olup olmadığını da araştırmayı içerir” şeklinde ifade etmiştir.³⁷⁶

AIHS, Anayasa’nın 55. maddesinde olduğu gibi devletin hak ve özgürlükleri Sözleşme’ de öngörülenden daha geniş sınırlayamayacağı ve hak ve özgürlükleri ortadan kaldıramayacağı ve sınırlamanın da ancak öngörülen amaç doğrultusunda yapılabileceği hükmünü içermektedir. Sözleşmenin söz konusu 17. ve 18. maddelerinin AIHM tarafından uygulanmasına bakıldığında; mahkemenin Sözleşmenin başka maddelerinde düzenlenen hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğini incelediği, ayrıca Mahkemenin kararlarının genellikle 18. madde kapsamında sınırlamanın amacı dışında kullanılamaması ilkesine dayandığı görülmektedir.³⁷⁷

Mahkemenin, sınırlamanın amacı dışında kullanılamamasına ilişkin en belirgin içtihatlarından biri *Gussinskiy v. Russia*³⁷⁸ kararıdır. Bu karar ile Mahkeme, 18. maddenin uygulanmasının Sözleşmenin diğer maddelerine bağlı olduğunu vurgulamıştır. Şöyle ki; başvuran baş hissedarı olduğu şirketi devlete ait olan Gazprom Şirketi’ ne satmak zorunda kalmıştır. Öncesinde başvurana karşı ceza soruşturması açılarak başvuran tutuklanmıştır. Bu şirket satışı; başvuran tutukluken hakkındaki suçlamalardan vazgeçilmesi karşılığında ve Gazprom tarafından belirlenecek fiyata “Temmuz Anlaşması” adı altında gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle;

³⁷⁵ AYM Karar: 27 Haziran 2012 No:15-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision103395.pdf>

³⁷⁶ AYM Karar: 3 Temmuz 2007 681-O-P/2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16750.pdf>

³⁷⁷ BOYAR Oya, (2013), s. 91.

³⁷⁸ AIHM Karar: *Gusinskiy v. Russia* No: 70276/01 19 Mayıs 2004.

“Sözleşme’nin 18. maddesinin bağımsız bir rolü olmadığını hatırlatmakta, bu maddeyi ancak Sözleşme’nin diğer maddeleri ile birlikte uygulanabilir bulmaktadır. Bununla birlikte 18. maddenin başka madde ile birlikte ihlal edildiğine karar verilebilmesi için bu maddenin de ayrıca ihlal edilmiş olması gerekir.”³⁷⁹

“Mahkemenin görüşüne göre; ticari pazarlık stratejilerinin tutuklama veya ceza soruşturması amacıyla kullanılması kamu hukukunun bir amacı değildir. Başvuran hapisteyken Gazprom’un “Temmuz Anlaşması”nın imzalanmasını sorması, Devlet Bakanı’nın bu anlaşmayı teyit etmesi ve Savcı’nın anlaşmayı uygulamaya geçirerek suçlamaları düşürmesi, başvuranın kovuşturmasının onu yıldırmaya yöneliktir”³⁸⁰

Mahkeme; başvuranın Sözleşme’nin 5/1 maddesindeki kişi güvenliği hakkının sınırlandırılmasının suç şüphesi nedeniyle değil ceza soruşturmasının temelinde ticari amaç olması nedeniyle 18. maddenin ihlal edildiğini tespit etmiştir.

Ancak AİHM daha sonraki kararlarında 18. madde ihlaline yol açan ve gerçek amacından saptırılan amacın ortaya çıkarılmasına ilişkin gerekliliği ortaya koymuştur. Söz konusu karar, *Khodorkovskiy v. Russia*³⁸¹ kararı olup; başvuran hakkındaki davalar kapsamında tutuklanmasının siyasal nedenlere dayandığını iddia etmiş; Mahkeme, siyasal amacın ispat edilemediği yönünde karar vermiştir.³⁸² *Lutsenko v. Ukraine*³⁸³ kararında ise; kişi güvenliği hakkının sınırlandırılmasının siyasal amaçlarla yapıldığına ilişkin ihlal kararı vermiştir.

Hakkın ve de yetkinin kötüye kullanılması olgusu AİHS 17. ve 18. madde kapsamında ve ilgili oldukları diğer hak ve özgürlükler bağlamında ele alınmıştır. 17. maddenin uygulamasının yoğunlukla özellikle ifade özgürlüğü (md. 10), örgütlenme özgürlüğü (md. 11), ayrımcılık yasağı gibi hak ve özgürlükleri tartmak amacıyla uygulandığı; 18. maddenin siyasal veya ekonomik amaçlarla kişi güvenliğinin sınırlandırılması durumlarında uygulandığı görülmektedir.

³⁷⁹ AİHM Karar: *Gusinskiy v. Russia* prg 73.

³⁸⁰ AİHM Karar: *Gusinskiy v. Russia* prg 77.

³⁸¹ AİHM Karar: *Khodorkovskiy v. Russia* No: 5829/04 28 Kasım 2011

³⁸² AİHM Karar: *Khodorkovskiy v. Russia* No: 5829/04 prg 255.

Aynı yönde karar için bkz. *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia* No:11082/06 and 13772/05 25 Ekim 2013 prg 899, *Merabishvili v. Georgia* No: 72508/13 14 Temmuz 2016 prg 100, *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* No:15172/13 22 Mayıs 2014 prg 138.

³⁸³ AİHM Karar: *Lutsenko v. Ukraine* No: 6492/11 19 Kasım 2012.

Rusya Federasyonu Anayasasının 17. maddesi 3. fıkra hükmünün AIHS 17. madde hükmü ile uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Anayasa'nın 1. maddesindeki hukuk devleti ilkesi, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının “yalnız gerekli olduğu ölçüde sayılan sebeplerle” yapılabileceğine ilişkin 55. maddesi 3. fıkrası ve “*insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran veya kısıtlayan yasalar çıkarılamaz*” ilkesini içeren 55. maddesi 2. fıkrası hükümleri, Sözleşme'nin 18. maddesinin anayasal karşılıklarını oluşturmaktadır.

VI. TEMEL HAKLARIN KORUNMASI

Temel hak ve özgürlüklerin Anayasa'da tanınması yeterli değildir. Bunların devlet veya üçüncü kişiler tarafından ihlal edilmesini önleyecek önlemler de gereklidir. Muhtemel ihlallerin çeşitliliği ve sorunun karmaşıklığının yanında temel hak ve özgürlüklere yönelebilecek ihlallerin özellikle devlet organlarından geliyor olması koruma ve güvenceleme mekanizmalarını çeşitlendirmekte ve meseleyi ulusalüstü boyuta taşımaktadır. Temel hak ve özgürlüklere yönelik ihlallerin önlenmesinin en önemli aracı hukuk devleti ilkesidir. Hukuk devleti ilkesi gereğince yasama ve yürütme organlarının işlemlerini bağımsız yargı denetimine tâbi tutmak ve vatandaşlara hak arama özgürlüğünü tanımak hak ve özgürlükleri güvence altına almayı sağlar.

Rusya Federasyonu Anayasası'nın temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin güvenceler içeren 1., 45. ve 46. maddeleri şu şekildedir:

“Rusya Federasyonu – Rusya, hükümet şekli cumhuriyet olan demokratik federatif hukuk devletidir” (AY md. 1).

“Rusya Federasyonunda insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından korunması güvence altına alınır.

Herkes kendi hak ve özgürlüklerini yasayla yasaklanmayan şekilde savunma hakkına sahiptir” (AY md. 45).

“Herkesin hak ve özgürlüklerinin yargısal korunması güvence altına alınır.

Devlet iktidar organları, yerel yönetim organları, toplumsal birlikler ve yetkili kişilerin karar ve eylemlerinden (eylemsizliklerinden) dolayı mahkemeye şikâyetle bulunulabilir.

Herkes, devletin mevcut iç hukuksal savunma araçlarını kullandıktan sonra, Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmalarına uygun olarak insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına ilişkin uluslararası organlara başvuruda bulunma hakkına sahiptir “(AY md. 46).

Söz konusu hükümler, temel hak ve özgürlüklerin ulusal ve ulusalüstü düzeyde mekanizmalarla korunmasını öngörmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Rusya Federasyonu’nda temel hak ve özgürlüklerin ulusal ve ulusalüstü düzeyde koruma mekanizmalarına yer verilecektir. Ulusal düzeyde koruma mekanizmaları, yargı dışı koruma ve yargısal koruma mekanizmaları şeklinde ayrıma gidilerek ele alınacaktır.

A. Ulusal Düzeyde Koruma

1. Yargısal Koruma

Temel hak ve özgürlüklerin korunmasında yargı, en önemli organdır. Yargıyı etkili kılan; hak ve özgürlüklerin ihlallerine karşı herkes tarafından ulaşılabilir olması, bağımsızlığı, uyuşmazlıkları belli usul kuralları çerçevesinde çözmesi ve kararlarının bağlayıcı nitelikte olmasıdır.

Rusya Federasyonu Anayasası’nın 18. maddesi insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin doğrudan yürürlükte olduğu ve yargı tarafından güvence altına alındığını belirtmiştir. Anayasa’nın “*yargısal korunma hakkı*”nın düzenlendiği 46. maddesi, hak ve özgürlüklerin yargısal korunmasının farklı ve çeşitli anlamlarının varlığına işaret eden bir olgudur. Öğretide yargısal koruma; devletin hak ve özgürlükleri koruma yükümlülüğünün yerine getirilmesini sağlayan anayasal bir kurum³⁸⁴ olarak veya yargılama ile eş anlamlı³⁸⁵ veya yargıya erişim hakkı³⁸⁶ olarak nitelendirilmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin yargısal korunması; ihlalin

³⁸⁴ **KAŞEPOVA** Vladimir P., Sudebnaya Zaşita Prav i Svobod Grajdan [Vatandaşların Hak ve Özgürlüklerinin Yargısal Koruması], Moskova 1999, s. 2.

³⁸⁵ **MASLİKOV** İvan S., Sudebnaya Vlast vı Gosudarstvennom Mehanizme Rossiskoy Federatsii : Dissert. Kandidat Yurid. Nauk [Rusya Federasyonu Devlet Mekanizmasında Yargı İktidarı: Hukuk Doktora Tezi], Moskova 1997, s. 10.

³⁸⁶ **STETSOVSKİİ** Yuri İ., Sudebnaya Vlast (Uçebnik) [Yargı İktidarı (Ders Kitabı)], Moskova 1999, s. 115.

giderilmesini veya önlenmesini mahkemeler aracılığı ile sağlayan tüm maddi ve usuli araçları içermektedir.³⁸⁷

Anayasa Mahkemesi, norm denetimi ve anayasa şikayeti yolu ile hak ve özgürlüklerin korunmasında önemli role sahiptir. Aşağıda ayrıntılı biçimde açıklanacağı üzere Rusya Federasyonu'nda anayasa şikâyetini hak ve özgürlüklerin korunmasında önemli ve etkili kılan; bu başvuru yolunu kullanabilecek olan hak öznelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından, yalnız vatandaşlarla sınırlı kalmayıp yabancıları ve vatandaşlığı olmayan kişileri, toplumsal birlikleri ve ayrıca kendi hak ve özgürlük alanıyla sınırlı kalmak üzere yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde yorumlanmasıdır.³⁸⁸ Ayrıca aşağıda belirtileceği üzere özel yasalar ile Rusya Federasyonu Genel Prokuratoru ve İnsan Hakları Komiseri'ne de Mahkemeye başvuru hakkı tanınması hak ve özgürlüklerin kapsayıcı biçimde yargısal korunmasına hizmet eder.

Anayasa Mahkemesi, hak ve özgürlüklerin korunmasındaki işlevini kendine verilen görev ve yetkileri aracılığı ile yerine getirmektedir. Kuşkusuz Mahkemenin görev ve yetkileri burada belirtilen norm denetimi ve anayasa şikâyeti ile sınırlı kalmamaktadır. Öte yandan yukarıda değinildiği üzere hak ve özgürlüklerin yargısal korunmasını etkileyen tüm diğer faktörler anayasa yargısı özelinde Anayasa Mahkemesi açısından da ele almayı gerektirmektedir. Konunun mahiyeti ve çalışmanın kapsamı gereği bu konulara çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Yargısal koruma her şeyden önce yargıya erişim hakkı (AY md. 52) ile yakından ilgilidir. Anayasa Mahkemesi; 1995 yılında anayasa şikâyeti yoluyla önüne gelen davada; uygulamada vatandaşları ceza davalarını sona erdiren mahkeme kararlarını temyiz edebilme olanağından yoksun bırakan, bu hakkı yalnızca savcılara tanıyan ceza yasası hükümlerinin anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştirmiştir. Mahkeme, yargısal koruma hakkının Anayasa'nın 56. maddesi 3. fıkrasında belirtilen sınırlandırılması mümkün olmayan hak ve özgürlükler kapsamına girdiğini; ceza mahkemesi uygulamasının, hak ve menfaatleri ceza yargılamasının sonlandırılmasından etkilenen yargılamanın taraflarını yargısal koruma hakkından yoksun bıraktığı; bu

³⁸⁷ **LAZAREV** Vladimir V., (1994), s. 23-24; **BELİK** Valerii N. (2015),s. 79; **STREMUHOV** Aleksey V.,Pravovaya Zaşıta Çeloveka:Teoretiçeski Aspekt: Dissert. Kandidat Yurid. Nauk [İnsanın Hukuken Korunması: Teorik Yönü: Hukuk Doktora Tezi] St. Petersburg 1997, s. 11.

³⁸⁸ Bkz. AYM Karar: 17 Şubat 1998 6-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>

AYM Karar: 17 Mayıs 1996 No:5-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30383.pdf>

AYM Karar: 22 Nisan 2002 No:7-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30389.pdf>

nedenle söz konusu yasa hükmünün anayasaya aykırı olduğu sonucuna varmıştır.³⁸⁹ İlerleyen dönemlerdeki kararlarında Mahkeme, yargıya erişim hakkının anayasal anlamını belirlerken bu hakkın vazgeçilmez niteliğini birçok kez vurgulayarak, hakkı devletin insan onurunu koruma yükümlülüğü çerçevesinde ele almış ve yargıya erişim hakkının yokluğu halinde yasaları anayasaya aykırı bulmuştur.³⁹⁰

Yargısal korumanın kapsamı; yalnızca yargıya erişim hakkına indirgenemeyecek türde çok boyutludur. Yasama ve yürütme organının işlemlerinden kaynaklı ihlaller yanında yargı organının kararlarından doğabilecek ihlaller de yargısal korumanın kapsamına girmektedir. Öte yandan bireyin mahkemeye başvurabilmesini ve başvurunun görüşülüp yasal, adil ve temeli olan bir karara bağlanmasını sağlayacak yargılama usulü, yargılama ilkeleri, yargı kararlarının yerine getirilmesi gibi hususlar da korumanın etkililiği bakımından önem taşıdığından yargısal koruma, hukukun tüm dalları ile yakından ilişkilidir. Hak ve özgürlüklerin yargısal korunmasında başvuru yolu; adli ve idari yargı ile anayasa yargısı yoludur. Kuşkusuz temel hak ve özgürlüklerin yargısal korunmasında anayasa yargısı ayrı bir öneme sahiptir.

2. Diğer Yollarla Koruma

Temel hak ve özgürlükleri güvencelemenin en temel yolu kuvvetler ayrılığı ilkesi gereğince devlet iktidarının farklı organlara dağıtılmış olmasıdır. Kuşkusuz bu bağlamda klasik ve en etkili güvence, yargı organıdır. Ancak zaman içinde hak ve özgürlüklerin hem niceliksel hem de niteliksel olarak genişlemesi nedeniyle hak ve özgürlüklerin yargı dışı yollarla korunması da gündeme gelmiştir. Bu koruma ve güvenceye ilişkin araç ve mekanizmalar, “Paris İlkeleri” olarak anılan, BM Genel Kurul karar ve ilkeleri doğrultusunda “*İnsan Haklarını Koruma ve İlerletme Ulusal Kurumları*” (*National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights*) adı altında örgütlenen bir dizi özerk ve bağımsız birimlerdir.³⁹¹ Bu birimler, faaliyetleri danışma niteliğinde olan kurul, komisyon, komite gibi adlandırmalarla oluşturulabileceği gibi “ombudsman”, “Parlamento Komiserliği” veya “Halkın

³⁸⁹ AYM Karar: 13 Kasım 1995 No:13-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30233.pdf>

³⁹⁰ AYM Karar: 1 Mart 2001 No:67-O/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33934.pdf>

AYM Karar: 30 Kasım 2012 No:29-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision117354.pdf>

AYM Karar: 25 Haziran 2013 No:14-P/2013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision133800.pdf>

AYM Karar: 17 Eylül 2013 No: 1336-O/29013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision142507.pdf>

³⁹¹ UN General Assembly Resolution 48/134 of 20 December 1993 <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfNationalInstitutions.aspx>.

Avukatı” gibi adlar altında oluşup, faaliyetleri danışma niteliğinin ötesinde bağımsız, özerk ve uzman birimler şeklinde olabilmektedir.³⁹²

Temel hak ve özgürlüklerin koruma ve güvence mekanizmaları, Rusya Federasyonu Anayasası’nın çeşitli hükümlerinde ve federal anayasal yasalarda yer almaktadır. Bu bağlamda, Anayasa’nın 33.maddesinde yer alan dilekçe hakkı ile federal anayasal yasalarda düzenlenen İnsan Hakları Komiserliği ve Prokuratorluk kurumu ulusal düzeyde koruma mekanizmaları arasında yer almaktadır.

a. Anayasal Mekanizmalar

Anayasa’nın 33. maddesi, Rusya Federasyonu vatandaşlarına toplumsal yaşamla ilgili sorunlarda dilek ve şikâyetleriyle ilgili olarak devlet organlarına, yerel yönetim organlarına veya yetkili makamlara bireysel veya kollektif başvuruda bulunma hakkı tanımaktadır. Kolektif başvuru hakkı hak ve özgürlüklerin korunması bakımından önemli bir araç niteliğindedir. Bu hakkın gerçekleştirilmesine ilişkin düzenlemeler, 2006 tarih ve 59-FZ sayılı “*Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Başvuru Hakkının Düzenine İlişkin Federal Yasa*” da³⁹³ ele alınmıştır. Vatandaşların bu başvuruları hak ve özgürlüklerine yönelik bir ihlale ilişkin şikâyeti de içerebilir. Bu hakkın içeriği; yasaların veya diğer hukuki düzenlemelerin içeriğinin geliştirilmesine ilişkin bir öneri (*predlojenie*), kendisi veya başka kişilerin hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesine ilişkin bir talep (*pros’ba*) veya ihlal edilen temel hak ve özgürlüklerinin korunması veya ihlalin giderilmesine ilişkin şikâyet (*jaloba*) şeklinde olabilmektedir (Yasa md. 4). Ayrıca bir grubun meşru menfaatlerinin ihlaline ilişkin kollektif başvuruda bulunma hakkı da tanınmaktadır (Yasa md. 2). Öte yandan başvuru hakkına ilişkin bu düzenleme, 1993 tarihli N 4866-I sayılı yasa ile devlet organları veya yetkili makamların yasaya aykırı eylem ve işlemlerine karşı başvurulabilecek idari yolların yanında yargısal şikâyet yolunu da içermekte iken, 2015 yılında bu yasanın yürürlükten kaldırılması ile yalnızca idari yola başvuru ile sınırlı kalmıştır.³⁹⁴

³⁹² **KABOĞLU** İbrahim, Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esasları, 10. Baskı, Legal Yayınları, İstanbul 2015, s. 279.

³⁹³ Federalnyy Zakon ot 2 Maya 2006 g. N-59 FZ” O Poryadke Rassmotreniya Obraşenii Grajdan Rossiskoy Federatsii” [Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Dilekçe Hakkının Düzenine İlişkin 2 Mayıs 2006 tarih ve N-59 FZ Sayılı Federal Yasa] <https://rg.ru/2006/05/05/obraschenie-dok.html>. [Rusya Federasyonu Resmi Gazete İnternet Sitesi]

³⁹⁴ İlgili Yasa bkz. Federalnyy Zakon RF ot 8 Marta 2015 g. N-21 FZ “Kodeks Administrativnogo Sudoproizvodstva Rossiskoy Federatsii” [8 Mart 2015 tarih ve N- 21 FZ sayılı Rusya Federasyonu’nun İdari Yargılama Usulü Kodeksi] <https://rg.ru/2015/03/11/sudopr-dok.html>.

b. Yasal Mekanizmalar

i. Prokuratorluk

Prokuratorluk kurumu Rusya Federasyonu anayasal sisteminde hak ve özgürlüklerin korunması mekanizmalarının ayrılmaz bir parçası olarak konumlandırılmış ve öğretilerde bu konuda oldukça üzerinde durulmuştur.³⁹⁵ Prokurator'un temel hak ve özgürlüklerin korunmasında üstlendiği görevleri, denetim ve gözetim görevlerinin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu görevleri, 1992 tarih ve 2202-1 sayılı "*Rusya Federasyonu Prokuratoru hakkında Federal Yasa*"³⁹⁶ ile düzenlenmiştir. Üstlendiği görev ve kuruluş itibarıyla Prokuratorluk kurumu, yasama, yürütme, yargı organı dışında fakat denetim işlevi gereği bu organlarla ilişki halindedir. Prokurator, hangi organdan geldiği önemli olmaksızın hak ihlallerini ortaya çıkararak ihlallerin giderilmesi için gerekli önlemleri almakta ve bu yönüyle denge ve denetleme unsurlarından biri olarak işlev görmektedir.³⁹⁷

Prokuratorluk , Genel prokurator ve ona bağlı federal ve anayasal kurucu birim prokuratorlarından oluşan federal merkezi bir yapıda bir kurumdur (AY md. 129). Yetkilerini kullanırken tüm devlet organlarından bağımsızdır (Prokurator Yasası md. 4). Rusya Federasyonu Genel Prokurator'u Devlet Başkanı'nın önerisi üzerine Federal Konsey tarafından atanır veya görevden alınır (AY md. 129/2, Prokurator Yasası md. 12).

Prokurator'un temel hak ve özgürlüklerin korunmasıyla ilgili denetim işlevinin konusunu; yürütme organı, Rusya Federasyonu Soruşturma Komitesi, yerel yönetim organları, anayasal kurucu birimlerin temsili ve yürütme organları, askeri yetkililer, ceza ve güvenlik tedbiri uygulama alanlarındaki kimselerin hak ve özgürlüklerinin yerine getirilmesi ile görevli yetkililer ve ticari birlikler ile kâr amacı gütmeyen birliklerin yönetim organları oluşturmaktadır (Prokurator Yasası md. 26).

³⁹⁵ **EGORIÇEV** Aleksandr T., Prokuratura vı Sisteme Organov Gosudarstvennoy Vlasti [Devlet İktidar Organları Sisteminde Prokurator], Moskova 2010, s. 7.

³⁹⁶ Federalnıy Zakon ot 17 Yanvary 1992 g. N-2202-1 "O Prokureture Rossiskoy Federatsii"[17.01.1992 tarih ve N- 2202-1 sayılı Rusya Federasyonu Prokurator'u hakkında Federal Yasa]. <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=213780&fld=134&dst=100111,0&rnd=0.8918634638690368#0>.

³⁹⁷ **SKURATOV** Yuri İ., "Konstitutsionno- Pravoviye Osnovıy Organizatsii i Deyatel'nosti Organov Prokuratoriy. Sledstvenniy Komitet Rossiskoy Federatsii" Konstitutsionnoe Pravo Rossii (Uçebnik) (pod. Red. İ.V. VIDRİN) [Prokurator Organının Kuruluş ve İşleyişinin Anayasal Hukuki Temelleri. Rusya Federasyonu Soruşturma Komitesi Anayasa Hukuku Ders Kitabı içinde (Red. Vidrin), Moskova 2015, s. 445.

Prokurator temel hak ve özgürlüklerin korunması işlevini yerine getirirken; hak ve özgürlük ihlallerine ilişkin başvuruları, şikâyet ve talepleri inceler, ihlal mağdurlarının hak ve özgürlüklerinin korunması usullerini belirler, ihlalin önlenmesi veya ortadan kaldırılması ve ihlalden doğan zararın giderilmesi için gerekli tedbirleri alır (Prokurator Yasası md. 27). İhlalin aynı zamanda suç oluşturması halinde ihlal edenin cezai takibatının yapılmasını sağlar ve eğer ihlal idari cezayı gerektirmekte ise idari soruşturmayı gerçekleştirir.

Temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından Prokuratorluk kurumunu önemli kılan bir diğer işlev; belirli bir davada uygulanmakta olan veya uygulanması muhtemel bir yasa hükmü nedeniyle vatandaşların anayasal hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi halinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmesidir (Prokurator Yasası md. 35/6). Bu ise, tıpkı İnsan Hakları Komiserliğinde olduğu gibi hak ve özgürlüklerin doğrudan ve dolaylı olarak korunmasına hizmet etmektedir. Öte yandan Prokurator'un anayasal kurucu birimlerin anayasaları ve tüzüklerinin Rusya Federasyonu Anayasası ile uyumlu olup olmadığı konusunda Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yetkisi bulunmaktadır.³⁹⁸ Anayasa Mahkemesi 18 Temmuz 2003 yılında verdiği bir kararı ile Prokurator'un bu işlevini pekiştirmiştir. Mahkeme bu kararda, anayasaya aykırılığı iddia edilen anayasal kurucu birimlerin anayasaları ve tüzükleri hükümlerinin somut bir olayda uygulanmasa dahi Prokuratorun başvuru yapabileceğini belirterek kabul edilebilirlik koşullarını genişletmiştir.³⁹⁹

Prokurator'un hak ve özgürlüklerin korunması işlevine ilişkin diğer bir gelişme, Prokurator Yasası'nda 2014 yılında yapılan değişiklik ile ilgilidir. Bu değişiklik, Prokurator'un hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik denetim işlevi, Rusya Federasyonu Soruşturma Komitesi'ni de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

İnsan haklarını koruma amacıyla kurulmuş yargısal nitelik taşımayan kurum ve kuruluşların bu görevlerini etkili bir biçimde yerine getirebilmesi, devlet organları ve siyasal iktidardan bağımsız olmalarını gerektirmektedir. Özellikle Prokuratorluk kurumu gibi federal kamu hizmeti gören kurumlar açısından hayati önem taşımaktadır.

³⁹⁸ Federalniy Zakon ot 08.10.1999 No: 184 FZ “Ob Obşih Prinsipah Organizatsii Zakonodatelniy i İspolnitelnih Organov Gosudarstvennoy Vlasti Subektov Rossiskoy Federatsii” [8 Ekim 1999 tarih ve No:184 FZ sayılı “Rusya Federasyonu’nun Kurucu Birimlerinin Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumuna ilişkin Genel Prensipler” hakkındaki Yasa (md.27)] <https://rg.ru/1999/10/19/fz-284-dok.html>.

³⁹⁹ AYM Karar: 18 Temmuz 2003 No:13-P/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30269.pdf>

Bu bakımdan Prokuratorluk kurumunun denetim yetkileri genişletilirken bağımsız ve özerk çalışmasını sağlayacak daha fazla güvenceye ihtiyaç duymaktadır.

ii. İnsan Hakları Komiserliği

Rusya Federasyonu'nda İnsan Hakları Komiserliği (İHK) Kurumu, “*İnsan Hakları Komiserliği Kurumu Federal Anayasal Yasası*”⁴⁰⁰ (İHK hakkında FAY) ile kurulmuştur. Kurumun hukuki belgelerde ilk ortaya çıkışı, 22 Kasım 1991 tarihinde RSFSC Yüksek Sovyeti tarafından kabul edilen “*İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi*” 40. maddesindeki düzenleme iledir. Bu madde şu hükmü içermektedir:

“Rusya Federasyonu’nda temel hak ve özgürlüklerin gözetilmesinde parlamento denetimi, İnsan Hakları Parlamento Komiserliğine tevdi edilmiştir.

İnsan Hakları Parlamento Komiserliği RSFSC Yüksek Sovyeti tarafından 5 yıllığına atanır ve RSFSC’nin halk vekilleriyle aynı dokunulmazlığa sahip ve ona karşı sorumludur.

İnsan Hakları Parlamento Komiserliği’nin yetkileri ve gerçekleştirilmesi usulleri yasa ile düzenlenir”

İHK hakkında Federal Anayasal Yasa’ya göre İnsan Hakları Komiserliği, temel hak ve özgürlüklerin devlet tarafından korunmasını güvence altına almak, devlet organları, yerel yönetim organları ve yetkili makamlar tarafından gözetilmesi ve saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur (İHK hakkında FAY md. 1/1). Anayasa’nın 103. maddesine göre; İnsan Hakları Komiseri atama ve görevden alma yetkisi Devlet Duma’sının görevine girmektedir. İnsan Hakları Komiseri’ nin görevi; hak ihlallerini gidermek, Rusya Federasyonu’nun temel hak ve özgürlüklere ilişkin mevzuatının uluslararası hukukun ilke ve normları ile uyumlu olacak şekilde geliştirmek, insan hakları alanında uluslararası alanda işbirliği sağlamak ve hak ve özgürlüklerin korunması alanında hukuki aydınlatıcı işlev görmektir (İHK hakkında FAY md. 1/3). İnsan Hakları Komiseri, görevini yaparken herhangi organdan bağımsızdır ve herhangi bir organa karşı sorumlu değildir (İHK hakkında FAY md. 2).

⁴⁰⁰ Federalnyy Konstitutsionnyy Zakon ot 26.2.1997g. N-1 FKZ “Ob Upolnomoçenniy Po Pravom Çeloveka v Rossiskoy Federatsii [26.2.1997 tarih N-1 FKZ sayılı “İnsan Hakları Komiserliği Kurumu Federal Anayasal Yasası”] http://ombudsmanrf.org/ombudsman/document/normativnye_pravovye_akty.

İnsan Hakları Komiseri, insan haklarının korunması bilinci ve tecrübesine sahip, 35 yaşından küçük olmayan Rusya Federasyonu vatandaşları arasından seçilir. İnsan Hakları Komiseri için Devlet Başkanı, Federal Konsey, Devlet Duması vekilleri ile Duma'da vekillerin oluşturdukları birlikler aday gösterebilir (İHK hakkında FAY md. 6-7). İnsan hakları Komiseri, Devlet Duması tarafından Duma vekilleri tam sayısının çoğunluğunun gizli oyu ile 5 yıllığına seçilir, ancak adayların gizli oylama listesine girebilmesi Duma vekilleri tam sayısının üçte ikisinin oyu ile mümkündür (İHK hakkında FAY md. 8). İnsan Hakları Komiseri, Rusya Federasyonu vatandaşları ile Rusya Federasyonu'nda bulunan yabancılardır ve vatandaşlığı olmayan kişilerin başvurularını incelemektedir (İHK hakkında FAY md. 15).

İnsan Hakları Komiseri, başvurularda yaptığı inceleme sonucu, hak ve özgürlük ihlaline ilişkin görüşünü, alınması gerekli önlemleri içerecek şekilde ihlali yapan organa göndermekle yükümlüdür. Bununla birlikte İnsan Hakları Komiseri, yapılan inceleme sonucunda ihlalin giderilmesi amacıyla idari dava yoluna; disiplin işlemi, idari veya cezai işlem başlatılması talebi ile ihlali yapan makama; bir mahkeme kararının yeniden incelenmesi amacıyla mahkemeye ya da Prokuratora; uygulanmakta olan veya uygulanması muhtemel bir yasa hükmünün vatandaşın anayasal haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilir (İHK hakkında FAY md. 29).

İnsan Hakları Komiserinin hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamada en etkili aracı, yargı yoluna; bu yolda da Anayasa Mahkemesi'ne yapabileceği başvurudur. Bu olanak ile hem Mahkeme'ye başvuruda bulunabileceklerin genişletilmiş olması ve ihlal olup olmadığında ilişkin denetimin yapılması ile doğrudan; hem de hak ihlaline neden olan yasa hükmünün Anayasa Mahkemesi denetiminden geçecek olması nedeniyle dolaylı olarak hak ve özgürlüklerin korunması sağlanabilmektedir.⁴⁰¹

Öte yandan sıklıkla olmamakla birlikte, devlet organlarının da temel hak ve özgürlüklere ilişkin konularda kendi raporlarını hazırlamak üzere İnsan Hakları Komiserliği'nden görüş talep ettikleri görülmektedir. Örneğin 2012 yılında Anayasa Mahkemesi raportör üyesi, başvuru sahibi vatandaş L.A. Pugiyeva'nın şikayetiyle ilgili olarak İnsan hakları Komiserliği'nden uzman görüşü talep etmiştir. Söz konusu

⁴⁰¹ İnsan Hakları Komiserliği tarafından bu zamana kadar Anayasa Mahkemesi'ne yapılan toplam 48 başvurunun 12'si sonucunda Mahkemece temel hak ve özgürlük ihlaline ilişkin karar verilmiştir. 9 başvuruda yasaların anayasaya uygunluk denetimi yapılmıştır.

başvuru; başvurusunun hamile olduğu sırada aynı zamanda engelli çocuğuna bakmak üzere işe devam etmemesi üzerine İnguşetya Cumhuriyeti İdari Birimi Personel Departmanı Başkanlığı görevinden kovulması nedeniyle, Yargıtayın; İş Yasasının hamile kadınların iş akdinin işveren tarafından güvence altına alınmasını düzenleyen 261. maddesinin kamu görevlilerine uygulanamayacağına ilişkin kararına dayanmaktadır. Anayasa Mahkemesi'ne şikâyet yoluyla gelen davada İnsan Hakları Komiseri tarafından verilen uzman görüşünde; devletin sosyal politikaları gereği hamile kadınlara sağladığı güvencelerin meslek ya da iş tanımına dayanılarak ayrımcılık yapılmasına yol açamayacağı vurgulanmıştır. Anayasa Mahkemesi, İnsan Hakları Komiserliği'nin söz konusu görüşü doğrultusunda, hamile olan ancak hamilelik – doğum izninde bulunmayan kadın kamu görevlilerinin işten kovulmasına yol açan yasa hükmünün anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir.⁴⁰²

İnsan Hakları Komiserliği'nin kuruluşunda, kurumun yasama ve yürütme organlarından bağımsız ve özerk nitelikte bir anayasal organ⁴⁰³ olarak tasarlanması ile işleyişini ve kararlarını etkileme girişimlerinin idari yaptırıma bağlanmış olması, üyelerin atanma usulü ve görev sürelerinin yasayla belirlenmiş ve güvenceye bağlanmış olması bakımından kurumun oluşumunun Paris İlkeleri ile uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

⁴⁰² AYM Karar: 6 Aralık 2012 No:31-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision117726.pdf>

⁴⁰³ Öğretide İnsan Hakları Komiserliği'nin niteliği tartışmalı olmakla birlikte yazar Belik, Kurumun niteliğini anayasal organ olarak tarif etmiştir. Kuruma ilişkin atama ve görevden alma yetkisinin Anayasa gereğince Federal Meclis'in kanadı Duma tarafından kullanıldığı, diğer devlet organları ve yetkilileri tarafından bu atama ve görevden alma kararlarına müdahale edilemeyeceği, federal anayasal yasa gereği olağanüstü hallerde dahi görevi sonlandırılmayacağı ve bağımsız nitelikte bir kurum olmasından dolayı anayasal organ olduğu belirtilmiştir. Bkz. **BELİK** Valerii N., Konstitutsionniye Prava Liçnosti i İh Zaşıta [Kişinin Anayasal Hakları ve Korunması], Moskova 2015, s. 91. Öte yandan bir kısım yazar kurumun niteliğini parlamenter denetim aracı olarak kabul etmektedir. Bkz. **SOKOLOV** Aleksandr N., Parlamentskii Ombudsmen:Genezis, Formirovaniye, Tendentsii Razvitiya [Parlamento Ombudsmanı: Oluşumu, Yapısı ve Gelişme Eğilimi], Kaliningrad 2000, s. 23; **KORNEYEVA** Nadejda A., Konstitutsionno- Pravoviye Osnoviy Deyatel'nosti Upolnomoçennogo Po Pravom Çeloveka vı Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu'nda İnsan Hakları Komiserliği'nin İşlevinin Anayasal – Hukuki Temelleri], Dissertatsii Kandidat Yuridicheskii Nauk [Hukuk Doktora Tezi], St. Petersburg 2002, s. 9; **MARKELOVA** Yelena G., Institut Upolnomoçennogo Po Pravom Çeloveka vı Subyekte Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasal Kurucu Birimlerinde İnsan Hakları Komiserliği], Avtoreferat Dissertatsii Kandidat Yuridicheskii Nauk [Hukuk Doktora Tezi Özeti], Saratov 2003, s. 4. Yazar Strokotov Kurumun yürütme organı yapısı içinde yer aldığı ve yürütme- idari işleve sahip olduğu görüşündedir. Bkz. **STROKATOV** Anatolii V., "Pozitivistkii Vzglıyad Na Protssess Formirovaniya Statusa Upolonomoçennogo Po Pravom Çeloveka vı Subyekte Rossiskoy Federatsii" ["Rusya Federasyonu Anayasal Kurucu Birimlerinde İnsan Hakları Komiserliği'nin Statüsünün Oluşturulması Sürecine Pozitivist Bir Bakış"], Komissii i Upolnomoçennıye Po Pravom Çeloveka:Opıt Rossiskih Regionov (pod. Red. Sungurova) [İnsan Hakları Komiserliği ve Komisyonu (Red. Sungurova), St. Petersburg 2002, s. 132. Bununla birlikte yazar Komarova ise Kurumun niteliğinin yasama ve yürütme ombudsmanlığı arasında bir yerde bulunduğu görüşündedir. Bkz. **KOMAROVA** Valentina V., "Upolnomoçennıy Po Pravom Çeloveka vı Rossiskoy Federatsii" ["Rusya Federasyonu'nda İnsan Hakları Komiserliği"], Gosudarstvo i Pravo, No:9, 1999, s. 27.

B. Ulusalüstü Düzeyde Koruma

Hak ve özgürlüklerin devletlerin iç egemenlik meselesi olmaktan çıkarılarak uluslararası belgelerde düzenlenmesi, onların ulusalüstü düzeyde korunması ve güvence altına alınması amacının ilk adımını oluşturmaktadır. Bu amaçla oluşturulan küresel ve bölgesel düzeydeki belgelerin bir kısmı, hak ve özgürlükleri açıkça tanımakla yetinmekte diğer bir kısmı bunların gerçekleştirilmesi amacıyla denetim mekanizmasını da öngörmektedir.

Rusya Federasyonu tarafından da kabul edilmiş, hukuken bağlayıcılığı bulunan ve ayrıca denetim mekanizması öngören ulusalüstü düzeyde yargısal ve yarı yargısal koruma sistemi araçlarını BM ve Avrupa Konseyi çerçevesinde ele almak mümkündür. BM ‘nin öngördüğü koruma mekanizması; BM çerçevesinde oluşturulan Sözleşmeler ve Sözleşmeler’e taraf devletlerce saygı gösterilip gösterilmediğinin denetlenmesini sağlayan Komiteler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. İnsan Hakları Komitesi (BM MSHS için öngörülmüştür), Ekonomik Sosyal Kültürel Haklara İlişkin Komite, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi, Çocuk Hakları, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması, Engelli Hakları ve İşkencenin Önlenmesine İlişkin Komiteler aracılığıyla yürütülen bu denetimde taraf devletlerin yükümlülüğü belirli aralıklarla rapor sunmaktan ibarettir.

Avrupa Konseyi çerçevesinde 1950 tarihli AİHS (ve Ek Protokolleri) birçok temel hak ve özgürlüğü tanımakta ve bunların korunması amacıyla güvenceli bir yargısal denetim sistemi öngörmektedir. AİHS daha önce belirtildiği üzere Rusya Federasyonu tarafından 1998 yılında onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. AİHS’nin sağladığı güvence mekanizması; Sözleşme’de hak ve özgürlüklerin tanınmasının yanında bu hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiasıyla *Devlet Başvurusu*” ve *“Bireysel Başvuru”* olmak üzere AİHM’ye başvuru olanağını da sağlamasıdır. AİHS’nin getirdiği güvence sistemine esas özelliğini veren AİHM’ye yapılan bireysel başvurudur. Bu başvuru yetkisi, AİHS’nin Rusya Federasyonu tarafından 1998 tarihinde onaylanmasıyla birlikte Rusya Federasyonu tarafından da kabul edilmiştir. Burada Sözleşmenin ve AİHM kararlarının iç hukuktaki yeri ve etkisi gündeme gelmektedir. Sözleşmenin iç hukuktaki yerini belirleyen hüküm, Anayasa’nın 15. maddesi 4. fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre;

“Uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları ve Rusya Federasyonunun uluslararası andlaşmaları, Rusya Federasyonunun hukuk sisteminin bir parçasıdır. Eğer; Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmasıyla, yasa ile öngörüldüğünden farklı bir hüküm öngörülmüşse, uluslararası andlaşmanın hükmü uygulanır”.

Anayasa hükmü gereğince Sözleşme Rusya Federasyonu iç hukukunun bir parçası kabul edilmektedir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere uluslararası andlaşmaların yasalar karşısında üstünlüğünden söz edilebilirken; bunların anayasal norm değerinde ya da Anayasa’nın üstünde olduğu söylenemez.

AİHM kararlarının bağlayıcılığı ve emsal kabul edilip edilmeyeceği noktasında öğretilerde görüş birliği yoktur. Yazarlardan bir kısmı⁴⁰⁴, AİHM kararlarının Rusya Federasyonu iç hukukunda bağlayıcı olduğu ve emsal olarak yer almaları gerektiği eğilimde iken; diğerleri⁴⁰⁵, Rusya Federasyonu’nun yasama işlemleri ve yargı anlayışına göre emsal olarak kabul edilemeyeceği görüşündedir. Bu konuda yargı kararlarında da ortaya çıkan çelişkili sonuçlar, yasal mevzuatta AİHM kararları aleyhine düzenleme yapılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 2009- 2010 yıllarında Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararları arasında çelişki ortaya çıkmıştır. Anayasa Mahkemesinin 2009 yılında verdiği bir kararda⁴⁰⁶, ordu mensubu erkekler ile ordu mensubu kadınlar arasında çocuklara bakım izni konusunda ordu mensubu erkekler aleyhine ayrımcılığa yol açan yasa hükmünün Anayasa’ya uygun bulunması sonucu konu; AİHM’de *Markin v. Russia* kararı⁴⁰⁷ ile alınmış ve ihlal kararı verilmiştir.

⁴⁰⁴ **VİTRUK** Nikolay V.,”Praktika Konstitutsionnogo Suda Rossiskoy Federatsii v Kontekste Deistviya Konventsii O Zaşite Prav čeloveka i Osnovnih Svobod” [“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Etkisi Bağlamında Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Uygulamaları”] Rossiskaya Prokusudiya, No:3, 2006, s. 7; **LAPTEV** Pavel, “Pretsedentiy Yevropeyskaya Suda Po Pravam Čeloveka i Rossiskaya Sudebnaya Praktika” Standartiy Soveta Evropiy v Oblasti Prav Čeloveka Primenitelno k Položeniyam Konstitutsii Rossiskoy Federatsii [“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Emsalleri ve Rusya Mahkeme Uygulamaları” İnsan Hakları Alanında Avrupa Birliği Standartları ve Rusya Federasyonu Anayasası Hükümlerine Uygulanabilirliği], Moskova 2002, s. 43-44; **AFANAS’YEV** Sergey F., Pravo na Spravedlivo Sudebno Razbiratel’s tvo: Teoretiko- Praktičeskoe İssledovaniye Vliyaniya Evropeyskoy Konventsii o Zaşite Prav Čeloveka i Osnovnih Svobod na Rossiskoe Grajdanskoe Sudoproizvodstvo : Avtoref. Dissert. Kandidat Yurid. Nauk. [Adil Yargılanma Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Rusya Medeni Hukuk Yargılamasına Etkisinin Teorik ve Pratik Araştırması: Hukuk Doktora Tezi Özeti], Saratov 2010, s. 5,15.

⁴⁰⁵ **TUMANOV** Vladimir A., Yevropeyskii Sud Po Pravom Čeloveka: Očer k Organizatsii i Diyatel’nosti [Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Yapısı ve Görevlerinin Ana Hatları], Moskova 2001, s. 16-27; **KANAŞEVSKİİ** Vladimir A.,” Pretsedentnaya Praktika Yevropeyskogo Suda Po Pravom Čeloveka Kak Regulyator Grajdanskikh Otnoşenii v Rossiskoy Federatsii” [“Rusya Federasyonu Medeni İlişkilerinde Düzenleyici Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Emsal Uygulamaları”], Jurnal Rossiskogo Prava, No:4, 2003, s. 126.

⁴⁰⁶ AYM Karar: 15 Ocak 2009 No:187-O-O/2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision18793.pdf>

⁴⁰⁷ AİHM Karar: *Markin v. Russia* No: 30078/06 7 Ekim 2010.

Anayasa Mahkemesi bu kararın, Rusya Federasyonu Anayasası'nı değiştirmeye yönelik olduğu bu nedenle uygulanamayacağı yönünde karar vermiştir.⁴⁰⁸

Anayasa Mahkemesinin ilerleyen dönemde verdiği kararlarında da uluslararası organlar tarafından temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin verilmiş olan yargı kararlarının Anayasa ile çelişmesi durumunda uygulanamayacağı; bu kararların iç hukukta yerine getirilip getirilmemesi konusunda karar vermeye Anayasa Mahkemesinin yetkili olduğunu belirtmiştir. Bu kararları, AYM hakkındaki FAY'de 2015 yılında yeni bir değişiklik yapılarak uluslararası organlar tarafından temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin verilmiş olan yargı kararlarının uygulanması esnasında bu kararların Anayasa ile çeliştiği şüphesi ortaya çıkması halinde bu kararların iç hukukta uygulanıp uygulanmayacağına Anayasa Mahkemesi tarafından karar verileceği sonucunu doğurmuştur. Bu konu ilerleyen bölümde Anayasa Mahkemesinin görevlerine ilişkin konuda ayrıntısıyla ele alınacaktır.

⁴⁰⁸ Bu konuda AYM Başkanı Valerii Zorkin'in "Rossiya Segodnya" adlı yayın organındaki görşleri için bkz."Reşeniya ESPÇ Ne Doljnıy Zatrıgıvat Suverenitet Rossii" [AIHM Kararları Rusya'nın Egemenliği'ni Etkilememelidir] başlıklı gazete haberi.

<https://ria.ru/incidents/20101119/298284142.html>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMEL HAKLARIN YARGISAL KORUNMASINDA ANAYASA MAHKEMESİNİN ROLÜ

I. ANAYASA MAHKEMESİNİN GÖREV VE YETKİLERİ İLE YARGILAMA USULÜNE İLİŞKİN KONULARA YAKLAŞIMI VE BAŞLICA KARARLARI

A. Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri

Anayasa Mahkemesinin temel görevi kuşkusuz, yasaların ve anayasada belirtilen diğer normların anayasaya uygunluğunun denetlenmesidir. Ancak, Anayasa’da ve Federal Anayasal Yasalarda norm denetimi dışında başka bir takım görevler de verilmiştir. Burada Anayasa Mahkemesinin temel hak ve özgürlüklerin korunması işleviyle doğrudan ilişkili olanlar üzerinde durulacaktır.

Anayasa’nın 125. maddesi ve AYM hakkındaki FAY’nin 3. maddesi Anayasa Mahkemesinin görevlerini aynı doğrultuda düzenleyen hükümlerdir. Ancak Mahkemenin görev ve yetkileri burada sayılanlarla sınırlı değildir. Gerek Anayasa’nın 128/3 maddesi gerek Federal Anayasal Yasa’nın 3. maddesi hükümlerine göre; Anayasa, federal anlaşmalar ve federal anayasal yasalar ile Anayasa Mahkemesi’ne yetkiler verilebilecektir. Bu bağlamda 14 Aralık 2015 tarih ve No:7 FKZ sayılı Federal Yasa⁴⁰⁹ ile AYM hakkındaki Federal Anayasal Yasa’nın 3. ve devamı maddelerinde yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesi görev ve yetkilerine yeni bir görev daha eklenmiştir. Bu bakımdan Anayasa Mahkemesinin görevlerini şöyle sıralamak mümkündür:

a. Federal yasaların; Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın, Federal Konseyin, Devlet Duma’sının ve Rusya Federasyonu hükümetinin normatif düzenlemelerinin; Cumhuriyetlerin Anayasalarının, Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin Tüzüklerinin, Rusya Federasyonu devlet organlarının yetki alanına dahil konular ve Rusya Federasyonu devlet organlarıyla Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin devlet organlarının ortak yetki alanına dahil konularda çıkarılan yasaların ve diğer normatif düzenlemelerin; Rusya Federasyonu devlet organları ile

⁴⁰⁹ Federalnıy Zakon Rossiskoy Federatsii ot 14 Dekabry 2015 goda No: 7 FKZ «O Vnesenii İzmenenii v Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon “O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii” » [Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasada Değişiklik Yapan 14 Aralık 2015 tarihli No: 7 FKZ sayılı Federal Anayasal Yasa]

Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin devlet organları arasında ve kurucu birimlerin kendi aralarında yapılan antlaşmaların; Rusya Federasyonu'nun henüz yürürlüğe girmemiş uluslararası antlaşmalarının Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek (AY md. 125/2 ,AYM hakkındaki FAY md. 3/1);

b. Federal Devlet organları arasındaki, Rusya Federasyonu federal devlet organları ile anayasal kurucu birimlerin devlet organları arasındaki, Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin yüksek devlet organları arasındaki yetki uyuşmazlıklarına ilişkin karar vermek (AY md. 125/3, AYM hakkındaki FAY md. 3/2);

c. Vatandaşların bir davada uygulanmakta olan bir yasa hükmünün anayasal hak ve özgürlüğünü ihlal ettiğine ilişkin anayasa şikâyeti yoluna başvurusu üzerine yasanın Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek (AY md. 125/4.1, AYM hakkındaki FAY md. 3/3);

d. Bir davada uygulanması öngörülen yasa hükmünün ilgili mahkemenin başvurusu üzerine Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek (AY md. 125/4.1, AYM hakkındaki FAY md. 3/3.1);

e. Anayasayı yorumlamak (AY md. 125/4.2, AYM hakkındaki FAY md. 3/4);

f. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın devlete ihanet veya diğer ağır suçlardan itham edilmesi hususunda sürece uyulduğuna dair tespit kararı vermek (AY md. 125/4.4, AYM hakkındaki FAY md. 3/5);

g. Federal Anayasal Yasa uyarınca gerçekleştirilen Rusya Federasyonu referandumunun Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek (AYM hakkındaki FAY md. 3/5.1);

h. Kendi yetki alanı içindeki konularda yasama girişiminde bulunmak (AYM hakkındaki FAY md. 3/6);

i. Rusya Federasyonu Anayasası, federal anlaşmalar ve federal anayasal yasalarla kendine tanınan yetkileri kullanmak (AYM hakkındaki FAY md. 3/7);

j. Uluslararası organların temel hak ve özgürlüklerin korunması hakkındaki yargısal kararlarının yerine getirilmesi konusunda yapılan başvuruları karara bağlamaktır (AYM hakkındaki FAY md. 3/2).

Anayasa Mahkemesi, görevini yerine getirirken diğer başka mahkemelerin ve organların görevine giren konularda karar veremez (AYM hakkındaki FAY md. 3/son). Mahkeme bir kararında da Mahkeme'nin görevini münhasıran yerine getirdiği ve

siyasal çıkar yönü ağır basan işlere bakmaktan kaçınmak zorunda olduğuna işaret etmiştir.⁴¹⁰

Anayasa Mahkemesinin yetkileri incelendiğinde 1991 tarihli Federal Anayasal Yasa'nın düzenlemelerine kıyasen yetkilerin artırıldığı ve çeşitlendiği açıktır. Bugün Anayasa Mahkemesinin, yasaların anayasaya uygunluğunu itiraz yoluyla mahkemelerin başvuruları doğrultusunda da denetleyebildiği; Anayasa'nın yorumlanması görevini üstlendiği; ayrıca norm denetimi dışında da yetkilerle donatıldığı görülmektedir. Bununla birlikte 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa ile Mahkeme'nin görevleri, siyasal konulara girmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından siyasal partilerin Anayasa'ya uygunluğunun denetlenememesi ve Rusya Federasyonu'nun yüksek yetkililerinin karar ve eylemlerinin Anayasa'ya uygunluğu hakkında davalara bakılamaması bunun göstergelerindendir. Bununla birlikte Anayasa'nın kendinin parametre kabul edilerek Anayasa normlarının Anayasa'ya uygunluğunun denetlenemeyeceği; hükümlerinin geçersiz sayılamayacağı; Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin böylesi bir alana genişletilemeyeceği Anayasa Mahkemesi kararlarında ifade edilmiştir.⁴¹¹

Yukarıda belirtildiği gibi bu çalışmanın kapsam ve sınırları içerisinde Anayasa Mahkemesinin norm denetimi, Anayasa'nın yorumlanması, Anayasa şikayeti ve uluslararası organların temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin vermiş olduğu yargı kararlarının uygulanabilirliğinin denetlenmesi görevleri ele alınacaktır.

1. Norm Denetimi

a. Genel Olarak

Norm denetimi, diğer ülkelerdeki anayasa mahkemelerinde olduğu gibi Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin görevleri arasında da temel yere sahiptir. Anayasaya uygunluk denetimine tabi normlar, Anayasa'nın 125 ve AYM hakkındaki FAY' nin 3. maddesinde; federal yasalar, federal organların düzenleyici işlemleri, Cumhuriyet anayasaları ve anayasal kurucu birimlerin tüzükleri ve yasaları, Rusya Federasyonu ile anayasal kurucu birimler arasındaki antlaşmalar ile Rusya

⁴¹⁰ AYM Karar: 20 Kasım 1995 77-0/1995.

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31025.pdf>

⁴¹¹ AYM Karar: 1 Nisan 1996 13- O/1996.

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision40533.pdf>

AYM Karar: 10 Nisan 1997 57- O/1997

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33998.pdf>

Federasyonu'nun henüz yürürlüğe girmemiş uluslararası andlaşmaları olarak düzenlenmiştir.

Norm denetimi Anayasa Mahkemesi'nde soyut norm denetimi ve (itiraz yoluyla) somut norm denetimi şeklinde yapılmaktadır. Ancak aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere somut norm denetimi yalnızca federal yasalar bakımından geçerli bir denetim yoludur. Denetime tabi diğer normlar ancak soyut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne gelebilmektedir.

Aşağıda Anayasa'ya uygunluk denetimine tabi normlar, denetimin şekli, kapsamı, hak özneleri ile maddi anlamda kararların içeriklerine yer verilecektir.

b. Denetime Tabi Normlar

Anayasaya uygunluk denetimi kapsamında ele alınacak normlar; Anayasa'nın 125 ve AYM hakkındaki FAY'nin 3. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu normları, federal yasalar ve düzenleyici işlemler; anayasal kurucu birimlerin hukuki düzenlemeleri ile Rusya Federasyonu'nun uluslararası andlaşmaları olmak üzere üç kategoriye ayırmak mümkündür.

aa. Federal Yasalar ve Düzenleyici İşlemler:

Anayasa Mahkemesinin temel görevi, yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemektir. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin norm denetiminin kapsamı belirtilirken, gerek AY 125. maddede gerekse AYM hakkındaki FAY'nin 3. maddesinde “federal yasalar” ifadesi kullanılmıştır. Bu bakımdan federal düzeydeki her yasanın Anayasa'ya uygunluk denetimine tabi olup olmayacağı sorusu akla gelmektedir. İlk olarak, federal anayasal yasalar, Rusya Federasyonu anayasa hukukunda yapılış usulü, uygulaması ve hukuki gücü bakımından farklı ve istisnâî önemi haiz olması nedeniyle önem taşımaktadır. İkinci olarak, 1993 Anayasası öncesinde yürürlüğe girmiş yasalar önemlidir. Her ne kadar Anayasa'nın lafzı “federal yasalar” demişse de evrensel bir tasarım olarak kabul edildiğinde ve norm denetiminin nihai amacı ile birlikte ele alındığında Anayasa'nın federal anayasal yasaların denetimini ayırık tutmadığını ve böylelikle denetim kapsamında olduklarını söylemek mümkündür. 1993 Anayasası öncesinde yürürlüğe girmiş yasaların Anayasa ile çelişmediği müddetçe tüm ülke genelinde uygulama kabiliyeti olduğu düşünüldüğünde anayasal denetim kapsamında oldukları açıktır. Buradan hareketle norm denetiminin

ancak federal düzeyde çıkarılmış olan ve hukuki gücünü kaybetmemiş tüm yasaları içerdiğini söylemek mümkündür.⁴¹² Anayasa Mahkemesinin; Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden önce yürürlükte olan ve fakat Anayasa'nın yürürlüğü ile birlikte hukuki gücünü kaybetmiş bir normatif düzenlemenin denetlenmesi noktasında kendini yetkili saymadığı yönündeki bir kararı⁴¹³ bu görüşü destekler niteliktedir. Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden önceki dönemde çıkarılmış yasaların denetimi bakımından tek sınırlayıcı husus AYM hakkındaki FAY'nin 86/2. maddesinde belirtildiği üzere; denetimin düzenlemenin dayanağı bakımından yapılacak olmasıdır.

Anayasal denetime tabi düzenleyici işlemler ise; yalnızca Rusya Federasyonu Devlet Başkanı, Federal Konsey, Devlet Duması ve Hükümet tarafından yapılmış olanları içermektedir. Anayasa Mahkemesi; bu sayılan organların düzenlemeleri dışındaki bireysel düzenlemelerini denetleyemeyeceği gibi bu sayılan organlar dışında diğer devlet organları tarafından çıkarılmış düzenlemeleri de denetim yetkisini haiz değildir. Bu bakımdan hem yetkili organ hem de düzenlemenin içeriği yönüyle sınırlandırılma vardır. Ancak yukarıda değinildiği gibi düzenleyici işlemler bakımından da 1993 Anayasası öncesinde yürürlüğe girmiş olanlar da anayasal denetim kapsamında olup AYM hakkındaki FAY' nin 86/2. maddesinde belirtilen ve yasalar için geçerli olan sınırlama düzenleyici işlemler için de geçerlidir.

bb. Anayasal Kurucu Birimlerin Hukuki Düzenlemeleri

Norm denetimine tabi diğer düzenlemeler; anayasal kurucu birimlere ilişkin olup; bu kapsama Cumhuriyetlerin Anayasaları, Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin tüzükleri, ayrıca Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerin Rusya Federasyonu devlet organlarının yetki alanına giren veya Rusya Federasyonu devlet organları ile anayasal kurucu birimlerin devlet organlarının ortak yetki alanına giren konularda çıkarmış olduğu yasalar ve diğer düzenlemeler ile Rusya Federasyonu devlet organları ile Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin devlet organları arasında ve kurucu birimlerin kendi aralarındaki antlaşmalardır.

Burada dikkat edilmesi gereken husus; Anayasa Mahkemesinin Rusya Federasyonu'nun kurucu birimlerinin yasaları veya düzenleyici işlemlerini

⁴¹² **SALİKOV** Marat S., Konstitutsionny Sudebny Protsess [Anayasal Yargılama Usûlü] ,Moskova 2003, s. 55-57.

⁴¹³ AYM Karar: 1 Nisan 1996 26-O/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32593.pdf>

denetleyebilmesi; ilgili normun yalnızca Rusya Federasyonu ile kurucu birimler arasındaki ortak yetkiye dayanan veya Rusya Federasyonu’nun yetki alanına giren konuda çıkarılmış olmasına bağlıdır (AYM hakkındaki FAY md. 85/2). Zira kurucu birimlerin kendi yetki alanına giren konulardaki mevzuatını denetleme yetkisi bölgesel mahkemelere aittir.⁴¹⁴

Bununla birlikte “Rusya Federasyonu’nun Kurucu Birimlerinin Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumuna ilişkin Genel Prensipler” hakkındaki Federal Yasa uyarınca Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın, bu anayasal kurucu birimlerin yürütme organı temsilcisinin düzenlemelerini; Rusya Federasyonu Anayasası, federal yasalar, Rusya Federasyonu’nun uluslararası yükümlülükleri ile çelişiyor olduğu veya temel hak ve özgürlükleri ihlal ettiği gerekçesiyle bir kararname ile askıya alma yetkisi vardır. Devlet Başkanı’nın bu yetkiyi kullanması halinde kurucu birimlerin yürütme organı temsilcisi bu çelişkinin olup olmadığı hakkında karar verilmek üzere Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilir. Ancak buradaki başvuru; federal düzeydeki normatif düzenlemelerin denetlenmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi’ne yapılan başvurudan farklıdır.⁴¹⁵ Belirtmek gerekir ki, Devlet Başkanı’nın bu askıya alma kararnamesi de anayasal denetime tabidir. Şayet böyle bir kararnamenin Anayasa’ya uygunluk denetimi yapılmakta ise; kararname ile durdurulan hukuki düzenlemenin içeriği de kararname ile birlikte Anayasa Mahkemesi’nde denetlenir.⁴¹⁶

cc. Uluslararası Andlaşmalar:

Norm denetimine tabi diğer düzenleme; Rusya Federasyonu’nun henüz yürürlüğe girmemiş uluslararası andlaşmalarıdır. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesinin uluslararası andlaşmalar hakkında yaptığı denetim önleyici denetimdir. Rusya Federasyonu’nun uluslararası andlaşmaları; uluslararası andlaşmanın onaylanması hakkındaki federal yasanın Duma tarafından yapılması ve Federal Konsey tarafından onaylanmasından sonra yürürlüğe girer.⁴¹⁷ Söz konusu yasanın tasarısı Devlet Başkanı

⁴¹⁴ **SALIKOV** Marat S., (2003), s. 256.

⁴¹⁵ **SALIKOV** Marat S., (2003), s. 255.

⁴¹⁶ **JİLİN** Aleksandr, “Rasmotreniye Del o Sootvetsvii Konstitutsii Rossiskoy Federatsii Normativnih Aktov Organov Gosudarstvennoy Vlasti i Dogovorov Mejdunarodnykh” içinde: Konstitutsionnyy Sudebnyy Protsess (pod. Red. M. S. Salikov) [Anayasal Yargılama Usûlü içinde “Devlet Organlarının Normatif Düzenlemeleri ve Anlaşmalarının Anayasa ile Uyumu Hakkındaki İşlerin İncelenmesi”], Norma, Moskova 2003, s. 255-256.

⁴¹⁷ Federalnyy Zakon ot 15 İyulya 1995 goda No:101 FZ o “Mejdunarodnykh Dogovorah Rossiiskoy Federatsii” [Rusya Federasyonu’nun Uluslararası Andlaşmaları Hakkında 15 Temmuz 1995 tarih, No:101 FZ sayılı Yasa] md. 17.

veya Hükümet tarafından Duma'ya sunulur ve uluslararası andlaşmanın bir sureti ile andlaşmanın ulusal mevzuata uygunluğu hakkında bir açıklama ile andlaşmanın onaylanmasının sağlayacağı ekonomik - finansal değerler ile diğer yararları hakkında açıklama eklenir. Eğer andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki yasa tasarısı kabul edilmezse ne Devlet Başkanı ne de Hükümet andlaşmayı imzalayabilecektir. Uluslararası andlaşmaların Anayasa Mahkemesi'nde norm denetimine konu olabilmesi ise; ancak andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki yasa tasarısının Duma'da görüşülmesine kadar veya Federal Meclisin alt kanadı olan Duma'da tasarının kabul edilip henüz Federal Konsey'de onaylanıncaya kadarki süreçte mümkündür. Uluslararası andlaşmanın denetlenmesi talebinin kabul edilmesi; andlaşmanın onaylanmasının anayasa veya federal yasaya göre Duma veya devletin diğer yetkili federal organlarına tanınmış olması ve başvurucunun andlaşmanın anayasaya aykırı olduğundan bahisle yürürlüğe giremeyeceği iddiasında olması halinde mümkündür.

Uluslararası andlaşmaların anayasal denetimiyle ilgili öğretide tartışmalı olan bir husus da andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması yasaları ile Devlet Başkanı ve Hükümetin bu konudaki işlemlerinin Anayasa Mahkemesince denetlenip denetlenemeyeceğidir. Belirtmek gerekir ki, uluslararası andlaşmaların denetimi henüz yürürlüğe girmemiş olmaları şartına bağlıdır. Oysa sözü edilen onaylanmanın uygun bulunması yasası ve diğer normatif işlemler ancak yürürlüğe girmiş olmaları halinde anayasal denetimin konusu olabilmektedir. Vitruk'a göre; bu normatif düzenlemeler anayasaya uygunluk denetiminin konusu yapılamayacaktır.⁴¹⁸

Ametistov'a göre ise, bu yasaların ve normatif düzenlemelerin anayasal denetimin konusu olması, ancak bu düzenlemelerin federal devlet organlarının uluslararası andlaşmalar hakkındaki yetkilerini içeren anayasa hükümlerini ihlal etmesi halinde mümkündür.⁴¹⁹ Lazarev'e göre ise, bu tür yasa ve normatif düzenlemelerin anayasal denetime konu olabilmesi uluslararası andlaşmaların anayasal denetimi

⁴¹⁸ **VİTRUK** Nikolay V., Konstitutsionnoe Pravosudie: Sudebnoe Konstitutsionnoe Pravo İ Protses [Anayasa Yargısı: Yargısal Anayasa Hukuku ve Süreçleri], Moskova 1998, s. 289.

⁴¹⁹ **AMETİSTOV** Ernest. M., Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon "O Konstitutsionnom Sude Rossiiskoy Federatsii": Kommentarii [Yorum: Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa], içinde (otv.red N.V VİTRUK, L.V.LAZAREV, B.C.EBZEYEV), Moskova 1996, s. 278.

noktasında değil; ancak normatif düzenlemelerin anayasal denetimi kapsamında mümkündür.⁴²⁰

Uluslararası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması işleminin federal yasa şeklinde yapılması öngörüldüğünden ve Devlet Başkanı ile Hükümetin sürece normatif düzenlemeleri vasıtası ile katılacağı düşünüldüğünde; bu düzenlemelerin yürürlüğe girmiş olmaları halinde düzenlemeler normatif işlemlerin Anayasa'ya uygunluk denetimine tabi olacaktır. Ayrıca uluslararası andlaşmaların denetiminin ise ancak yürürlüğe girmemiş olması kaydıyla mümkün olduğundan yürürlükte olan bir yasa ile henüz yürürlüğe girmemiş bir andlaşmanın aynı koşullarda anayasal denetim konusu olmasından söz edilemeyeceğinden Lazarev'in görüşüne katılmak mümkündür.

c. Hak Özneleri

Norm denetimi amacıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkına sahip olanlar AYM hakkındaki FAY'nin 84. maddesinde; Rusya Federasyonu Devlet Başkanı, Federal Konsey ve Devlet Duması, Duma milletvekillerinin veya Federal Konsey üyelerinin 1/5'i; Rusya Federasyonu Hükümeti, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, Rusya Federasyonu Yüksek Hakem Mahkemesi ile anayasal kurucu birimlerin yasama ve yürütme organları şeklinde düzenlenmiştir.

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı; "devletin başı" olması nedeniyle Rusya Federasyonu Anayasasının, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin güvencesidir. Ayrıca devlet organlarının uyumlu şekilde işleyişini ve karşılıklı işbirliğini sağlamakla yükümlüdür (AY md. 80/2). Anayasa'nın bu hükmü çerçevesinde, Devlet Başkanı'na Anayasa'ya uygunluk denetimine başvurabilme yetkisi tanınmıştır. Devlet Başkanı bu sorumluluğu çerçevesinde bu yetkisini Anayasa'ya aykırı olduğu düşünülen normlar aleyhine doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak veya AY md. 85'te belirtildiği üzere anayasal kurucu birimlerin Anayasa'ya aykırı düzenlemelerini askıya almak ve bu düzenlemeler aleyhine Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak suretiyle kullanabilir.

Federal meclisin her iki kanadı Federal Konsey ve Duma da Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkına sahiptir. Başvurular ancak Federal Konsey veya Duma'da karar alınması suretiyle yapılmaktadır.

⁴²⁰ LAZAREV Viktor L., (1997), s. 274.

Norm denetimine başvuru yapmaya yetkili diğer özneler Federal Konsey üyelerinin veya Duma vekillerinin $\frac{1}{5}$ 'idir. Anayasa gereğince Duma 450 milletvekilinden ve Federal Konsey her anayasal kurucu birimden 2 temsilci olmak üzere 178 üyeden oluşmaktadır. Öğretide $\frac{1}{5}$ sayısının hesaplanmasında üye tamsayısının değil fiilî durumda var olan üye/vekil sayısının esas alınması gerektiği görüşü benimsenmektedir.⁴²¹ Zira AY md. 125 Anayasa Mahkemesi'ne başvuru şartı olarak yalnızca "Federal Konsey üyeleri veya Duma Vekillerinin beşte biri" ifadesini kullanmış olmasına karşın; üye tam sayısının kast edildiği yerlerde "üye tam sayısı" ifadesi açıkça kullanılmaktadır. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi 12 Nisan 1995 tarihi ve 2-P sayılı kararı ile Anayasa'nın 103. maddesinde geçen "Duma üye tam sayısı" ibaresini "seçilmiş vekillerin toplam sayısı" olarak yorumlamıştır.⁴²² Uygulamada başvuruların asgari sayının üzerinde imza ile yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Federal Konsey üyeleri ve Duma vekillerinin yapacakları başvuruların yazılı olması ve Mahkeme'de başvuruyu okumak üzere bir temsilci belirlenmesi zorunludur.

Anayasa Mahkemesi'ne soyut norm denetimi yolu ile başvuru yapabilecek iki mahkeme Yüksek Mahkeme ve Yüksek Hakem Mahkemesidir. Diğer tüm mahkemeler itiraz yolu ile ancak yasalar aleyhine Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkında sahiptir. Yüksek Mahkeme ve Yüksek Hakem Mahkemesi Anayasa Mahkemesi'ne yetkili organları vasıtasıyla genel kurullarında alacakları karar ile başvurabilmektedir.

Son olarak norm denetimine başvuru hakkına sahip olanlar anayasal kurucu birimlerin yasama ve yürütme organlarıdır. Bu organlar yetkili kişiden oluşabileceği gibi hükümet veya idari organ olarak kollektif bir organdan da oluşabilmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne başvuruya yetkili olanlar "Rusya Federasyonu'nun Kurucu Birimlerinin Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumuna ilişkin Genel Prensipler" hakkındaki Yasa'da⁴²³ düzenlenmiştir (Yasa md. 23).

Öte yandan norm denetimine başvurabilecek olanlar Anayasa ve Yasa ile sınırlı bir şekilde belirlenmiştir. Vatandaşlar ya da vatandaş birlikleri ile Duma'nın

⁴²¹ JİLİN Aleksandr, (2003), s. 251.

⁴²² AYM Karar: 12 Nisan 1995 No:2-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30242.pdf>

⁴²³ Federalniy Zakon ot 08.10.1999 No: 184 FZ "Ob Obşih Prinsipah Organizatsii Zakonodatel'nih i İspolnitel'nih Organov Gosudarstvennoy Vlasti Subektov Rossiskoy Federatsii" [8 Ekim 1999 tarih ve No:184 FZ sayılı "Rusya Federasyonu'nun Kurucu Birimlerinin Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumuna ilişkin Genel Prensipler" hakkındaki Yasa] <https://rg.ru/1999/10/19/fz-284-dok.html>

bağımsız vekilleri veya Duma Parti Grupları soyut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkına sahip değildir.⁴²⁴

d. Denetimin Şekli

Anayasa Mahkemesi norm denetimini kendiliğinden başlatamaz. Diğer ülkelerdeki genel eğilim doğrultusunda Rusya Federasyonu'nda da norm denetimi soyut norm denetimi ve somut norm denetimi olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Kanaatimce Rusya Federasyonu'nda soyut norm denetiminin “iptal davası” olarak adlandırılması mümkün değildir. Zira, terim konusu aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Anayasa Mahkemesinin soyut ya da somut norm denetimi yolu ile önüne gelen davada yaptığı iş; yalnızca normun anayasaya uygun olup olmadığını belirtmektir. Normun iptalini sağlamak ilgili normu yapan organa bırakılmıştır. Öte yandan ne anayasa ne de AYM hakkındaki FAY'da Anayasa Mahkemesinin görevleri belirtilirken “iptal” den söz edilmekte yalnızca “anayasaya uygunluk denetimi” ifadesi kullanılmaktadır.

aa. Soyut Norm Denetimi

Soyut norm denetimi; Anayasa ve AYM hakkındaki FAY' de belirtilen belli organlar ya da kişiler tarafından yine Anayasa ve FAY'de belirtilen normlar aleyhine anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne açılan dava ile ilgili normun denetlenmesi işlemidir. Soyut norm denetimi düzeltici denetim sisteminde genel itibarıyla norm; yürürlüğe girdikten sonra soyut olarak gerçekleştirilmektedir. Ancak Rusya Federasyonu özelinde uluslararası andlaşmalar bakımından soyut norm denetimi; andlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce yapılmakta olup; önleyici denetim niteliğindedir.

Rusya Federasyonu'nda soyut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilecek olanlar Anayasa'nın 125 ve AYM hakkındaki FAY'nin 84. maddesinde; *Rusya Federasyonu Devlet Başkanı, Federal Konsey ve Devlet Duması, Duma veya Federal Konseyin milletvekillerinin 1/5'i; “Rusya Federasyonu Hükümeti, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, Rusya Federasyonu Yüksek Hakem Mahkemesi ile anayasal kurucu birimlerin yasama ve yürütme organları”* şeklinde sınırlı sayıda düzenlenmiştir. AYM hakkındaki FAY' nin 37. maddesi gereğince anayasaya aykırılık nedeniyle norm denetimine başvuruda bulunanlar; ilgili normların Anayasa'nın hangi

⁴²⁴ EBZEYEV Boris, (1997), s. 153.

maddesi veya maddelerine aykırı olduğunu ve iddialarını gerekçeleriyle birlikte açıklamak zorundadır.

Soyut norm denetimi yolu ile Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkında herhangi bir süre öngörölmüş değildir. Ayrıca AYM hakkındaki FAY'nin 86. maddesinde belirtildiği üzere norm denetimi şekil ve esas bakımından yapılabilmektedir. Tek istisnası 86. maddenin 2. fıkrasında belirtildiği üzere; "Rusya Federasyonu Anayasasının yürürlüğe girmesinden önce yapılan hukuki düzenlemelerin anayasal denetiminin yalnızca normun dayanağı bakımından" yapılacak olmasıdır.

bb. Somut Norm Denetimi

Herhangi bir mahkemede bakılmakta olan bir davada uygulanan ya da uygulanması muhtemel olan bir yasa hükmünün Anayasa'ya aykırı olabileceği iddiası ile mahkeme tarafından Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması halinde Anayasa Mahkemesinin söz konusu yasa normunun Anayasa'ya aykırılığını incelediği denetimdir. Somut norm denetimi yalnız yasalar bakımından mümkündür.

Mahkemelerin başvurusu üzerine yapılan somut norm denetiminde Anayasa Mahkemesi sadece aleyhine denetime başvuru yasa hükmünün anayasaya uygunluğunu değil; aynı zamanda bakılmakta olan davada uygulanabilirliğini de incelemektedir. Ancak denetim sonucu verilen karar genel niteliklidir; yani hem ilgili mahkeme açısından hem de gerçekleşebilecek diğer ilgili tüm durumlar bakımından bağlayıcıdır.⁴²⁵

Somut norm denetimi yoluyla yasaların Anayasa'ya uygunluğunun denetimi Anayasa'ya aykırı normların yürürlükten kaldırılmasına olanak sağlar. Bu çerçevede hem Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkına sahip mahkemelerin hem de denetlenebilecek normların sayısı genişletilmiş olmaktadır. Zira Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'ne soyut norm denetimi yoluyla ancak Yüksek Mahkeme ve Yüksek Hakem Mahkemesi başvurabilmektedir. Bu yolla diğer federal ve yerel düzeydeki diğer tüm mahkemelere de Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapabilme imkânı sağlanmaktadır. Öte yandan soyut norm denetimi veya vatandaşların anayasa şikâyeti yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne götürülemeyen yasalar (örneğin anayasal

⁴²⁵ **MERSİNA** Nadejda, "Rasmotreniye Del o Konstitutsionnosti Zakonov Po Zaproam Sudov" içinde: Konstitutsionniy Sudebniy Protsess (pod. Red. M. S. Salikov) [Anayasal Yargılama Usûlü içinde "Mahkemelerin Başvurusu Üzerine Yasaların Anayasaya Uygunluk Denetimi"], Norma, Moskova 2003, s. 288.

kurucu birimlerin kendi yetki alanına giren yasaları) somut norm denetimi sayesinde anayasaya uygunluk denetiminden geçebilmektedir.

Ancak belirtmek gerekir ki; Anayasa Mahkemesi'ne somut norm denetimi yoluyla başvuru yapabilecek organlar yalnızca “mahkeme” lerdir. Hakem heyetleri, ticari hakemler ya da Denizcilik Tahkim Komisyonu gibi mahkeme benzeri olarak adlandırılan birimlerin Anayasa Mahkemesi'ne somut norm denetimi yoluyla başvuru yapabilmesi mümkün değildir. Bu açıdan mahkeme 2000 yılında verdiği bir kararında Stavropol Bölgesi Ticari Hakem Mahkemesinin Rusya Federasyonu mahkemeler sistemine göre “mahkeme” statüsünde olmadığı gerekçesiyle kabul edilmezlik kararı vermiştir.⁴²⁶ Mahkemeler yargılamanın başından sonuna herhangi aşamasında Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapabilecektir. İlgili mahkemenin tek yargıçtan oluşması ya da heyet halinde çalışıyor olması başvuru açısından sorun teşkil etmemektedir. Heyet halinde çalışan mahkemelerde de heyetten bir yargıcın anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurma olanağı vardır. Başvuru gerekçeli olmak ve davaya ilişkin diğer tüm belgeleri içermek zorundadır.

Somut norm denetimine konu olabilecek yasalar bakımından değerlendirme yapıldığında Rusya Federasyonu'nun mevcut yürürlükte olan tüm yasaları, bir davada uygulanmakta ya da uygulanması muhtemel ise Anayasa'ya uygunluk denetimine tabi olabilmektedir. Bu bakımdan Rusya Federasyonu'nun yürürlükte olan federal yasaları, federal anayasal yasaları ve hatta Sovyetler Birliği döneminde kabul edilmiş ve halen Rusya Federasyonu'nda da yürürlükte olup uygulama kabiliyeti bulunan tüm federal ve bölgesel düzeydeki yasalar denetim kapsamına girmektedir.

Bir mahkemenin bakılmakta olan bir davada uygulayacağı yasa normunun Anayasa'ya aykırılığı konusunda şüpheye düşmesi halinde mahkemenin Anayasa Mahkemesi'ne başvurmasının zorunlu olduğu Anayasa Mahkemesinin, Anayasa'nın 125, 126 ve 127. maddeleri hakkındaki yorum kararında açıkça dile getirilmiştir.⁴²⁷ Bir mahkeme tarafından bu yolla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması halinde, Mahkemenin Anayasa Mahkemesi'ne başvurma kararı alamsından itibaren Anayasa Mahkemesinin karar vermesine kadarki süreçte görülmekte olan dava işlemleri askıya alınır (AYM hakkındaki FAY md. 103). Ancak Anayasa Mahkemesinin bu denetimi hangi süre içerisinde yapacağı ve mahkemenin anayasallık denetimini ne kadar

⁴²⁶ AYM Karar: 13 Nisan 2000 45-O/2000

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33794.pdf>

⁴²⁷ AYM Karar: 16 Haziran 1998 No:19-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41938.pdf>

bekleyeceği konusunda bir hüküm bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi'ne 1995 yılından günümüze değin mahkemeler tarafından toplam 119 başvuruda bulunulmuştur.⁴²⁸

e. Denetimin Kapsamı

AYM hakkındaki FAY'nin 86. maddesi gereğince norm denetiminin kapsamına;

- Düzenlemenin dayanağı,
- Düzenlemenin veya anlaşmanın şekli,
- İmzalanması, içeriği, kabul edilmesi, yayımlanması ve yürürlüğe girmesi,
- Devlet organlarının yasama, yürütme, yargı olarak Rusya Federasyonu Anayasasında belirtilmesi,
- Rusya Federasyonu devlet organları arasında Rusya Federasyonu Anayasası ile bölüştürülen yetkilerin kapsamı,
- Rusya Federasyonu Anayasası ve diğer anlaşmalar ile öngörülen Rusya Federasyonu devlet organları ve Rusya Federasyonu kurucu birimleri devlet organları arasındaki yetki dağılımı girmektedir.

Denetimin kapsamı açısından soyut ya da somut norm denetimi arasında bir fark olmayıp yukarıda da belirtildiği üzere; denetimin tek sınırı 86/2. maddede ifade edildiği gibi; “Rusya Federasyonu Anayasasının yürürlüğe girmesinden önce yapılan hukuki düzenlemelerin anayasal denetimi yalnızca normun dayanağı bakımından” yapılmasıdır.

Denetimi yaparken Mahkeme, başvuruyu incelemeye alıp almaması noktasında her defasında aleyhine başvuruda bulunan norm hakkında gerçekte belirsizlik söz konusu olup olmadığını; anayasal dayanağın asılsız veya keyfî mi olduğunu kontrol edeceğini bir kararında açıkça belirtmiştir.⁴²⁹

⁴²⁸ İstatistik bilgisi için bkz. <http://www.ksrf.ru/ru/Decision/Statistics/Pages/Decision.aspx>.

⁴²⁹ AYM Karar: 28 Aralık 1995 126- O/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31153.pdf>

Yapılan başvuruların ön incelemesi, Mahkeme Sekreteryası ve Mahkeme Başkanı tarafından atanacak yargıçlar tarafından yapılmaktadır (AYM hakkındaki FAY md.40 - 41). Başvurunun Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'nde dava konusu yapılamayacağı açıkça görülmüşse, başvuru şekli olarak mevcut Federal Yasada öngörülen şartları karşılamıyorsa, başvuru yetkili olmayan bir organ veya kişiden geliyorsa, Federal Yasada aksi öngörülmüş durumlar dışında başvuru harcı ödenmemişse ve anayasal hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğine ilişkin başvurularda Federal Anayasal Yasanın 97. maddesi ile öngörülen sürelerle uyulmamışsa; Mahkeme Sekreteryası başvurucuya başvurunun mevcut Federal Yasa'nın gereklerini sağlamadığına ilişkin bildirim yapar (AYM hakkındaki FAY md.40/1). Başvurucu; Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin bu konuda karar vermesini talep edebilir (AYM hakkındaki FAY md. 40/2). Şekli eksikler veya başvuru harcı ödemesi tamamlanmışsa başvuru yeniden Mahkeme'ye başvurma hakkına sahiptir (AYM hakkındaki FAY md. 40/3).

Sekreteryası tarafından yapılan ön incelemenin sonrasında Mahkeme yargıçlarından biri veya birkaçı tarafından başvurunun ilk incelemesi yapılması zorunludur. Düzenlenecek raporun Mahkeme'ye sunulması ile birlikte başvurunun görüşmeye alınıp alınmamasına başvurunun kaydedilmesinden itibaren üç ay içinde karar verilir (AYM hakkındaki FAY md. 41). Acil durumlarda Anayasa Mahkemesi, dava konusu olan normatif düzenlemenin veya Rusya Federasyonu'nun uluslararası andlaşmalarının yürürlüğe girmesinin dava sonuçlanıncaya kadar durdurulması konusunda ilgili organ veya kişilere öneride bulunabilir. Bu karar, teknik anlamda bir “yürürlüğün durdurulması kararı” niteliğinde değildir. Zira Anayasa Mahkemesi doğrudan bu kararı alamamakta; incelenen normatif düzenlemeyle ilgili organa ancak öneride bulunabilmektedir.

f. Maddi Anlamda Kararların İçeriği

Anayasa Mahkemesinin yapmış olduğu norm denetimi sonucunda verebileceği nihai kararlar; AYM hakkındaki FAY'nin 87. maddesinde düzenlenmiştir. AYM hakkındaki FAY' de 28 Aralık 2016 tarihinde yapılan değişiklikten⁴³⁰ önce Mahkeme,

⁴³⁰ Federal'nıy Konstitutsionnıy Zakon ot 28 Dekabrya 2016 g. No11 FKZ “O vinesenii izmenenii Federal'nıy Konstitutsionnıy Zakon “O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii” [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasa'da Değişiklik Yapılmasına İlişkin 28 Aralık 2016 tarih ve No:11 FKZ sayılı Federal Anayasal Yasa] <https://rg.ru/2016/12/30/fkz11-site-dok.html>.

denetlenen normun ya anayasaya uygun olduğu ya da anayasaya uygun olmadığına karar vermekte idi. Söz konusu değışiklik ile 87. maddenin 1. fıkrasına eklenen 1¹ bendi ile maddenin yeni şekli şu şekilde düzenlenmiştir:

(“Rusya Federasyonu devlet organlarının normatif düzenlemeleri ve anlaşmalarına ilişkin anayasal denetimde Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi şu kararlardan birini alır:

1) Normatif düzenlemenin veya anlaşmanın veya onların belirli normlarının Anayasa’ya uygun olduğunu bildirmek,

1¹) Normatif düzenlemenin veya anlaşmanın ya da onların belirli normlarının Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan yoruma göre Anayasa’ya uygun olduğunu bildirmek,

2) Normatif düzenlemenin veya anlaşmanın Anayasa’ya uygun olmadığını bildirmek”).

Anayasa Mahkemesi’ne itiraz yolu ile mahkemeler tarafından yapılan başvuru sonucunda norm denetimine ilişkin nihai kararlar ayrıca AYM hakkındaki FAY’nin 104.maddesinde düzenlenmiştir. Ancak burada da 87. maddeye atıf yapılarak denetim sonucu 87. maddede de yer alan kararlardan birini vereceği belirtilmiştir.

Anayasaya uygun olmadığı bildirilen federal yasa, Rusya Federasyonu Devlet Başkanının, Rusya Federasyonu Hükümetinin düzenleyici işlemleri, anlaşmalar veya bireysel düzenlemeler; kısmen veya tğmüyle Anayasa’ya uygun olmadığı bildirilen bu düzenlemelere dayanılarak yapılan diğer hukuki düzenlemeler veya anlaşmaların yürürlükten kaldırılmasına temel oluşturur (AYM hakkındaki FAY md. 87/2).

Anayasaya uygun olmadığı bildirilen Rusya Federasyonu kurucu birimleri tarafından yapılan hukuki düzenlemeler veya anlaşmalar; diğer kurucu birim organları tarafından yapılan ve anayasaya uygun olmadığı bildirilen hukuki düzenlemelere benzer normlar içeren normatif düzenlemelerin anayasaya aykırı kabul edilmelerine temel oluşturur (AYM hakkındaki FAY md. 87/3).

Uluslararası andlaşmaların Mahkeme tarafından Anayasa’ya uygun olmadığı sonucuna varılmışsa; uluslararası andlaşma iç hukukta uygulama alanı bulamaz,

onaylanması uygun bulunamaz ve yürürlüğe giremez (AYM hakkındaki FAY md. 79/3).

Belirtildiği üzere Anayasa Mahkemesi norm denetimi sonucunda normun yalnızca anayasa ile uyumlu olup olmadığına karar vermekle yetinir. Normu iptal etme yetkisi olmayıp bu yetki normu yapan organa aittir. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin denetlenen hukuki düzenlemenin anayasaya uygun olmadığına dair kararının yayımlamasından itibaren 6 ay içinde bu düzenleme yürürlükten kaldırılmaz veya değiştirilmez; anlaşmalar da benzer şekilde kısmen veya tümüyle yürürlükten kaldırılmaz ise; usulüne uygun şekilde bir federal yasa ile yetkilendirilmiş devlet organları ve görevlileri bu düzenleme veya anlaşmanın anayasaya aykırılığının tanınması amacıyla mahkemeye başvurabilir (AYM hakkındaki FAY md. 87/5).

Federal Anayasal Yasa'nın 87. maddesine göre; Mahkeme norm denetimi sonucunda ilgili normatif düzenlemenin tümü ya da belli bir normunun Anayasa'ya uygun olduğu veya uygun olmadığı yönünde karar vermektedir.⁴³¹ Federal Anayasal Yasa'da yapılan Aralık 2016 tarihli yasa değişikliği ile Mahkeme; *"Normatif düzenlemelerin veya anlaşmaların veya onların belirli hükümlerinin Anayasa'ya Anayasa Mahkemesinin yorumuna göre uygun olduğu"* yönünde de karar verebilecektir. Kuşkusuz bu düzenleme, Anayasa Mahkemesi kararlarının kesinliği ve bağlayıcılığı ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda, Federal Anayasal Yasa'nın 87. maddesine eklenen yeni 6. fıkra ile;

"Devlet organlarının normatif düzenlemeleri veya devlet organları arasındaki anlaşmalar ya da onların belirli normlarının Anayasa'ya Anayasa Mahkemesinin yorumuna göre uygun bulunması, bunların uygulanmasında bunlardan başka herhangi yorumları dışlar ve kararlarda yer alan sonuçlar; bu federal anayasal yasada başkaca hüküm bulunmadığı hallerde; normatif düzenlemeler veya anlaşmaların veya onların belirli normlarının Anayasa'ya uygun bulunmadığı halleri düzenleyen bu federal anayasal yasa ve diğer federal yasa hükümlerine de etki eder"

⁴³¹ Federal Anayasal Yasa'nın 74. maddesi kararların alınmasında gereken koşulları düzenlemiştir. İlk olarak; kararlar Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi tarafından incelenen belgeler temelinde verilmek zorundadır. İkinci olarak; kararlar, incelenen normun lafzı ve ruhu, resmi ve diğer yorumları veya mevcut hukuk uygulamaları ve hukuk düzeninde kapladığı yer bakımından değerlendirilerek verilir. Üçüncü olarak; *postanovleniye* (çözümler) ve *opredeleniye* (açıklayıcı) türündeki kararlar; yalnızca başvuruda gösterilen veya anayasallığı tartışılan yasayla veya yetkili organla ilgili olarak verilir. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi karar alırken dilekçede belirtilen gerekçe argümanlarla bağlı değildir.

denilmek suretiyle bu yeni karar formülünün Anayasa Mahkemesi kararlarının hukuk uygulayıcı organlar tarafından zorunlu olarak dikkate alınmasını sağlamaya yöneldiğini söylemek mümkündür.⁴³² Öte yandan Anayasa Mahkemesi daha önce vermiş olduğu birçok kararında; anayasal denetimden geçen normların hukuki anlamlarını ortaya koyan ve normların Anayasa'ya uygunlukları bakımından denetlerek belirsizliklerin giderildiği Anayasa Mahkemesi kararlarının hukuki gücü nedeniyle, denetimden geçen normların Mahkemenin yorumu dışında bir yorumla uygulanmasının mümkün olmadığına işaret etmiştir.⁴³³

Mahkemenin denetime tabi normatif düzenleme hakkında “Anayasa’ya uygun” veya “Anayasa’ya uygun olmadığı” yönündeki kararı; Anayasa’nın incelenen hükümleriyle sınırlı olmak üzere verilmektedir. Bir başka anlatımla, Mahkeme ilgili normatif düzenlemeyi Anayasa’nın belli hükümleri bakımından denetlemekte ve uygunluk kararı Anayasa’nın tümüne ilişkin olmamaktadır.

Anayasa Mahkemesi kararları Federal Anayasal Yasa’da belirtilen usule göre yayımlanması ile birlikte yürürlüğe girer.⁴³⁴ Özellikle somut norm denetimi sonucunda verilen kararlarda başvuru bakımından kararlar “pozitif” anlam taşımaktadır. Zira denetime konu ilgili normu uygulayacak olan organ; bakmakta olduğu olayı anayasa mahkemesi kararı gereği yeniden incelemek zorundadır. Bu tür mahkeme kararları başvuru açısından kararın alındığı anda yürürlüğe girer. Ancak diğer ilgililer bakımından hangi anda yürürlüğe gireceği tartışmalıdır. Bu hususta Bondar; Anayasa’nın eşitlik ilkesi gereğince hem başvuru hem de diğer ilgililer bakımından

⁴³² Yasa taslağı üzerinde değerlendirmeler için bkz. <http://kremlin.ru/acts/news/53332> [Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı resmi internet sayfası].

⁴³³ AYM Karar: 21 Aralık 2011 No:30-P/2011 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision83184.pdf>

Aynı yönde kararları için bkz.

AYM Karar: 8 Kasım 2012 No:25-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision115419.pdf>

AYM Karar: 11 Kasım 2008 No:556-O-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17597.pdf>

AYM Karar: 16 Temmuz 2009 No:957-O-O/2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision7638.pdf>

AYM Karar: 9 Haziran 2015 No:1294-O-O/2015

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision200833.pdf>

⁴³⁴ Bu nedenle nihâi kararlar; karar oylamasına katılan tüm yargıçların kararı imzalaması ile birlikte derhal anayasa mahkemesi açık oturumunda ilan edilir. Ancak; kararın ilan edilmesi safhası ile kararı gerektiren anayasal denetim işleminin duruşmalarının bitimi aynı zamana karşılık gelmeyebilir. Bu demektir ki; davanın tarafları (ilgililer) kararın resmi yayımından önce karar sonucunu duruşmada öğrenebilmektedir.

kararın alındığı tarihte yürürlüğe girmesinin daha uygun olacağı görüşünü belirtmiştir.⁴³⁵

Federal anayasal yasanın 78. maddesi gereğince Anayasa Mahkemesinin nihai (*postanovleniye – zakluçeniye*) kararları gecikmeksizin Rusya Federasyonu devlet organlarında ve ilgili konularda anayasal kurucu birimlerde resmi olarak yayımlanır. Ayrıca tüm kararlar Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Bülteninde ve gerekli görüldüğü takdirde diğer yerlerde de yayımlanır. Bu resmi yayın organları federal düzeyde; Resmi Gazete, Parlamento Gazetesi ve Rusya Federasyonu Yasama Meclisi'dir. Eğer anayasa mahkemesi kararı; anayasal kurucu birimlerin devlet organlarıyla ilgili ise; bu karar ilgili kurucu birimin devlet organlarının resmi yayın kuruluşları aracılığı ile yayımlanmak zorundadır.⁴³⁶

Kuşkusuz Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi kararlarının yasa da belirtilen usullerin tamamlanması ile birlikte “derhal” yürürlüğe gireceği belirtilmişse de bu ancak yasa da yürürlükle ilgili farklı bir tarih düzenlemesi yapılmamış olmasına bağlıdır. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi bir kararında⁴³⁷ “mahkeme kararının derhal yerine getirilmesi ile mevzuatta boşluk ortaya çıkacaksa ve bu negatif sosyal etki yaratacaksa; Mahkeme; kararın yerine getirilmesini erteleyebileceğini” belirtmiştir.

Belirtmek gerekir ki; Rusya Federasyonu'nda Anayasa Mahkemesi kararlarının derhal yürürlüğe girmesi sonucunda, anayasal denetime konu olmuş ve Anayasa ile uyumlu bulunmamış normlar hükümsüzdür; Anayasa'ya uygun olmadığı tespit edilen henüz yürürlüğe girmemiş uluslararası andlaşmalar yürürlüğe giremez, uygulanamaz. Ancak söz konusu normatif düzenlemeler anayasa mahkemesi kararı ile hükümsüz kılınsa dahi ilgili organlar tarafından yürürlükten kaldırma işlemi yapılmadığı sürece - uygulanamaz nitelikte olmakla birlikte- yürürlükte kalmaktadır. Anayasa Mahkemesi kararı ile hükümsüz kılınan normatif düzenleme hakkında anayasa mahkemesi kararının yürürlüğe girmesinden ilgili organ tarafından yeniden düzenleme yapılincaya kadarki sürede normun düzenlediği konu veya uygulanmasıyla ilgili boşluk doğacağı açıktır. Yeni normatif düzenleme yapılincaya kadar oluşan bu boşluk ise; Yasa'nın 79.

⁴³⁵ BONDAR Nikolay, (2016), s. 168.

⁴³⁶ Kararların yürürlüğe girmesi hususu; 79. maddenin 1. fıkrasında; “...incelenen dava temelinde verilen karar; Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi oturumunda ilanından sonra derhal yürürlüğe girer.” şeklinde düzenlenmiştir. Ancak aynı madde yasanın 47¹ maddesi gereğince duruşmasız olarak yapılan işlemler sonucu verilen kararların ancak 78. maddeye uygun şekilde yayımlanmasıyla yürürlüğe gireceği belirtilmiştir.

⁴³⁷ AYM Karar: 13 Haziran 1996 No:14-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30276.pdf>

maddesinin 4. fıkrasında belirtildiği üzere norm yerine doğrudan Anayasa'nın uygulanması ile giderilecektir. Bu durum, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ve uygulanması ile doğrudan ilişkilidir.

AYM hakkındaki FAY'nin 79. maddesi gereğince Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi kararları kesindir, temyiz edilemez (md. 79/1). Anayasa Mahkemesi kararları doğrudan uygulanabilir kararlardır, başka bir organın onayına ihtiyaç duymaz (md. 79/2). Yine FAY' nin 6. maddesi gereğince Anayasa Mahkemesi kararları; devlet iktidarının tüm temsili organları, yürütme ve yargı organı, yerel yönetimler, kurum ve kuruluşlar, görevliler, vatandaşlar ve onların oluşturdukları birlikler için bağlayıcıdır. Anayasa Mahkemesi kararlarının kesinliği ve bağlayıcılığı Mahkemenin verdiği tüm kararlar için geçerlidir. Bu konuda Yekaterinburg şehri yöneticisinin başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesinin 7 Aralık 2006 tarih ve 542-O sayılı kararının (karar türü opredeleniye) nihai karar türlerinden “açıklayıcı” nitelikte olan bu kararın tüm hukuk uygulayıcı organlar açısından bağlayıcı olup olmadığının açıklanması amacıyla tavrı talep edilmiştir. Mahkeme Federal Anayasal Yasa'nın 6. maddesi hükmüne dayanarak “*Anayasa Mahkemesinin tüm kararlarının tüm Rusya genelinde yasama, yürütme ve yargı organları, yerel yönetimler, tüzel kişi ve kurumlar ve vatandaşlar açısından bağlayıcı olduğu*” nu vurgulamıştır.⁴³⁸

Kararın kesinliği; o karara karşı kanun yollarına başvurulamaması demektir. Ayrıca kararların kesinliği “kesin hüküm” teşkil etmesi anlamına gelip o konuda aynı taraflarca aynı sebebe dayanarak yeni bir dava açılması söz konusu olmamaktadır. Bu durum Anayasa Mahkemesinin 2002 tarihli bir kararında⁴³⁹ “...*Anayasa Mahkemesi, Anayasa'da doğrudan belirtildiği üzere; anayasaya uygunluk konusundaki uyuşmazlıkları bir yargı organı olarak kesin olarak hükme bağlama yetkisine sahiptir*” şeklinde ifade edilmiştir.

Kararların kesinliğinin bir göstergesi; kararların aşılmaıdır. Federal Anayasal Yasanın 79. maddesi 2. fıkrasında “*Bir normun Anayasa'ya aykırılığına dair Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi kararlarının hukuki gücü yeni bir yasal düzenleme yapılarak ortadan kaldırılamaz.*” demek suretiyle bu aşılmaı pekiştirilmiştir. Bir başka deyişle; Anayasa Mahkemesinin anayasaya uygun olmadığını belirttiği bir norm yasama organı tarafından yeniden aynı şekilde düzenlenemeyecektir.

⁴³⁸ AYM Karar: 1 Kasım 2007 No:827-O/2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16896.pdf>

⁴³⁹ AYM Karar: 4 Nisan 2002 No: 8-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30339.pdf>

Ancak Anayasa Mahkemesi 1996 tarihli bir kararında⁴⁴⁰ yasama organının bazı yasalarının bu “aşılmazlığın” ihlali anlamına gelmediğinin altını çizmiştir. Ceza Yargılaması Usul Yasasının 371/5, 374, 384/4. maddelerinin anayasaya uygunluk denetiminin yapıldığı kararda Mahkeme; vatandaşların mahkemelerin yargılama hatalarından kaynaklanan zararlar nedeniyle haklarının korunması amacıyla; yasama organının usul yasaları hakkında tazminat içeren düzenlemeler yapmasını Anayasa Mahkemesinin anayasaya uygun olmayan normlar hakkında verdiği kararlarının yeniden bir yasayla aşılamayacağı ilkesinin ihlal edildiği anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir.

Federal Anayasal Yasa’da Aralık 2016 tarihinde yapılan değişiklikle 79. maddenin 5. fıkrasının yeni şeklinde Mahkeme kararının bağlayıcılığının yanında Mahkemenin yorumunun da bağlayıcılığı kesinleştirilmiştir. Fıkranın eski şeklinde Anayasa Mahkemesinin norm denetimi veya anayasa şikâyeti sonucu vermiş olduğu anayasaya uygunluk denetimi kararlarının hukuki uygulama gücü bulmadan diğer hukuk uygulayıcı organlar tarafından “dikkate alınabileceği” düzenlenmiştir. 5. fıkranın yeni şekli ise şöyledir:

(“Bir normatif düzenleme veya onun belli bir normunun Anayasa’ya uygun bulunmadığına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararı veya bir normatif düzenleme veya onun belli bir normunun Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan yoruma göre Anayasa’ya uygun bulunduğuna ilişkin Anayasa Mahkemesi kararı yürürlüğe girdikten sonra; bu normatif düzenlemenin ya da onun Anayasa Mahkemesi kararı ile Anayasa’ya uygun bulunmayan kısmının uygulanmasına veya herhangi bir şekilde gerçekleştirilmesine izin verilmez. Yani sıra herhangi şekilde normatif düzenleme veya onun belli bir normunun Anayasa Mahkemesi kararındaki yorumundan uzaklaşacak yorumun gerçekleşmesine de izin verilmez. Genel mahkeme yargıçları, tahkim mahkemesi yargıçları Anayasa Mahkemesi kararı yürürlüğe girdikten sonra baktıkları davalarda (Anayasa mahkemesi kararı yürürlüğe girmeden önce işlem tesis edilen davalar da dahil olmak üzere); Anayasa Mahkemesi kararı ile Anayasa’ya uygun bulunmayan normatif düzenleme veya onun belli normları ile hüküm verme veya normatif düzenleme ya da onun belli bir normunun Anayasa Mahkemesi kararındaki yorumundan uzaklaşacak şekilde yorumlanarak uygulanması hakkına sahip değildir”)

⁴⁴⁰ AYM Karar: 2 Şubat 1996 No:4-P/1996

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30283.pdf>

Anayasa Mahkemesi kararlarının kesinliğinin bir diğer göstergesi; kararların yeniden gözden geçirilemeyeceği; şikâyetle konu edilemeyeceğidir. Bu noktada vatandaş Margarita Dudnik’in hakkında verilmiş bir genel mahkeme kararının yargısal korunma hakkına ilişkin anayasal hak ve özgürlüğünü ihlal ettiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne anayasa şikâyeti yoluyla başvurusu sonucu, 8 Ekim 1998 tarihinde Mahkemece, Anayasa Mahkemesinin genel mahkemelerin görev ve yetkisine giren konularda karar veremeyeceği gerekçesiyle red kararı verilmiştir. Bu anayasa mahkemesi kararı aleyhine Dudnik yeniden anayasa şikâyeti yoluna başvurmuş; mahkemenin bu kez 13 Ocak 2000 tarihli kararıyla Anayasa Mahkemesi kararlarının kesinliğine dayanılarak başvurusu reddedilmiştir.⁴⁴¹

Kuşkusuz Anayasa Mahkemesi kararlarının kesin ve bağlayıcı olduğu hem Federal Anayasal Yasa hem de Mahkemenin kendi kararları doğrultusunda belirtilmişse de Rusya Federasyonu özelinde, Anayasa Mahkemesinin norm denetimi sonucunda denetime konu olan normun anayasaya uygun olmadığına yönelik kararı; incelenen normun hukuki gücünü yitirmesi sonucunu doğursa bile normun yürürlükten kaldırılmasının yasama organı tarafından yapılması gerekliliği; mahkeme kararının kesinliği ve bağlayıcılığı noktasında tartışma yaratmıştır. Nersesyants; Anayasa Mahkemesinin bir yasanın ya da normun Anayasa’ya uygun olmadığını tespit etmesi halinde yalnız tespit kararı verebileceği; normu iptal kararı veremeyeceğini belirtmektedir.⁴⁴² Buna karşın öğretide Vitruk; bir yasanın ya da normun anayasaya uygun olmadığına dair Anayasa Mahkemesi kararının kesin ve herkesi bağlayıcı olması nedeniyle kararın genel uygulama kabiliyeti olan (*erga omnes* etkili) özel bir hukuki norm gibi kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴³ Bondar; bir yasanın ya da normun Anayasa’ya uygun olmadığına dair Anayasa Mahkemesi kararında normun yürürlükten kaldırıldığının belirtilmesinin isabetli olacağı görüşünü belirtmiş ancak bu görüşüne hemen yürürlükten kalkması toplumsal açıdan negatif etki doğuracak normlar bakımından istisna getirmiştir. Bu halde ise Mahkemenin kararda yasama organını ilgili

⁴⁴¹ AYM Karar: 13 Ocak 2000 No:6-O/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32211.pdf>

⁴⁴² **NERSESYANETS** Vladik, “Sud Ne Zakonodatelstvuet i Ne Upravlyayet, a Primenyayet Pravo (O Pravoprimenitelnoy Prirode Sudebnih Aktov)” [Mahkeme Yasa Yapmaz ve Yönetmez Ama Hukuku Değiştirir (Mahkeme İşlemlerinin Uygulamadaki Doğası Hakkında) Sudebnaya Praktika Kak Istochnik Prava, Moskova 1997, s. 21-38.; **NERSESYANETS** Vladik, “U Rossiskih Sudov N’et Pravotvorcheskih Polnomoçii” [“Rusya Mahkemeleri Yasama Yetkisine Sahip Değildir”] Sudebnaya Praktika Kak Istochnik Prava, Moskova 2000, s. 107-112.

⁴⁴³ **VİTRUK** Nikolay V., (2001), s. 108.

düzenleme yapmakla yetkili olup olmadığını gösterebileceğini dile getirmiştir.⁴⁴⁴ Anayasa Mahkemesinin de vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasıyla doğrudan ilgili konulara ilişkin kararlarında bu formülü uyguladığı görülmektedir.⁴⁴⁵ Anayasa Mahkemesi ise bir kararında, bir normun hukuki gücünü yitirmesinin, Anayasa Mahkemesi tarafından normun Anayasa'ya aykırı olduğuna karar verilmesi veya yasama organı tarafından yürürlükten kaldırılması halinde olabileceğini belirtmiştir.⁴⁴⁶

2. Anayasa Şikâyeti

a. Genel Olarak

Anayasa şikâyeti; anayasa yargısının temel işlevi olan hak ve özgürlükleri korumada soyut ve somut norm denetiminin etkisiz kaldığı noktada Anayasa Mahkemesini harekete geçiren hukuki mekanizmadır. Vatandaşlara ya da ilgililere sunulan bu olanak ile anayasal hak ve özgürlükleri ihlal edilen bireylerin hak ve özgürlüklerinin tam güvence altına alınması hedeflenmektedir.⁴⁴⁷ Bu amaçla Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğine ilişkin şikâyetlerini Anayasa ve Federal Anayasal Yasa'da belirtildiği şekilde inceler. Mahkemenin bu görevi; Anayasa'nın 125/4. maddesinde;

“Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi; vatandaşların anayasal hak ve özgürlüklerinin ihlaline ilişkin şikâyetler ve mahkemelerin başvurusu üzerine somut davada uygulanan veya uygulanması muhtemel yasanın Anayasa'ya uygunluğunu federal yasa ile öngörülmüş şekilde denetler”

şeklinde ifade edilmiştir. Anayasa şikâyetinin içeriği ve usûlü ise AYM hakkındaki FAY'nin 96.maddesinde;

⁴⁴⁴ **BONDAR** Nikolay, (2016), s. 166. Ayrıca Nikolay Bondar'ın görüşü doğrultusunda Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz. AYM 6 Nisan 2004 tarih ve 7-P No'lu kararı

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30327.pdf>

⁴⁴⁵ AYM Karar: 22 Ocak 2002 No:2-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30392.pdf>

AYM Karar: 8 Kasım 2012 No:25-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision115419.pdf>

AYM Karar: 7 Haziran 2011 No:841-O/2011 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision67740.pdf>

AYM Karar: 24 Aralık 2013 No:2099-O/2013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision151084.pdf>

⁴⁴⁶ AYM Karar:11 Nisan 2000 No:6-P/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30388.pdf>

⁴⁴⁷ **NARUTTO** Svetlana V., Obraşeniye Grajdán vı Konstitutsionnyy Sud Rossiskoy Federatsii [Vatandaşların Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'ne Başvurusu], Moskova 2011, s. 36.

“Bir davada uygulanmakta olan veya uygulanması muhtemel bir yasa nedeniyle anayasal hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğine dair bireysel veya kolektif şikâyetleri nedeniyle Anayasa Mahkemesi’ne başvurma hakkı; vatandaşlara, vatandaşların oluşturdukları birliklere ve federal yasalarda gösterilen diğer yetkili organ ve kişilere aittir”

denilmek suretiyle düzenlenmiştir. Bu şekliyle 1991 tarihli yasadan farklı olarak Anayasa Mahkemesi’ne; hem ilgililerin hak ve özgürlüklerinin ihlalini tespit etme hem de anayasa şikâyeti yoluyla önüne gelen normun Anayasa’ya uygunluğunu denetleme yetkisine sahip olmuştur. 1991 tarihli Federal Anayasal Yasa döneminde ise; hak ihlaline sebebiyet veren normun Anayasa’ya uygun olmadığını ifade edememekte; yalnızca hak ihlalini tespit ederek ilgili organları ikaz etmekle yetinmekteydi.

b. Hak Özneleri

Federal Anayasal Yasanın 96. maddesi anayasa şikâyetine başvuru ölçütlerini içermektedir. Buna göre; anayasal hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği gerekçesiyle vatandaşlar, vatandaş birlikleri ve federal yasalarda öngörölmüş yetkili kişi ve organlar Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilmektedir. Anayasa şikâyeti bireysel veya kolektif olarak yapılabilmektedir.

Buna göre; başvuru yapabilecek ilk grup vatandaşlardır. Federal Anayasal Yasa’da yer alan “vatandaşlar” (*grajdane*) ibaresinin yalnızca Rusya Federasyonu vatandaşları ile sınırlı olup olmadığı önem taşımaktadır. Anayasa şikâyeti bakımından söz konusu yasa hükmündeki “vatandaşlar” ifadesini yabancıları ve vatandaşlığı olmayan kimseleri de içerecek şekilde geniş anlamda ele almak mümkündür. Zira Anayasa’nın 62. maddesinin 3. fıkrasının “*yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kişiler Rusya Federasyonunun federal kanunu veya uluslararası antlaşmasıyla belirlenmiş durumlar dışında Rusya Federasyonu vatandaşlarıyla eşit haklardan yararlanır ve eşit ödevler taşır*” hükmü uyarınca yabancıların ve vatandaşlığı olmayanların bu mekanizmadan yararlanma olanağı bulunmaktadır. Anayasa’nın açık ifadesinden de anlaşıldığı üzere yabancıları ve vatandaşlığı olmayanları Rusya Federasyonu vatandaşları ile eşit haklar kullanmaktan alıkoyan bir uluslararası andlaşma ya da federal yasa bulunmadığı sürece bu haklar yabancılara ve vatansızlara da tanınmaktadır. Anayasa şikâyeti bakımından da AYM hakkındaki FAY’ de açık bir yasaklayıcı hüküm bulunmamaktadır. Öte yandan Anayasa Mahkemesi her hangi bir vatandaşlığa sahip

olmayan Yahya Daştı Gafur'un anayasa şikayeti yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkıyla ilgili verdiği bir kararında; anayasal hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği gerekçesiyle anayasa şikayeti yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkının; yalnız anayasal hak ve özgürlükleri ihlal edildiği iddiasında olan vatandaşlara değil; Anayasa'nın 46, 17/2, 62/3 ve 125/4. maddeleri gereğince aynı zamanda vatandaş birlikleri, yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimseleri de kapsayacak şekilde "herkes"e ait olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, Anayasa'nın "herkes" in hak ve özgürlüklerinin yargısal korunmasına işaret eden 46. maddesinin, yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimseleri de kapsayan güvence hükmü olduğuna işaret etmiştir.⁴⁴⁸

Başvuru yapabilecek ikinci grup vatandaş birlikleridir. Örgütlenme özgürlüğü uluslararası hukukta ve Rusya Federasyonu'nun ulusal hukukunda bireylerin devredilmez haklarından biri olarak yer bulmaktadır. Bireylerin maddi ve manevi menfaatlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla bir araya gelmelerini sağlayan oluşumlarda devlet, birey hak ve özgürlüklerinin korunmasının güvencesi niteliğindedir. Bu düzenleme Rusya Federasyonu Anayasası'nın 30. maddesinde "*Herkes kendi çıkarlarını korumak için sendikalar oluşturma hakkı dâhil örgütlenme hakkına sahiptir. Toplumsal birliklerin faaliyet özgürlüğü güvence altına alınır. Hiç kimse her hangi bir birliğe girmeye ve orada bulunmaya zorlanamaz*" hükmüyle yer bulmaktadır.

Öte yandan Toplumsal Birlikler Yasası, Siyasal Partiler Yasası, Sendikalar ve Onların Yetkileri Yasası, Ticari Olmayan Kuruluşlar Yasası, Din ve Vicdan Özgürlüğü Birlikleri Yasası, Bahçe ve Yazlıklar Üzerine Vatandaşların Kar Amacı Gütmeyen Birlikleri Yasası gibi federal yasa düzeyinde düzenlemelerde de yer almaktadır.

Genel anlamda Toplumsal Birlikler Yasası, vatandaşların kuracakları birliklerin türleri, toplumsal ilişki, kuruluş ve tasfiyelerinin nasıl olacağına dair hükümleri içermektedir. Ancak öğretide vatandaş birlikleri kavramının yalnızca mevzuatta belirtilenlerle sınırlı olmayıp vatandaşların dinî, meslekî, siyasî, kültürel ya da ticarî amaçlarla bilgi, emek ya da kâr bölüşümünü hedefleyen öz-örgütlenme biçimini de içerdiğine işaret edilmektedir.⁴⁴⁹ Bu çerçevede sendikalar, mesleki birlikler

⁴⁴⁸ AYM Karar: 17 Şubat 1998 6-P/1998

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>

⁴⁴⁹ LUÇİN Viktor, Jalobıy Grajdan vı Konstitutsionny Sud" [Anayasa Mahkemesine Anayasa Şikayeti] Gosudarstvo i Pravo, 1999, No: 11, s. 107-108; KOJEVNİKOV Aleksandr, "Konstitutsionnoe Pravo Na Obyedinenie Nujdaetsya vı Mnogosmislovom Zakonodatelnom Zakreplenii" Konstitutsionnoe i Munitsipalnoe Pravo ["Anayasal Örgütlenme Hakkının Yasama Konsolidasyonundaki Semantik İhtiyacı" Anayasa ve Belediye Hukuku], 2007, No: 3, s. 18-20.

ve hatta devlet örgütlenmesi dışında kalan eğitim kurumları da vatandaş birlikleri sayılmaktadır.⁴⁵⁰ Anayasa Mahkemesi 1996 tarihli bir kararında⁴⁵¹ sendikaları vatandaş birlikleri içinde kabul ederek ve 2002 tarihli bir kararında⁴⁵² da belediyelerin; yer yönünden vatandaşların menfaatlerinin ortaya konduğu vatandaş birlikleri niteliğinde kabul edilmesi gerektiğine ve anayasal hak ve özgürlüklerinin yargısal korunmasından istisna tutulamayacağına işaret ederek vatandaş birlikleri kavramını geniş anlamda yorumlamıştır. Ayrıca Mahkeme; 1996 tarihli bir başka kararında⁴⁵³ da anonim ve limited şirketler ile adi ortaklıklar ve de kooperatifleri anayasada belirtilen hak ve özgürlükler doğrultusunda belli bir amaç üzerine vatandaşlar tarafından kurulan ve tüzel kişiliği bulunan vatandaş birlikleri olarak kabul etmiştir. “Hristiyanlığa Övgü Kilisesi (*Hristiyanskaya Tserkov Proslavleniya*)”⁴⁵⁴ ve “Bağımsız Rus Bölge İsa Topluluğu (*Nizavisimiy Rossiski Region Obşestvo İsusı*)”⁴⁵⁵ davalarında Mahkeme; “Din ve Vicdan Özgürlüğü Birlikleri Yasası” gereğince kurulan dini organizasyonların vatandaş birlikleri olarak tüzel kişiliği haiz oldukları; Anayasa’da yer alan haklarını kullandıkları ve bu sebeple yasa önünde eşitlikten tüm dinî birliklerin eşit olarak yararlanacağı sonucuna varmıştır.

Devlet organları ve yerel yönetimlerin (*Mestnoe Samoupravlenie*)⁴⁵⁶ toplumsal birlik kurmaları mümkün olmayıp bu düşünce; devletin ve toplumsal birliklerin karşılıklı ilişkide olduğu; bu ilişkinin birbirinin görev ve yetkilerini etkilememe – engellememe temeli üzerine kurulu olduğu fikrinden kaynaklanmaktadır.⁴⁵⁷ Bu bakımdan Mahkeme 1998 tarihli bir kararında⁴⁵⁸ “Otomobil Test ve Hata Tespiti Bilimsel Araştırma Merkezi”nin vergi yasasıyla ilgili anayasa şikâyetinde söz konusu kuruluşun bir anonim şirketten farklı olarak devlet girişimi niteliğinde olduğu ve devlet

⁴⁵⁰ KUTAFİN Oleg E., (2011), s. 290.

⁴⁵¹ AYM Karar: 17 Mayıs 1996 No:5-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30383.pdf>

⁴⁵² AYM Karar: 22 Nisan 2002 No:7-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30389.pdf>

⁴⁵³ AYM Karar: 24 Ekim 1996 No:17-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41907.pdf>

⁴⁵⁴ AYM Karar: 23 Kasım 1999 No:16-P/1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30316.pdf>

⁴⁵⁵ AYM Karar: 13 Nisan 2000 No:46-O/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32102.pdf>

⁴⁵⁶ Mestnoe Samoupravlenie; yerel halkın o yöredeki sorunlar hakkında sorumluluklar üstlenerek bağımsız karar alabilmelerini, yöre sakinlerinin menfaatleri gözetilerek belediye mülkiyetinin yönetilmesini sağlayan vatandaşların faaliyet ve kurumları sistemidir. Anayasa’nın 12. maddesine göre yerel yönetim organları devlet egemenlik organlarına dahil değildir. Yerel yönetimler, seçilmiş organlardan ve diğer görevlilerden oluşmaktadır. Görev ve işlevleri hakkında Anayasa ve federal yasalarda düzenlemeler mevcuttur. Bkz. **SMOLENSKİİ** Mihail, (2015), s. 383-387.

⁴⁵⁷ **SMOLENSKİİ** Mihail, (2015), s. 160.

⁴⁵⁸ AYM Karar: 12 Ekim 1998 No:24-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30349.pdf>

idaresinin bir parçası sayılması nedeniyle vatandaş birliği kabul edilemeyeceği sonucuna ulaşmıştır. Benzer yöndeki bir kararı⁴⁵⁹da Omsk Bölgesi Şehir Konseyi'nin vatandaşların seçme hakkının ihlal edildiğine ilişkin mahkemeye yaptığı anayasa şikayeti hakkında olup; mahkeme başvurusunun yerel yönetim organı olduğu (anayasal kurucu birim organı) yerel yönetimler ile vatandaş birlikleri arasında hakkın taşıyıcısının devlet otoritesinden bağımsız olması bakımından fark olduğu bu sebeple anayasa şikayetine başvuramayacağı yönünde karar vermiştir.

Vatandaş birlikleri, anayasa şikâyeti yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne hem vatandaşların ihlal edilen temel hakları bakımından hem de birliğin faaliyetleri nedeniyle ihlal edilen birlik hakları bakımından başvuru yapabilmektedir.

Son olarak Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapabilecekler arasında AYM hakkındaki FAY; organ ve kişilerden söz etmektedir. Kuşkusuz böyle bir yetkilendirme yasalarla yapılacaktır. Böyle bir yetkilendirme 1995 tarihli Rusya Federasyonu Prokurator'u Hakkındaki Yasanın 35. maddesinde Rusya Federasyonu Genel Prokurator'u ve 1997 tarihli Rusya Federasyonu'nun İnsan Hakları Komiserliği Yasası'nın 29. maddesinde İnsan Hakları Komiseri için yapılmıştır. Bu tür yetkilendirmede amaç özellikle çocuk hakları, azınlık hakları bakımından bu kategorideki bireylerin anayasal haklarının anayasal yargı organı nezdinde korunmasının sağlanmasıdır.⁴⁶⁰

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvurunun incelemeye alınması her şeyden önce talebin yasal şartları taşımasına bağlıdır. Bireysel başvuru, başvuru tarafından kollektif başvuru ise, başvuru yapanların tümü veya yetkili temsilcileri tarafından imzalanması gerekmektedir. Öte yandan kollektif başvurunun yapılabilmesi ancak başvuru yapanlardan her birinin o konuda bireysel olarak başvurabilme hakkına sahip olması halinde mümkündür. Aksi halde kollektif başvuru kabul edilmemektedir. Anayasa Mahkemesi 1996 tarihli bir kararında⁴⁶¹ aynı bölgede yaşayan bir grup vatandaşın yerel yönetim organlarını seçme haklarının ihlal edildiğine ilişkin olarak vatandaş S.B Kryukova' nın grup adına yaptığı başvurusunu bireysel nitelikte kabul etmiş yalnızca vatandaşın başvurusu olarak ele almıştır. Bu dava ışığında Anayasa Mahkemesi tek bir vatandaşın aynı bölgede yaşıyor olan diğer vatandaşların da

⁴⁵⁹ AYM Karar: 19 Mart 1997 No:20-O/1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32410.pdf>

⁴⁶⁰ VİTRUK Nikolay. V., (2001), s. 238.

⁴⁶¹ AYM Karar: 24 Ocak 1997 No:1-P/1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41924.pdf>

menfaatlerini ilgilendiren bir ihlalde tek başına ve ancak grup adına yapmış olduğu başvuruyu kollektif başvuru olarak nitelendirmemiş; kollektif başvuru açısından kabul edilmezlik kararı vermiştir. Buradan hareketle Rusya Federasyonu anayasa yargısında anayasa şikâyetinin *actio popularis* (halkın şikâyeti) şeklinde olmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

c. Denetimin Kapsamı ve Maddi Anlamda Kararların İçeriği

Anayasal hak ve özgürlükleri ihlal eden bir yasa hakkındaki anayasa şikâyetinin mahkemece ele alınabilmesi ancak AYM hakkındaki FAY'nin 97. maddesinde belirtilen şu koşulları taşıması halinde mümkündür:

- Yasanın vatandaşın anayasal hak ve özgürlüklerini ihlal ediyor olması;
- Bu yasanın bir mahkemede veya ilgili bir organ tarafından uygulanıyor olması;
- Yasanın uygulanmakta veya uygulanması muhtemel olması.

Anayasa şikâyetine konu olabilecek tek düzenleme yasalaradır. “Yasa” teriminin dar anlamda ele alındığı; diğer deyişle sadece yasama sürecine uygun olarak çıkarılan düzenlemeleri kapsadığı; bunun dışında kalan diğer düzenlemelerin (Başkanlık kararnameleri ya da Hükümet kararları) anayasa şikâyetinin konusu yapılamayacağı anlaşılmaktadır.⁴⁶² Ancak, Anayasa Mahkemesinin 2001 tarihli bir kararında bu kurala istisna getirdiği görülmektedir.⁴⁶³ Söz konusu kararda Mahkeme; Duma'nın “Af Kararları”nın kendine özgü normatif hukuki düzenleme olduğu; diğer Duma kararlarından doğası gereği ayrıldığı; maddi hukuki içeriğinin yasa ile eşdeğer olduğu ve ayrıca hak ve özgürlüklerin yargısal yollarla korunması gereğine işaret eden Anayasa'nın 46. maddesi gereği af kararlarının anayasal denetime uygun olmadığına ifade edilemeyeceği sonucuna ulaşmıştır.

Öte yandan 1993 Anayasası öncesi çıkarılan normatif düzenlemelerin de maddi içerik bakımından norm denetimine tabi olduğu dikkate alındığında anayasa şikâyetine de konu olabileceği açıktır. Benzer durum federal anayasal yasalar için de söz konusudur. Anayasa'da ve FAY'de “federal anayasal yasaların” anayasa şikâyetine konu olup olmayacağı açıkça belirtilmiş değildir. Söz konusu normların; Anayasa'nın

⁴⁶² SMOLENSKIĞ Mihail, (2015), s. 280.

⁴⁶³ AYM Karar: 5 Temmuz 2001 No: 11-P/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30397.pdf>

diğer normları ile sistematik bütünlük taşıyacağı varsayımından hareketle özellikle Anayasa’da “federal yasa” terimine yer verilen hükümlerdeki (AY md. 4/2, 15/1,3,4, 18, 71/1, 72/1, 90/2, 115/3, 120/1) “federal yasa” teriminin geniş yorumlanarak “federal anayasal yasaları” da içerdiği sonucuna varmak mümkündür. Bu bağlamda federal anayasal yasaların da anayasa şikâyetine konu olabileceği söylenebilir.⁴⁶⁴

Anayasa şikâyetine konu olan yasalar veya ilgili normları yalnızca anayasal hak ve özgürlükleri ihlal edip etmemesi bakımından denetime tabidir. Anayasa Mahkemesi diğer mahkemelerin incelemesi gereken hususlarda anayasa şikâyeti yolu ile yerindelik denetimi yapamaz.

Şikâyeteye konu yasa ile ihlal edildiği öne sürülen anayasal hak ve özgürlükler; yalnız Anayasa’da yer alanlar değil; aynı zamanda Anayasa’nın 15/4. maddesi gereğince Rusya hukuk sisteminin parçası sayılan uluslararası hukukun kaynaklarında yer alan hak ve özgürlüklerdir. Öte yandan yasanın hak ve özgürlükleri ihlal ettiği iddiasının mutlaka başvuru tarafından belirtilmiş olması gerekmektedir. Eğer başvuru başvurusunda, anayasal hak ve özgürlüklerini ihlal ettiğini ortaya koyamıyorsa; bu başvurusu Anayasa Mahkemesi tarafından dikkate alınmamaktadır. Örneğin; Anayasa Mahkemesi; Merkezi Devlet Sınavı’nın anayasaya uygunluğunun incelenmesinin anayasa şikâyeti yoluyla talep edildiği bir davada, başvuru devletin sınavının insan onurunun korunması hakkını ihlal ettiğine ilişkin iddiasını makul gerekçe ile ortaya koyamadığından bahisle başvuruyu reddetmiştir.⁴⁶⁵

Yasa ile hak ve özgürlüklerin ihlali; hak ve özgürlüklerin hukuka aykırı sınırlandırılması, hak ve özgürlüğün kullanılmasına engel getirilmesi veya hak ve özgürlükten yoksun bırakılması şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Anayasa Mahkemesi; Ceza Muhakemesi Yasası’nın fiziki delillere ilişkin normunun mülkiyet hakkını ihlal ettiğinden bahisle yapılan başvuruda; başvuru muhafazası ya da nakliyesi pahalı maliyetli olan ticari ürünlerinin tamamının ceza yargılamasında delil olarak alıkonulmasının mülkiyet hakkından yoksunluğa neden olduğu gerekçesiyle söz konusu normun anayasaya uygun olmadığı ve hak ihlaline neden olduğu sonucuna varmıştır.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ **BONDAR** Nikolay S., Vlast i Svoboda Na Vesah Konstitutsionnogo Pravosuğiya: Zaşıta Prav Çeloveka Konstitutsionnım Sudom Rossiskoy Federatsii [İktidar ve Özgürlük Dengesinde Anayasal Muhakeme: İnsan Haklarının Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Tarafından Korunması], Moskova 2005, s. 72.

⁴⁶⁵ AYM Karar:16 Aralık 2008 No:1088-O/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision18131.pdf>

⁴⁶⁶ AYM Karar: 16 Temmuz 2008 No:9-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi hak ve özgürlük ihlallerinin bazı durumlarda yasada yer alan tanımlamalardan da kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Mahkeme 2008 tarihli bir kararında⁴⁶⁷, kır evleri (*daça*) hakkındaki federal yasada yapılan, meyve - sebze ekmek ve ikamet kaydı olmaksızın konut inşaatı yapmak şeklindeki “bahçe arsası” tanımlamasının, vatandaşların ikamet ya da oturma adresi olarak kayıt edilip edilemeyeceği noktasındaki belirsizliğin mülkiyet hakkının ihlali anlamına geldiği, bu tür arsaların da ikamet kaydı ile ya da kayıt olmaksızın inşaat yapılabilecek mülkiyetten sayılması gerektiğini belirtmiştir.

Şikâyeteye konu yasa bir mahkemede veya ilgili organda uygulanıyor ya da uygulanması muhtemel olmalıdır. Bu bakımdan mahkeme veya organdaki işin başlangıcında olunması anayasa şikâyetine başvuru bakımından sınırlayıcı değildir. Hak ihlâlüne uğrayan ilgili, işlemin ya da davanın tamamlanmasını beklemeksizin anayasa şikâyetine başvurabilmektedir. Ayrıca anayasal hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğine ilişkin şikâyet; mahkemede sonuçlandırılmış bir davada uygulanmış olan yasa hakkında ise; mahkemenin sonuçlanmasından itibaren en geç 1 yıl içinde şikâyet yoluna başvurulmuş olunmalıdır (AYM hakkındaki FAY md. 97/2).

Bununla birlikte Kryajkov ve Lazarev yukarıda sayılan şartlara ek olarak anayasa şikâyetinin ele alınmasında bir takım ölçütler daha öngörmektedir. İlk olarak; anayasa şikâyetine konu yasanın yalnızca davada uygulanan normunun şikâyet konusu yapılması gereklidir. İkincisi; ihlal edildiği öne sürülen hakkın mutlaka Anayasa’da düzenlenmiş olması gereklidir. Üçüncüsü; ihlal edildiği öne sürülen hakka ilişkin olarak yasal mevzuatta düzenleme yoksa (örneğin fiilî evlilikler) ve Anayasa’da böyle bir kavrama yer verilmemişse o hakkın korunmasına ilişkin şikâyetin dayanaksız kalmasıdır. Dördüncü ve son olarak; şikâyet; hak ve özgürlükleri ihlal ettiği öne sürülen yasanın anayasa değil de bir başka yasaya uygunluğuna ilişkin olmamalıdır.⁴⁶⁸

Sayılan bu ölçütlerin anayasa şikâyetine başvuruyu ya da başvurulabilecek hak kapsamını kısıtlayabileceğini söylemek mümkündür. Zira anayasa şikâyetini düzenleyen normların içeriği “anayasal hak ve özgürlüklerin” ihlalinden söz etmektedir.

⁴⁶⁷ AYM Karar: 14 Nisan 2008 No: 7-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19723.pdf>

Aynı yönde karar için bkz.

AYM Karar: 16 Haziran 2009 No:9-P/2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision29317.pdf>

⁴⁶⁸ **KRYAJKOV** Vladimir – **LAZAREV** Leonid; Konstitutsionnaya Yustitsiya vı Rossiskoy Federatsii, [Rusya Federasyonu’nda Anayasa Yargısı], Moskova 1998, s. 293-294.

Bu düzenlemeyi “anayasadaki hak ve özgürlükler” olarak anlamlandırmak koruma kapsamına girebilecek hak ve özgürlüklerin alanını daraltmak demektir. Öte yandan Anayasa’nın 17. maddesinin 1 ve 2. fıkralarındaki “*Rusya Federasyonunda, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları doğrultusunda ve bu Anayasaya uygun olarak, insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri tanınır ve güvence altına alınır. İnsanın temel hak ve özgürlükleri devredilmez, vazgeçilmez ve herkese doğuştan aittir*” şeklindeki düzenlemeye dayanılarak uluslararası hukuka doğrudan yapılan atıfla anayasada düzenlenmeyen ancak uluslararası hukukun tanıdığı hak ve özgürlükleri Anayasa Mahkemesinin korumakla yükümlü olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bununla birlikte ihlal edildiği öne sürülen hakkın yasal mevzuatta veya Anayasa’da doğrudan yer almaması söz konusu fiilî durumun bir başka hak ve özgürlükle bağlantı kurularak koruma kapsamına alınamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu açıdan önerilen ölçütler anayasa şikâyeti mekanizmasını etkisiz kılmaya ve hak ve özgürlükleri daraltmaya yönelik görünmektedir. Bondar ise anayasa şikâyetine, vatandaşların “Anayasa ile güvence altına alınmış” hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi halinde başvurulabileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁹

Anayasa şikâyeti başvurusunda başvurucunun hangi anayasal hak ve özgürlüğünün yasa tarafından ihlal edildiğini belirtmesi gerekmektedir. Ancak mahkeme başvurucunun talep ve gerekçesi ile bağlı değildir. Ayrıca anayasa şikâyetine başvurmak; bir mahkemedeki davayı kendiliğinden durdurmaz. (AYM hakkındaki FAY md. 98) Eğer dava mahkemesi; aleyhine anayasa şikâyetine başvuru normunun davada uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız sonuçlara yol açacağına kanaat gelmişse; davayı askıya alabilecektir. Anayasa Mahkemesi şikâyete konu olan yasayı hem maddi hem de şekli yönden denetleyebilmektedir. 1993 Anayasası öncesinde çıkarılan yasaları ise yalnızca maddi içerik bakımından denetlemektedir.

Nihayet anayasa şikâyeti yoluyla yapılan denetim sonucu Mahkemenin vereceği kararlar AYM hakkındaki FAY’nin 100. maddesinde yer almaktadır. Federal Anayasal Yasa’da yapılan Aralık 2016 tarihli değişiklikten önce Mahkeme; yasanın veya ilgili normunun anayasaya uygun olduğuna veya anayasaya uygun olmadığına karar vermekte idi. Değişiklikle birlikte Federal Anayasal Yasa’nın 100. maddesi birinci fıkrası şu şekilde düzenlenmiştir:

⁴⁶⁹ BONDAR Nikolay S., (2005), s. 55.

(“Vatandaşların anayasal hak ve özgürlüklerinin bir yasa normu tarafından ihlal edildiğine ilişkin şikâyetlerinin incelenmesi sonucunda Anayasa Mahkemesi, bu federal anayasal yasanın 87. maddesindeki kararlardan birini alır. Bu kararın sonuçları mevcut federal anayasal yasa ile düzenlenir”)

Mahkeme’nin sıklıkla olmamakla birlikte normun Anayasa’ya uygun olmadığı kararlarını verirken kararı; normun “bir dereceye kadar/belirli bir ölçüde” Anayasa’ya uygun olmadığı şeklinde formüle etmektedir. Bu “belirli ölçü” yasal mevzuattaki boşluğu, hukuki düzenleme olmamasını içerebilir.⁴⁷⁰ Bu bakış açısıyla Anayasa Mahkemesi 2001 yılında Kredi Kuruluşlarının Yeniden Yapılandırılması Yasasının 13/2. ve İflas Yasasının 26/2. maddelerinin anayasa şikâyeti yoluyla Anayasa’ya uygunluk denetimini gerçekleştirmiştir. Anayasal denetime konu normlar; kredi kuruluşlarının “moratoriya” (borçların yapılandırılması) sürecinde kredi organizasyonları yapılandırma ajansına devredileceği ve bu süreçte kredi kuruluşlarının yatırımcılarına hiçbir koşulda ödeme yapamayacağı; ödemelerin 12 ay süreyle ertelendiği ve ödeme kararının ancak kredi yapılandırma ajansı tarafından yapılabileceği; ve fakat ajansın kararlarına karşı da yargı yolunun kapalı olduğu hükümlerini düzenlemiştir. Anayasa Mahkemesi yapılandırma sürecindeki kredi kuruluşlarının borçlular hakkında söz konusu yasa hükümlerini uygulama hakkının olmadığını ölçüt alarak; borçluların yargıya başvuru hakkını ortadan kaldıran, mülkiyet hakkını kısıtlayan ve sözleşme özgürlüğünü ihlal eden ilgili normların Anayasa’ya aykırılığına karar vermiştir.⁴⁷¹

Somut olayda uygulanmakta olan bir normun temel hak ve özgürlükleri ihlâl ettiği gerekçesiyle anayasa şikâyetine başvurulması sonucu anayasaya uygun bulunmaması halinde; söz konusu olay yetkili mahkeme veya organda genel kurallara göre yeniden incelenmek zorundadır (AYM hakkındaki FAY md. 100/2).

Öte yandan anayasa şikâyetine başvurulduğunda; federal bütçe veya Rusya Federasyonu kurucu birimlerin bütçelerinden Rusya Federasyonu Hükümetinin öngördüğü şekilde harcama yapılır. Bu kapsamda Mahkeme; harç, temsilci ücret ve giderleri, başvuru ve temsilcilerinin mahkemeye bağlantılı konaklama ve seyahat

⁴⁷⁰ **SALİKOV** Marat S., “Rasmotreniye Del O Konstitutsionnosti Zakonov Po Jalobam Na Narušení Konstitutsionnykh Prav i Svobod Grajdan” içinde: Konstitutsionnyy Sudebnyy Protsess (pod. Red. M.S. Salikov) [Anayasal Yargılama Usûlü içinde “Vatandaşların Hak ve Özgürlüklerinin İhlali Üzerine Yaptıkları Şikâyet Nedeniyle Yasaların Anayasallığının Denetlenmesi”], Moskova 2003, s. 287.

⁴⁷¹ AYM Karar: 3 Temmuz 2001 No: 10-P/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30285.pdf>

giderleri, yargılamanın posta giderleri ile zaman kaybından kaynaklı tazminata hükmetmektedir (AYM hakkındaki FAY md. 100/son).

İlgili düzenlemelere bakıldığında 1993 Anayasası ile temel hak ve özgürlüklerin korunması mekanizmalarından anayasa şikâyetinin etkin hale dönüştürüldüğü ve bu sayede norm denetimi de yapılarak Anayasa'ya aykırı normlarının hukuk dünyasından kaldırılmasına imkân verildiği gözlenmektedir. Anayasa şikâyetinin amacı; anayasa ve yasal düzenlemelerden anlaşıldığı üzere; öncelikli olarak temel hak ve özgürlüklerin korunmasıdır. Bununla birlikte bu mekanizmanın hukuk düzeninin korunması ve anayasa hukukunun geliştirilmesi gibi objektif işlevi de bulunmaktadır. Rusya Federasyonu'ndaki anayasa şikâyeti mekanizması bakımından temel hak ve özgürlüklerin korunmasında önceki düzenlemelerden daha etkin hale getirilmiş olması sübjektif işlevinin göstergesidir. Yanı sıra anayasa şikâyeti yoluyla norm denetiminin yapıyor olması; şikâyet sonucu verilen kararların geniş etki doğuruyor olması objektif işlevin de varlığının kanıtıdır. İlgili düzenlemelere, uygulamaya ve mahkeme kararlarına bakıldığında kimi durumda sübjektif işlevin kimi durumda da objektif işlevin ön plana çıkarıldığı görülebilmektedir. Öyle ki AYM hakkındaki FAY' nin 44. maddesine göre Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuruların geri alınmasının yargılamayı sona erdireceği hükmü anayasa şikâyeti bakımından da mümkün olduğundan; buradan hareketle sübjektif işlevin öncelendiğini söylemek mümkün iken; anayasa şikâyetine başvurmak için kanun yollarının tüketilmesi şartının aranmaması ve bir mahkemede ilgili normun uygulanması halinde davacı bakımından telafisi güç ve imkânsız zararların doğması ihtimalinde mahkemenin davayı askıya alması durumu da objektif işlevin ön plana çıkarıldığının göstergesidir.

3. Anayasa'nın Yorumlanması

a. Genel Olarak

1993 Anayasası, öncekilerin aksine Anayasa'nın yorumlanması kurumunu hayata geçirmiştir. Bu yorum; Anayasa'nın resmî yorumu olup tüm yasa uygulayıcıları bakımından bağlayıcı ve zorunludur (AYM hakkındaki FAY md. 106)⁴⁷². Önceki anayasalar döneminde yasaların resmi yorumu söz konusu olup bu yetki Yüksek

⁴⁷² MARÇENKO Mihail N., Teoriya Gosudarstva i Prava [Devlet ve Hukuk Teorisi], Moskova 2015, s. 619; FADEYEV Vadim İ., (2012), s. 73.

Sovyet'e ait idi. Ancak uygulamada Anayasa'nın bazı normlarının Anayasa'yı yapan ve yasaları yorumlamaya yetkili olan organ tarafından yorumlanabileceği varsayımından yola çıkılarak yoruma gidildiği gözlenmiştir. Uygulamada Halk Vekilleri Kongresi'nin Anayasa'nın yorumlanmasına ilişkin iki karar aldığı görülmektedir. Bu kararlar Anayasa'nın 183. maddesindeki Halk Vekilleri Kongresi'ne ilişkin olarak "toplam vekil sayısı" ibaresine ilişkindir. "Toplam vekil sayısı" ibaresi belirsizlik içeren bir kavram olması nedeniyle yoruma ihtiyaç duyulmuştur. Zira Halk Vekilleri Kongresi'nin toplam vekil sayısı 1068'dir ancak fiilî durumda seçilen vekil sayısı bu sayıdan daha azdır. Kararların çeşitli hizipler arasındaki çatışma nedeniyle genelde birkaç oy farkla alındığı ortamda "toplam vekil sayısı" kavramı Kongrenin çalışmasında zorluklara sebebiyet vermiştir. Bu surette Kongre; "toplam vekil sayısı" ibaresini "seçilmiş vekillerin toplam sayısı" olarak yorumlamıştır.⁴⁷³

Yorumun amacı; Anayasa normlarının tam olarak nasıl anlaşılması gerektiğine ışık tutmaktır. Çeşitli nedenlerden dolayı Anayasa'nın resmî yorumuna ihtiyaç duyulmuştur. Anayasa, doğası gereği oldukça geniş alana yayılmış olan toplumsal ilişkileri düzenlemektedir. Anayasa'yı uygulayacak uygulayacak organların kavram ve terimlere verdikleri farklı anlamlar bir ölçüde; Anayasa'nın pek de mükemmel olmayan yasama tekniği ile Rusça dilinde birçok anlama gelen terimleri içermesiyle açıklanabilir. Bu durum, Anayasa'nın metninde ve doğrudan uygulamada anlaşılabilir. Kuşkusuz, bu ve benzer sebepler anayasal normların anayasa koyucunun iradesi doğrultusunda doğru ve uygun uygulanmasına engel teşkil etmemektedir. Bu nedenle anayasal normların anlamının açığa kavuşturulması; anayasal yorumu gerekli kılmaktadır.⁴⁷⁴

Bu çerçevede, 1993 Anayasası ile Anayasa'nın yorum yetkisi Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir (AY md. 125/5). Bunun sebebi Rusya hukuk öğretisinde yaygın olarak hem Anayasa'nın katı anayasa oluşu hem de Anayasa'nın referandum sonucu doğrudan halk tarafından kabul edilmiş olması nedeniyle onu ancak nitelikli hukuk bilgisine sahip anayasal yargısal denetim yapabilen organ tarafından özel bir şekilde yorumlanması gerektiği inancına dayanmaktadır.⁴⁷⁵ Ancak; sorun şu ki, eğer anayasa referandum yerine kurucu meclis, ya da parlamento tarafından kabul edilmiş

⁴⁷³ KOZLOVA Yekaterina – KUTAFİN Oleg E., (2015), s. 44.

⁴⁷⁴ VİTRUK Nikolay. V., (1998), s. 101; KOZLOVA Yekaterina – KUTAFİN Oleg E., (2015), s. 45.

⁴⁷⁵ KOZLOVA Yekaterina – KUTAFİN Oleg E., (2015), s. 45.

olsaydı ne olacaktı? Elbette bu yaklaşım mevcut Anayasa için de geçerlidir. Zira Anayasa'nın 135. maddesi gereğince Anayasa'da değişiklikler kurucu meclis tarafından yapılabilir yahut referanduma sunulabilir. Bu bakımdan Anayasa'nın yorumlanması işinin sırf referandum ile halk tarafından kabul edilmiş olması argümanına dayanmak; Anayasa'nın yorumlanmasının gelecekte parlamento tarafından yapılmasını talep edebilecek siyasal görüşlerin ortaya çıkması olasılığını ortadan kaldırmamaktadır.⁴⁷⁶

Öte yandan Anayasa Mahkemesinin anayasayı yorumlama yetkisine yönelebilecek eleştirilere karşı birçok argüman öne sürüldüğü görülmektedir. Bunlardan ilki; Anayasa Mahkemesinin bu denetimi kendi inisiyatifiyle başlatamamasıdır. Anayasa Mahkemesinin yorum yetkisini kullanması ancak anayasa ve federal anayasal yasada belirtilen hak sahiplerinin bunu talep etmesine bağlıdır. Bu bakımdan mahkemenin kuvvetler ayrılığı ilkesini hiçe sayarak yasama, yürütme organının ya da genel mahkemelerin yerine geçtiği söylenemeyecektir. Yorum; kendine özgü bir yöntemle normun anlamlandırılması, açıklanması anlamına gelir.⁴⁷⁷ Yorum; normun değiştirilmesi veya Anayasa Mahkemesi'nin yorum yoluyla yeni bir hüküm getirmesi demek değildir.⁴⁷⁸ İkincisi; yasama organının anayasa değişiklikleri üzerinde *otantik yorumu*⁴⁷⁹ kimse tarafından inkâr edilmemektedir. Zira Anayasa Mahkemesinin yorum yetkisinin anayasa değişiklikleri yoluyla her zaman yasama organı tarafından değiştirilebilme olanağı mevcuttur.⁴⁸⁰ Üçüncüsü ise; Anayasa'nın katı bir anayasa oluşuna verilen anlamdır. Anayasa'nın yorumlanması yalnızca sözel anlam vermek değil; aynı zamanda yargıç tarafından yeni standartlar yaratılması, Anayasa metninin değiştirilmeksizin anayasal normların hukuki içeriğinin dönüşümün sağlanmasıdır.⁴⁸¹

Anayasa'nın yorumlanması sorunu; kuşkusuz anayasa yargısının yaygınlaşmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Anayasa'nın üstünlüğü ilkesinin benimsendiği ülkelerde “çok sayıda yasanın egemenliğine karşı, tek bir yasanın

⁴⁷⁶ **KRAVETS** İgor, Rossiskii Konstitutsionalizm: Problemy Stanovleniya, Razvitiya i Osuşestvleniya [Rus Anayasacılığı: Oluşum ve Gelişim Sorunları], Yuridicheski Sentr 2005, s. 626.

⁴⁷⁷ **KORKUNOV** Nikolay M., Lektsii Po Obşey Teorii Prava [Hukukun Genel Teorisi Dersleri], St. Petersburg 1904, s. 347; **EBZEYEV** Boris S., (1998), s. 7.

⁴⁷⁸ **FADEYEV** Vadim İ., (2012), s. 73.

⁴⁷⁹ *Otantik yorum*; yürürlükte olan normun, normu yapan organ tarafından yorumlanmasıdır. Yorumun amacı normun açıklığa kavuşturulması, tavzih edilmesidir; yeni bir norm yaratmak değildir.

⁴⁸⁰ **NESMEYANOVA** Svetlana, “Podvedomstvennost Del”, içinde: Konstitutsionniy Sudebnyy Protsess (pod. Red. M. S. Salikov) [Anayasal yargılama Usûlü içinde (red. Salikov) “Davaların Görüşülmesi”] Norma, Moskova 2003, s. 65.

⁴⁸¹ **KRAVETS** İgor, (2005), s. 628; **MİTYUKOV** Mihail – **BARNAŞOV** Aleksandr, (1999), s. 324.

(Anayasanın) ve tek bir yargıcın (Anayasa yargıcının) üstünlüğü” kabul edilmiştir.⁴⁸² Anayasa’nın yorumlanması yetkisinin Anayasa Mahkemesi’ne ait olmasının altında yatan temel neden; Mahkeme’nin Anayasa’nın üstünlüğü ilkesini gerçekleştirme ödevinden ve Anayasa’nın bireysel ilişkilere ve devlet organlarına etki eden karakterinden ileri gelmektedir. Anayasa’nın yorumu noktasında Mahkeme son sözü söyleyen organ konumunda olmasına karşın; Anayasa’nın üstünlüğünü koşulsuz sağlamakla değil, bu yorumu Anayasa’ya bağlı kalarak gerçekleştirmekle yükümlüdür.

Anayasal normların yorumlanması talebi ancak yasada öngörülen usule uygun olarak bir dilekçe ile ve yasada sayılanlar tarafından yapılabilmektedir.

b. Hak Özneleri

Anayasa Mahkemesinin anayasayı yorumlayabilmesi ancak anayasada ve AYM hakkındaki FAY’de kendilerine yetki tanınmış kimselerin mahkemeye başvurmaya bağlıdır. Anayasa’nın 125/5 ve FAY’ nin 105. maddesi gereğince Anayasa’nın yorumlanmasını talep etme yetkisi; Rusya Federasyonu Devlet Başkanına, Federal Konseye, Devlet Duma’sına, Rusya Federasyonu Hükümetine, Rusya Federasyonu kurucu birimlerinin yasama organlarına aittir. Anayasa Mahkemesi kendi inisiyatifiyle anayasa yorumu yapamaz.

Devlet Başkanının anayasal normların yorumlanmasını isteme yetkisi onun statüsü gereği Anayasa’nın ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin güvencesi olmasından kaynaklanmaktadır (AY md. 82). Görüldüğü üzere başvuru hakkı Federal Konsey ve Duma’ya aitken Konsey üyelerine ve Duma milletvekillerine böyle bir yetki tanınmamıştır. Zira anayasa normlarının anlamlandırılmasına ilişkin belirsizlik devlet organlarının karşılıklı ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Yüksek Mahkemelerin de başvuru yetkisinin olmadığı görülmektedir. Bu durumun nedeni, yargının doğası gereği mahkemelerin daha çok Anayasa Mahkemesi’nin norm denetimindeki yorumlarını uygulamakla yükümlü olmasıyla açıklanabileceği gibi norm denetimine başvuru hakkına sahip olmasıyla da açıklanabilir. Öte yandan başvuru yetkisinin anayasal kurucu birimlerinin yalnızca yasama organlarına tanınmış; anayasal kurucu birimlerin yürütme organlarına (Örneğin Cumhuriyetlerin Başkanları’na) tanınmamış olması dikkate değerdir. Kuşkusuz anayasal normların yorumlanmasına

⁴⁸² **ÇAĞLAR** Bakır, “Anayasa Yargısında Yorum Problemi: Karşılaştırmalı Analizin Katkıları” Anayasa Yargısı, Sayı:2, Ankara 1986, s. 163-164.

ilişkin belirsizlik bu organlarda da açığa çıkabilecektir. Bu durumda anayasal kurucu birimlerin yürütme organlarının yasama organına Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak üzere öneride bulunması düşünülebilir.

Anayasa Mahkemesi'ne 2000 yılında anayasa şikayeti yoluyla yapılan başvuruda, başvuru; İç İşleri biriminin yasaya aykırı işlemine karşı genel mahkemelere yaptığı şikâyetle Prokurator ve genel mahkemelerin kendisine iç hukukta hukuki koruma sağlayabilecek makamlar olmadığını öne sürerek Anayasa'nın 46/3. maddesinde belirtilen ve uluslararası yargı organlarına başvurmanın koşulu olan “*iç hukukta etkili başvuru yolu*” ibaresinin yorumlanmasını talep etmiştir. Ancak Mahkeme; verdiği kararda vatandaşların anayasa normlarının yorumlanması talebinde bulunamayacağından bahisle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.⁴⁸³

Başvuruda bulunanlar başvuruyu mutlaka gerekçeli ve de kendi pozisyonlarını gösteren biçimde yapmak zorundadır. Yorumu talep edilen norma yükledikleri anlamı ve normun hangi durumda uygulanmasında belirsizlik oluştuğunu ifade etmekle yükümlüdür. Bu durum Anayasa Mahkemesinin 1995 tarihli kararında açıkça belirtilmiştir.⁴⁸⁴

c. Denetimin Usûlü

Anayasa'nın yorumlanması işinin nasıl yapılacağı hususunda AYM hakkındaki FAY' de açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Başvuruya ilişkin genel koşulları içeren hükümler Anayasa'nın yorumlanması için de geçerlidir.

Anayasa Mahkemesi'nin diğer norm denetimini gerçekleştirirken normları yorumladığı açıktır. Ancak Anayasa'nın yorumlanması işi diğer denetimlerden farklı olarak *normatif yoruma* dayalıdır. Normatif yorum; devlet organlarının Anayasa normlarını farklı anlamlandırmaları sonucu ortaya çıkan anlaşmazlık ve farklı uygulamalarında görülmektedir. Normatif yorum örneği; bir devlet organının Anayasa'da belirtilen göreviyle ilgili bir düzenleme yapmak amacıyla yorum talebinde bulunmasında ortaya çıkar.⁴⁸⁵ Örneğin; Duma ve Federal Konsey, yasama sürecine ilişkin Anayasa normları ile karar yeter sayısını belirlemek üzere “üye tam sayısı”

⁴⁸³ AYM Karar: 18 Nisan 2000 No: 75-O/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32545.pdf>

⁴⁸⁴ AYM Karar: 4 Aralık 1995 No: 133-O/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33807.pdf>

⁴⁸⁵ NESMEYANOVA Svetlana, (2003), s. 67.

ibarelerine ilişkin Anayasa normlarının yorumlanması amacıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.⁴⁸⁶

Normatif yorum ve kazual yorum (kazual'noe tolkovaniye=casual=vakaya bağlı/olaya özgü) Anayasa Mahkemesi tarafından gerçekleştirilen resmi yorumlardır. Ancak ikisi arasında esaslı ayrımlar söz konusudur. Her iki yorum türü de Anayasa normlarındaki belirsizliğin giderilmesi amacına yönelmişse de normatif yorumda Mahkeme'nin amacı; Anayasa hükümlerinin anlamlandırılması ve açıklanmasını sağlamaktır. Kazual yorum ise; önüne gelen somut olaydaki belirli anayasal tartışmalarla ilgili gerekçesinin kararlarına yansımalarıdır. Federal Anayasal Yasa'nın 2010 yılında yürürlükten kaldırılan 73. maddesinde Mahkeme'nin kararlarına yansıyan "hukuki gerekçe" (*pravovoy pozitsii*)⁴⁸⁷ olarak ifade edilmiş olup; söz konusu uyuşmazlığın giderilmesi amacına yönelmiştir.⁴⁸⁸ Normatif yorum, somut bir olayla ilgili değildir ve yorumlanan normun bir parçası olarak ortaya çıkar. Kazual yorum muhakemeye konu olmuş somut olayda söz konusudur. Kazual yorum sonucu norm Anayasa'ya uygun bulunmamışsa hukuki gücünü kaybeder. Normatif yorum; anayasal normların gerçek anlamının açıklanmasını işaret eder ve adeta yasama boşluklarının doldurulması anlamına gelir. Bu nedenle yorumu yapılan normun uygulanacağı her durumda yorum, bağlayıcıdır.⁴⁸⁹

Anayasa'nın yorumlanması talebinin Mahkemece dikkate alınması ancak yasada belirtildiği usulde başvurulmuş olmasına bağlıdır. Anayasa Mahkemesinin anayasa normları hakkındaki yorumu tüm devlet organları, kurum ve kuruluşlar ile kişileri bağlar. Yorumu yapılan anayasal norma dayanılarak çıkarılan düzenlemelerin yorumla çelişmesi halinde düzenlemeyi yapanlar tarafından yoruma dayalı olarak yeniden incelenmesi gerekmektedir.⁴⁹⁰ Yoruma ilişkin kararlar; yargıçların toplam

⁴⁸⁶ AYM Karar: 23 Mart 1995 No:1-P/1995

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30260.pdf>

AYM Karar: 12 Nisan 1995 No:2-P/1995

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30242.pdf>

⁴⁸⁷ Mahkeme'nin kararlarında kristalleştirilmiş, benzer hukuki uyuşmazlıkları çözmeye yarayan önemli hukuki sonuçlar, fikirler, ilkeler anlamına gelir. Bkz. **GADJIEV** Gadis, "Pravovie Pozitsii Konstitutsionnogo Suda Rossiskoy Federatsii Kak Istochnik Prava" [Hukukun Kaynağı Olarak Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Hukuki Kanaatleri/Tutumu Konstitutsinnoe Pravo: Vostočno – Yevropeyskoe Obozreniye, No:3, 1999, s. 84.

⁴⁸⁸ **NESMEYANOVA** Svetlana, (2003), s. 68.

⁴⁸⁹ **NESMEYANOVA** Svetlana, (2003), s. 70.

⁴⁹⁰ **FADEYEV** Vadim İ., (2012), s. 73.

sayısının en az üçte ikisinin çoğunluğunun oyu ile alınır (AYM hakkındaki FAY md. 72/5)

Anayasa Mahkemesi'ne birden fazla anayasal normun yorumlanması amacıyla tek seferde başvuruda bulunabilmek mümkündür. Ancak bunun olabilmesi yorumu istenilen normların birbiri ile bağlantılı ve aynı hukuki düzenlemeye ilişkin olmaları gerekmektedir. Bu kural; Duma'nın Anayasa'nın 80. maddesi (Devlet Başkanı) ve 95/2. maddesinin (Federal Konsey) birlikte yorumlanması talebiyle Mahkemenin önüne gelen 1995 tarihli kararı⁴⁹¹ ile mahkemece ortaya konulmuştur.

Anayasa Mahkemesinin Anayasa'nın yorumlanması taleplerini ele almasındaki temel ölçüt; talebin Federal Anayasal Yasa'da belirtilen unsurları taşımasına bağlıdır. Ancak Mahkeme, kendi kararları doğrultusunda bir takım ölçütler de öngörmüştür. Mahkeme; Moskova Bölge Duma'sının Anayasa'nın yerel yönetimlere ilişkin düzenleme içeren 131. maddesindeki "diğer bölgeler" ibaresinin yorumlanması talebi üzerine verdiği 1995 tarihli bir kararında⁴⁹² Anayasa'nın 72 ve 76. maddeleri gereği yerel yönetimlere ilişkin düzenlemelerin yasalarla öngörüleceği ve bunu yapmaya yasama organının yetkili olduğu gerekçesiyle kuvvetler ayrılığını hiçe sayan ve mahkemeden yeni norm koyması yönünde talepler içeren başvurunun mahkemece dikkate alınamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Mahkeme, talebin anayasa normlarının Anayasa'ya uygunluğunun denetimi anlamına geldiğini, Anayasa Mahkemesinin böyle bir denetimi gerçekleştiremeyeceğinden bahisle talebi reddetmiştir. Bir başka kararında ise; daha önceden hakkında karar verilen konulara ilişkin taleplerin de dikkate alınamayacağını ifade etmiştir.

Anayasal normların yorumlanması talebi anayasal kavramların anlamındaki belirsizliğin giderilmesine ve uygulamada farklılıkların ortaya çıkmasının önlenmesine yöneliktir. Devlet organlarının, resmi işleri gereği uygulamakta oldukları anayasal normlarda belirsizlik olduğuna kanaat etmeleri halinde bu belirsizliğin yorum yoluyla giderilmesi amacıyla mahkemeye başvurmaları zorunludur.⁴⁹³ Bu husustaki en bariz kararları ise; Anayasa'nın 105 ve 106. maddelerinin yorumuna ilişkin kararı ile

⁴⁹¹ AYM Karar: 28 Aralık 1995 No:137 –O/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33603.pdf>

⁴⁹² AYM Karar: 16 Haziran 1995 No:67-O/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33228.pdf>

⁴⁹³ **HABRİYEVA** Tal'ya, Tolkovanie Konstitutsii Rossiskoy Federatsii:Teoriya i Praktika. [Rusya Federasyonu Anayasasının Yorumlanması: Teori ve Uygulama], Moskova 1998, s. 49.

Anayasa'nın 103. maddesinde "üye tam sayısı" ibaresinin yorumlanmasına ilişkin karardır.⁴⁹⁴

Mahkeme, diğer başka kararlarında da ek kriterler getirmiştir. Mahkeme, yorumlanması talebiyle başvuruda bulunulan norm hakkında yasama organında bir yasa tasarısı bulunması halinde yorum talebinin dikkate alınamayacağına karar vermiştir.⁴⁹⁵ Bu karar; 1999 yılında Tverskoy Bölgesi yasama organının Anayasa'nın yerel yönetimlere ilişkin hüküm içeren 12. maddesinin yerel yönetimlerin seçilmiş temsilcisinin bu madde kapsamına girmediği gerekçesiyle yorumu talebine ilişkin verilmiştir. Ayrıca Mahkeme; Anayasa'nın yorumlanması talebiyle esasında fiili olarak bir normatif düzenlemenin yorumunun talep edildiğini tespit ettiğinde de talebi kabul edilemez bulmuştur. 1997 tarihli karara konu talepte, Vologod Bölgesi yasama organı Anayasa'nın 59. maddesindeki "yurt savunması" ve "askeri hizmet" ibarelerinin yorumlanmasını istemiştir.⁴⁹⁶ Mahkeme, bu ibarelerin askerlikle ilgili yasal mevzuatta düzenlendiğinden bahisle talebi kabul edilemez bulmuştur. Bununla birlikte fiili olarak Anayasa'nın geçersizliği sonucuna ulaştıracak yorum taleplerini de kabul edilemez bulmuştur. Bu karar⁴⁹⁷; yukarıda sözü edilen, Duma'nın Anayasa 80 ve 95/2. maddelerinin yorumunu istediği karardır.

Anayasa Mahkemesinin yukarıda sayılan ölçütleri kararları aracılığıyla ortaya koymuş olması; Anayasa'nın yorumlanması sürecinde kendini sınırlama gereği duymasının işareti olarak ifade edilebilir. Mahkemenin kendini sınırlaması özellikle kuvvetler ayrılığı bakımından devletin diğer organlarının yetkisine girecek işlemlerden kaçınmasında kendini göstermektedir. Bununla birlikte Mahkeme; genel yargının görevine girecek işlerden kaçınmıştır.

Bir diğer içsel sınır Anayasa'nın kendinden kaynaklanmaktadır. Anayasa'nın anayasal düzenin esaslarına ilişkin hüküm içeren 1. Bölümü; temel hak ve özgürlüklere ilişkin 2. Bölümü ve Anayasa'nın değiştirilmesi usulünü öngören 9. Bölümü anahtar role sahiptir. Bu bakımdan anayasal normların yorumu Anayasa'nın diğer hükümleriyle

⁴⁹⁴ AYM Karar: 23 Mart 1995 No:1-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30260.pdf>.

AYM Karar: 12 Nisan 1995 No:2-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30242.pdf>

⁴⁹⁵ AYM Karar: 11 Haziran 1999 No:104-O/1999
<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31170.pdf>

⁴⁹⁶ AYM Karar: 19 Mart 1997 No:36-O/1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33167.pdf>

⁴⁹⁷ AYM Karar: 28 Aralık 1995 No:137-O/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33603.pdf>

çelişmemesi gerekmektedir. Yorum yetkisine ilişkin açık sınır “*Anayasa’nın bu bölümünün hükümleri Rusya Federasyonunun anayasal düzeninin temellerini oluşturur ve bu Anayasada belirlendiğinden farklı bir şekilde değiştirilemez. Bu Anayasa’nın hiçbir hükmü, Rusya Federasyonunun anayasal düzeninin temellerine aykırı olamaz.*” hükmünü içeren 16. maddesinde kendini göstermektedir.

Nihayet yorumun genişletici veya sınırlayıcı nitelikte olması hem devlet iktidarının sınırlandırılması hem de temel hak ve özgürlükler açısından önem taşır. Anayasa’nın devletin toplumsal yaşama müdahalesinin sınırlarını çizdiği ve temel hak ve özgürlüklerin güvencesi olduğu dikkate alındığında anayasal normların genişletici veya daraltıcı şekilde yorumlanması; bu sınırların yerinin değişmesi anlamına gelecektir. Çünkü Anayasa’nın yorumlanması Anayasa’nın gerçekleştirilmesinin hukuki güvencesidir. Aksi halde yorumun temel ilkelerinden olan “yetkinin dar, özgürlüğün geniş yorumlanması” ilkesi dikkate alınmaksızın anayasal normların yorumlanması hak ve özgürlüklerin kaybı tehlikesine yol açabilecektir.

d. Maddi Anlamda Kararların İçeriği

Anayasa Mahkemesinin yorum kararları devletin tüm organlarını kurum ve kuruluşları ile vatandaşları bağlar. Yorum hukuken kendisine itiraz edilemeyen ve hukuk düzeninde kendisine sonuçlar bağlanan türdedir. Normatif yorum yoluyla anayasal normların yorumlanması sonucu verilen Anayasa Mahkemesi kararları anayasal değer taşımaktadır. Normatif yorumun kapsamı bakımından düşünüldüğünde Mahkemenin yorum kararları, yorumlanan anayasa normunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu çerçevede diğer tüm mahkemeler tarafından hukuki uyuşmazlıklarda kararlarına dayanak yapılabilmektedir.

Habriyeva yorum kararlarının “negatif etkili” olduğunu belirtmektedir. Örneğin; Duma üye toplam sayısına ilişkin kararını Anayasa Mahkemesi “seçilmiş vekillerin toplam sayısı” olarak yorumlamış olup Dumanın; üye tam sayısını Anayasa’da yazan 450 vekili dikkate alarak kararlarını alması halinde Anayasa Mahkemesi kararı yerine getirilmemiş olacaktır. Ancak bu negatif etki; yorumlanan anayasal normlara yorumdan önce dayanılarak çıkarılan kararlar hakkında işletilemeyecektir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ HABRİYEVA Tal’ya, (1998), s. 49.

Anayasa normlarının sadece siyasal iktidar organları arasındaki yetki ve müdahalenin sınırını belirleyen değil; aynı zamanda değer ve idealler içeren normlar olması nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nin gerek anayasal yorum işlevini yerine getirirken gerekse kararlarının uygulanmasında siyasal iktidarı yasama organı ile paylaşmakta olduğu kabul edilebilir. Her ne kadar siyasal iktidar vasıtaları üzerinde doğrudan tasarruf etmemekte ise de kararlarının uygulanması ve geçerliliği yoluyla bu etkiyi yaratmaktadır.

Rusya Federasyonunda Anayasa'nın yorumlanması sadece iç hukukun gelişmelerini değil aynı zamanda hukuk bilimini de etkilemektedir. Anayasa mahkemesi; yorum sürecinde anayasal normları güncelleyerek ve yeniden canlandırarak hukuk yaratma işini gerçekleştirir. Mahkeme, Anayasa'nın yorumlanması kararları sayesinde kendi hukuki anlayışını ortaya koyar. Bu ise; anayasa hukuku çalışmaları yapanlar için hukuki kaynak niteliğindedir.

4. Uluslararası Organların Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Vermiş Olduğu Yargı Kararlarının Uygulanabilirliğinin Denetlenmesi

Rusya Federasyonu'nda; 14 Aralık 2015 tarih ve No:7 FKZ sayılı “Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa'da Değişiklik Yapılmasına Dair” Yasa⁴⁹⁹ ile Anayasa Mahkemesinin görevleri arasına bir yenisi eklenmiştir. Federal Anayasal Yasa'ya eklenen yeni hükümler ile; uluslararası organların temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin ve Rusya Federasyonu aleyhine vermiş oldukları yargı kararlarının Rusya Federasyonu'nda yerine getirilmesinin Anayasa'ya uygun olup olmadığı konusunda karar verme görevi Anayasa Mahkemesi' ne verilmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu görevi iki şekilde ortaya çıkmaktadır: İlki; federal yürütme organının; uluslararası organların insan hak ve özgürlüklerine ilişkin yargı kararlarının yerine getirilmesinde anayasa ile çelişkinin ortaya çıktığı sonucuna varması halinde kararın uygulanmasının anayasaya uygun olup olmadığı konusunda Mahkemeye başvurusu halinde ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise; Devlet Başkanı veya Hükümetin; uluslararası organların Rusya Federasyonu'nun tarafı olduğu uluslararası andlaşmaları yorumlaması sonucu ortaya çıkan temel hak ve özgürlüklere ilişkin kararları ile Anayasa hükümleri arasında çelişki çıkması durumunda anayasa normlarının anlamındaki belirsizliğin giderilmesi amacıyla Anayasa'nın yorumlanması talebi ile ortaya çıkmaktadır.

⁴⁹⁹ Yasa; 15 Aralık 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Rossiskaya Gazeta – Federalniy Vıypusk No:6855 (284) [Rusya Resmi Gazetesi – Federal Bülten No:6855].

Söz konusu yasanın kabul edilmesinde Anayasa Mahkemesinin 14 Temmuz 2015 tarih ve 21-P sayılı kararı⁵⁰⁰ önem taşımaktadır. Bu kararda Anayasa Mahkemesi; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının Rusya Federasyonu tarafından yerine getirilmesine ilişkin düzenlemeler içeren yasa normlarının Anayasa'ya uygunluğunu denetlemiştir. Bu denetim sonucundaki kararında Mahkeme; insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası organların kararlarının yerine getirilmesi konusunda düzenlemeler yapılmak üzere yasama organına bir takım yönlendirici direktiflerde bulunmuştur. Bu bağlamda; Anayasa Mahkemesinin uluslararası organların temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin vermiş oldukları yargı kararlarının iç hukukta yerine getirilmesinin Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi görevi; söz konusu kararın hüküm fıkrası ile uyumlu olarak Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir.

a. Hak Özneleri

Uluslararası organların temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin vermiş olduğu yargı kararlarının uygulanabilirliğinin denetlenmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkına sahip özneler; AYM hakkındaki FAY'nin 104.1 maddesine göre federal yürütme organı ve 105. maddesine göre Devlet Başkanı ve Hükümet'tir.

AYM hakkındaki FAY'nin 104.1 maddesine göre federal yürütme organının Anayasa Mahkemesi'ne yapacağı başvurunun çerçevesi çizilmiştir. Buna göre federal yürütme organının Mahkeme'ye başvuru hakkı şu iki durumda ortaya çıkmaktadır.

Yürütme organı; Rusya Federasyonu'nun taraf olduğu uluslararası andlaşmalara dayanılarak Rusya Federasyonu aleyhine temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin yapılmış şikâyetlerin uluslararası organlar nezdinde incelenmesi sonucu Rusya Federasyonu aleyhine verilen kararların yerine getirilmesinin, Rusya Federasyonu Anayasası ile çeliştiği sonucuna vardığında; bu kararın yerine getirilip getirilemeyeceği konusunda Mahkeme'ye başvurabilmektedir. federal yürütme organının bu yetkisi, Rusya Federasyonu'nun uluslararası sözleşmelerle ilgili yükümlülüklerini yerine getirirken alması gerekli önlemleri tespit etme ve Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını gözetme yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır.

⁵⁰⁰ AYM Karar: 14 Temmuz 2015 No:21-P/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>

Federal Anayasal Yasa'nın 104.1 maddesi incelendiğinde; Mahkeme'ye başvuru yetkisinin, Anayasa Mahkemesi'ne uluslararası organların temel hak ve özgürlüklere ilişkin yargı kararlarının denetlenmesi yetkisinin yolunu açan 21-P/2015 sayılı karara göre daha dar tutulduğu görülmektedir. İlgili kararda bu yetkinin devlet organlarının geneline tanınması belirtilmişken Federal Anayasal Yasa'da yalnızca federal yürütme organına tanınmıştır.

Bir diğer başvuru hakkı sahibi; Devlet Başkanı ve Hükümet'tir. Federal Anayasal Yasa'nın 105. maddesine göre Devlet Başkanı ve Hükümet bu başvuru hakkını; uluslararası sözleşmelerin uluslararası organlar tarafından yorumlanan temel hak ve özgürlüklere ilişkin hükümleri ile (uluslararası organlarca bir yargı kararı verilmesi halinde) Rusya Federasyonu Anayasası hükümleri arasında çelişki olduğunda bu organlarca verilmiş kararın yerine getirilmesiyle ilgili olarak, Anayasa hükümlerindeki belirsizlik ve çelişkinin giderilmesi amacıyla Anayasa hükümlerinin yorumlanması talebiyle kullanabilmektedir (AYM hakkındaki FAY md. 105/2).

b. Denetimin Kapsamı ve Maddi Anlamda Kararların İçeriği

Federal yürütme organlarının Anayasa Mahkemesi'ne yapacağı başvurunun kabul edilebilirliği; başvurucunun uluslararası organlar tarafından temel hak ve özgürlüklere ilişkin verilmiş kararların yerine getirilmesinin, bu kararların dayandığı uluslararası sözleşme hükümlerinin yorumunun Rusya Federasyonu Anayasası ile çelişmesi gerekçesiyle imkansız olduğu kanaatine dayanmaktadır (AYM hakkındaki FAY md. 104.2).

Mahkemenin yapacağı denetimin içeriği ve sınırı; uluslararası organlar tarafından temel hak ve özgürlüklere ilişkin verilmiş kararların yerine getirilmesinin bu Anayasa'ya uygun olarak mümkün olup olmadığına ilişkindir. Bu denetimi Mahkeme, Rusya Federasyonu'nun anayasal düzeninin temelleri ve Anayasa'da temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeler bakımından yapmaktadır (AYM hakkındaki FAY md. 104.3). Devlet Başkanı ve Hükümet tarafından anayasa hükümlerinin yorumlanması talebine ilişkin yapılacak başvurunun ele alınması ve denetim sonucunda verilecek kararlar ise; Anayasa'nın yorumlanmasına ilişkin genel kurallar çerçevesindedir.

Federal yürütme organlarının yapmış olduğu başvuru nedeniyle yapılan denetim sonucunda verilecek kararlar ise AYM hakkındaki FAY'nin 104.4 maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre denetim sonucunda Mahkeme; uluslararası organlar tarafından temel hak ve özgürlüklere ilişkin verilmiş kararların tümüyle veya kısmen yerine getirilmesinin Rusya Federasyonu Anayasası uyarınca mümkün olduğu veya mümkün olmadığı kararını vermektedir.

B. Anayasa'ya Uygunluk Denetiminde Ölçü Normlar

Anayasaya uygunluk denetiminde denetim konusu olan normların hangi norma ya da normlara uygunluğunun araştırılacağı hususu “ölçü normlar” ın neler olduğunun belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Elbette anayasaya uygunluk denetiminde ölçü norm; Anayasa'nın kendisidir. Ancak bazı hukuk düzenlerinde Anayasa'nın yanında diğer başka normların da açıkça ölçü norm olarak kabul edildiği görülmekle bazen bu ölçü normlar yargı kararları ile de belirlenebilmektedir. İster Anayasa'nın kendisiyle sınırlı; isterse anayasa veya yargı kararları doğrultusunda anayasaya eklenen diğer ilke ve kuralları da içine alarak, anayasaya uygunluk denetiminde kullanılan ölçü normların hepsi “anayasallık bloku” denilen normlar kümesini oluşturmaktadır.⁵⁰¹ Rusya Federasyonu'nda Anayasa Mahkemesinin anayasal normları *kazual* yorumdan farklı olarak, normatif yorum yoluyla yorumlama yetkisinin varlığı; Anayasa'nın ölçü norm olma özelliğine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Normatif yorum sonucu verilen Anayasa'nın yorumlanması kararları; hem anayasal değer taşıması hem de Anayasa'nın ayrılmaz bir parçası olması nedeniyle diğer tüm mahkemelerin hukuki uyumsuzluklarda bu kararlara dayanmasının yanı sıra anayasal denetimde de ölçü norm olarak kabulü gereklidir.

Anayasallık blokunun tanımlanmasında anlayışlar iki ana kategoride toplanabilir. Bunlardan ilki; referans normların yalnızca Anayasa'nın yazılı kurallarının kabul edildiği *pozitivist* anlayış; ikincisi de Anayasa'nın yanında Anayasa'nın ruhundan çıkarılabilecek ilke ve yazılı olmayan kurallar ile bazı doğal hakların bulunduğu *natüralist* anlayıştır.⁵⁰²

⁵⁰¹ ÖZBUDUN Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 14. Baskı, Ankara 2014, s. 411; TANÖR Bülent – YÜZBAŞIOĞLU Necmi, 1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku, 9. Baskı, İstanbul 2009, s. 474.

⁵⁰² TANÖR Bülent – YÜZBAŞIOĞLU Necmi, (2009), s. 475.

Rusya Federasyonu Anayasasına göre; anayasa metninin kendisi dışında anayasallık blokuna dâhil olabilecek normları uluslararası hukuk kuralları bakımından ele almak mümkündür. Kuşkusuz, “uluslararası hukuk kuralları” deyiminin kapsamına uluslararası andlaşmalar, teamül kuralları ve hukukun genel ilkeleri girmektedir.

Rusya Federasyonu Anayasası’nda uluslararası hukukun iç hukuk ile ilişkisini ifade eden normlar; Anayasa’nın 15/4, 17, 63, 67 ve 69. maddeleridir. Anayasa’nın 15. maddesi 4. fıkrasındaki “*Uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları ve Rusya Federasyonunun uluslararası andlaşmaları, Rusya Federasyonunun hukuk sisteminin bir parçasıdır. Eğer; Rusya Federasyonunun uluslararası andlaşmasıyla, yasa ile öngörüldüğünden farklı bir hüküm öngörülmüşse, uluslararası antlaşmanın hükmü uygulanır*” şeklindeki düzenlemede uluslararası hukukun evrensel ilkelerine ve Rusya Federasyonu’nun uluslararası andlaşmalarına vurgu yapılmaktadır. Hukukun genel ilkeleri ve uluslararası andlaşmalar Rusya Federasyonu iç hukukunun bir parçası kabul edilmektedir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere uluslararası andlaşmaların yasalar karşısında üstünlüğünden söz edilebilirken; bunların anayasal norm değerinde ya da Anayasa’nın üstünde olduğu söylenemez. Bu sebeple, Anayasa’nın 125/2 maddesi gereğince henüz yürürlüğe girmemiş uluslararası andlaşmaların anayasaya uygunluk denetimi yapılabilmektedir.

Uluslararası andlaşmaların yanında hukukun genel ilkeleri de Rusya Federasyonu iç hukukunun bir parçası olarak yargı organları da dâhil tüm iktidar organları açısından bağlayıcıdır. İnsan hak ve özgürlüklerinin tanınması, korunması ve onlara uyulması bakımından Anayasa’nın 2. maddesi ile devlete sorumluluk yüklenmiştir. Devletin bu sorumluluğuna ilişkin olarak Anayasa’nın 17. maddesindeki “*Rusya Federasyonunda, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normları doğrultusunda ve bu Anayasaya uygun olarak, insan ve vatandaş hak ve özgürlükleri tanınır ve güvence altına alınır.*”; 63. maddesindeki “*Rusya Federasyonu yabancılara ve vatandaşlığı olmayan kişilere uluslararası hukukun evrensel normlarına uygun olarak siyasi sığınma hakkı verir.*” ve 69. maddesindeki “*Rusya Federasyonu; milli azınlıkların haklarını, uluslararası hukukun evrensel ilke ve normlarına ve Rusya Federasyonunun uluslararası antlaşmalarına uygun olarak güvence altına alır.*” düzenlemeleri ile hukukun evrensel ilkeleri temel hak ve özgürlüklerin güvencesi kabul edilmiştir.

Hukukun genel ilkelerinin hukuk düzenindeki gücü ve Anayasa Mahkemesinin uygulaması bakımından öğretide farklı görüşler mevcuttur. Lukaşuk; anayasal

normların yorumlanması sonucunda hukukun genel ilkelerinin Rusya Federasyonu'nda anayasal norm değeri olduğu belirtilmektedir.⁵⁰³ Maroçkin ise; Rusya Federasyonu tarafından tanındığı ortaya konulmadan hukukun genel ilkelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından kararlara esas alınmasının hukuken doğru olmadığı görüşündedir.⁵⁰⁴ Buna karşın Vitruk; hukukun genel ilkelerinin yerel uluslararası hukukçular tarafından bütün olmak yerine belirsiz kabul edilmesinin bir problem olduğu; Anayasa Mahkemesinin hukukun genel ilkelerini referans alarak milli hukukun geliştirilmesini sağladığı; Anayasa'nın Mahkeme'ye temel hak ve özgürlükler konusunda hukukun genel ilkelerini uygulama hakkı tanıdığı ve bu hakkın Anayasa Mahkemesinin yetkisi ve gerekçesinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁵⁰⁵ Ayrıca yazar, Anayasa Mahkemesinin görevini yerine getirirken normları Anayasa'ya uygunluk yönünden denetlediği; mahkemenin kararlarının sonuç bölümlerini doğrudan doğruya hukukun genel ilkelerini referans alarak veremeyeceği; hukukun genel ilkelerinin ancak tamamlayıcı nitelikte olduğu, destek ölçü norm olarak referans alınabileceğini ifade etmektedir.⁵⁰⁶

Rusya Federasyonu anayasa yargısında uluslararası hukuk kurallarının ve hukukun genel ilkelerinin anayasal denetimde ölçü norm olarak kullanılmasının pozitif temelini Anayasa'nın 15/4. maddesine dayandığı açıktır. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi birçok kararında⁵⁰⁷ uluslararası hukuk kurallarına, insan haklarına ilişkin

⁵⁰³ **LUKAŞUK** İgor, "Konstitutsionnoe Pravo i Mejdunarodnoe Pravo" Moskovskii Jurnal Mejdunarodnogo Prava, ["Anayasa Hukuku ve Uluslararası Hukuk" Moskova Uluslararası Hukuk Dergisi], 1995, No:2, s. 33-34.

⁵⁰⁴ **MAROÇKİN** Sergey, Deistviye i Realizatsiya Norm Mejdunarodnogo Prava v Pravovoy Sisteme Rossiiskoy Federatsii, [Uluslararası Hukukun Normlarının Rusya Federasyonu Hukuk Sisteminde Gerçekleştirilmesi ve Etkisi], Moskova 2015, s. 22.; **MAROÇKİN** Sergey, "Yuridiçeskaya Usloviya Deistviya Norm Mejdunarodnogo Prava v Pravovoy Sisteme Rossiiskoy Federatsii" Moskovskii Jurnal Mejdunarodnogo Prava ["Uluslararası Hukukun Normlarının Rusya Federasyonu Hukuk Sisteminde Etkisinin Hukuki Koşulları" Moskova Uluslararası Hukuk Dergisi], 1998, No:2, s. 53.

⁵⁰⁵ **VİTRUK** Nikolay V., (2001), s. 132.

⁵⁰⁶ **VİTRUK** Nikolay V., (2001), s. 133.

⁵⁰⁷ AYM Karar: 25 Şubat 2016 No: 6-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision224417.pdf>
AYM Karar: 25 Şubat 2016 No:272-O/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision226618.pdf>
AYM Karar: 16 Şubat 2016 No:4-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision223587.pdf>
AYM Karar: 9 Şubat 2016 No:337-O/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision226511.pdf>
AYM Karar: 24 Aralık 2012 No:32-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision118883.pdf>
AYM Karar: 11 Mart 2008 No:4-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19720.pdf>
AYM Karar: 17 Haziran 2008 No: 436-O-O <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17477.pdf>
AYM Karar: 27 Haziran 2000 No: 11-P/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30320.pdf>
AYM Karar: 2 Temmuz 1998 No: 20-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30403.pdf>
AYM Karar: 17 Şubat 1998 No: 6-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>

uluslararası belgelere ve hukukun genel ilkelerine atıf yapmakla bu kurallara tamamlayıcı argüman – destek ölçü norm olarak başvurulmuştur. Mahkeme, bu kararlarında hem temel hak ve özgürlüklerin korunması hem de sınırlandırılması noktasında uluslararası belgeleri ve evrensel ilkeleri referans almıştır. Mahkeme; genel olarak AIHM uygulamalarını takip etmekte ve kararlarında AIHM kararlarını tamamlayıcı argüman olarak dikkate almaktadır. Ancak 27 Haziran 2000 tarih ve 11-P sayılı kararında doğrudan doğruya AIHM kararına dayanmıştır.⁵⁰⁸

Anayasa Mahkemesinin ulusalüstü hukuk ilke ve normlarının ulusal hukukta doğrudan uygulanmasına ilişkin yaklaşımı, Mahkemenin ilk yıllarında verdiği kararlarda, esasen 1991 tarihli İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi normlarından kaynaklanmaktadır. Çünkü ne SCSB ne de RSFSC anayasalarında uluslararası hukuk normlarının doğrudan uygulanmasını sağlayacak hükümler bulunmaktadır.⁵⁰⁹ Zira, 1918-1924 tarihleri arasındaki Anayasalar’da uluslararası hukuka ilişkin hüküm hiç yer almadığı; 1924 -1960 aralığındaki Anayasalarda uluslararası hukuka ilişkin hükümler yer almakla birlikte iç hukukla olan ilişkisine dair hüküm bulunmadığı; 1960-1985 tarihleri arasında ulusal hukukta yasaların uluslararası hukuk normlarına üstünlüğü; 1985-1993 arasında ise Anayasalar’da ulusal hukuk ile uluslararası hukuk hükümleri arasındaki ilişkiye yer verildiği gözlenmektedir.⁵¹⁰ Bildirge’nin 1. maddesi şu hükmü içermektedir:

1) *İnsan hak ve özgürlükleri kişiye doğuştan aittir.*

2) *İnsan haklarına ilişkin evrensel uluslararası normlar RSFSC yasaları karşısında önceliğe sahiptir ve RSFSC vatandaşları için doğrudan hak ve özgürlükler ve ödevler doğurur.*

Bu ilkeden hareketle verdiği kararlarında genel olarak insan hakları konusunda devletin uluslararası sorumluluğuna değinmiş ve ulusalüstü hukuk ilke ve kurallarını referans almıştır. Örneğin Mahkeme, ilk yıllarında verdiği ve konusu İş Yasası 33. maddesi temelinde iş sözleşmelerinin feshi hakkında olan davada 1992 tarihli ve 2-P sayılı kararında; mahkemelerin davalarda uygulanacak yasa ile Anayasa arasında çelişki

⁵⁰⁸ AYM Karar: 27 Haziran 2000 No:11-P/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30320.pdf>

⁵⁰⁹ HENDERSON Jane, “Reference to International Law in The Decided Cases of The Firt Russian Constitutional Court” Constitutional Reform and International Reform in Central and Eastern Europe, içinde (eds) R. Mullerson, M. Andenas, The Hague 1998, s. 59-61.

⁵¹⁰ BURKOV Anton L., Konventsiya o Zaşite Prav Çeloveka vı Sudah Rossii [Rusya Mahkemelerinde İnsan Haklarının Korunması Sözleşmesi], Wolters Kluwer, Moskova 2010, s. 24-25.

olduğunu tespit etmesi halinde; davaya uygulanacak normun ulusalüstü hukukun ilke ve normları ile uyumlu olup olmadığına da bakma yükümlülükleri olduğu yargısına varmıştır.

Mahkeme; ilerleyen yıllarda ve 1993 Anayasasının kabulünden sonra vermiş olduğu kararlarında da, Anayasa ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde tespit ettiği temel haklara dayanarak davaları sonuçlandırmıştır. Bu kararları özellikle mahkemeye erişim hakkına ilişkindir. Örneğin Mahkemenin 1996 tarihli 17-P kararına konu olayda; anonim şirket, adi ortaklık, limited şirket ve ticari şirket ortakları gerçek kişiler vergi yasasında değişiklik yapan ve yürürlük tarihini geriye götüren yasanın anayasal hak ve özgürlüklerini ihlal ettiği ve Anayasa'nın 57. maddesine uygun olmadığı gerekçesiyle anayasa şikâyeti yoluyla Mahkeme'ye başvurmuştur. Mahkeme, anayasa şikâyeti yoluna bireylerin veya onların oluşturduğu toplumsal birliklerin bireysel veya kollektif olarak başvurabileceğini belirttikten sonra; şirketlerin, vatandaşlar tarafından kendi özel mülkiyetlerini veya yeteneklerini ticari bir girişim veya yasalar tarafından yasaklanmayan ekonomik faaliyetlerde kullanmak amacıyla oluşturdukları birlik olarak tanımlamış ve yorum yolu ile şirketlerin ortaklar ve hissedarlar ile birlikte anayasa şikâyeti aracılığıyla mahkemeye başvuru hakkının olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme; kamu teşebbüsleri, yabancılar ve anayasal kurucu birimlerle ilgili davalarda da bu yaklaşımını sürdürmüştür.⁵¹¹ Bu sayede, mahkemeye erişim hakkını yorum yolu ile genişletmiştir.

C. Anayasa'ya Uygunluk Denetimi Sonucunda Verilen Kararlar ve Uygulanması

1. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Niteliği

Anayasa Mahkemesi kararları, Anayasa'nın doğrudan uygulanmasını ve anayasaya uygun olmayan, hukuk düzenini ihlal eden normların hukuk dünyasından

⁵¹¹ AYM Karar: 24 Ekim 1996 No:17-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41907.pdf>.

Aynı yönde kararları için bkz.

AYM Karar: 3 Şubat 1998 No:5-P/1998

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41942.pdf>.

AYM Karar: 17 Şubat 1998 No: 6-P/1998

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>.

AYM Karar: 12 Ekim 1998 No: 24-P/1998

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30349.pdf>.

AYM Karar: 22 Kasım 2000 No:14-P/2000

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30294.pdf>.

silinmesini sağlar.⁵¹² Mahkeme'nin kararları; nihaî kararlar, kurumsal kararlar ve diğerleri olarak sınıflandırılabilir. 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa'nın 71. maddesinde kararların türleri ayrı ayrı belirtilmiştir. Maddeye göre Anayasa Mahkemesi kararları dört çeşittir: *Postanovleniye*⁵¹³, *opredeleniye*⁵¹⁴, *zakluçeniye*⁵¹⁵ ve *reşeniye*⁵¹⁶lerdir. Bunlardan *postanovleniye*, *opredeleniye* ve *zakluçeniye* nihaî kararlar; *reşeniye* ise kurumsal kararlarıdır.

2. Kararların Uygulanması

Anayasa Mahkemesi kararlarının uygulanması tüm devlet organları, yerel yönetimler ve diğer kişi ve kuruluşlar için zorunludur. Kararların yerine getirilmesi,

⁵¹² “Federalniy Konstitutsionnyy Zakon o Konstitutsionnom Sude Rossiiskoy Federatsii”. Kommentarii [“Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa”. Yorumlanması], Moskova 1996, s. 221.

⁵¹³ *Postanovleniye*; AYM hakkındaki FAY' nin 3. maddesinin ilk fıkrasında 1,2,3,4 ve 5.1 bentlerinde sayılan hallere ilişkin olarak verilen nihaî kararlarıdır. Türkçeye “çözümleme” olarak aktarabileceğimiz bu kararlar; normatif düzenlemelerin veya devlet organları arasındaki anlaşmaların anayasaya uygunluğunun denetimi; yetki uyumsuzluklarının giderilmesi; anayasa şikâyeti ve mahkemelerin Anayasa Mahkemesi'ne başvurularının sonucunda verilmektedir. Kararlar; Rusya Federasyonu adına alınır.

⁵¹⁴ *Opredeleniye*; Anayasa Mahkemesinin yukarıda sayılan kararlarının dışında kalan ve anayasal yargılamaya ilişkin olan ve anayasal yargılama talebinin kaderini belirleyen veya yargılamanın ilerlemesini sağlayan türdeki diğer tüm kararlarıdır. Türkçeye “açıklamalar” olarak aktarabileceğimiz bu nihaî kararlar; genellikle kabul edilmezlik kararları, daha önce verilmiş bir kararın tartzihine yönelik talebin reddine veya yargılama sürecinde tanık – bilirkişi çağırılmasına yönelik kararlara verilen addır.

⁵¹⁵ 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa'da Devlet Başkanı'nın vatana ihanetle suçlandırılması sürecine ilişkin verilen nihaî kararlarıdır. Bu kararlar yalnızca sürecin yasaya ve anayasaya uygun olup olmadığının tespitine yöneliktir. Türkçeye “sonuç - bulgu” olarak aktarmak mümkündür.

⁵¹⁶ *Reşeniye*; Anayasa Mahkemesinin kendi iç işleyişine ilişkin vermiş olduğu kararlardır. Anayasal yargılamaya ilişkin olmayıp mahkemenin örgütsel işleyişiyle ilgilidir. İctüzük işlemleri veya ilgili organların seçimine ilişkin verilen kararlardır. Diğer kararlar ise bunların dışında kalan mesaj niteliğindeki kararlar ile tavsiye kararlardır. Örneğin; Anayasa Mahkemesinin bir yargıcın görevinin askıya alınmasına ilişkin kararı ile Federal Konseye gönderilen tavsiye kararları gibi.

Anayasa Mahkemesi kararları açık oylama yöntemiyle alınır. Başkan, en son oy verir. Kararlar; federal anayasal yasada aksi öngörülmedikçe oylamaya katılan yargıçların çoğunluğunun oyu ile kabul edilir. Normatif düzenlemelerin, devlet organları arasındaki anlaşmaların ve Rusya Federasyonu'nun henüz yürürlüğe girmemiş uluslararası anlaşmalarının anayasallığı konusundaki kararlarda oyların eşit olması halinde; ihtilaflı normun anayasaya uygun olduğu varsayılır. Yetki konusundaki davalarda kararlar her durumda çoğunlukla alınır. Anayasa'nın yorumlanmasına ilişkin kararlar; yargıçların toplam sayısının en az üçte ikisinin çoğunluğunun oyu ile alınır. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi yargıcının oylamada çekimser kalması veya oylamadan kaçınması söz konusu değildir (AYM hakkındaki FAY md. 72).

Kararlar; karara katılan tüm yargıçlar tarafından imzalanır ve postanovleniye ile opredeleniye (çözümleyici ve açıklayıcı) kararlarının lehine oy kullanan yargıç, başka bir meselenin oylamasında veya kararın gerekçesinde kendisini azınlıkta bulursa ayırık görüşünü yazılı olarak belirtebilir. Bu durumda da ayırık görüş dava dosyasına eklenir ve kararla birlikte Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Bülteninde yayımlanır.

Öğretide ayırık görüşün kararın hukuki gücüne etkisinin olmadığı; yalnızca politik veya bilimsel alanda heyecanlandırıcı bulunduğu; yargıçlar için tarih önünde bir tür “vicdanlarını temizleme” aracı olarak görüldüğü düşüncesi yaygındır. Ayrıca yargıçların bazı ayırık görüşlerinin neredeyse ilgili hukuki soruna ilişkin hiçbir tartışmaya girmemesine rağmen kaynak olarak kullanılması eleştirilmiştir. Bkz. AVAKYAN Suren, (2005), C. 2, s. 637.

yeni bir normatif düzenlemenin yapılması, değiştirilmesi veya düzeltilmesi; yargısal veya bireysel işlemlerin yeniden incelenmesi veya normatif düzenlemeyi uygulayan organ tarafından uygulamanın düzeltilmesi şeklinde olabilmektedir.

Anayasa Mahkemesi; kararların yerine getirilmesini doğrudan sağlama gibi bir yetkiye sahip olmamakla birlikte kararların yerine getirilmesi sürecini etkileme araçlarına sahiptir. Bu amaçla Anayasa Mahkemesi; kararı yerine getirmekle yükümlü organa yıllık mesaj gönderebilir ve bu mesajda kararın yerine getirilmesi gerekliliğinden söz edebilir (AY md. 100, AYM İçtüzük md. 7). Bir başka yöntem ise; kararda ilgili organın doğrudan belirtilmesidir. Bunun ötesinde Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 67. maddesi ile Mahkeme Sekreteryası' nın; Mahkeme kararlarının yerine getirilip getirilmediği hususunda sistematik olarak analiz yapmak ve bu analizlerle birlikte mahkemeyi yıllık olarak bilgilendirmek görevi; Anayasa Mahkemesi kararlarının yerine getirilmesinin denetlenmesinin bir diğer aracı olarak kabul edilebilecektir.

Mahkeme kararlarının yerine getirilmesinin zorunluluğu konusunda AYM hakkındaki FAY'nin 80. maddesinde kararları yerine getirmekle yükümlü organlar ve yükümlü oldukları süreler düzenlenmiştir. Buna göre;

Rusya Federasyonu Hükümeti; Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya uygun olmadığı belirlenen federal yasanın yeni taslağını kararının yayımlanmasından itibaren 6 ay içinde Devlet Duma'sına sunmakla yükümlüdür (md. 80/1). Devlet Başkanı ve Rusya Federasyonu Hükümeti; düzenleyici işlemlerle ilgili kararın yayımlanmasından itibaren 2 ay içinde yeni bir düzenleyici işlem veya değişiklik yapmakla (md. 80/2); Rusya Federasyonu kurucu birimlerinin yasama organları, Anayasaları ile ilgili kararın yayımlanmasından itibaren 6 ay içinde Anayasaları'nda ilgili değişiklikleri yapmakla (md. 80/3); Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin yürütme organı, düzenleyici işlemlerle ilgili kararın yayımlanmasından itibaren 2 ay içinde yeni bir düzenleyici işlem veya değişiklik yapmakla (md. 80/4); Federal devlet organları ve Rusya Federasyonu anayasal kurucu birimlerinin devlet organları, devlet organları arasındaki anlaşmalarla ilgili kararın yayımlanmasından itibaren 2 ay içinde federal organlar ve kurucu birimler arasındaki anlaşmaları uygun bir anlaşma ile değiştirmek veya ek yapmakla yükümlüdür (md. 80/5).

Söz konusu maddenin 3. ve 4. fıkralarında belirtilen ve Anayasa Mahkemesi kararının anayasal kurucu birimler tarafından yerine getirilmesi zorunluluğunun ihlal

edilmesi halinde öngörülen sorumluluk hükümleri ise; “*Anayasal Kurucu Birimlerin Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşturulmasının Genel Prensipleri*” hakkındaki Federal Yasa’da düzenlenmiştir. Buna göre; Anayasa Mahkemesi kararlarının federal anayasal yasada öngörüldüğü şekilde yerine getirilmemesi halinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı ilgili organlara ikaz verebilir ve bu halde dahi karar yerine getirilmezse; kurucu birimin yetkili organını geçici olarak görevden uzaklaştırabilir.

Anayasa Mahkemesi kararlarının ilgili organ tarafından yerine getirilmesi için federal anayasal yasada öngörülen süreler; anayasaya uygun olmadığı ilan edilen normların yürürlükten kalkma anı bakımından önem taşımaktadır. Kamusal ve bireysel menfaatler göz önüne alındığında anayasaya uygun olmadığı belirtilen normun yürürlükten kalkmasıyla ilgili kesin sürenin kararda düzenlenmesi; ilgili organın hukuki, mali ve kurumsal önlemleri alarak doğabilecek olumsuz etkileri mümkün olan kısa sürede ortadan kaldırmasını gerektirmektedir. Ancak uygulamada bunun aksine durumların yaşandığı görülmektedir. Anayasa Mahkemesinin 13 Haziran 1996 tarihli kararında⁵¹⁷ anayasa şikâyeti yoluyla önüne gelen RSFSC’ nin Ceza Yargılaması Usul Yasasının tutuklama ve gözaltına ilişkin 97/5. maddesinin anayasaya uygun olmadığı ve normun hukuki gücünü kararın ilanından itibaren 6 ay bitiminde yitireceği belirtilmiştir. Ayrıca kararda, Federal Meclis’e kararın ilanından itibaren 6 ay içinde yasada Anayasa’ya uygun düzenlemeyi yapma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu çerçevede, Federal Meclisin kararı uygulaması ile ilgili sürenin başlangıcının kararın ilan edilerek yürürlüğe girdiği an olduğu açıktır. Ancak 5 Aralık 1996 tarihinde 6 aylık sürenin bitimine yakın bir zamanda Duma; ceza yargılamasında usulü yasasının ilgili normunun önceki şeklinde olduğu gibi düzenleneceğine ilişkin karar almış ve Mahkeme kararını uygulamamıştır. Anayasa Mahkemesi’nin Devlet Başkanına başvurusu sonucu Duma kararı Duma Başkanı tarafından imzalanmayıp yeni düzenleme 31 Aralık 1996 tarihinde Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda yapılmıştır.

Benzer birçok kararında Mahkeme tarafından, kesin süre içerisinde mahkeme kararına uygun düzenlemenin yapılarak Anayasa’ya uygun olmadığı ilan edilen normun yürürlükten kalkacağı belirtilmişse de ilgili organların Mahkeme kararını yerine getirmekte özenli davranmadıkları, mahkeme kararının yerine getirilmeyeceği,

⁵¹⁷ AYM Karar: 13 Haziran 1996 No:14-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30276.pdf>

Anayasa'ya uygun olmadığı belirlenen yasanın uygulanmaya devam edileceğinin ilgili organlar tarafından açıkça beyan edildiği örnekler de vardır.⁵¹⁸

Yukarıda belirtildiği üzere Mahkemenin kararlarının yasama organı tarafından tepkiyle karşılandığında; kararda kesin süre belirtilmesine karşın hiç uygulanmama veya ağırdan alma yoluna gidildiği; bu tür uygulamanın hem federal hem de anayasal kurucu birimler düzeyinde yapıldığı örnekler görülmektedir. Uygulamada gerek yasama organı gerekse ilgili diğer yasama organları, genel mahkemeler ve uygulayıcılar tarafından anayasa mahkemesi kararlarının yerine getirilmesinin tepkiyle karşılanması ve yeni norm sürecinin yavaşlatılması karşısında Anayasa Mahkemesi de kararların yazımında aktivist tutum sergilemekte; anayasaya uygun olmayan normların belirtildiği kararlarında yetkili organı, kesin süreyi ve kararının ilgili organlarda öncelikle ele alınması gereğini belirtmektedir.⁵¹⁹ Öte yandan kararların yerine getirilmesinin ilgili organ tarafından yetkileri dâhilinde yavaşlatılması veya hiç yerine getirilmemesi durumunda anayasa mahkemesi başkanının kararların yerine getirilmesini sağlamak adına Anayasa'nın garantörü konumunda olan Devlet Başkanı'na müracaat ettiği ve kararların yerine getirilmesini sağladığı da görülmektedir.⁵²⁰

Kuşkusuz kararların yerine getirilmemesi açıklamaya muhtaçtır. Her şeyden önce Anayasa Mahkemesi kararlarının yerine getirilmesi, yani yeni bir hukuki düzenlemenin yapılması yalnızca hukukî değil aynı zamanda politik de bir problemdir. Özellikle sosyal, ekonomik ve kültürel haklara ilişkin anayasa mahkemesi kararlarının yerine getirilmesi; devletin mali gücünün yeterli olmaması halinde zorlukla karşılaşmaktadır. Yeterli bütçe olmaması nedeniyle devletin yerine getirilmesini ertelediği Anayasa Mahkemesi kararı da mevcuttur.⁵²¹ Bununla birlikte Mahkeme; mali konulara ilişkin özellikle vatandaşların kararların yerine getirilmemesinden doğan tazminat alacaklarına ilişkin mahkeme kararlarının yerine getirilmesi konusundaki kararlarında; Rusya Federasyonu devlet organları ile vatandaşların eşit ilişki içinde olduğu; bu kararların yerine getirilmesine ilişkin yasal düzenlemelerin yapımında bütçeden alacaklı olan vatandaşların haklarının yerine getirilmesinin mali gerekçelerle

⁵¹⁸ Mahkemenin 2 Şubat 1998 tarih ve 4-P/1998 sayılı kararı Hükümet tarafından ve 13 Mart 1992 tarihli P3- 1/1992 tarihli kararı Tataristan Cumhuriyeti tarafından yerine getirilmemiştir.

⁵¹⁹ VİTRUK Nikolay. V.,(2001), s. 477-478.

⁵²⁰ Mahkeme; 5 Şubat 1997 tarihli kararın yerine getirilmesini Devlet Başkanı'ndan talep etmiş ve 24 Şubat 1997 de Udmurtiya Cumhuriyeti tarafından yerine getirilmiştir.

⁵²¹ Mahkemenin 9 Haziran 1992 tarihli kararı ve 31 Mayıs 1993 tarihli kararın uygulanması bütçe yetersizliği gerekçesiyle 1 yıl ertelenmiştir.

istisna tutulamayacağı; mahkeme kararlarının uygulanması adil yargılama ilkesi kapsamında değerlendirildiğinde; kararların yerine getirilmemesinin yargısal koruma hakkının ihlali anlamına geleceğini hüküm altına almıştır.⁵²²

Belirtmek gerekir ki, Anayasa Mahkemesi kararlarının yerine getirilmemesi hukuki sorumluluğa da yol açabilir. Bu bakımdan kararların yerine getirilmesinde sorumluluk genel olarak devlet organları veya anayasal kurucu birimlerin yürütme organlarına yüklenmiş olup; siyasal sorumluluğa işaret edilmektedir. Ancak; Anayasa Mahkemesi kararlarının yerine getirilmemesinin Ceza Yasasının 315. maddesi kapsamında sorumluluğu doğurması da olasıdır. Ceza Yasasının 315. maddesine göre; mahkeme kararlarının ilgili otorite (devlet organları, yerel yönetimler, kurum ve kuruluşlar ile diğer yetkili kişiler) tarafından yerine getirilmemesi; iki yüz bin ruble veya 18 ay boyunca maaş kesintisi veya 5 yıl boyunca belli hakları kullanmaktan men edilmek veya 480 saate kadar ya da 2 yıl zorunlu çalışma veya 2 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektirir. Federal ceza yasasında belirtilen bu sorumluluğa Anayasa Mahkemesinin 2001 tarihli bir kararında da işaret edilmiştir.⁵²³

II. ANAYASA MAHKEMESİNİN TEMEL HAKLARA İLİŞKİN YAKLAŞIMI VE BAŞLICA KARARLARI

Anayasa Mahkemesinin ilk kurulduğu andan itibaren faaliyet sürecine; 1991-1993 tarihleri arasındaki geçiş dönemi ve 1993'ten günümüze kadarki dönem olmak üzere çalışmanın Birinci Bölümünde yer verdik. Yine bu bölümde Mahkemenin ilk döneminde Sovyet döneminden kalan ve çalışma hayatına ilişkin sınırlamalar içeren yasalar hakkında vatandaşların mahkemeye yönelttiği başvurular üzerine özellikle sosyal hakların korunması ve gerçekleştirilmesi kararlarının ağırlık gösterdiği, Parlamento ve Başkan arasındaki politik çekişmenin etkisiyle Mahkemenin faaliyetlerini 5 Ekim 1993 tarihinde bir karar alarak düzenleyici işlemler ve uluslararası anlaşmalar hakkında anayasaya uygunluk denetimi yapmayacağını ancak bireysel başvurulara ilişkin şikâyetler bakımından yürüteceğini bildirdiğini belirttik. Ayrıca Mahkemenin bu ilk döneminde 1993 tarihine kadar yetkisini genişleterek kullandığı, uluslararası hukuk ilke ve normları ile Anayasa hükümlerini birlikte kullanarak hak ihlallerinde çözüme ulaştığı ve 1978 Anayasasında yazılı olmayan eşitlik, adalet, hukuki belirlilik gibi ilkeleri ortaya çıkardığına da değindik.

⁵²² AYM Karar: 14 Temmuz 2005 No:8-P/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30352.pdf>

⁵²³ AYM Karar: 4 Nisan 2001 No:65-O/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32224.pdf>

Çalışmanın bu bölümünde ise, Mahkeme'nin kararları ışığında temel hakların korunmasına ilişkin yaklaşımı belirlenmeye çalışılacaktır. nı belirleyebilmek

A. Anayasa Mahkemesinin Doğrudan Temel Hakları Konu Alan Kararlarındaki Yaklaşımı

1. Kişi Hakları Alanında

Mahkemenin kişi hakları alanında vermiş olduğu kararlarının özellikle yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı, kişi onurunun korunması ile yerleşme ve seyahat özgürlüğünün korunması konusunda yoğunlaştığı görülmektedir.

Mahkemenin yaşam hakkına ilişkin verdiği kararları ölüm cezası hakkındaki yasal düzenlemelerle ilgilidir. Devlet Başkanı'nın ölüm cezasının aşamalı olarak kaldırılmasına ilişkin Kararnamesi uyarınca Ceza Yasası'nda 1997 yılında yapılan değişiklikle ölüm cezasını gerektiren suçların sayısı 28'den 5'e indirilmiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun anayasal kurucu birimlerinde jüri uygulamalarına ilişkin gerekli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Ancak ne Yasa'da yapılan değişiklik ne de ölüm cezasının jüri katılımıyla gerçekleştirilen bir yargılama sonucu uygulanabileceğine ilişkin Anayasa hükmünün varlığı, vatandaşlar açısından oluşan eşitsizliği gidermekte yeterli olmuştur. Zira jüri sisteminin uzun süre Rusya Federasyonu'nun anayasal kurucu birimlerinden yalnızca dokuz tanesinde kurulabilmiş olması, vatandaşlar açısından eşitsizliğe yol açmıştır. Jüri sisteminin henüz kurulmadığı bölgelerde yargılamanın nasıl yapılacağına ilişkin sorun ortaya çıkması ve bu sorunun bireylerin anayasal haklarını ihlal etmesi nedeniyle konu itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne gelmiştir. Mahkeme, tüm Rusya genelinde jüri sistemi kuruluncaya kadar ölüm cezası verilemeyeceği yönünde kararını şu şekilde belirtmiştir:

“... Anayasa'nın 20/2. maddesinin Anayasa 19, 46 ve 120. maddeleriyle ilişkili olması nedeniyle Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin bu mevcut kararının yürürlüğe girmesinden, ölüm cezasını gerektiren bir suçtan dolayı her sanığın jüri önünde yargılanma hakkına ilişkin federal yasal düzenlemenin Rusya Federasyonu genelinde reel anlamda gerçekleştirilmesini sağlayacak mekanizmalar kuruluncaya kadar istisnai nitelikte olan bu ölüm cezasının uygulanması mümkün değildir. Her

durumda Mahkeme kompozisyonunun üç profesyonel yargıç heyetinden veya yargıçlar ve iki halk temsilcisi ile birlikte jüriden oluşması dikkate alınacaktır”⁵²⁴

Rusya genelinde jüri sisteminin kurulmasının son aşaması 1 Ocak 2010 tarihinde Çeçenistan’da jüri sisteminin devreye girmesi ile tamamlanmış olacağından söz konusu Anayasa Mahkemesi kararı bu tarihe kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, Çeçenistan da dâhil tüm Rusya genelinde jüri sisteminin kurulmasının tamamlanması sonrasında söz konusu Anayasa Mahkemesi kararının hukuk uygulamasında bir çatışmaya neden olabileceği kanaatine varmış ve bu nedenle Anayasa Mahkemesinin 1999 tarihli 3-P sayılı kararının tavzih edilmek üzere Anayasa Mahkemesi’ne başvuruda bulunmuştur. Bu başvuru sonucu Anayasa Mahkemesi 1344 – O-P/2009 kararında; *“söz konusu Anayasa Mahkemesi kararının ölüm cezalarının uygulanmasına ilişkin uzun süreli bir moratoryum (erteleme) temelinde insan haklarının güvencesi bakımından elde edilen kazanımın ölüm cezasına geri döndürülemez olduğunu belirten ve ölüm cezasının kaldırılmasını sağlamak amacıyla jüri sisteminin tamamlanması için uzun bir geçiş süreci öngören kısmının; jüri tarafından verilen suçluluk kararlarına rağmen yeniden ölüm cezalarının uygulanmasının önünü açmadığı”* nı hüküm altına almıştır.⁵²⁵ Öte yandan Yüksek Mahkemenin söz konusu başvurusunda, başvuruya konu AYM kararının ilgili bölümünün; Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 18. maddesi nedeniyle Rusya Federasyonu’nun AİHS Ek 6 No’lu Protokolü imzalamaktan doğan yükümlülükleri bakımından uygulanmasının şüpheli olduğuna ilişkin talepleri, Mahkemece tavzih aşamasında bu taleplerin değerlendirilemeyeceği gerekçesiyle ele alınmamıştır.

Anayasa Mahkemesinin söz konusu kararlarına karşın ölüm cezası varlığını sürdürmektedir. Ancak ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin herhangi yasal düzenleme halen yapılmış değildir.

Anayasa Mahkemesinin ölüm cezalarına ilişkin olarak vermiş olduğu diğer önemli kararları; pratikte ölüm cezasına ilişkin olarak bireyler arasında eşitsizliğe yol açan uygulamaları sonlandırabilecek niteliktedir. Söz konusu eşitsizlik; Ceza Yasası 57. madde ikinci fıkra ve 59 madde ikinci fıkra hükümlerinin uygulamasında ortaya çıkmaktadır. Ceza yasası 57/2’ye göre “ömür boyu hapis cezası” ve 59/2’ye göre “ölüm

⁵²⁴ AYM Karar: 2 Şubat 1999 No: 3-P/ 1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30235.pdf>

⁵²⁵ AYM Karar: 19 Kasım 2009 No: 1344 – O - P/2009
<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision24593.pdf>

cezası” kadınlara, suç işlediği anda 18 yaşını doldurmamış olan kimselere ve mahkemece ceza takdir edildiği anda 65 yaşını doldurmuş olan erkeklere uygulanamaz”

Pratikte mahkemeler, söz konusu Ceza Yasası hükümleri kapsamına giren gruplardan kadınlar veya 65 yaş üstü erkeklerin ölüm cezası veya ömür boyu hapis cezasını gerektiren suçların yargılamasında bu cezaların bu gruplar için uygulanamaz olması nedeniyle “eğer ölüm cezası yoksa jüri de yoktur” anlayışı ile jüri yargılaması yapılmasına gerek görmemekte, süreli hürriyeti bağlayıcı cezalara hükmetmektedir. Ölüm cezası veya ömür boyu hapis cezasını gerektiren suçların yargılaması işleri yalnızca bölge (*rayon, kray veya oblast = district court*) mahkemelerinde jürinin katılımıyla gerçekleştirilmektedir.⁵²⁶

2015 yılında Çelyabinsk’te Bölge Mahkemesi’ne A.S. Lımar adlı kadın vatandaş tarafından ölüm cezasını gerektiren bir suç işlemesi nedeniyle hakkında açılan davanın jüri katılımıyla gerçekleşecek bir yargılamada görülmesi talebiyle başvurulmuştur. Başvuru; sanığın kadın olması nedeniyle Ceza Yasası 57/2 ve 59/2. madde hükümleri kapsamında kaldığı ve bu nedenle söz konusu cezalar kadınlara uygulanamayacağından yargılamasının jüri katılımı olmaksızın tek yargıçla yapılması gerektiği gerekçesiyle Mahkeme tarafından reddedilmiştir. Başvurucu, jüri katılımı olmaksızın yapılan yargılama nedeniyle cezaya mahkum edilmesinin anayasal haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle anayasa şikayeti yoluyla Anayasa Mahkemesi’ne başvuruda bulunmuştur. Başvuru sonucunda Anayasa Mahkemesi 25 Şubat 2016 tarih 6-P sayılı kararında; Ceza yasasına göre ölüm cezasını gerektiren bir suçu işlemekten dolayı yargılanacak olan bir erkek sanığa, ilgili yasa hükümlerince davasının jüri katılımıyla gerçekleşecek bir yargılamada görülmesi imkânı tanınırken kadın sanıklar için sırf bu cezanın uygulanamaz olmasına dayanılarak jüri katılımı olmaksızın yargılama yapılarak ceza tayin edilmesinin, vatandaşların Anayasa’nın 32. maddesi 5. fıkrasında “Rusya Federasyonu vatandaşları yargılama sürecine katılma hakkına sahiptirler” şeklinde yer alan anayasal hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir.⁵²⁷ Ayrıca kararda, bu hüküm doğrultusunda yasama organının ceza yargılaması usul yasasında, Anayasa’daki hukuki

⁵²⁶ Çelyabinsk, Bredinskii Bölge Mahkemesi, A.S.Lımar hakkında 7 Ağustos 2015 tarihli kararı.

Rostov-Don, Vorosilovskii Bölge Mahkemesi, V.D Labusov hakkında 2 Aralık 2015 tarihli kararı.

⁵²⁷ AYM Karar: 25 Şubat 2016 No: 6-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision224417.pdf>

eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkesi temelinde Anayasa’da yer alan “jüri karşısında yargılanma hakkı” ile uyumlu değişiklikleri yapma zorunluluğuna yer verilmiştir. Bununla birlikte başvuruya konu ceza yasası hükümlerinin; Anayasa’nın eşitlik ve ayrımcılık yasağı (AY md. 19), kanuni hakim güvencesi (AY md. 47), temel hak ve özgürlüklerin sınırlanma ölçütleri (AY md. 55/3) ve yargılama işlemleri federal yasayla öngörülen durumlarda jürinin katılımıyla gerçekleştirilir (AY md. 123/4) hükümlerine uygun olmadığına karar verilmiştir.⁵²⁸

Benzer içerikte bir diğer başvuru, V.D Labusov adlı erkeğin ölüm cezasını gerektiren bir suçu işlemesi nedeniyle yapılan yargılamasının, yargılama esnasında yaşının 65’in üzerinde olması nedeniyle ölüm cezasıyla cezalandırılmayacağı gerekçesiyle jüri katılımı olmaksızın yapılmasının vatandaşın anayasal haklarını ihlal ettiği nedenine dayanmaktadır. Mahkeme 16 Mart 2017 tarih ve 7-P sayılı kararında; 25 Şubat 2016 tarih ve 6-P sayılı kararına benzer şekilde, söz konusu ceza yasası hükümlerinin uygulamasının 65 yaş üzeri erkek sanıklar hakkında cinsiyete dayalı ayrımcılığa yol açtığı ve vatandaşların yargısal korunma haklarını ihlal ettiği sonucuna varmıştır.⁵²⁹

Mahkemenin yerleşme ve seyahat özgürlüğüne ilişkin verdiği önemli kararları bulunmaktadır.

Seyahat özgürlüğü yasal sınırlamalara tabi olabilmektedir. Bu sınırlamalar, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve özgürlüklerinin ve genel sağlığın korunması nedeniyle yapılabilecektir (AY md. 55/3). Bu noktada, devlet sırlarına vakıf olabilecek yerlerde çalışan kimselere yurt dışı çıkış pasaportu verilmemesi, bu kimselerin geçici süre ile yurt dışına çıkışlarının engellenmek suretiyle seyahat özgürlüğünün belirli süreyle sınırlandırılması konusu önem taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi, devlet sırlarına vakıf olabilecek yerlerde çalışan kimselerin seyahat özgürlüğünün sınırlandırılmasıyla ilgili kararında, seyahat özgürlüğünün geçici olarak sınırlandırılmasında kişinin sadece devlet sırlarıyla ilgili yerde çalışıyor olmasının yeterli olmayacağı; ayrıca bu sırlara vakıf olabilme derecesinin de önem taşıdığını vurgulamıştır.⁵³⁰ Bununla birlikte seyahat özgürlüğünün yasa ile belli bölgelere girişin yasaklanması veya izne bağlı tutulması şeklinde sınırlandırılması da

⁵²⁸ AYM Karar: 25 Şubat 2016 No: 6-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision224417.pdf>

⁵²⁹ AYM Karar: 16 Mart 2017 No: 7-P/2017 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision265152.pdf>

⁵³⁰ AYM Karar: 7 Haziran 2012 No:14-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision101131.pdf>

görülmektedir. Rusya Federasyonu'nda Sovyetler Birliği döneminde askeri ve nükleer tesislerin bulunduğu kapalı bölgeler 1992'de ZATO (*Zakritiye Administrativniye Territorialniye Obrazovaniye* = *Kapalı İdari Bölgesel Birimler*) yasası⁵³¹ ile hukuki statüye kavuşturulmuştur. Kapalı bölgelerde güvenliğin ve işlerliğin sağlanması amacıyla bu bölgelere giriş ve sürekli yerleşmenin yasa ile sınırlandırıldığı özel bir rejim öngörülmüştür. Burada önemli nokta bu bölgelerin hukuki statüye kavuşturulmuş olmaları ve ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve özgürlüklerinin ve genel sağlığın korunması nedenleriyle bu bölgelere ilişkin yapılan düzenlemelerle yerleşme ve seyahat özgürlüğünün sınırlandırılmasının gereksiz ölçüde genişletilmemesidir.

Öte yandan Anayasa Mahkemesi kararlarında sıklıkla olmamakla birlikte Alman anayasa hukukunun insan onuru yaklaşımını benimsendiği de görülmektedir.⁵³²

Anayasa Mahkemesi kararlarında, insanın ölümden sonra da onuruna saygı gösterilmesi gereğine vurgu yapar; ancak organ nakliyle ilgili olarak yasal mevzuatta düzenleme yapılabileceğine dair karinelerin varlığını (anlaşmaya dayalı rıza veya muhtemel rıza) da tanır. Bu konuda, hastanede ölen bir kimsenin böbreklerinin yakınlarının rızası olmaksızın organ nakli için alınması dolayısıyla yapılan şikâyetle Organ ve Doku Nakline İlişkin Yasanın⁵³³ organ naklinde rızanın aranmaması halinin düzenlendiği 8. maddesi Anayasa'ya uygun olmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi önüne gelmiştir. Başvurucu, söz konusu yasa maddesinin soyut içeriğinin organ nakli konusunda sağlık personeline sınırsız hak tanıdığı, bunun insanın ölümü sonrasında da onuruna saygı gösterilmesi gereğiyle bağdaşmadığı ve Anayasa'nın eşitlik, insan onurunun korunması, sağlık hakkı gibi hükümleri ile uyumlu olmadığı iddiasındadır. Bu kararda Mahkeme; insan ve onun hak ve özgürlüklerinin en yüce değer olduğu, söz konusu eylemin kişi dokunulmazlığı ve insan onurunun devlet tarafından korunması hükmüyle ilgili olduğu, insanın ölümünden sonra da onuruna saygı gösterilmesi gerektiği ve bu nedenle sağlık çalışanlarının ödevinin başkalarının anayasa ve yasalarla

⁵³¹ Закон РФ 14. 07. 1992 N- 3297-1 "О Закритом Административно- Территориальном Образовании" [Rusya Federasyonu 14.07.1992 tarih ve N- 3297-1 sayılı "Kapalı İdari Bölgesel Birimler" Yasası.

⁵³² GASKAROVA M.L., "Konseptsiya Dostoinstva Çeloveka vı Nemetskom Konstitutsionnom Prave" [Alman Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı], Jurnal Rossiskogo Prava, No: 4, 2002, s. 154.

AYM Karar: 3 Mayıs 1995 No:4-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30241.pdf>

AYM Karar: 2 Şubat 1996 No:4-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30283.pdf>

⁵³³ Закон РФ 22.12.1992 г. No:4180-1 "О Трансплантации Органов и Тканей Человека" [Rusya Federasyonu 22.12.1992 tarih ve No:4180-1 Sayılı Organ ve Doku Nakli Hakkında Federal Yasa]

korunan hak ve özgürlüklerinin ihlal etmeksizin amaca ulaşmaları olabileceğini vurgulamıştır.⁵³⁴ Ancak Mahkeme; söz konusu problemin donör ve bağışçının yasal menfaatlerinin dengelenmesine ilişkin detaylar içerdiğinden yasama organının düzenlemesi gereken alana girdiği gerekçesiyle şikâyeti kabul edilebilir bulmamıştır. Mahkeme, konunun yasama organının alanına girdiği gerekçesiyle “kendi kendini sınırlama” (self restraint) yaklaşımıyla rıza karinesini incelemekten kaçınmıştır.⁵³⁵ Anayasa Mahkemesi aynı yasa hükmünün anayasa şikâyeti yoluyla önüne geldiği 2016 yılında ise; organ naklinde rızanın varlığını düzenleyen söz konusu yasa hükmünün başvuruçunun anayasal haklarını ihlal edip etmediği incelemesini yapmış ve yasa hükmünün vatandaşların anayasal haklarını ihlale yol açmadığı sonucuna varmıştır. Aynı kararda 2003 tarihli karara atıfla, bu kararın belirsiz veya anlamsız olmadığı, vatandaşların anayasal haklarını ihlale yol açtığı şeklinde yorumlanamayacağı belirtilmiştir.⁵³⁶

2. Siyasal Haklar Alanında

Rusya siyasal yaşamında siyasal kurumların modernleştirilmesi ve etkili hale getirilmesi, vatandaşların devlet yönetimine katılmasını sağlayacak anayasal haklarının gerçekleştirilmesi ile yakından ilgilidir. Bireylerin siyasal ve kamusal yaşama aktif katılımının sağlanması ise demokratik toplumda siyasal çoğulculuk anlayışının varlığına bağlıdır. Daha önce söz edildiği üzere Anayasa’nın “Anayasal Düzenin Esasları” başlığı altında 13. maddede yer alan siyasal çoğulculuk, çok partili demokratik yaşam ve toplumsal birliklerin yasa önünde eşitliği anlayışı siyasal hak ve özgürlükleri tamamlayıcı ilkelere sahiptir.

Rusya Federasyonu’nda çok partili siyasal yaşamın yerleşmesi, partilerin işlevinin sürdürülebilirliği ve hukukun üstünlüğünün gözetilmesi önem taşıyan konulardır. Bu ise, devlet – parti bütünleşmesi görünümünde tek partili yapılaşmadan siyasal çoğulculuk ve demokratik hukuk devleti anlayışına dönüşümle açıklanabilecek geniş bir siyasal süreçten kaynaklanmaktadır.⁵³⁷ Anayasa Mahkemesinin kararları incelendiğinde; Mahkemenin siyasal çoğulculuk ve çok partili siyasal yaşamın yerleşmesi – korunması konusuna eğilim gösterdiği ve bu bağlamda kararların, seçme –

⁵³⁴ AYM Karar: 10 Mart 2016 No:224-O/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision225217.pdf>

⁵³⁵ AYM Karar: 4 Aralık 2003 No:459-O/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30847.pdf>

⁵³⁶ AYM Karar: 10 Mart 2016 No:224-O/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision225217.pdf>

⁵³⁷ BONDAR Nikolay, (2016), s. 468.

seçilme hakkı, seçim sistemi ve siyasal partiler nezdinde örgütlenme özgürlüğü konusunda yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu açıdan aşağıda özellikle seçim, siyasal parti örgütlenmesi ve seçme – seçilme hakkı üzerinde durulacaktır.

a. Mahkemenin Çağdaş Demokrasilerde Çok Partili Yaşamın Kurumsallaştırılması Bakımından Siyasal Partilere Yaklaşımı

Anayasa Mahkemesinin bu alana ilişkin kararları; anayasal sınırlar içinde federal yasama organı tarafından özgürce düzenlenmiş parti sisteminin gelişmesi üzerine etki etmiştir. Mahkemenin, kararları ile; siyasal partilerin Rusya devlet yapılanmasında içerdiği anlamı belirleme, siyasal partilerin hukuki korunmasını sağlama, vatandaşların siyasal parti düzeyinde örgütlenme özgürlüğünün korunmasını sağlama, mevcut yasal düzenlemelerin anayasal gerekleri karşılayıp karşılamadığını değerlendirme gibi işlevleri yerine getirdiği görülmektedir.⁵³⁸

Bu bağlamda, Mahkemenin ilk ve en önemli kararlarından biri; 30 Kasım 1992 tarih ve 9-P sayılı Komünist Parti hakkında verdiği karardır.⁵³⁹ Komünist Partinin üst organlarının RSFSC Devlet Başkanı Yeltsin tarafından yasaklanması ve mallarının devlete aktarılmasına ilişkin kararnamelerin Anayasa’ya uygunluğunun denetlenmesi amacıyla Mahkeme önüne gelmiştir. Bu kararda, aynı zamanda Komünist Partinin de Anayasa’ya uygun olup olmadığı ve Mahkemenin partiyi kapatma hakkına sahip olup olmadığı tartışılmıştır. Dava konusu kararnameler; Devlet Başkanı’nın 23 Ağustos 1991 tarih ve 79 sayılı “RSFSC Komünist Parti Faaliyetlerinin Askıya Alınması” Kararnamesi, 25 Ağustos 1991 tarih ve 90 sayılı “Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve RSFSC Komünist Partinin Malvarlığı Hakkındaki” Kararname ve 6 Kasım 1991 tarih ve 169 sayılı “ Sovyetler Birliği Komünist Parti ve RSFSC Komünist Partinin Faaliyetleri ve Kendilerinin Anayasaya Uygunluğu” Kararnameleridir. Devlet Başkanı’nın Komünist Parti faaliyetlerinin askıya alınarak mallarının devlete aktarılmasına ilişkin kararnamenin temelini, RSFSC Devlet Başkanı’nın RSFSC Komünist Partisi’nin RSFSC topraklarında SCSB Olağanüstü Hal Devlet Komitesi organı olarak öngörülen şekilde tescil edilmeksizin faaliyet gösterdiği ve bazı

⁵³⁸ BONDAR Nikolay, (2016), s. 475.

⁵³⁹ AYM Karar: 30 Ekim 1992 No:9 –P/C3 RF. 1993 No:11 s. 400.

bölgelerde darbe girişimine sebebiyet verdiği ve SCSB yasalarını ihlal ettiği iddiası oluşturmaktadır.

Mahkeme, bu kararda ilk olarak; parti üst yöneticilerinin parti tabanından gizli ve uzun süre ülkede sınırsız hakimiyet kurarak aktif bir şekilde kamu otoritesini kullandığı, partinin bu şekildeki faaliyetlerinin, partinin faaliyetlerinin askıya alınması için temel oluşturduğu belirtilmiştir. İkinci olarak; Komünist Partinin siyasal faaliyetlerinin anayasaya aykırı olması, egemenlik, hukukilik ve devlet ve kamu güvenliğini tehdit etmesi nedeniyle RSFSC Devlet Başkanı'nın, özel bir yetkisi olmamasına karşın, bu olağanüstü durumlarda anayasal değerleri tehdit eden parti faaliyetlerini yasaklayabileceği; partinin üst organlarının kapatılabileceği ancak taban örgütünün yasaklanmasının anayasaya aykırı olduğu sonucuna varmıştır.⁵⁴⁰ Son olarak Mahkeme; Komünist Parti mal varlıklarının mülkiyet hakkının öznesinin mevzuatta açıkça belirtilmemiş olması nedeniyle Devlet Başkanı'nın kamulaştırma işleminin açıkça değerlendirilmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mahkeme, Komünist Partinin anayasaya aykırı olup olmaması noktasında sessiz kalmıştır.

Mahkemenin devletin hukuki yapısı içinde siyasal partilerin hukuki statüsünü belirleyen bir diğer önemli kararı 1 Şubat 2005 tarih ve 1-P sayılıdır.⁵⁴¹ Mahkeme, siyasal partilerin oluşumu ve işlevine ilişkin olarak iki önemli konu üzerinde durmuştur. Birincisi; partilerin oluşumunda en az üye sayısı konusunun ve siyasal partilerin ülke çapında faaliyet göstermesi konusunun değerlendirilmesidir. Mahkeme; Anayasa'nın çokpartili siyasal yaşama ilişkin hükmünün, siyasal parti örgütlenmesini belirli bir parti sayısı veya üye sayısı olarak anlaşılamayacağı; ancak federal yasama organının bu konuda düzenleme yapabilmesinin vatandaşların örgütlenme özgürlüğünü kısıtlama anlamına gelemeyeceği ve partilerin tüzüklerinde belirlenen işlev ve sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü olduklarını belirtmiştir. Mahkeme ayrıca, siyasal menfaatlerle ilişkili olan bu konuda federal yasama organının yeterli ölçüde takdir yetkisine sahip olduğunu, yasa koyucunun "Siyasal Partiler Yasası" ile partilerin oluşumuna ilişkin nicel ölçüt koymasının anayasaya aykırı olmadığı sonucuna varmıştır.⁵⁴²

⁵⁴⁰ AYM Karar: 30 Ekim 1992 No:9 –P/C3 RF. 1993 No:11 s. 400.

⁵⁴¹ AYM Karar: 1 Şubat 2005 No:1-P/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30384.pdf>

⁵⁴² AYM Karar: 1 Şubat 2005 No:1-P/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30384.pdf>

Söz konusu Mahkeme kararında, bölgesel parti kurulup kurulamayacağı konusu da tartışma konusu edilmiştir. Mahkeme, Anayasa'nın yalnızca çok partililik ilkesini barındırdığı, bölgesel parti kurulmasına ilişkin açık yasaka içermediğini, ancak; henüz çağdaş demokratik koşulların içselleştirilemediği ve çok sayıda terörist faaliyetler ile ayrılıkçı hareketlerle mücadele eden çok-uluslu Rusya Federasyonu'nda bölgesel parti kurulmasının; devletin menfaatleri, siyasal iktidarın bütünlüğü veya federal sistemin temelini ihlal edebileceği gibi milliyete dayalı veya dini parti kurulması tehlikesini de taşıdığı belirtilmiştir.⁵⁴³

Milliyete veya dini temele dayalı parti kurulup kurulamayacağı meselesi 2004 yılında Anayasa Mahkemesi önüne gelmiş bir konudur. Mahkeme, “*Pravoslavnaya⁵⁴⁴ Partiya Rossii* [Rusya Pravoslav Partisi]” ve “*Hristiyanska Demokratičeskaya Partiya Rossii* [Rusya Hristiyan – Demokratlar Partisi]” adlı siyasal partilere ilişkin, 15 Aralık 2004 tarih ve 18-P sayılı kararında⁵⁴⁵ siyasal partilerin diğer toplumsal birliklerden farklı olarak iktidarı elde etmek üzere kendi siyasal amaçları doğrultusunda tüm toplum adına hareket ettiği ve bireylerin siyasal menfaatlerini birleştirme işlevi gördüğü kabulünden hareket etmiştir. Dini birliklerin ise; inanç ve ibadet özgürlüklerini yerine getirmek üzere vatandaşların bir araya gelerek oluşturdukları birlikler olduğu, Anayasa'nın 14. maddesinde belirtildiği üzere Rusya Federasyonu'nun laik bir devlet olduğu; “İnanç Özgürlüğü ve Dini Birlikler Yasası”na göre; laiklik ilkesi gereğince devlet organlarının ve yetkili kişilerinin dini birliklerin yasal faaliyetlerine müdahale edemeyeceği gibi onların da devlet organları ve yerel yönetimler üzerinde etki kuramayacağını belirtmiştir. Buradan hareketle dini temele dayalı parti kurulmasının dinin ve dini birliklerin siyasallaştırılmasının veya siyasal nedenlerle dinin reddinin önünü açacağı; milli kimliğe dayalı parti kurulmasının ise büyük etnik grupların faydalanmasını sağlayacağından küçük etnik grupların zararına baskıya yol açabileceği ve Anayasa'nın 19. maddesinde yer alan eşitlik ilkesine aykırı olacağı gerekçesiyle Mahkeme, milli veya dini temele dayalı siyasla parti kurulması yasağının Anayasa'ya aykırı olmadığı sonucuna varmıştır.⁵⁴⁶

⁵⁴³ AYM Karar: 1 Şubat 2005 No:1-P/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30384.pdf>

⁵⁴⁴ Katolik ve Protestan gibi Hristiyan Kiliselerinden biridir.

⁵⁴⁵ AYM Karar: 15 Aralık 2004 No:18-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30309.pdf>

⁵⁴⁶ AYM Karar: 15 Aralık 2004 No:18-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30309.pdf>

Siyasal partilere ilişkin bir diğer karar, onların iç işleyişiyle ilgilidir. Mahkeme, siyasal partilerin demokratik olarak örgütlenmesine ilişkin verdiği kararlarında siyasal partilerin kamu gücü ile karşılıklı ilişkili halinde olması tespitinden hareketle devletin parti iç işleyişine müdahalesinin sınırlarını belirlemiştir. Mahkeme, siyasal partilere ilişkin kararlarda, 1998 tarih ve 10-P sayılı kararındaki⁵⁴⁷ toplumsal birliklere ilişkin genel yaklaşımını temel almıştır. Bu kararda Mahkeme, toplumsal birliklerin kuruluş, örgütleniş ve yönetiminin gönüllülük esasına dayandığı, herhangi bir toplumsal birliğe girmek veya bir toplumsal birlikte bulunmanın zorlamaya dayanmasının Anayasa'nın 30/2. maddesine aykırılık taşıyacağını belirtmiştir. Mahkeme siyasal partilere ilkin olarak vermiş olduğu 1 Şubat 2005 tarih ve 1-P sayılı kararında, "Siyasal Partiler Yasası" 'nın 2,11, ve 23. maddelerinde de Anayasa ile uyumlu olarak partilere üye olma veya partiden ayrılma ile partilerde faaliyet göstermenin gönüllülük esasına dayandığı belirtilmiştir. Söz konusu kararda, siyasal partilerin kuruluşunun özgür iradeye dayandığı, devletin partiye, partinin devlet işleyişine karışamayacağı, ancak; partilerin diğer toplumsal birlikler arasında farklı bir yerinin bulunması nedeniyle partilerin kuruluşunda devletin ek koşullar belirleyebileceği vurgulanmıştır. Ancak yürütme organının toplumsal birliklerin kurulmasına ilişkin işlemlerini sınırlandırabilecek her türlü müdahalesi bireylerin örgütlenme özgürlüğünü ihlal olarak kabul edilmektedir.⁵⁴⁸ Anayasa Mahkemesi kararlarına göre federal yasama organının siyasal partilerin kuruluşunda kayıt sistemi uygulayabilmesinin Anayasa'nın 55/3. maddesi gereğince vatandaşların haklarının özüne dokunmaması gerektiğinin altını çizmiştir.⁵⁴⁹ Bu bağlamda siyasal partilerin kayıt işlemleri esnasında belgelerde olabilecek maddi yanlışlıklar, yazım hataları gibi nedenler partinin kayıt işlemlerinin reddedilmesine temel oluşturmayacaktır.⁵⁵⁰

Siyasal partilerin iç işleyişine ilişkin bir diğer kararı, parti içi demokrasi ilkesi gereği partinin iç faaliyetleri dolayısıyla vatandaşların hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmiş olması halinde yargısal yola başvuru hakkının varlığıyla ilgilidir. Mahkeme, siyasal partilerin kuruluş ve işleyişinin demokratik kurallar çerçevesinde yürütülmesi

⁵⁴⁷ AYM Karar: 3 Nisan 1998 No:10-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41934.pdf>

⁵⁴⁸ AYM Karar: 12 Şubat 1993 No:3-P/1993 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30291.pdf>

⁵⁴⁹ AYM Karar:28 Haziran 2012 No:1251-O/2012
<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision105723.pdf>

⁵⁵⁰ AYM Karar: 3 Nisan 1998 No:10-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41934.pdf>

gereğinden hareketle parti faaliyetlerinin yasaya uygunluğu üzerinde yargısal denetimin gerekliliğini belirtmiştir.⁵⁵¹ Bu husus özellikle üyelerin üyeliğinin sonlandırılması işleminde kendini göstermektedir. Mahkeme 2009 yılında verdiği kararda, parti yönetim organlarının eylemleri ve kararları nedeniyle parti üyelerinin hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi halinde partinin bu eylem ve kararlarının yargısal denetime tâbi olduğu sonucuna varılmıştır.⁵⁵²

Mahkemenin parti – siyasal yaşam ilişkisi bağlamında ele aldığı bir diğer konunun seçim sistemi ve seçme hakkına ilişkindir. Mahkeme 1998 yılında, federal yasama organının seçim sistemine ilişkin düzenlemelerinin ele alındığı davada, Anayasa’da Duma seçimlerine ilişkin seçim sistemiyle ilgili doğrudan bir düzenleme bulunmadığı; bu konuda düzenleme yapma yetkisinin doğrudan federal yasama organının görev alanına girdiğini belirtmiştir. Mahkeme, 1995 tarihli “Duma Seçim Yasası”nda öngörülen karma seçim sisteminin Anayasa’ya aykırılık teşkil etmediği sonucuna varmıştır.⁵⁵³ Bu yaklaşım Mahkemenin 2005 yılında karma seçim sisteminden nisbi seçim sistemine geçişi öngören düzenlemeler hakkındaki kararlarına temel teşkil etmiştir. Mahkemenin bu kararlarına konu iddialar, söz konusu seçim sisteminin herhangi partiye üye olmayan vatandaşların aday olabilmelerini olumsuz etkilediği, sistemin özellikle tek adaylı seçim çevrelerini ve bağımsız adayları dışladığı yönündedir. Mahkeme başvuruyu, yasa koyucunun herhangi seçim sistemini seçmekte ve düzenlemekte serbest olduğu, Mahkemenin kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği yasama organının bu işlemine müdahale ederek yasama organının yerine geçme yetkisi olmadığından bahisle kabul edilemez bulmuştur.⁵⁵⁴ Aynı zamanda Mahkeme, “Duma Vekilleri Seçim Yasası” ‘nın herhangi bir partiye üye olmayan vatandaşların Duma vekili seçimlerinde aday olabilmesini engellemediği, vatandaşların isterse bir parti listesinden partiye üye olmaksızın aday olabileceğini belirtmiştir.⁵⁵⁵ Öte yandan Mahkeme, halkın taleplerini yansıtan temsilcilerinden oluşan organların oluşumunda

⁵⁵¹ AYM Karar: 5 Şubat 2009 No:247-O-O/2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision18852.pdf>

⁵⁵² AYM Karar: 5 Şubat 2009 No:247-O-O/2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision18852.pdf>

⁵⁵³ AYM Karar: 17 Kasım 1998 No:26-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30391.pdf>

⁵⁵⁴ AYM Karar: 15 Kasım 2007 No: 845-O-O/2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16914.pdf>

Aynı yönde kararlar için bkz.

AYM Karar: 18 Aralık 2007 No:920-O-O/2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16989.pdf>

AYM Karar: 15 Nisan 2008 No:273-O-O/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17308.pdf>

⁵⁵⁵ AYM Karar: 15 Kasım 2007 No: 845-O-O/2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16914.pdf>

nisbi seçim sistemi uygulamasının, çok partili yaşam ilkesini ihlal etmemesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁵⁶

b. Seçme –Seçilme Hakkına İlişkin Yaklaşımı

Mahkemenin 1998 tarihli kararında aynı zamanda parlamentonun oluşumundaki seçimlerde uygulanacak seçim barajı tartışılmıştır. Mahkeme, barajlı nisbi seçim sisteminin uygulanmasının parlamentodaki vekillerin küçük gruplar halinde bölünmesini önleyeceği ayrıca parlamentonun istikrarlı çalışmasını sağlayacağı kabulünden hareketle seçime katılan tüm siyasal partiler bakımından eşit uygulanan baraj sisteminin Anayasa'yı ihlal olarak kabul edilemeyeceği sonucuna varmıştır.⁵⁵⁷ Ancak yüzdeli barajın, nisbi seçim sisteminin amacına aykırı olarak kullanılmaması gerektiği ve nisbi sisemin en yüksek fayda sağlayacak şekilde federal yasama organı tarafından düzenlemeler yapılması gerektiğine işaret edilmiştir. Ayrıca eğer, seçime katılan tüm partilerin birleşmesi halinde dahi %50'lik oy oranı elde edilemiyorsa; mevcut %5'lik barajın uygulanmasının uygun olmayacağına karar verilmiştir.

Mahkemenin, siyasal partilere ilişkin düzenlemelerin vatandaşların seçme – seçilme hakları üzerine etkisi bakımından ele aldığı davalarda, bazı yasal düzenlemelerin vatandaşların anayasal haklarını ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Mahkeme, Vologod Bölgesi'nin “Vologod Bölgesi Yasama Organı Seçimleri Yasası'nda”, bölge grup aday listesindeki aday sayısının yasada bölgesel grup adaylarının sayısına ilişkin belirtilen sayıdan az olması halinde, bu adayların aday olarak kaydına izin verilmeyeceğine ilişkin düzenleme içeren normları Anayasa'ya uygun bulunmamıştır.⁵⁵⁸ Mahkeme'ye göre; yasama organı (bölgesel), adayların yüzde kaçının aday kayıt listesinden çıkarılacağına ilişkin düzenleme yapma hakkına sahiptir; ancak bu hak, düzenlemeleri yaparken keyfiliğe yol açmamak üzere kullanılabilir. Ayrıca Mahkeme, Vologod Bölgesinin söz konusu yasasının yapımında federal yasalarda bölgesel grup adayları listeleri için öngörülen en az ve en çok aday sayısı belirleme yönteminin avantajını kullanmayarak, adayları kayıt listesinden çıkarmanın sonuçları ile diğer tüm adayların anayasal haklarının ihlal ettiği sonucuna varmıştır.⁵⁵⁹

⁵⁵⁶ AYM Karar: 17 Haziran 2008 No:436-O/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17477.pdf>

⁵⁵⁷ AYM Karar: 17 Kasım 1998 No:26-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30391.pdf>

⁵⁵⁸ AYM Karar: 11 Mart 2008 No:4-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19720.pdf>

⁵⁵⁹ AYM Karar: 11 Mart 2008 No:4-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19720.pdf>

3. Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Alanında

Anayasa Mahkemesinin ekonomik ve sosyal ilişkilerin hukuki temelini koruması ve gerçekleştirilmesindeki rolünü anlamının yolu, ekonomik ve sosyal alanda menfaatler dengesini sağlama aracı olarak Anayasa'ya uygunluk denetiminin ne olduğunu tespit etmeyi gerektirir. Bu alanda Anayasa Mahkemesi kararlarının, ekonomik sorunlara ilişkin olduğu ve bireylerin sosyal haklar aracılığıyla korunmasının sağlanmasına ilişkin olduğu gözlenmektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarının ekonomik, sosyal alana etkisi iki şekilde ortaya çıkmaktadır: İlki, Mahkemenin ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerin maddi içeriklerini belirlerlemesinde, ikincisi ise; ekonomik temelli hukuki çatışmaların, çelişkilerin, belirsizliklerin çözüme kavuşturulmasındadır.

Rusya Federasyonu'nda ekonomik ve sosyal hakların gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesinin serbest piyasa ekonomisiyle yakından ilgili olduğundan söz etmiştik. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi kararlarında Mahkemenin bu alanı ele alış biçimi; bir yandan sosyal devlet ilkesi gereği devletin bu alandaki hak ve özgürlükleri tanıma ve gerçekleştirmesi ödevine dikkat çekmek, diğer yandan devletin mali gücü ölçüsünün bu hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesine etkisini değerlendirmek yönündedir.

Mahkeme kararları incelendiğinde; ilk kez “*ekonomik özgürlükler*”⁵⁶⁰ kavramına yer verildiği ve *sözleşme özgürlüğü*”⁵⁶¹ ilkesinin serbest piyasa kurumlarının varlığının ön koşulu olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. “*Özelleştirme*” kavramının anayasal temeli de kararlarla oluşturulmuştur. Mahkeme, özelleştirme kavramının, kamu gücüyle ilgili⁵⁶² olduğu, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla düzenlenmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁵⁶³ Ayrıca kamu yararı ile bireylerin hak ve

⁵⁶⁰ AYM Karar: 24 Şubat 2004 No:3-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30298.pdf>

⁵⁶¹ AYM Karar: 23 Şubat 1999 No:4-P/1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30411.pdf>

⁵⁶² AYM Karar: 3 Kasım 1998 No:25-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30222.pdf>

⁵⁶³ AYM Karar: 15 Haziran 2006 No:6-P/2006 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19698.pdf>

Aynı yönde kararlar için bkz.

AYM Karar:30 Mart 2012 No:9-P/2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision94338.pdf>

AYM Karar:17 Ocak 2012 No:11-O-O/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision87518.pdf>

AYM Karar:23 Aralık 2014 No:2766-O/2014 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision184259.pdf>

AYM Karar:17 Şubat 2015 No:247-O/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision188822.pdf>

özgürlüklerinin korunması arasında dengenin kurularak amaç ile araçlar arasında makul ölçünün sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁶⁴

a. Ekonomik Haklar ve Ekonomik Alana İlişkin Yaklaşımı

Ekonomik gelişmenin sağlanmasına ilişkin devlet politikası; ekonomik alana ilişkin öznelerin ve hak ve özgürlüklerin korunması amacı ile bu amacın gerçekleştirilmesi bakımından da yargının işleyişinin etkin hale getirilmesini öngörmektedir.⁵⁶⁵ Bu bağlamda Mahkemenin; yatırım ilişkilerinin anayasal temellerinin gerçekleştirilmesi, ekonomik öznelerin haklarının korunmasına yönelik kararları dikkat çekicidir.

Mahkemenin 23 Nisan 2004 tarihli 8-P sayılı kararında, Murmansk Bölgesi Duma'sının talebi üzerine, Arazi Yasası'nın Rusya Federasyonu sınırları içinde yaşayan yabancıların ve vatandaşlığı olmayan kimselerin toprak mülkiyetine sahip olmasına ilişkin hükümlerinin Anayasa'ya uygunluk denetimi yapılmıştır. Bu kararda, yabancıların ve vatandaşlığı olmayan kimselerin Rusya Federasyonu içinde yasalarla öngörülmüş koşullar çerçevesinde arazi mülkiyetine sahip olma, kullanma ve tasarruf edebilme hakkının olduğu, bu hakkı sağlayan hükümlerin Rusya Federasyonu'nun çok-uluslu halkının kamusal mülkiyeti olarak görülen araziler hakkındaki Anayasa hükümleri ile çelişmediği belirtilmiştir.⁵⁶⁶ Ayrıca Mahkeme, 5 Temmuz 2011 tarih ve 924-O sayılı kararında yabancılar için Anayasa'nın 62/3 maddesi gereği federal yasama organının kamusal menfaatleri göz önünde bulundurarak ek şartlar getirecek düzenlemeler yapma hakkına sahip olduğu, yabancı yatırımların stratejik bir anlam taşıdığı ve Anayasa'da belirtilen devlet güvenliği ve yurt savunması amacının dışında federal yasama organı tarafından sınırlandırılmasının uygun olmadığı vurgulanmıştır.⁵⁶⁷

Mahkeme, ekonomik öznelerinin haklarına ilişkin güvenceleri belirlediği kararlarında, Anayasa'nın 35. maddesi ile yalnızca mülkiyet hakkının değil aynı zamanda miras hakkının da koruma altına alındığını; "mülkiyet" in tanımının sadece

⁵⁶⁴ AYM Karar: 16 Temmuz 2008 No:9-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>

⁵⁶⁵ Stenografiçeskoj Otçet o Soveşanii Prezidenta RF po Pronlemam Investitsionnogo Klimata vı Rossii, 2 Fevralya 2010, <http://www.kremlin.ru/transcripts/6769> [Rusya Federasyonu'nda Yatırım Problemleri Üzerine Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın Toplantı Stenogramları, 2 Şubat 2010].

⁵⁶⁶ AYM Karar: 23 Nisan 2004 No:8-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30355.pdf>

⁵⁶⁷ AYM Karar: 23 Nisan 2004 No:8-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30355.pdf>

AYM Karar: 5 Temmuz 2011 No:924-O-O/2011 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision71222.pdf>

eşyaya ilişkin mülkiyeti değil alacak haklarını da içerdiğini, bu nedenle tüzel kişilere ait hisseler nedeniyle tüzel kişilerin bunlar üzerinde mülkiyet hakkının olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁸ Aynı zamanda Mahkeme, mülkiyet hakkının hukuki güvencesinin ekonomik kurumsal yapılarda yer alan azınlık hissedarlarının da haklarının korunmasını içerecek şekilde hisse sahiplerinin haklarını korumayı ve ihlallere karşı yargısal korumayı kapsadığını vurgulamıştır.⁵⁶⁹ Öte yandan Mahkeme, ekonomik ilişkilerde tarafların karşılıklı güven ortamında ilişkilerini sürdürebilmesi ve mülkiyet haklarının korunması ile öznelerin yasal menfaatlerinin dengeli biçimde korunabilmesinde federal yasama organının hukuki belirlik, öngörülebilirlik ölçütlerini gerçekleştirme yükümlülüğü olduğunu vurgulamıştır. Bu durumun, alacak – borç ilişkilerinde alacaklı ve borçlunun menfaatlerinin çatışması halinde mahkemelerin üreteceği çözümlere ilişkin öngörülecek hukuki düzenlemelere ilişkin olduğunu ve bu düzenlemelerin yalnız alacaklının yasal menfaatlerine tam olarak cevap verecek nitelikte değil; aynı zamanda borçlunun da anayasal haklarını ihlal etmeyecek ölçüde olması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Mahkeme, anayasa şikâyeti yoluyla gelen davada verdiği kararında; alacaklının mahkeme kararına dayanan alacağının tahsil edilmesi amacıyla cebri icra yoluyla borçlunun kendisi ve ailesinin tek ikamet yeri olan evinin satılması işlemiyle ilgili olarak alacaklı ve borçlunun mülkiyet hakkının korunması arasında makul denge olması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁷⁰

Mahkemenin ekonomik ilişkinin öznelerinin hak ve özgürlüklerinin etkin korunmasına yönelik başka kararları da mevcuttur. Ceza muhakemesi yasasının fiziki delillere ilişkin normunun mülkiyet hakkını ihlal ettiğinden bahisle başvurulmuştur. Başvurucu, muhafazasının veya nakliyesinin pahalı olduğu ticari ürünlerinin tamamının ceza yargılamasında mahkeme kararı olmaksızın delil olarak alıkonulmasının mülkiyet hakkını ihlal ettiği iddiasındadır. Mahkeme, söz konusu ürünlerin ceza yargılamasında mahkeme kararı olmaksızın delil olarak alıkonulmasının ekonomik ilişkinin özneleri için mülkiyet hakkından yoksunluğa neden olduğu gerekçesiyle söz konusu normun Anayasa'ya uygun olmadığı ve hak ihlaline neden olduğu sonucuna varmıştır.⁵⁷¹ Ayrıca

⁵⁶⁸ AYM Karar: 13 Aralık 2001 No:16-P/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30342.pdf>

AYM Karar: 16 Mayıs 2000 No:8-P/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30265.pdf>

⁵⁶⁹ AYM Karar: 10 Nisan 2003 No:5-P/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30362.pdf>

⁵⁷⁰ AYM Karar: 14 Mayıs 2012 No:11-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision99813.pdf>

Aynı yönde karar için bkz.

AYM Karar: 24 Mart 2015 No:5-P/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision190962.pdf>

⁵⁷¹ AYM Karar: 16 Temmuz 2008 No:9-P/2008

Mahkeme, ceza yargılamasında şüphelinin yargılamadan kaçması halinde mülk sahiplerinin mülkiyetine el konulmasına ilişkin Ceza ve Medeni Yargılama Usulü Yasası hükümlerinin; ceza yargılamasında taraf olmayan kişilerin yasal menfaatlerinin korunmasını sağlamaya elverişli olmadığı; olağandışı uzun süre mülkiyetine el konulan kimsenin mülkiyet hakkını kullanmasını olanaksız kıldığı gerekçesiyle Anayasa'ya uygun olmadığı sonucuna varmıştır.⁵⁷²

b. Sosyal Hakların Korunmasına İlişkin Yaklaşımı

Rusya Federasyonu'nda sosyalist hukuk anlayışının mirasının etkisiyle, diğer hak ve özgürlüklerle karşılaştırıldığında toplumun bilincinde sosyal haklara daha fazla değer atfedildiğini söylemek mümkündür. Mahkemenin sosyal haklara ilişkin kararları incelendiğinde, özellikle somut norm denetimi yolu ile başvuruda bulunduğu ve kişilerin taleplerinin; çalışma ücreti, emekli maaşı, sosyal yardımlar, işsizlik ve konut gibi konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Anayasa Mahkemesi önüne taşınan sosyal sorunların oldukça yoğun olması; bu hakların doğuştan gelen, devredilmez nitelikte kabul edilmesi ve yasama organı için bir rehber oluşuyla ilgili görülmektedir.⁵⁷³ Bu anlayış devlete, toplumun tüm üyelerinin onurlu bir yaşam sürdürebilmesi ve kişisel gelişimini sağlayabilmeleri adına herkes için belirli düzeyde sosyal güvenliğin sağlanması ödevini yüklemektedir. Sosyal ekonomik haklar, Anayasa'nın 7. maddesinde yer alan sosyal devlet ilkesi gereği kişinin onurlu bir yaşam sürmesini sağlayan anayasal araç olarak kabul edilmektedir.⁵⁷⁴

Vatandaşların sosyal korunmasını sağlamada devletin olanaklarının yeterliliği ile bu doğrultuda Mahkemenin sosyal haklara ilişkin yetkisinin sınırları Mahkemenin ele aldığı davalarda tartışma konusu edilmiştir. Özellikle sosyal hakların sağlanmasına ilişkin yükümlülüğü bakımından devletin mali imkânlarının yeterliliğinin dikkate alınıp alınmayacağı sorunu da ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Mahkemenin sosyal konularda yalnız hukuki değil; aynı zamanda mali ve ekonomik temele dayanan kararlarının yerine getirilmesi konusu da önem taşımaktadır. Mahkemenin kararları, Anayasa'da yer alan

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>

⁵⁷² AYM Karar: 21 Ekim 2014 No:25-P/2014 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision175953.pdf>

⁵⁷³ **ZORKİN** Valerii D., Sovremenniy Mir, Pravo i Konstitutsiya [Çağdaş Dünya, Hukuk ve Anayasa], Moskova 2010, s. 273.

⁵⁷⁴ AYM Karar:18 Mart 2004 No:6-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30254.pdf>

AYM Karar: 3 Haziran 2004 No:11-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30364.pdf>

AYM Karar: 9 Şubat 2012No:2-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision91067.pdf>

sosyal haklar ve sosyal korunmaya ilişkin hükümlerin genel ve ilkesel nitelikte olduğu; Anayasa'nın 39/2, 71 ve 76/2 maddeleri gereğince federal yasama organına geniş bir takdir marjı tanındığını vurgulamaktadır. Ancak bu anlayışın devletin vatandaşların sosyal korunmasını sağlama yükümlülüğünden geri çekilmesi anlamına gelmediği; aksine halkın ekonomik ihtiyaçları ile devletin mali imkanları arasında kurulacak dengeye dayalı olarak vatandaşların sosyal haklardan/olanaklardan faydalanması konusunda optimal mekanizmaların düzenlenmesini öngördüğü belirtilmiştir.⁵⁷⁵ Bu bağlamda Mahkeme, bazı kararlarında AİHM'nin *Burdov v. Russia* kararında⁵⁷⁶ belirtilen “Devletin mali imkânlarının yetersizliği yargı kararlarının yerine getirilmemesinde neden olarak ileri sürülemez” anlayışını dayanak olarak kullanmıştır.⁵⁷⁷ Devletin mali imkânlarının değerlendirmesini anlamak bakımından Mahkemenin 2004 yılında verdiği bir karar önem taşımaktadır. Karara göre Mahkeme, devletin 2003 yılı bütçe yasası ile ileriye dönük olarak sosyal yükümlülüklerinin ortadan kaldırılması veya uzun süre ile askıya alınmasını, sosyal devlet ilkesinin önemli ölçüde göz ardı edilmesi olarak yorumlamış ve ilgili hükümlerin Anayasa'ya uygun olmadığı sonucuna varmıştır.⁵⁷⁸

Öte yandan Mahkeme, çeşitli tarihlerde verdiği kararlar ile devletin vatandaşların sosyal korumasını sağlamada minimum standardı oluşturmakla yükümlü olduğu; bu asgari standardın sosyo – ekonomik ve hukuki doğası gereği iki işlevi

⁵⁷⁵ AYM Karar: 10 Ocak 2002 No: 12-O/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30930.pdf>

AYM Karar: 18 Aralık 2002 No: 368-O/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33303.pdf>

AYM Karar: 17 Nisan 2003 No: 149-O/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32080.pdf>

AYM Karar: 2 Ekim 2003 No: 382-O/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33096.pdf>

AYM Karar: 18 Kasım 2004 No:405-O/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32430.pdf>

AYM Karar: 12 Temmuz 2005 No: 332-O/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33485.pdf>

AYM Karar: 17 Şubat 2015 No: 331-O/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision189601.pdf>

⁵⁷⁶ AİHM Karar: *Burdov v. Russia* No: 59498/00 7 Mayıs 2002.

⁵⁷⁷ AYM Karar: 19 Haziran 2002 No: 11-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30304.pdf>

Aynı yönde karar için bkz.

AYM Karar: 14 Temmuz 2005 No: 8-P/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30352.pdf>

AYM Karar:25 Ocak 2007 No:99-O-O/2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16168.pdf>

AYM Karar: 26 Şubat 2010 No: 4-P/2010 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision36802.pdf>

AYM Karar: 14 Mayıs 2012 No: 11-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision99813.pdf>

AYM Karar:26 Haziran 2014 No: 19-P72014 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision165398.pdf>

AYM Karar:10 Mart 2016 No: 7-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision225558.pdf>

⁵⁷⁸ AYM Karar: 23 Nisan 2004 No: 9-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30310.pdf>

olduğunu belirtmiştir. Öngörülen asgari standartlar; bir yandan vatandaşların sosyal haklarını sağlamada devletin mali olanaklarının hukuki çerçevesini oluştururken diğer yandan vatandaşların onurlu bir yaşam sürmesine ve diğer anayasal haklarını kullanmasına gölge düşürecek engellemeler karşısında alınacak önlemleri içerir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesinin rolünü, vatandaşların sosyal ve siyasal menfaatlerinin güvencesini sağlamak ve sosyal korunma ile kişi özgürlükleri arasında makul dengeyi kurmak olarak tanımlamıştır. Bu kararlarında, bu işlevi yerine getirirken Mahkemenin Anayasa hükümlerini yorumladığı, ancak yorum yoluyla yasama organının kararlarını ortadan kaldırarak yerindelik denetimi yapamayacağı, Mahkemenin denetiminin sınırları olduğunun altı çizilmiştir. Buradan hareketle Mahkemenin açık yaklaşımı; yasama organının kararları hakkında yerindelik denetimi yapılmasının Anayasa Mahkemesi görevine girmediği yönündedir.⁵⁷⁹ Mahkemenin bu yöndeki görüşünü, 1999 tarih ve 98-O sayılı kararında muhalif kalan yargıç Hohriyakova muhalefet şerhinde Mahkemenin sosyal devlet ilkesine kapsayıcı tanım vermediğini belirtmiştir.⁵⁸⁰ Ayrıca Mahkeme, yasama organının devletin mali imkânlarına ilişkin sosyal politikaları seçmekte özgür olduğunu vurgulamıştır.⁵⁸¹ Mahkemeye, 2012 yılında M.A Kolyadin tarafından, 2012 yılı için işsizlik yardımına ilişkin asgari ve en üst sınırlar öngören Hükümet kararının, minimum 850 Ruble düzenleme içeren normunun hak ve özgürlüklerini ihlal ettiği ve normun Anayasa'ya uygun olmadığı iddiasını içeren anayasa şikayeti yoluyla başvuru yapılmıştır. Bu başvuruya ilişkin olarak Mahkeme; söz konusu normun vatandaşa iş aramaya yönelik makul süre için ödeneceği ve kişisel menfaatler ile kamusal menfaat arasında denge sağlamaya yönelik olduğu gerekçesiyle başvurucunun anayasal haklarını ihlal etmediği ve ayrıca anayasaya uygun olduğu sonucuna varmıştır.⁵⁸² Mahkeme bu konudaki

⁵⁷⁹ AYM Karar: 7 Şubat 2002 No: 37-O/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32267.pdf>

Aynı yönde kararlar için bkz.

AYM Karar: 18 Aralık 2002 No:368-O/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33303.pdf>

AYM Karar: 5 Kasım 2003 No: 403-O/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32010.pdf>

AYM Karar: 22 Ocak 2004 No: 12-O/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33436.pdf>

AYM Karar: 24 Aralık 2013 No:1924-O/2013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision149132.pdf>

AYM Karar: 22 Nisan 2014 No:855-O/2014 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision162261.pdf>

⁵⁸⁰ AYM Karar: 17 Ocak 1999 No:98-O/1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32283.pdf>

⁵⁸¹ AYM Karar: 19 Ocak 2010 No:87-O-O/2010 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision23059.pdf>

AYM Karar: 25 Şubat 2010 No: 168-O-O/2010 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision23894.pdf>

⁵⁸² AYM Karar: 24 Eylül 2012 No: 1534-O/2012

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision112007.pdf>

görevini; yerindelik denetimi yapmak değil; Anayasa'ya uygunluk denetiminde yasama organının düzenlemesinin hukuk devleti, sosyal devlet ilkesi ile uyumlu olup olmadığı ve devletin yükümlü olduğu asgari gerekleri karşılayıp karşılamadığını denetlemek olarak belirtmiştir.

Sosyal haklar alanında Mahkeme; dezavantajlı durumda olan kimselerin eşitliğinin sağlanmasını temel almıştır. Mahkeme bu konuda, bütçe kısıtlamalarını dikkate alarak eşit fırsatlardan yoksun engelliler, yetimler, emekliler ve işsizler gibi dezavantajlı grupların refahına odaklanmıştır. Mahkemenin sağlığın korunması, eğitim hakkı, emekli maaşları gibi diğer birçok konuda verdiği kararlarında, insan onuru veya Anayasa'da yer alan diğer haklar yoluyla karara konu olan hak ve özgürlüklerin koruma alanını genişlettiği de görülmektedir. Örneğin Mahkeme, 1997 yılında verdiği bir kararda; İş Yasası'nın geçici sakatlık halinde işsiz kalınması durumunda 1 yıl içinde 30 günden fazla süreyle ödeme yapılamayacağını öngören hükmünü; federal devletin Anayasa'nın 39. maddesi gereğince sosyal güvenlik çerçevesinde asgari maddi destek öngörmesi gerekliliğine aykırı düzenleme yapması nedeniyle Anayasa'ya uygun bulmamıştır.⁵⁸³

İş Yasasının 33. maddesinde emeklilik yaşına ilişkin düzenlemenin bireysel başvuru yoluyla Anayasa'ya uygunluğunun incelendiği davada Mahkeme, yasa maddesinin Rusya'nın taraf olduğu uluslararası ILO sözleşmesinin yaş ayrımını yasaklayan 162-166 maddelerindeki hükümlere aykırı olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁵⁸⁴ Ayrıca haksız işten çıkarma davalarının temyize götürülmesinde mahkemelerin yasalarda olmayan sınırlamalar getirmesi nedeniyle anayasal haklarının ihlal edildiği iddiası ile vatandaşların bireysel başvuruda bulunduğu bir başka başvuruda Mahkeme; bu davaların temyize götürülmesinde yasada süre şartının olmaması nedeniyle anayasaya aykırılık tespit ettiği gibi diğer mahkemelerin Yüksek Mahkemenin (Yargıtay) kararlarını değil Anayasa hükümlerini uygulamaları noktasında uyarıda bulunmuştur.⁵⁸⁵

Emekli maaşlarına ilişkin kararlarında ise Mahkeme; emekli maaşını yoksulluk sınırının altında belirleyen düzenlemelerin insan onuruyla bağdaşmadığı gerekçesiyle

⁵⁸³ AYM Karar: 16 Aralık 1997 No: 20-P/1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41925.pdf>

⁵⁸⁴ AYM Karar :4 Şubat 1992 2-P, VKS RF [RF AYM Bülteni], No:1, 1993, s. 29-37.

⁵⁸⁵ AYM Karar:23 Haziran 1992 8-P, VKS RF [RF AYM Bülteni], No:2-3, 1993, s. 41-52.

Anayasa'ya uygun olmadığı sonucuna varmıştır.⁵⁸⁶ Emekli maaşlarının ödemelerini farklı miktarlarda parçalı olarak yapan Emekli Fonu'nun işlemleri nedeniyle, emekli maaşı ödemelerinin adalet ve eşitlik gereği bütün halinde ödenmesi gerektiğinden vatandaşların hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵⁸⁷ Ayrıca özel sektör çalışanlarının maaşlarının vergi yükümüne mahsup edilebileceğini öngören Medeni Yasa hükmünün, özel sektör çalışanlarının maaşlarının vergiye bağlanamayacağı, bu yöntemle ücret ile vergi arasındaki anayasal yükümlülük dengesinin bozulacağından dolayı Anayasa'ya aykırı olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁸

Bir diğer kararı ise, ücretsiz yükseköğrenim imkânlarını ancak 23 yaşından küçük yetimler için öngören Yetimlerin Sosyal Desteklenmesi Yasası hükümlerinin denetiminde ücretsiz üniversite eğitiminin yetimler için yaşla sınırlandırılmayacağı ve üniversitelerin kendi fonları çerçevesinde bu eğitimlerden yetim öğrencileri faydalandırabileceği sonucuna varmıştır.⁵⁸⁹

Mahkeme'ye, özel kliniklere, Medeni Yasa'nın 779/2 maddesi ve Ücretli Servisler (*Vozmezdnoe Okazaniye Uslug*) Kodeksi'nin 39. maddesi gereğince tek taraflı olarak sağlık hizmetleri sözleşmelerini sonlandırabilmelerine olanak tanınması nedeniyle anayasa şikâyeti yoluyla başvurulmuştur. Başvuruda Mahkeme, sağlık hizmeti sunan özel kliniklerin ekonomik özgürlüklerinin üstün tutularak keyfi biçimde bu sözleşmeleri sonlandırmasının mümkün olmadığı, sözleşme özgürlüğü ile sağlığın korunması hakkının karşı karşıya geldiği bu durumda kliniklerin sözleşme özgürlüğünün kısıtlanmasının, ekonomik olarak daha güçsüz durumda olan vatandaşın sağlık hakkının gerçekleştirilmesi yoluyla menfaatlerinin korunmasına yöneldiğini belirtmiştir.⁵⁹⁰

Mahkemenin bu hak alanına ilişkin dikkate değer kararlarından biri de 1986 yılında meydana gelen Çernobil Nükleer Santral felaketinin mağdurlarının tazminat haklarına ilişkin yasanın anayasal denetimiyle ilgilidir. Mahkeme, Çernobil felaketi nedeniyle mağdurlara ve nükleer kalıntıları temizleyen işçilere yapılacak olan malullük ödeneğinde kısıtlamaya gidilmesine ilişkin federal yasa hükümlerinin anayasal eşitliği

⁵⁸⁶ AYM Karar: 15 Şubat 2005 No: 17-P/2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33348.pdf>

⁵⁸⁷ AYM Karar: 10 Temmuz 2007 No: 9-P/2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19711.pdf>

⁵⁸⁸ AYM Karar: 23 Aralık 1997 No: 21- P/1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41926.pdf>

⁵⁸⁹ AYM Karar: 10 Şubat 2002 No: 258-O/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30899.pdf>

⁵⁹⁰ AYM Karar:6 Haziran 2002 No: 115-O/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31696.pdf>

ihlal ettiğini belirtmiştir. Radyasyon sızıntısı nedeniyle önemli derecede olumsuz etkiye maruz kalan kimselere yapılacak ödemede mali kaynakların maksimum düzeyde kullanılması gereğine işaret etmekle birlikte kararın temelini Anayasa'nın 42. maddesinde düzenlenen sağlıklı çevrede yaşama hakkı oluşturmuştur. Mahkeme'ye göre; sağlıklı çevrede yaşama hakkı, hem hali hazırda yaşayanların hem de gelecek nesillerin bireysel ve de kollektif nitelikte hakkıdır, devletin yükümlülükleri ise çevreyi ve halkı nükleer felaketlerden korumak üzere yeterli önlemler almak ve sıradan bir tazminat düzenlemesinin sınırlarının ötesinde etkili bir tazminat sistemi kurmaktır.⁵⁹¹

c. Kültürel Haklara İlişkin Yaklaşımı

Anayasa Mahkemesinin kültürel haklara ilişkin kararlarının özellikle kültürel mirasın korunmasına ilişkin olduğu ve somut norm denetimi ve anayasa şikayeti yoluyla yapılan başvurular sonucu verildiği görülmektedir. Mahkemenin yaklaşımı birkaç noktada toplanmaktadır:

Mahkeme, öncelikle kültürel miras varlıklarının korunmasının mevcut ve gelecek nesillerin menfaatleriyle ilişkili olduğu bu bağlamda kültürel miras varlıklarının bulunduğu alanlarda yapılacak inşaa ve arazi faaliyetlerinin kültürel mirasın, çevrenin ve diğer doğal kaynakların korunması amacıyla sınırlandırılabilceğini belirtmiştir.⁵⁹² Örneğin, Baykal Gölü'nün ekolojik çevresinde, yerleşim yerleri sınırları içinde bulunan arazilerde özelleştirme yasağı öngören düzenlemenin, anayasal haklarını ihlal ettiği iddiasıyla S.A. Belyayev tarafından Mahkeme'ye anayasa şikayeti yolu ile başvuruda bulunulmuştur. Söz konusu başvuruda Mahkeme, dünya miras listesi içinde bulunan kültürel varlıkların korunması, gelecek nesillere aktarılması amacıyla bu bölgelerde bulunan arazilerin kullanımı hakkında devletin ve vatandaşların menfaatleri arasında denge kuracak düzenlemeler yapılmasının, vatandaşların anayasal haklarının ihlali anlamına gelmediğini belirtmiştir.⁵⁹³

Mahkemenin kültürel miras varlıklarının korunmasına ilişkin kararlarından bir kısmı bu hakkın korunmasında yargı yoluna başvuru hakkı ile ilgilidir. Anayasa şikayeti yolu ile gelen başvurularda iddialar, özellikle Şehir Planlama Yasası hükümleri

⁵⁹¹ AYM Karar: 11 Mart 1996 No: 7-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30228.pdf>

AYM Karar: 19 Haziran 2002 No:11-P/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30304.pdf>

⁵⁹² AYM Karar: 28 Mart 2017 No: 10-P/2017 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision266581.pdf>

⁵⁹³ AYM Karar: 29 Eylül 2016 No:1962-O/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision248971.pdf>

gereğince bireylerin kültürel varlıkların bulunduğu bölgelerde bulunan arazileri üzerinde yapılacak planlama faaliyetlerinin bireylerin özel çıkarlarını ihlal ettiği ve şehir planlama faaliyetleri dolayısıyla tehdit altında olan kültürel miras varlıklarının korunmasına ilişkin yargıya erişim hakkını ortadan kaldırdığına yöneliktir. Mahkeme, yerleşim yerlerindeki şehir planlama faaliyetleriyle ilgili olarak bireylerin bu bölgelerde bulunan tarihi – kültürel miras varlıklarının korunması amacıyla Şehir Planlama Yasası hükümleri gereğince ve Anayasa'nın 46. maddesi kapsamında yerel mahkemelere başvurabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvurunun anayasa şikayeti kapsamında olmadığını belirterek başvuruları kabul edilemez bulmuştur.⁵⁹⁴

Benzer şekilde anayasa şikayeti yoluyla gelen bir başka başvuruda Mahkeme, bireylerin kültürel mirasın korunması hakkı kapsamında yerel mahkemeler nezdinde yargı yoluna başvuru hakkı olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁵ Söz konusu başvuru; Kültürel Miras Varlıkları Yasası'nın 54. maddesinde yer alan “bireylerin özel mülk alanları içinde bulunan ve arkeolojik kültürel miras varlığı kabul edilen nesneler üzerindeki mülkiyetlerinin sonlandırılması” hükmünün Anayasa'nın 1, 6, 17/3, 19 ve 55/3. maddelerine aykırı olduğu iddiasını içermektedir. Başvurucu, söz konusu yasa normu uyarınca kültürel miras nesnesi üzerindeki mülkiyet hakkının mahkeme kararı ile sonlandırılmasından sonraki hukuki sürecin belirsiz olduğu; yasa normunun hukuki süreci düzenlemediği ve sürecin belirsizliğinin kültürel miras nesnesinin çıkarılacağı mülkünü kullanma hakkını ihlal ettiğini belirtmiştir.⁵⁹⁶ Mahkeme; söz konusu kültürel miras nesnelerinin çok –uluslu Rusya halkına eşsiz değer kattığı ve onu dünya kültürel mirasının bir parçası haline getirdiğini belirtmiş ve bu nedenle nesneler üzerinde eşyadan doğan hakların ortadan kaldırılması gereğine işaret etmiştir (Karar prg. 2.1).⁵⁹⁷ Mahkeme, söz konusu yasa normunun Anayasa hükümlerine aykırı olmadığı ve talebin yerel mahkemenin görevine girmesi nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda karar vermeye yetkili olmadığından bahisle talebin kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

⁵⁹⁴ AYM Karar: 17 Nisan 2003 No:134-O/2003

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30853.pdf>

⁵⁹⁵ AYM Karar: 17 Haziran 2010 No:922-O/2010

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision37692.pdf>

AYM Karar: 22 Mayıs 1997 No:63-O/1997

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33567.pdf>

⁵⁹⁶ AYM Karar: 17 Haziran 2010 No:922-O/2010

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision37692.pdf>

⁵⁹⁷ AYM Karar: 17 Haziran 2010 No:922-O/2010

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision37692.pdf>

Son olarak Mahkeme'ye kültürel miras varlıklarının korunmasına ilişkin yapılan başvurular, bunların korunmasında federal devlet organları ile anayasal kurucu birimler arasındaki yetki paylaşımına ilişkindir. Mahkeme, bu konudaki başvurularda verdiği kararlarında Anayasa'nın 72. maddesi gereğince doğal bölgeler, tarihi ve kültürel varlıkların korunmasının federal ve anayasal kurucu birimlerin organlarının ortak yetki alanına girdiğini; ancak kültürel miras varlıklarının listelenmesi yetkisinin ise federal devlet organlarına ait olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹⁸

B. Anayasa Mahkemesinin Temel Haklar Üzerinde Etki Doğuran Kurumsal Meselelere İlişkin Yaklaşımı

Rusya Federasyonu'nda olağanüstü hallerde hak ve özgürlüklere ilişkin düzenleme yoluyla sınırlama içerebilecek olan Başkanlık Kararnameleri Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimi kapsamındadır. Bu durum, Başkanın kararnameler yolu ile düzenleme yapma yetkisinin ölçsüz biçimde kullanılmasının önüne geçmekle birlikte hak ve özgürlükleri de daha güvenceli hale getirmektedir.

Anayasa Mahkemesinin, Devlet Başkanı Kararnameleri ve Hükümet Kararnalarını denetlediği ve bu düzenlemelerin içeriğinde olağanüstü hale ilişkin hükümler olduğu ve vatandaşların hak ve özgürlüklerini hukuka aykırı bir şekilde sınırlandırdığı gerekçesiyle anayasaya aykırı bulduğu kararnaları da bulunmaktadır. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın 30 Kasım 1994 tarih ve 2137 sayılı, 9 Aralık 1994 tarih ve 2166 sayılı, 2 Kasım 1993 tarih ve 1833 sayılı Kararnameleri ile Hükümetin 9 Aralık 1994 tarih ve 1360 sayılı Kararnaları, Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliği ve toprak bütünlüğünün sağlanması ve Çeçenistan'daki yasadışı silahlı oluşumların silahsızlandırılması amacıyla bölgeye asker gönderilmesine ilişkin olup Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimine konu olmuştur.

Anayasa Mahkemesi'ne başvuran Federal Konsey üyeleri söz konusu düzenlemeler aracılığıyla öngörülen önlemlerin ancak olağanüstü hal veya sıkıyönetim halinde uygulanabileceği, Devlet Başkanı'nın olağanüstü hal ilan etmeksizin bu tür önlemler almasının anayasaya aykırı olduğu ve kitlelerin hak ve özgürlüklerini ihlal

⁵⁹⁸ AYM Karar: 1 Mart 2007 No:329-O/2007

AYM Karar: 1 Aralık 2005 No:468-O/2005

AYM Karar: 6 Nisan 2006 No:36-O/2006

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16398.pdf>

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31282.pdf>

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision15058.pdf>

ettiğini iddia etmiştir (Karar, “Tespitler” Bölümü prg.1.).⁵⁹⁹ Söz konusu 2137 sayılı kararname yayımlanmamıştır. Bir tür gizli kararname niteliğindedir. Ayrıca olağanüstü hal ilanının onaylanması Federal Konsey tarafından gerçekleştirilmesi ve olağanüstü halin Anayasa uyarınca bir federal anayasal yasa ile düzenlemesi gerekli idi. Başvuranlar; Rusya askeri doktrinine ilişkin ilkeleri belirleyen 2 Kasım 1994 tarih ve 1833 sayılı Kararnamenin iç karışıklık hallerinde askeri güç kullanılmasına ilişkin hükümleri ile Hükümetin 9 Aralık 1994 tarihli Kararı, ordunun Çeçenistan’da kullanılmasına yol açarak çok sayıda sivil ölümüne neden olmasının Anayasa’nın 15. maddesi ve Rusya Federasyonu’nun uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine aykırı olduğunu belirtmiştir. 2137 sayılı kararname ise yayımlanmadan uygulandığı için, 2136 sayılı Kararname de olağanüstü hal ilanı olmaksızın silahlı kuvvetlerin Çeçenistan’a gönderilmesine yol açtığı için anayasaya aykırıdır.⁶⁰⁰

Anayasa Mahkemesi, askeri doktrine ilişkin 1833 sayılı Kararnamenin normatif kararname (kural işlem) niteliğinde olmaması gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinin yargı alanı içinde olmadığından incelemekten kaçınmıştır. 2137 sayılı Kararnamenin ise 11 Aralık 1994 tarihli 2169 sayılı Başkanlık Kararnamesi ile yürürlükten kaldırıldığı ve yürürlükte kaldığı süre içerisinde Çeçenistan’da alınan önlemlerin vatandaşların anayasal hak ve özgürlüklerini ihlal etmediği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi, kendi yargı alanı içinde olmadığından bahisle Kararnameyi incelemekten kaçınmıştır (Karar, “Tespitler” Bölümü prg.7.)⁶⁰¹. 2136 sayılı Kararname ile alınan önlemlerin ise, Anayasa’nın 114. maddesi d ve e bentleri uyarınca Başkan’ın yetkileri içinde kaldığı, savunma ve güvenlik yasaları gereğince Başkan’ın ulusal güvenliğin, kamu düzeninin sağlanması, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunması göreviyle bağdaştığı gerekçesiyle Kararname anayasaya aykırı bulunmamıştır. Ayrıca, Mahkeme, ne Anayasa’nın ne de savunma ve güvenlik yasalarının söz konusu silahlı güç kullanma önlemlerinin sadece olağanüstü hallerde kullanılacağına ilişkin hüküm içerdiğini belirtmiştir. Hükümet Kararının bir bölümünde yer alan önlemlerin iç savaşta güvenlik güçlerinin kullanılmasına ilişkin hükümler içerdiği ve bunların ancak olağanüstü hallerde veya savaş halinde uygulama alanı bulabileceği; Çeçenistan ve komşu bölgelerdeki silahlı oluşumlarda yer alan vatandaşların Çeçenistan sınırlarından zorunlu yer değiştirmesinin (deportasyon)

⁵⁹⁹ AYM Karar: 31 Temmuz 1995 No:10-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30248.pdf>

⁶⁰⁰ AYM Karar: 31 Temmuz 1995 No:10-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30248.pdf>

⁶⁰¹ AYM Karar: 31 Temmuz 1995 No:10-P/1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30248.pdf>

sağlanacağına ilişkin hükmün ve silahlı eylemlerin olduğu bölgelerde gazetecilerin akreditasyonunun sağlanmayacağına ilişkin hükümlerin Anayasa'nın hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin 55 ve 56. maddelerine uygun olmadığına karar vermiştir (Karar, “Tespitler” Bölümü prg. 8).⁶⁰² Mahkeme, yürütme organına olağanüstü hal ilan etmeksizin yasama organının siyasal denetimini atlayarak istediği düzenlemeleri kararname yoluyla yapabilmesinin yolunu açmıştır. Bu çerçevede, geniş yetkilerle donatılmış Başkan'ın kararnameleri üzerindeki anayasal denetim de etkisiz hale getirilmiştir.⁶⁰³

Anayasa Mahkemesinin olağanüstü halin gereklerine ilişkin Başkanlık kararnamelerinin denetimine ilişkin önemli bir örnek de Devlet Başkanı'nın 23 Ağustos 1991 tarih ve 79 sayılı “RSFSC Komünist Parti Faaliyetlerinin Askıya Alınması” Kararnamesi, 25 Ağustos 1991 tarih ve 90 sayılı “Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve RSFSC Komünist Partinin Malvarlığı Hakkındaki” Kararname ve 6 Kasım 1991 tarih ve 169 sayılı “ Sovyetler Birliği Komünist Parti ve RSFSC Komünist Partinin Faaliyetleri ve Kendilerinin Anayasaya Uygunluğu” Kararnameleri hakkındaki 1992 tarihli karardır.⁶⁰⁴

Mahkemeye başvuran Rusya Federasyonu'nun Halk vekillerinden bir grup, 79 sayılı kararname ile Komünist Partinin faaliyetlerinin askıya alınmasının; toplumsal birliklerin faaliyetlerinin askıya alınmasının ancak olağanüstü hallerde olabileceği, bunun için geçerli bir olağanüstü hal ilan edilmediği ve bu surette Başkan'ın yetkilerini artırarak kararnamenin anayasaya aykırı olduğu iddiasındadır (Karar s.1).⁶⁰⁵

Mahkemeye göre; 79 sayılı Kararnamenin içeriğinden Devlet Başkanı'nın Komünist Parti'yi toplumsal birlik olarak tanımladığı anlaşılmaktadır (Karar, s.3,4). Mahkeme'ye göre; RSFSC' nin Komünist Partisi; Sovyetler Birliği'nin Olağanüstü Hal Devlet Komitesi organı olarak öngörülmüş şekilde kayıtlı değildir. Anayasayı ve SCSB yasalarını ve özellikle SCSB' nin “Toplumsal Birlikler” yasasını ihlal etmektedir. Ayrıca Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın 20 Temmuz 1991 tarihli “RSFSC' nin Devlet Organları, Kurum ve Kuruluşlarındaki Kitle Hareketlerinin Ve Siyasal Partilerin

⁶⁰² AYM Karar: 31 Temmuz 1995 No:10-P/1995

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30248.pdf>

⁶⁰³ AYM Karar: 31 Temmuz 1995 No:10-P/1995

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30248.pdf>

⁶⁰⁴ AYM Karar: 30 Kasım 1992 No:9-P/1992

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30289.pdf>

⁶⁰⁵ AYM Karar: 30 Kasım 1992 No:9-P/1992

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30289.pdf>

Faaliyetlerinin Sona Erdirilmesine İlişkin” Kararnamesinin uygulanmasını da engellemektedir (Karar, s.3).

1990 yılında RSFSC Komünist Partisi kurulmuş ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin bir parçası ve organı olarak ilan edilmiştir. Ancak bu durum resmi olarak kayıt altına alınmamış ve RSFSC Komünist Partisi tüzel kişilik kazanmamıştır. Partinin bu durumu, RSFSC Komünist Parti Merkez Komitesi tarafından RSFSC Devlet Başkanı’nın siyasal partilerin faaliyetleri hakkındaki 20 Temmuz 1991 tarihli Kararnamesi uyarınca “RSFSC Komünist Partisinin Parti Teşkilatının Faaliyetleri Hakkındaki Acil Sorunlar” kararında ele alınmıştır (Karar, s.4)⁶⁰⁶. Ancak parti yöneticileri Devlet Başkanı’nın 20 Temmuz tarihli Kararnamesini kabul etmeyerek uygulamayı reddetmiştir. Bu sırada 19 Ağustos 1991 tarihinde Sovyet Hükümeti Sovyetler Birliği’nin belirsiz bölgelerinde olağanüstü hal ilan etmiş ve olağanüstü halin yönetimini Anayasa’ya aykırı organ, SCSB Olağanüstü Hal Devlet Komitesi’ne bırakmıştır (Karar, s.6). Ancak RSFSC Devlet Başkanı, Sovyet üst düzey yöneticilerin yönetim işlevini yerine getirememesinden bahisle; anayasanın, hukukun üstünlüğünün, kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması adına RSFSC Yüksek Sovyeti’ nin SCSB ‘de ortaya çıkan darbe teşebbüsünün sonuçlarının ortadan kaldırılmasını sağlamak üzere kendisine tanıdığı yetkileri kullanarak bir dizi kararname yayımlamıştır. Bu yetkiye dayanarak 22 Ağustos 1991 tarihli Kararname ile SCSB Devlet Başkanı, Olağanüstü Hal Devlet Komitesinin Yasa’ya aykırı kararlar ile ilan ettiği olağanüstü hale ilişkin ve diğer tüm kararnameleri ortadan kaldırmıştır (Karar, s.6). Bu sırada RSFSC topraklarında Devlet Başkanı tarafından geçerli bir olağanüstü hal ilanı yapılmadığı gibi 23 Ağustos 1991 tarihinde de olağanüstü hal bulunmamaktadır. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi’ne başvuruda bulunan vekillerin dilekçelerinde belirttiği üzere; siyasal partilerin faaliyetlerinin askıya alınması ancak olağanüstü halde mümkünken geçerli bir olağanüstü hal ilanı ve uygulaması olmamasına rağmen kararname ile RSFSC Komünist Parti faaliyetlerinin durdurulması yasal değildir.

Mahkeme; RSFSC Komünist Parti faaliyetlerinin askıya alınmasına ilişkin kararnameyle ilgili olarak; Kararnamenin 1. maddesinde İç İşleri Bakanlığının cezai soruşturmalar yürütmesine ilişkin hükmünü, yargı organının işlevine giren bir faaliyet olması nedeniyle Anayasa’ya aykırı bulmuştur (Karar, s.7).⁶⁰⁷ Kararnamenin

⁶⁰⁶ AYM Karar: 30 Kasım 1992 No:9-P/1992

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30289.pdf>

⁶⁰⁷ AYM Karar: 30 Kasım 1992 No:9-P/1992

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30289.pdf>

imzalandığı anda yürürlüğe gireceğini belirten 6. maddesi de temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin hükümler içeren yasa ve düzenleyici işlemlerin yayımlanması ile yürürlüğe gireceğini belirten temel ilkeye aykırılığından dolayı anayasaya aykırı bulunmuştur. Komünist Partinin Anayasa'ya uygun olup olmadığı ve Mahkemenin partiyi kapatma hakkına sahip olup olmadığı da Mahkemece tartışma konusu yapılmıştır. Bu tartışmada ise; Başkan'ın Cumhuriyet'in ve yürütmenin en yetkili organı olması nedeniyle Anayasa'da yazmasa bile devletin güvenliği ve egemenliğinin sağlanması adına siyasal partileri yasaklayabileceği; partinin üst organlarının kapatılabileceği ancak taban örgütünün yasaklanmasının anayasaya aykırı olduğu sonucuna varmıştır (Karar, s.12).⁶⁰⁸ Komünist Partinin Anayasa'ya aykırı olup olmaması noktasında ise; partinin Ağustos- Eylül 1991 arasında dağılması nedeniyle anayasal anlamda bir siyasal partiden söz edilemeyeceğinden bu konuda bir karar verip vermeme konusunda sessiz kalmıştır (Karar, s. 15). Mahkeme, bu kararında da geçerli bir olağanüstü hal ilanı olup olmamasına bakmaksızın yürütme organına olağanüstü hal ilan etmeksizin yasama organının siyasal denetimini atlayarak istediği düzenlemeleri kararname yoluyla yapabilmesinin yolunu açmıştır. Böylelikle temel hak ve özgürlüklerin olağanüstü hallerde sınırlandırılmasının güvencesi olan kararnamelerin yargısal ve siyasal denetimi Mahkeme eliyle etkisiz hale getirilmiştir.

Temel hak ve özgürlükler üzerinde etki doğuran bir diğer sorun; uluslararası organların temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin vermiş olduğu yargı kararlarının iç hukukta uygulanabilirliğinin denetlenmesidir. Mahkeme, 21-P/2015 sayılı karar⁶⁰⁹ ile bu yetkinin Anayasa Mahkemesinin görev alanına girdiğini belirtmiş ve gerekli yasal düzenlemelerden sonra da bu konuda AİHM kararlarının iç hukukta yerine getirilmesine ilişkin iki karar vermiştir.

21-P/2015 sayılı karara konu Rusya Federasyonu'nun Uluslararası Andlaşmaları Yasası'nın 32. maddesine göre; andlaşmaların uygulanması için gerekli tedbirleri diğer ülke uygulamalarına bakarak Başkan ve Hükümet alır. Medeni Yargılama Usulü Yasası'nın 392/4.4 ve 11/4. maddeleri, Tahkim Usulü Yasası'nın 13/1-4, 311/3.4 maddeleri, İdari Yargılama Usulü Yasası'nın 15/4 ve 350/1.4 maddeleri ile Ceza Yargılaması Usulü Yasası'nın 413/2 maddeleri dava çözümlerinde mahkemelerin Anayasa, uluslararası andlaşmalar ve federal yasaları esas alacağı; eğer

⁶⁰⁸ AYM Karar: 30 Kasım 1992 No:9-P/1992

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30289.pdf>

⁶⁰⁹ AYM Karar: 14 Temmuz 2015 No:21-P/2015

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>

yasa ile uluslararası andlaşma farklı düzenleme içeriyorsa uluslararası andlaşmanın esas alınacağı; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının ise yeniden yargılama sebebi olacağını düzenlemektedir (Karar, s.2 -4).

Duma Vekilleri başvurularında; davaya konu yasa hükümlerinde yasama, yürütme ve yargı organlarının; uluslararası organların insan haklarına ilişkin kararlarını kararlar anayasa ile çelişse bile yerine getirme zorunluluğunda olduğu gerekçesiyle düzenlemelerin Anayasa'nın 15 ve 79.⁶¹⁰ maddeleri ile uyumlu olmadığını iddia etmiştir (Karar, s. 4-5).

Mahkeme; dava konusu ilgili tüm yasa maddeleri arasında federal anayasal yasanın 74, 84 ve 85. maddeleri türünden bağ olduğunu; bu davanın temelini de AİHM kararlarının zorunlu olarak uygulanması hükümlerinin anayasa ile çeliştiği probleminin çözümünün oluşturduğunu tespit etmiştir (Karar, prg. 1.3).

Anayasa Mahkemesi, Rusya Federasyonu'nda temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından önemli düzenlemeler içeren Anayasa'nın 15/4, 46 ve 79. maddeleri hükümlerinin birlikte değerlendirilmesiyle AİHS'nin Rusya Federasyonu'nun iç hukukunun bir parçası olduğuna; Sözleşmenin hükümlerinin yorumlanmasıyla verilen AİHM kararlarının da Anayasa'nın 15/4 maddesi uyarınca iç hukukun bir parçası sayıldığından iç hukukta uygun mekanizmalarla yerine getirilmesi gereğine işaret etmiştir (Karar, prg.2, s.8). Ayrıca Mahkeme; AİHM kararlarının iç hukukta uygulanmasının AİHM'nin kararlarında işaret ettiği doğrultuda devletlerin yerel hukuk sistemleri çerçevesinde oluşturacakları ve AİHM kararlarının içeriğini kapsayacak mekanizmalar sayesinde olabileceğini belirtmiştir. Mahkeme; Rusya Federasyonu'nun sözleşme gereği üzerine düşen sorumluluğu yerine getirebileceği mekanizmalardan özellikle yargıya dikkat çekmiştir (Karar, prg. 2.1, s. 9-10)⁶¹¹. Anayasa'nın 46, 120 ve 125 maddeleri sayesinde AİHM 'in insan hak ve özgürlüklerinin yargısal koruma rolü Rusya Federasyonu'nda öncelikli olarak Yüksek Mahkeme (Yargıtay; ceza, medeni, idari davaların temyiz mercii olarak) ve Anayasa Mahkemesi (Anayasa şikayeti aracılığıyla) olmak üzere tüm mahkemeler tarafından yerine getirildiği belirtilmiştir.

⁶¹⁰ AY md. 79: Rusya Federasyonu insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini sınırlandırmamak ve Rusya Federasyonu anayasal düzeninin temelleriyle çelişmemek kaydıyla, devletlerarası birliklere katılabilir ve yetkilerinin bir kısmını uluslararası antlaşmalara uygun olarak onlara devredebilir.

⁶¹¹ AYM Karar: 14 Temmuz 2015 No:21-P/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>

Mahkeme buraya kadar Anayasa'nın 15/4 ve 46. maddeleri arasındaki ilişkiyi AİHM kararlarının iç hukukun bir parçası olduğu kabulü ile açıklamış ve bu nedenle AİHM kararlarının iç hukukta yerine getirilmesi gereği üzerinde durmuştur (Karar, prg.2.2, s. 11). Ancak kararın devamında Mahkeme; Rusya' nın uluslararası toplumun bir parçası olarak uluslararası andlaşmalar yapması, uluslararası birliklere katılması ve onlara yetkilerini kısmen devretmesinin; iç hukukta ulusal egemenlik ilkesinin, tüm Rusya genelinde ve uluslararası alanda devletin bütünlüğünün ve bağımsızlığının reddi anlamına gelmediğini belirtmiştir (Karar, prg.2.2, s.12). Bu bağlamda, Anayasa'nın 15/4 ve 79. maddelerinin doğrudan Rusya Federasyonu'nun egemenliğiyle ve Anayasa'nın üstünlüğü ilkesiyle ilgili olduğunu; ayrıca vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini sınırlayan ya da anayasal düzenin temellerine saldırıda bulunan bu vesileyle Rusya Federasyonu'nun Anayasası'nı ihlal eden veya içerdiği hükümler nedeniyle ulusal mevzuatta değişiklikler öngören gerek uluslararası sözleşme olarak AİHS gerekse AİHM hükümlerinin uygulanamayacağına; bu çerçevede AİHS'nin öngördüğü koruma sisteminin gerçekleştirilmesinin ancak Rusya Federasyonu Anayasası'nın üstünlüğünün sağlanması şartıyla mümkün olabileceğine dikkat çekmiştir (Karar, prg.2.2, s.12).⁶¹²

Buradan hareketle Anayasa Mahkemesi; Rusya Federasyonu'nun Anayasa'nın üstünlüğünü sağlamak ve anayasa ilkelerinin ihlalini bertaraf etmemek adına mümkün görünen tek çözüm yolu olarak ve istisna olmak kaydıyla şu gerekçelerle AİHM kararlarıyla yüklenen sorumlulukları yerine getirmekten kaçınabileceğini öngörmüştür (Karar, prg.2.2, s.13). Eğer, AİHM bir davada AİHS'nin herhangi hükmünü onun alışılmış yorumu dışında ve sözleşmenin genel yorum ilkesine aykırı olarak yorumlamışsa; bunun anlamı uluslararası hukukun genel ilkesinden (devletlerin iç işlerine karışmama ve egemenlik haklarına saygı) uzaklaşmak demektir. Bu durumda AİHM kararının uygulanması zorunlu sayılamaz (Karar, prg.3, s.13). Ayrıca AİHM kararları Anayasa'nın ilke ve normlarını haksız bir şekilde etkiliyorsa AİHM kararının uygulanması zorunlu sayılamaz. Zira Rusya Federasyonu bakımından Anayasa'nın üstünlüğünün ihlali Anayasa'nın 1. ve 2. Kısımları ile ilgili olup Anayasa'nın değiştirilmesi anlamına gelmektedir (Karar, prg.3, s.14)⁶¹³.

⁶¹² AYM Karar: 14 Temmuz 2015 No:21-P/2015

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>

⁶¹³ AYM Karar: 14 Temmuz 2015 No:21-P/2015

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>

Bu aşamaya kadar AİHM kararlarının hangi koşullarda yerine getirilmesinin mümkün olmadığını belirledikten sonra iç hukukta AİHM kararı ve Anayasa arasında çelişkinin doğması halinde bu çelişkinin hangi usulde giderilmesi gerektiğini belirlemiştir. Bu bağlamda Mahkeme, Mahkemenin daha önce vermiş olduğu ve AİHM kararlarının yerine getirilmesine ilişkin hükümler içeren yargılama usulü yasalarının Anayasa'ya uygunluk denetimine ilişkin olan 4-P/2010⁶¹⁴ ve 27-P/2013⁶¹⁵ sayılı kararları çerçevesinde çözümlemeye gitmiştir. Buna göre; eğer genel mahkemelerde somut olayda AİHM kararlarının yerine getirilmesi konusunda Mahkeme; AİHM kararının; Anayasa Mahkemesi tarafından daha önce vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmediği sonucuna vardığı bir yasa hükmünü ihlal etmeden yerine getirilmesinin mümkün olmadığı sonucuna varmışsa; bu durumda Mahkemenin önünde uygulayacağı yasa hükmünün Anayasa'ya uygunluğu sorunu ortaya çıkar (Karar, prg. 5.1, s. 24-25). Bu durum, genel mahkemelerin AİHM kararlarının yerine getirilmesinin denetimini yapamayacağı anlamına gelmemekle birlikte eğer genel mahkemelerde AİHM kararlarının yerine getirilmesi konusunda şüphe doğmuşsa; bu meselenin çözümü Anayasa Mahkemesi tarafından ele alınmayı gerektirmektedir. Zira genel mahkemelerde Anayasa Mahkemesi'ne başvurmaksızın yapılacak değerlendirmeler farklı sonuçlara yol açabileceğinden bu durum Anayasa'nın üstünlüğü ilkesiyle de ilgilidir (Karar prg. 5.1/son).⁶¹⁶ AİHM kararlarının uygulanmasına ilişkin hükümler içeren Yargılama Usulü Yasaları; AİHM kararı ve Anayasa arasında çıkan çelişkilerin çözüme kavuşturulmasında Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ile ilgili tekliği sağlamaya yönelik araçlardan olup genel mahkemelerin davayı askıya alıp meselenin çözümü için Anayasa Mahkemesi'ne başvurması gerekmektedir (Karar, prg. 5.2, s. 26).⁶¹⁷

Bu açıklamalar ışığında; Anayasa Mahkemesi 21-P/2015 sayılı kararın sonuç bölümünde AİHM kararlarının uygulanabilirliğinin Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi gereğine ilişkin görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

(“ Genel mahkemeler; AİHM kararlarının yerine getirlmesine ilişkin somut bir olayda, olaya uygulanacak olan yasanın veya onun belirli bir normunun Anayasa'ya uygun olup olmadığının saptanmasından sonra uygulanması gerektiği kanaatine

⁶¹⁴ AYM Karar: 26 Şubat 2010 No:4-P/2010

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision36802.pdf>

⁶¹⁵ AYM Karar: 6 Aralık 2013 No:27-P/2013

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision147711.pdf>

⁶¹⁶ AYM Karar: 14 Temmuz 2015 No:21-P/2015

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>

⁶¹⁷ AYM Karar: 14 Temmuz 2015 No:21-P/2015

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>

varmışsa ve her durumda AİHM kararının yerine getirilmesine ilişkin davayı onların (yasa ve AİHM kararının) anayasaya uygunluğuna ilişkin bir taleple Anayasa Mahkemesi'ne başvurması zorunludur. Devlet organları ise; Rusya Federasyonu'nun uluslararası sözleşmelerle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeyi sağlama bakımından eğer Rusya Federasyonu'na AİHS yorumu temelinde bireysel ve genel önlemler alma yükümlüğü getiren Rusya Federasyonu aleyhine alınmış bir AİHM kararının yerine getirilmesinin; Rusya Federasyonu Anayasası ile çeliştiği sonucuna varmışsa; AİHM kararının yerine getirilip getirilemeyeceği konusunda Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkına sahiptir. Anayasa Mahkemesi, söz konusu AİHM kararının Rusya Federasyonu Anayasası ile çeliştiği sonucuna varırsa bu AİHM kararı yerine getirilemez. Devlet Başkanı ve Hükümet, Rusya Federasyonu'nun uluslararası sözleşmelerle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeyi sağlama bakımından eğer Rusya Federasyonu'na AİHS yorumu temelinde bireysel ve genel önlemler alma yükümlüğü getiren Rusya Federasyonu aleyhine alınmış bir AİHM kararının yerine getirilmesinin Rusya Federasyonu Anayasası ile çeliştiği sonucuna varmışsa; Rusya Federasyonu'nun uluslararası yükümlülüklerini belirlemek ve çelişkileri gidermek adına AİHM kararlarının yerine getirilmesiyle ilgili Anayasa'nın ilgili hükümlerinin yorumlanması talebiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkına sahiptir") (AYM karar, hüküm fıkrası 1)⁶¹⁸.

Anayasa Mahkemesi bu konuya ilişkin olarak bugüne kadar Rusya Federasyonu Adalet Bakanlığı tarafından kendisine yapılan başvuru doğrultusunda 12-P/2016⁶¹⁹ sayılı ve 1-P/2017⁶²⁰ sayılı kararlarla AİHM kararlarının yerine getirilmesinin Anayasa uyarınca mümkün olup olmadığını tartışmıştır.

12-P/2016 sayılı kararı; AİHM'nin *Anchugov - Gladkov v. Russia*⁶²¹ kararının iç hukukta yerine getirilmesinin Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi hakkındadır. AİHM kararı; haklarında uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya hükmedilmesi nedeniyle ceza infaz kurumunda bulunan vatandaşlar S.B.Ançugov ve V.M. Gladkov'un Anayasa'nın 32/3. maddesi gereğince seçme hakkından yoksun bırakılmalarının, AİHS Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiği hakkındadır.

⁶¹⁸ AYM Karar: 14 Temmuz 2015 No:21-P/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>

⁶¹⁹ AYM Karar: 19 Nisan 2016 No:12-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision230222.pdf>

⁶²⁰ AYM Karar: 19 Ocak 2017 No: 1-P/2017 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision258613.pdf>

⁶²¹ AİHM Karar: *Anchugov and Gladkov v. Russia* No:11157/04 and 15162/05 9 Aralık 2013.

Anayasa Mahkemesi kararında; Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi gereğince Anayasa'nın 32. maddesi hükmünün ceza infaz kurumlarında ceza çekmekte olan hükümlüler bakımından emredici yasak niteliğinde olduğu gerekçesiyle, söz konusu AİHM kararının Rusya hukuk mevzuatında değişiklik öngören genel nitelikli önlemlere ilişkin kısmının yerine getirilmesinin; Anayasa uyarınca mümkün olmadığını belirtmiştir (Karar, prg.1.3/son, s. 41)⁶²².

Ayrıca başvuruçular bakımından öngörülen önlemlerin ise; başvuruçuların ağır bir suç işlemleri nedeniyle uzun süreli (15 yıl) hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilmiş olmaları nedeniyle yerine getirilmesinin mümkün olmadığı da vurgulanmıştır (Karar, prg.2)⁶²³. Buna karşın, Rusya Federasyonu ceza yasalarında ağır olmayan suçlardan hüküm giyen, ilk kez suç işlemiş kimselerin seçme hakkından yoksun bırakılmamasını düzenleyen hükümlerin varlığı gerekçesiyle, AİHM kararında seçme hakkının sınırlandırılmasında adalet, orantılılık ve farklılaşmayı öngören önlemlere ilişkin kısmının yerine getirilmesinin; Anayasa uyarınca mümkün olduğuna karar verilmiştir (Karar, prg.2, s.41).⁶²⁴ Mahkeme ayrıca, AİHM kararlarının isabetli ve etkili oluşuna olan inançları nedeniyle AİHM kararlarını uygulamada meşru uzlaşma zemini bulmaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Ancak, bu sorunun çözümünün güvencesinin, Anayasa Mahkemesi'nin AİHS ve AİHM kararlarını Rusya'nın hukuk sistemi temelinde yerine getirilmesi faaliyeti olduğunu belirtmiştir (Karar s. 26).

Karara muhalif iki yargıcın ayrık görüşünde yargıçlar; Anayasa'nın 32. maddesinin hükümlüler açısından seçme hakkının sınırlandırılmasının üst sınırı olabileceği; ancak alt sınırı olamayacağını belirtmiştir (Karar, “Ayrık Görüş” Bölümü, s. 58.)⁶²⁵ Ayrıca yargıçlar, yasama organının hükümlüler açısından farklılaştırılmış kategoriler oluşturması gereğine dikkat çekmiştir. Karara muhalif yargıçlardan Yaroslavtsev, “hükümlülük” kavramının mevzuatta tanımlanması aracılığıyla AİHM'nin *Ançugov* kararının uygulanabilir olduğunu belirtmiştir (Karar, “Ayrık Görüş” Bölümü, prg. 2. s. 62).⁶²⁶ Ayrıca Anayasa Mahkemesinin Almanya/Görgülü kararını kullanarak AİHS'ni Anayasa'nın yorumlanmasında kılavuz kabul etmesi gereğine işaret etmiştir Karar,

⁶²² AYM Karar: 19 Nisan 2016 No:12-P/2016

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision230222.pdf>

⁶²³ AYM Karar: 19 Nisan 2016 No:12-P/2016

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision230222.pdf>

⁶²⁴ AYM Karar: 19 Nisan 2016 No:12-P/2016

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision230222.pdf>

⁶²⁵ Ayrık Görüş için bkz. AYM Karar: 19 Nisan 2016 No:12-P/2016

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision230222.pdf>

⁶²⁶ AYM Karar: 19 Nisan 2016 No:12-P/2016

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision230222.pdf>

“Ayrık Görüş” Bölümü, prg. 4. s. 64). Söz konusu karar, Mahkeme’nin Anayasa’yı yorumlarken daha katı bir yaklaşım sergileyip sergilemeyeceği, kararın istisna olarak kalıp kalmayacağı sorularına yanıt içermemektedir.⁶²⁷ Öte yandan Mahkeme’nin bu kararında, AİHM kararları hakkında meşru uzlaşi zemini aramaya hazır olduğunu belirtmesi, Venedik Komisyonu raporlarında Anayasa Mahkemesi’nin AİHM ile çatışmadan sakındığı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca Komisyon raporunda Mahkeme’nin uluslararası organların yargı kararlarının yerine getirilmesi konusunda yetkilendirilmemesi; bu sorunun anayasal sorun olamtan çok siyasal bir sorun olarak Hükümetlere bırakılması gerektiği belirtilmiştir.⁶²⁸

Mahkemenin 1-P/2017 sayılı kararı ise, AİHM ‘nin *Yukos v. Russia*⁶²⁹ kararının yerine getirilmesine ilişkindir. Söz konusu AİHM kararı; Rusya Federasyonu yerel mahkemeleri tarafından vergi yükümlülüğünün ihlali gerekçesiyle zamanaşımına uğramış vergiler bakımından geriye dönük ceza uygulanması dolayısıyla başvuru Yukos Oil hissedarlarına 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi ihlali gerekçesiyle tazminat⁶³⁰ ödenmesine ilişkindir. Yerel mahkemelerde dava konusu olayla ilgili Vergi Yasası hükümleri ise iç hukukta Anayasa Mahkemesi denetiminden geçmiş ve Anayasa’ya aykırı bulunmamıştır.

Rusya Federasyonu Adalet Bakanlığı tarafından Anayasa Mahkemesi’ne yapılan talepte, söz konusu AİHM kararının tazminata ilişkin hükümlerinin yerine getirilmesinin; AİHM ‘nin zamanaşımına ilişkin değerlendirme yapması nedeniyle Anayasa Mahkemesi kararları ve Anayasa’nın 6,19,35,55 v 57. maddeleri bakımından; belirsiz bir gruba tazminat ödenmesine karar vermesi nedeniyle Anayasa’nın 17/3, 19,46 ve 55. maddeleri bakımından mümkün olmadığı iddia edilmiştir (Karar, s.2).⁶³¹ Anayasa Mahkemesi; AİHM’nin ceza ve icra masraflarını da içeren (harçlar ve diğer)

⁶²⁷ **PARTLETT** William – **HRAMOVA** Tatiana, “Analysis: Interpretation and the Impossibility of Implementation in Russian Prisoner Voting” <https://iacl-aids-blog.org/2016/08/18/analysis-interpretation-and-the-impossibility-of-implementation-in-russian-prisoner-voting/>

⁶²⁸ European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), 13 June 2016, Opinion No:832/2015, s. 11.

⁶²⁹ AİHM Karar: *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia* No: 14902/04 31 Temmuz 2014.

⁶³⁰ Tazminat kapsamına başvuru dışındaki hissedarlar da dahil edildiği gibi icra takipleri nedeniyle onlardan tahsil edilen orantısız icra masrafları da dâhil edilmiştir.

⁶³¹ AYM Karar: 19 Ocak 2017 No: 1-P/2017 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision258613.pdf>

tazminatın hissedarlara ve haleflerine ödenmesi kararının yerine getirilmesini Anayasa uyarınca mümkün görmemiştir (Karar, s.34).⁶³²

Karara muhalif yargıçlar; Anayasa Mahkemesinin vergi yükümlülüğüne ilişkin zamanaşımı kurallarını restore ettiği; yargılamaya ilişkin normlar inşa ederek yasama organı yerine geçtiği; AİHM'nin ihlal kararının bu sebeplerle Anayasa Mahkemesi denetiminden geçirilerek yerine getirilmesinin engellenmesinin uygun olmadığını belirtmiştir.⁶³³ Öte yandan, Anayasa Mahkemesi yargıçlarının Adalet Bakanlığı'nın dava konusu talebine ilişkin St. Petersburg Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden talep etmiş oldukları hukuki mütalaanın içeriği; tazminat kararlarının yerine getirilmesinin tazminatın adil ve ölçülü olmasına ve Anayasa hükümleri ile uyumlu olmasına bağlı olduğu (mütalaa prg 3./s.13, prg 8./s.17); AİHM'nin Yukos davasında bir temyiz mahkemesi gibi hareket ettiği (mütalaa prg.5, s.14); AİHM tazminat kararının bağlayıcılığının, etki ve sonuç doğurmasının başvuruya bağlı olduğu, AİHM'ye başvuruda bulunmamış hissedarlar bakımından tazminat ödenmesinin mümkün olmadığı (mütalaa prg.5, s.15), aksi halde AİHM kararınca yapılacak ödemenin, şirket tüzel kişiliği karşısında hissedarları haktan yararlandırdığı ancak ödevlerden kurtardığı bu nedenle yasa önünde eşitlik ilkesine aykırı olacağı (mütalaa prg.8, s.16) sonuç olarak AİHM 'nin söz konusu tazminat kararının yerine getirilmesinin Anayasa hükümleri ile çeliştiği noktalarına işaret etmiştir.⁶³⁴

⁶³² AYM Karar: 19 Ocak 2017 No: 1-P/2017 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision258613.pdf>

⁶³³ Ayrıık Görüş için bkz. AYM Karar: 19 Ocak 2017 No: 1-P/2017
<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision258613.pdf>

⁶³⁴ Ekspertnoe Zaklyuçeniye Po Obraşeniyu Sud'i Konstitutsionnogo Suda Rossiskoy Federatsii L.M Jarkovoy (337 Smotriy, 7.12.2016)[Anayasa Mahkemesi Yargıcı L.M. Jarkova Talebi ile Mütalaa (Görüş No:337, 7.12.2016)] <http://spbu.ru/science/expert/zaklyucheniya>

SONUÇ

Rusya Federasyonu'nda anayasa yargısına giden yol, tıpkı anayasa yargısının evrensel tasarımı olduğu gibi anayasal gelişim süreçlerinin içinden geçmektedir. Bu süreçler; “1917 Devrimine Kadarki Dönem”, “Sovyetler Birliği Dönemi” ve “Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Günümüze Kadar Olan Dönem” şeklinde üç ana başlıkta toplanmıştır. Anayasa yargısının ortaya çıkışı ise, rejim değişikliği sürecinde dönemin Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un “yeni demokratik sosyalizm” açılımı *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka*'nın (yeniden yapılanma) yarattığı hukuk reformunun ürünlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin, faaliyet göstermeye başladığı 1991 yılından faaliyetlerinin Başkanlık Kararnamesi ile askıya alındığı 1993 yılına kadarki sürede Sovyet döneminden kalan ve çalışma hayatına ilişkin sınırlamalar içeren yasalar hakkında vatandaşların Mahkeme'ye yönelttiği başvurular üzerine özellikle sosyal hakların korunması ve gerçekleştirilmesine odaklandığı görülmektedir. Parlamento ve Başkan arasındaki siyasal çekişmenin etkisiyle Mahkeme, 5 Ekim 1993 tarihinde bir karar alarak düzenleyici işlemler ve uluslararası andlaşmalar hakkında Anayasa'ya uygunluk denetimi yapmayacağını; faaliyetlerini ancak bireysel başvurulara ilişkin şikâyetler bakımından yürüteceğini bildirmiştir. Ayrıca Mahkeme'nin bu ilk döneminde 1993 tarihine kadar yetkisini genişleterek kullandığı, uluslararası hukuk ilke ve normları ile Anayasa hükümlerini birlikte kullanarak hak ihlallerinde çözüme ulaştığı ve 1978 Anayasası'nda yazılı olmayan eşitlik, adalet, hukuki belirlilik gibi ilkeleri uyguladığı görülmektedir.

Anayasa Mahkemesinin yeniden faaliyet göstermeye başladığı dönemin başlarından itibaren anayasal haklara odaklandığı, Anayasa ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde tespit ettiği temel haklara dayanarak sonuçlara ulaştığı, yargısal korumanın sağlanmasında özellikle başvuru haklarının önemine işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Hakların korunmasında anayasa şikayeti öne çıkan bir yoldur. Mahkeme, anayasa şikayeti yoluna başvuruda bulunabilecekleri geniş yorumlamıştır. Federal Anayasal Yasa'da yer alan “vatandaşlar” ibaresini vatandaşlığı olmayanları ve vatandaş birliklerini kapsayacak şekilde yorumlamıştır. Örneğin Mahkeme; her hangi bir vatandaşlığa sahip olmayan Yahya Daştı Gafur'un anayasa şikayeti yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkıyla ilgili verdiği bir kararında; anayasal hak ve

özgürlüklerinin ihlal edildiği gerekçesiyle anayasa şikayeti yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkının; yalnız anayasal hak ve özgürlükleri ihlal edildiği iddiasında olan vatandaşlara değil; Anayasa'nın 46, 17/2, 62/3 ve 125/4. maddeleri gereğince aynı zamanda vatandaş birlikleri, yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimseleri de kapsayacak şekilde "herkes"e ait olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, Anayasa'nın "herkes" in hak ve özgürlüklerinin yargısal korunmasına işaret eden 46. maddesinin, yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kimseleri de kapsayan güvence hükmü olduğuna işaret etmiştir.⁶³⁵ Ayrıca Mahkeme, vatandaş birlikleri kavramını da geniş yorumlayarak 1996 tarihli bir kararında⁶³⁶ sendikaları vatandaş birlikleri içinde kabul ederek ve 2002 tarihli bir kararında⁶³⁷ da belediyelerin; yer yönünden vatandaşların menfaatlerinin ortaya konduğu vatandaş birlikleri niteliğinde kabul edilmesi gerektiğine ve anayasal hak ve özgürlüklerinin yargısal korunmasından istisna tutulamayacağına işaret ederek başvuru hakkına sahip olanların kapsamını genişletmiştir.

Mahkeme, kendi görev ve yetki alanına ilişkin olarak özellikle ölçü normlar konusunda koruma kapsamını genişletici eğilimdedir. Birçok kararında uluslararası hukuk kurallarına, insan haklarına ilişkin uluslararası belgelere ve hukukun genel ilkelerine atıf yapmakla bu kurallara tamamlayıcı argüman – destek ölçü norm olarak başvurulmuştur.⁶³⁸ Anayasa ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde tespit ettiği temel haklara dayanarak davaları sonuçlandırmıştır. Bu kararları özellikle mahkemeye erişim hakkına ilişkindir.

Mahkeme, Federal Anayasal Yasa'da 2015 yılında yapılan değişikliklerle yüklendiği, uluslararası organların temel hak ve özgürlüklere ilişkin verdiği yargısal

⁶³⁵ AYM Karar: 17 Şubat 1998 6-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>

⁶³⁶ AYM Karar: 17 Mayıs 1996 No:5-P/1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30383.pdf>

⁶³⁷ AYM Karar: 22 Nisan 2002 No:7-P/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30389.pdf>

⁶³⁸ AYM Karar: 25 Şubat 2016 No: 6-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision224417.pdf>

AYM Karar: 25 Şubat 2016 No:272-O/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision226618.pdf>

AYM Karar: 16 Şubat 2016 No:4-P/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision223587.pdf>

AYM Karar: 9 Şubat 2016 No:337-O/2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision226511.pdf>

AYM Karar: 24 Aralık 2012 No:32-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision118883.pdf>

AYM Karar: 11 Mart 2008 No:4-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19720.pdf>

AYM Karar: 17 Haziran 2008 No: 436-O-O <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17477.pdf>

AYM Karar: 27 Haziran 2000 No: 11-P/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30320.pdf>

AYM Karar: 2 Temmuz 1998 No: 20-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30403.pdf>

AYM Karar: 17 Şubat 1998 No: 6-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>

kararların iç hukukta yerine getirilmesinin denetlenmesi yetkisi ni 2015 yılında verdiği kararı doğrultusunda elde etmiştir. Bu yeni yetki çerçevesinde verdiği kararlarında Mahkeme, AİHM kararlarının yerine getirilmesinin Anayasa'ya uygunluğunu denetlemiş ve yerine getirilmesini uygun bulmamıştır. Bu kararlarında, Anayasa'nın 15/4 ve 46. maddeleri arasındaki ilişkiyi AİHM kararlarının iç hukukun bir parçası olduğu kabulü ile açıklamış ve bu nedenle AİHM kararlarının iç hukukta yerine getirilmesi gereği üzerinde durmuştur. Ancak, AİHS'nin öngördüğü koruma sisteminin gerçekleştirilmesinin ancak Rusya Federasyonu Anayasası'nın üstünlüğünün sağlanması şartıyla mümkün olabileceğine dikkat çekmiştir. Rusya Federasyonu'nun Anayasa'nın üstünlüğünü sağlamak ve anayasa ilkelerinin ihlalini bertaraf etmemek adına mümkün görünen tek çözüm yolu olarak ve istisna olmak kaydıyla AİHM kararlarıyla yüklenen sorumlulukları yerine getirmekten kaçınabileceğini öngörmüştür. Mahkeme'nin bu kararı, Anayasa'yı yorumlarken daha katı bir yaklaşım sergileyip sergilemeyeceği, kararın istisna olarak kalıp kalmayacağı sorularına yanıt içermemektedir. Buna karşın, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'nin bu yeni yetkisini kullanması ve söz konusu AİHM kararlarının yerine getirilmesinin Anayasa'ya uygun bulunmadığı yönünde kararlar vermesinin ardından 2016 yılı içinde Azerbaycan Parlamentosu'nda da benzer yetkinin Azerbaycan Anayasa Mahkemesi'ne tanınması tartışmaları yapılmıştır.⁶³⁹ Bu durum, Giriş Bölümünde sözü edilen, Rusya'nın eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin demokratikleşme süreci üzerine etki edebileceği ve yeni bir "Ters Dalga" oluşturup oluşturmayacağı sorusunun yanıtına erken bir örnek olarak gösterilebilir.

Mahkemenin maddi bakımdan haklar alanına ilişkin kararları değerlendirildiğinde, korumanın kapsamını zaman zaman genişletici zaman zaman daraltıcı şekilde yorumladığını belirtmek gerekir. Mahkemenin kişi haklarına vermiş olduğu kararlarda korumanın kapsamını genişlettiğini söylemek mümkündür. Örneğin; Mahkemenin ölüm cezasının uygulanabilmesinin ön şartı olan jüri sisteminin ülke genelinde kurulması sağlanmış olsa bile, ölüm cezalarının ertelenmesine ilişkin kararı temelinde elde insan haklarının korunmasına ilişkin elde edilen kazanımların geri dönülemez olduğunu belirten kararı, yaşam hakkı açısından koruma kapsamını genişletmektedir. Benzer şekilde ölüm cezalarına uygulanabilmesinde jüri sistemine ilişkin kadın ve erkekler arasında ayrımcılığa yol açan Ceza Yasası hükümlerinin

⁶³⁹ Bkz. <http://www.constitutionnet.org/news/azerbaijan-parliament-discuss-expanding-powers-constitutional-court-review-international>

Anayasa'ya aykırı bulunması ve ihlalin ortadan kaldırılması koruma kapsamını genişleten önemli gelişmelerdir. Siyasal haklar bakımından ele alınan siyasal partilere ve seçme – seçilme hakkına ilişkin kararları çerçevesinde yaklaşımı koruma kapsamını genişletici niteliktedir.

Ekonomik haklara ilişkin kararlarında, özellikle mülkiyet kavramını geniş yorumladığı, mülkiyet hakkının hukuki güvencesinin ekonomik kurumsal yapılarda azınlık hissedarların haklarının korunmasını içerecek şekilde yorumladığı görülmektedir.

Sosyal hakların korunmasını sağlamada devletin olanaklarının yeterliliğinin dikkate alınıp alınmayacağını tartıştığı kararlarında, federal yasama organının geniş bir takdir marjına sahip olduğu ancak devletin mali imkânları ile vatandaşların ekonomik ihtiyaçları arasında makul bir dengenin kurulması gerektiğine işaret etmiştir. Sosyal haklar alanında dezavantajlı gruplara fırsat eşitliğini sağlamak üzere getirilen önlemlerin ayrımcılık olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca sosyal hakları, insan onuru ve bireyin kişisel varlığını geliştirebilmesinin mekanizması olarak yorumlamıştır. Mahkemenin sağlığın korunması, eğitim hakkı, emekli maaşları gibi diğer birçok konuda verdiği kararlarında, insan onuru veya anayasada yer alan diğer haklar yoluyla karara konu olan hak ve özgürlüklerin koruma alanını genişlettiği de görülmektedir.

Temel hakların sınırlandırılmasının, anayasada belirtilen ölçütler çerçevesinde yasa ile yapılabileceğine ve sınırlamanın sınırı olarak hakkın özü ve demokratik toplum düzeninin gerekleri ilkelerinin gözetilmesine vurgu yapmıştır. Mahkeme, AIHM içtihatlarıyla oluşturulan ilkeleri uygulamıştır.

Mahkeme, temel anayasal ilkeler yanında anayasal ve yasal çerçevede yeni ilkeleri kullanmış ve geliştirmiştir. Hukuki belirlilik, ölçülülük, hukuki güvenlik, menfaatler dengesi ve hakkın kötüye kullanılması yasağı gibi anayasal ilkeleri ayrıntılı şekilde kararlarında formüle etmiş ve kararlarına dayanak olarak kullanmıştır. Mahkeme, kendi görev ve yetki alanına ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi kararlarının hukukun şekli olmayan kaynakları arasında yer aldığını vurgulamış ve anayasal denetimde hukukun genel ilkeleri ile Anayasa'nın lafzı ve ruhundan çıkan değerleri kullanmıştır.

Mahkemenin, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına etki eden olağanüstü hal kararlarının denetlenmesine ilişkin yaklaşımının koruma kapsamını daraltıcı yönde olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR ve MAKALELER

AFANAS'YEV Sergey F. (2010), Pravo na Spravedlivoe Sudebnoe Razbiratel'stvo: Teoretiko- Praktičeskoe İssledovaniye Vliyaniya Evropeyskoy Konventsii o Zaşite Prav Çeloveka i Osnovnih Svobod na Rossiskoe Grajdanskoe Sudoproizvodstvo : Avtoref. Dissert. Kandidat Yurid. Nauk. [Adil Yargılanma Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Rusya Medeni Hukuk Yargılamasına Etkisinin Teorik ve Pratik Araştırması: Hukuk Doktora Tezi Özeti], Saratov

AKOEV M. M, (2012) “Pravo na Mir vı Sisteme Prav Tret'ego Pokoleniya: Osobennosti i Soderjaniya” [Üçüncü Kuşak Haklar Sisteminde Barış Hakkı: Niteliği ve Kapsamı], EvrAzYur, No: 2, s. 31

ALEKSANDROV Nikolay G. – **KALİNIÇEV** Fyodor İ., (1968) Teoriya Gosudarstvo i Pravo [Devlet ve Hukuk Teorisi] Moskova, Yuridičeski Literatur

AMETİSTOV Ernest. M., (1996) Federalniy Konstitutsionniy Zakon “O Konstitutsionnom Sude Rossiiskoy Federatsii”: Kommentarii [Yorum: Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa], içinde (otv.red N.V VİTRUK, L.V.LAZAREV, B.C.EBZEYEV), Moskova, Yuridičeski Literatur

ANİŞİNA V. İ. – **PETRENKO** O. V., (2012) Pravo na Razvitiye vı Sisteme Prav Tret'ego Pokoleniya [Üçüncü Kuşak Haklar Sisteminde Gelişme Hakkı], Nauka i Obrazovaniye: Hozyaistvo i Ekonomika; Predprinimatel'stvo; Pravo i Upravleniye; No: 9, s. 28.

ASTAF'YEVA Yelena V., (2008) “Printsiپی Ograniçeniya Konstitutsionnih Prav i Svobod Grajdan [Anayasal hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasının İlkeleri]”, Vestnik Çelyabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta [Çelyabin Devlet Üniversitesi Bülteni Dergisi], No: 22, s. 46.

AVAKYAN Suren A., (2015) Konstitutsionniy Leksikon – Gosudarstvenno Pravovoy Terminologičeskii Slovar [Anayasal Sözlük – Kamu Hukuku Terimler Sözlüğü], Moskova, Yustitsinform.

AVAKYAN Suren, (2000) Konstitutsiya Rossii: Priroda, Evolutsiya, Sovremennost; [Rusya

Anayasası: Doğası, Evrimi, Çağdaşlığı], Moskova, Saşko.

- AVAKYAN** Suren, (2005) Konstitutsionnoe Pravo Rossii, [Rusya Anayasa Hukuku] cilt 1,2, Moskova, Norma
- AVAKYAN** Suren, (2014) Konstitutsionnoe Pravo Rossii (Uçebnyı Kurs) [Rusya Anayasa Hukuku (Ders Kitabı)], Moskova, Norma – İnfra.
- BAGLAY** Marat V., (2015) Konstitutsionnoe Pravo Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasa Hukuku], Moskova, Norma, 11. Baskı.
- BARHATOVA** Yelena Yu., (2015) Kommentarii kı Konstitutsii Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasası Şerhi], Moskova, Prospekt, 2. Baskı
- BELİK** Valerii N., (2015) Konstitutsionnye Prava Liçnosti i İh Zaşıta [Kişinin Anayasal Hakları ve Korunması], Moskova, Yureyt.
- BLANKENAGEL** Aleksandr, (1996) “Detsvo, Otroçestvo, Yunost” Rossiskogo Konstitutsionnogo Suda [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin “Çocukluk, Ergenlik, Yetişkinliği” Moskova, TsKI MONF, Aktaran TROCHEV Aleksei, (2008).
- BOBROVA** Natalya A., (2003) “Konsitutsionnyı Stroy Rossii: Osnavnıe Politikopravovıe Harakteristiki” [Rusya’nın Anayasal Düzeni: Temel Siyasal-Hukuki Karakteristiği], Pravo i Politika [Hukuk ve Politika], No: 4, s. 33.
- BOBROVA** Natalya A. – **ZRAJEVSKAYA** Tatyana D., (1985) Otvetstvennost vı Sisteme Garantii Konsitutsionnih Norm (Gosudarstvenno – Pravovıye Aspektıy) [Anayasal Normların Güvencesi Sisteminde Sorumluluk (Hukuk – Devlet Yönünden)], Voronej, Voronejskogo Universiteta.
- BONDAR** Nikolay, (2014) Konstitutsionnaya Modernizatsiya Rossiskoy Gosudarstvennosti: V Svete Praktiki Konstitutsionnogo Pravosuğiya [Rusya Devlet Anlayışının Anayasal Modernleşmesi: Anayasa Yargısı Uygulamaları Işığında], Moskova, Yuniti-Dana.
- BONDAR** Nikolay, (2016) Sudebnyı Konstitutsionalizm: Doktrina i Praktika [Yargısal Anayasacılık: Öğreti ve Uygulama], Moskova, Norma.
- BONDAR** Nikolay S., (2005), Vlast i Svoboda Na Vesah Konstitutsionnogo Pravosuğiya: Zaşıta Prav Çeloveka Konstitutsionnim Sudom Rossiskoy Federatsii [İktidar ve Özgürlük Dengesinde Anayasal Muhakeme: İnsan Haklarının Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Tarafından Korunması], Moskova, Yustitsinform.

- BOYAR** Oya, (2013) “Hakkın ve Yetkinin Kötüye Kullanılması” İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, (Editör Sibel İnceoğlu) İstanbul, Beta Yayınları.
- BOWRING** Bill, (2013) Law, Rights and İdeology in Russia, New York, Routledge.
- BURKOV** Anton L., (2010) Konventsıya o Zaşıte Prav Çeloveka vı Sudah Rossii [Rusya Mahkemelerinde İnsan Haklarının Korunması Sözleşmesi], Moskova, Wolters Kluver.
- CARR** Edward H., (2012) Bolşevik Devrimi, (Çeviren Orhan Suda),4. Baskı, Metis, İstanbul.
- ÇAĞLAR** Bakır, (1986) “Anayasa Yargısında Yorum Problemi: Karşılaştırmalı Analizin Katkıları” Anayasa Yargısı, Sayı:2, Ankara, s. 163-164.
- ÇAM** Esat, (1970) Devlet Sistemleri, İstanbul, Der Yayınları.
- ÇİBİRYAYEV** S.A. (2002), İstoriya Gosudarstvo i Pravo [Devlet ve Hukuk Tarihi], Moskova, Bilina.
- ÇİRKİN** Veniamin Y., (2003) ”Sovremennaya Model Konstitutsii:Prejnie i Novıye Prioritetıy” [Çağdaş Anayasa Modeli: Önceki ve Şimdiki Öncelikler], Pravovedeniya, No: 2 s. 57.
- ÇİRKİN** Veniamin E., (2002) Konstitutsionnoe Pravo Rossiskoy Federatsii[Rusya Federasyonu Anayasa Hukuku], Moskova, Norma-İnfa
- ÇİSTYAKOV** Oleg İ., (1994) Rossiskoe Zakonodatel’sstvo X –XX Vekov [10-20 yy Rus Mevzuatı], Moskova, Yuridıçeskaya Literatura
- DAROVSKİİH** Svetlana M. – **DAROVSKİİH** Olga İ, (2012) “Printsip Nedopustimosti Zloupotrebleniya vı Ugolovnom Sudoproizvodstve”[Ceza Yargılamasında Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı], Vestnik Yujno- Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta [Güney- Ural Devlet Üniversitesi Bülteni Dergisi], No: 43, s. 2-4.
- DAVİD** Rene, (1985) Çağdaş Büyük Hukuk Sistemleri, (Çeviren Argun Köteli), İstanbul, Üçdal Yayınları.
- DENISOV** Andreî – **KIRICHENKO** M.G. (1960) Soviet State Law, Foreign Language Publishing House, Moscow.
- EBZEYEV** Boris, (1997) Konstitutsiya. Pravovoe Gosudarstvo. Konstitutsionniy Sud, [Anayasa.Hukuk Devleti. Anayasa Mahkemesi], Moskova, Yuniti.

EBZEYEV Boris S., (1998) “Tolkovaniye Konstitutsii Konstitutsionnım Sudom Rossiskoy Federatsii:Teoretiçeskie i Praktiçeskie Problemy” [Anayasa’nın Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumlanması:Teori ve Uygulamada Problemler”] Gosudarstvo i Pravo, No:5 , s. 5-12.

EBZEYEV Boris S. (2014).,Konstitutsiya, Vlast i Svoboda vı Rossii - Opıt Sintetiçeskogo İssledovaniya [Rusya’da Anayasa, İktidar ve Özgürlük – Sentezlenmiş Araştırmalar Deneyimi], Moskova, Prospekt.

EBZEYEV Boris S.(2015), Çelovek, Narod, Gosudarstvo vı Konstitutsionnom Stroe Rosssiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasal Düzeninde İnsan, Halk ve Devlet], Moskova, Prospekt.

EBZEYEV Boris, (2006) Çelovek, Narod, Gosudarstvo vı Konstitutsionnom Stroe Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasal Düzeninde İnsan, Halk ve Devlet], Moskova, Yuridiçeskaya Literatura.

EGORIÇEV Aleksandr T., (2010) Prokuratura vı Sisteme Organov Gosudarstvennoy Vlasti [Devlet İktidar Organları Sisteminde Prokurator], Moskova.

ERGÜL Ozan, (2007)Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi, Ankara, Adalet Yayınları.

ERJANOVA Farida, (1988) ”Gosudarstvenno - Pravovie Aspektıy Printsipa Glasnosti” [Aleniyet Prensibinin Kamu Hukuku Yönü], Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo, No: 10, s. 13.

ESEN Selin, (2008) Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimi, Ankara, Adalet Yayınevi

ESEN Selin, (2014) Anayasa Hukuku Açısında Dolaşım Özgürlüğü, Ankara, Yetkin Yayınları.

FADEYEV Vadim İ., (2012) Konstitutsionnoe Pravo [Anayasa Hukuku], Moskova, Prospekt.

GADJİEV Gadis, (1995) “Neposredstvennoe Primeneniye Sudami Konstitutsionnıh Norm” [Anayasal normların Mahkemelerde Doğrudan uygulanması],Rossiskaya Yustitsiya, No: 12, s. 27.

GADJİEV Gadis, (1999) “Pravovie Pozitsii Konstitutsionnogo Suda Rossiskoy Federatsii Kak İstoçnik Prava” [Hukukun Kaynağı Olarak Rusya Federasyonu

Anayasa Mahkemesi Hukuki Kanaatleri/Tutumu Konstitutsionnoe Pravo: Vostočno – Yevropeyskoe Obozreniye, No:3,s. 81-85.

GADJİEV Gadis, (2001) “Rıynoçnaya Ekonomika v Reşeniyah Konstitutsionnogo Suda RF” [RF Anayasa Mahkemesi Kararlarında Serbest Piyasa Ekonomisi],Rossiskaya Yustitsiya, No: 6, s. 19.

GADJİEV Gadis (2012), Kommentarii kı Federalnomu Konstitutsionnomu Zakonu “O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii”[Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa’nın Şerhi], Moskova, Norma.

GASKAROVA M. L. (2002),”Konseptsiya Dostoinstva Çeloveka vı Nemetskom Konstitutsionnom Prave” [Alman Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı],Jurnal Rossiskogo Prava, No: 4, s. 154.

GAYDUKOV D. A., (1940) Grajdanstvo SSSR [SCSB Vatandaşlığı], Moskova, İzdatelstvo Vedomosti Verhovnogo Soveta RSFSR.

GORBAÇOV Mihail S.(1987), Perestroika: New Thinking for Our Country and The World, New York, Harper & Row Publishers.

GORDON Leonid A., (1997)“Sotsial’no – Ekonomiçeskie Prava Çeloveka:Svoyeobraziye, Osobennosti, Znaçeniye dlya Rossii”[Sosyal Ekonomik İnsan Hakları:Rusya İçin Özgünlüğü, Özeliği ve Önemi], Obşestvenniye Nauki i Sovramennosti, Moskova, No: 3, s. 5-14.

GOŞULYAK Aleksey V., (2010) Pravovoya Ohrana Konstitutsii (Ustavov) Subektov Rossiskoy Federatsii, Avtoreferat Dissertatsii [Rusya Federasyonu Anayasal kurucu Birimlerin Anayasalarının Hukuki Korunması], [Doktora Tezi Özeti], Saratov.

GOYMAN V.İ, (1998) “Printsiپی, Predelıy i Osnovaniya Ograniçeniya Prav i Svobod Çeloveka i Grajdanina vı Konstitutsii RF”[RF Anayasasında İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlüklerinin Sınırlandırılmasının Temeli, Sınırları ve İlkeleri], Gosudarstvo i Pravo, No: 7, s. 26.

GRAPAT N.L., (1999) “Konstitutsionniye Osnoviy Polojeniya Çeloveka i Grajdanina” içinde: Konstitutsionnoe Pravo (pod.Red. V.V. Lazerev) [Anayasa Hukuku içinde (red.Lazarev) “İnsan ve Vatandaşın Statüsünün Anayasal Temelleri”], Moskova, Yurist

HABRİYEVA Tal'ya, (1998) *Tolkovanie Konstitutsii Rossiskoy Federatsii: Teoriya i Praktika*. [Rusya Federasyonu Anayasasının Yorumlanması: Teori ve Uygulama], Moskova, Yurist.

HAUSMANİNGER Herbert, (1990) "The Committee of Constitutional Supervision of the USSR" *Cornell International Law Journal*, Issue 2 Symposium 1990, Vol. 23, s. 287-322.

HAUSMANİNGER Herbert, (1992) "From the Soviet Committee of Constitutional Supervision to the Russian Constitutional Court" *Cornell International Law Journal* Issue 2 Spring, Vol. 25, s. 305 -337.

HIRSCHL Ran, (2000) "The Political Origins of Judicial Empowerment Through Constitutionalization: Lessons From Four Constitutional Revolutions" *Law and Social Inquiry*, Vol 25.

HENDERSON Jane, (1998A) "Reference to International Law in The Decided Cases of The First Russian Constitutional Court" *Constitutional Reform and International Reform in Central and Eastern Europe*, içinde (eds) R. Mullerson, M. Andenas, The Hague.

HENDERSON Jane, (1998B) "The First Russian Constitutional Court: Hopes and Aspirations" *Constitutional Reform and International Reform in Central and Eastern Europe*, içinde (eds) R. Mullerson, M. Andenas, The Hague.

HUNTINGTON Samuel, (2011) *Üçüncü Dalga Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme* (Türkçesi: Ergun ÖZBUDUN), 3. Baskı, Ankara, Kilit Yayınları.

İNCEOĞLU Sibel, (2013) "Hak ve Özgürlükleri Sınırlama ve Güvence Rejimi" *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, (Editör Sibel İnceoğlu), 2.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları

İSAYEV İgor A. – **ZOLOTUHİNA** Natalya M., (2003) *İstoriya Politicheskih i Pravovih Uçennih Rossii* [Rusya'nın Siyasal ve Hukuki Doktrininin Tarihi], Moskova, Yurist

İVANOV Boris A., (2013) *İstoriya Oteçestvennogo Gosudarstvo i Pravo (Sovetskii Period)* [Yerel Devlet ve Hukuk Tarihi (Sovyet Dönemi)], Yaroslav, Bolşaya Rossiskaya Entsiklopediya.

JİLİN Aleksandr, (2003) "Rasmotreniye Del o Sootvetsvii Konstitutsii Rossiskoy Federatsii Normativnih Aktov Organov Gosudarstvennoy Vlasti i Dogovorov Mejdu Nimi" içinde: *Konstitutsionniy Sudebniy Protsess* (pod. Red. M. S.

Salikov) [Anayasal Yargılama Usûlü içinde “Devlet Organlarının Normatif Düzenlemeleri ve Anlaşmalarının Anayasa ile Uyumu Hakkındaki İşlerin İncelenmesi”], Moskova, Norma.

KABOĞLU İbrahim, (2015) Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esasları, 10. Baskı, İstanbul, Legal Yayınları.

KABOĞLU İbrahim Ö., (2013) Özgürlükler Hukuku 1, Ankara, 7. Baskı, İmge Yayınevi.

KABOĞLU İbrahim, (2000), Anayasa Yargısı, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.

KALYUŞİN Yevgeni, (1999) Konstitutsionnoe Pravo Rossii, [Rusya Anayasa Hukuku], Moskova, Norma-İnfra

KANAŞEVSKİİ Vladimir A., (2003) “Pretsedentnaya Praktika Yevropeyskogo Suda Po Pravom Çeloveka Kak Regulyator Grajdanskih Otnoşenii vı Rossiskoy Federatsii” [“Rusya Federasyonu Medeni İlişkilerinde Düzenleyici Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Emsal Uygulamaları”], Jurnal Rossiskogo Prava, No: 4, s. 126.

KAPANİ Münici, (1993), Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları.

KAREVA Mariya P., (1948) Sovetskoe Gosudarstvennoe Pravo [Sovyet Devlet Hukuku], Moskova, Ministersvo Yustitsii SSSR.

KAREVA Mariya P., (1950) Sovetskoe Gosudarstvennoe Pravo (pod redaktsii KUPRİTS Nikolay Ya.) [Sovyet Devlet Hukuku (redaktör KUPRİTS Nikolay Ya.)], Moskova, Gos.Yur. İzdat.

KAŞEPOVA Vladimir P., (1999) Sudebnaya Zaşita Prav i Svobod Grajdan [Vatandaşların Hak ve Özgürlüklerinin Yargısal Koruması], Moskova, Norma.

KAYAÇAĞLAYAN Metin, (2011) “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında “Demokrasi” Kavramı”, Zabunoğlu Armağanı.

KIRATLI Metin, (1966) Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu, Ankara, AÜSBF Yayını.

KOJEVNİKOV Aleksandr, (2007) “Konstitutsionnoe Pravo Na Obyedinenie Nujdaetsya vı Mnogosmislovom Zakonodatelnom Zakreplenii” Konstitutsionnoe i Munitsipalnoe Pravo [“Anayasal Örgütlenme Hakkının

Yasama Konsolidasyonundaki Semantik İhtiyacı” Anayasa ve Belediye Hukuku], No: 3, s. 18-20.

KOKOTOV Aleksandr N. – **KUKUŞKİN** Mihail İ., (2003) Konstitutsionnoe Pravo Rossii, Moskova, Yurist

KOMAROVA Valentina V., (1999) “Upolnomoçenniy Po Pravom Çeloveka vı Rossiskoy Federatsii” [“Rusya Federasyonu’nda İnsan Hakları Komiserliği”], Gosudarstvo i Pravo, No: 9, s. 27.

KOOPMANS Tim,(2003) Courts and Political Institutions – A Comparative View, Cambridge University Press.

KORKUNOV Nikolay M., (1904), Lektsii Po Obşey Teorii Prava [Hukukun Genel Teorisi Dersleri], St. Petersburg,

KORNEYEVA Nadejda A., (2002) Konstitutsionno- Pravovıye Osnovıy Deyatel’nosti Upolnomoçennogo Po Pravom Çeloveka vı Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu’nda İnsan Hakları Komiserliği’nin İşlevinin Anayasal – Hukuki Temelleri], Dissertatsii Kandidat Yuridiçeskii Nauk [Hukuk Doktora Tezi],St. Petersburg.

KOZİRİN Aleksandr N., (1996) Admisinstrativnoe Pravo Zarubejnih Stran [Yabancı Ülkelerin İdare Hukuku], Moskova, Spark.

KOZLOVA Yekaterina – **KUTAFİN** Oleg E., (2015) Konstitutsionnoe Pravo Rossii [Rusya Anayasa Hukuku], Moskova, 5. Baskı, Moskovskaya Gosudarstvennaya Yuridiçeskaya Akademia.

KRAVETS İgor, (2005) Rossiskii Konstitutsionalizm: Problemy Stanovleniya,Razvitiya i Osuşestvleniya [Rus Anayasacılığı:Oluşum ve Gelişim Sorunları], Moskova, Yuridiçeski Sentr.

KROTOV Mihail V., (2013) Vıstupleniya Polnomoçnogo Predstavitel’ya Prezidenta Rossiiskoy Federatsii vı Konstitusionnom Sude Rossiiskoy Federatsii (2008-2012) [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Yetkili Temsilcisinin Sunumları], Moskova, Prospekt.

KRUSS Vladimir İ., (2000) “Liçnostniye (Somatiçeskiye) Prava Çeloveka vı Konstitutsionnom i Filozovsko- Pravovom İzmerenii: Kı Postanovke Problemy”[“Anayasal, Felsefi- Hukuki Boyutta Kişilik (Somatik) Hakları: Probleme Öneriler”] Gosudarstvo i Pravo, No: 10, s. 43.

KRYAJKOV Vladimir, (1980) Konstitutsionnyy Printsip Glasnosti v Diyatelnosti Sovetov/Problemy Natsionalno - Gosudarstvennogo Stroitelstva v Usloviyah Razvitogo Sotsializma, [Anayasa Hukuk Prensibi Aleniyetin Sovyetlerde İşlevi / Sosyalizmin Geliştirilmesi Altında Ulus ve Devlet Yapılanması], Sverdlovsk, Yuridicheskii Institut.

KRYAJKOV Vladimir – **LAZAREV** Leonid; (1998) Konstitutsionnaya Yustitsiya v Rossiskoy Federatsii, [Rusya Federasyonu’nda Anayasa Yargısı], Moskova, BEK.

KUDRİYAVTSEV Vladimir, (1986) “Pravovaya Sistema: Puti Perestroyki” [“Hukuk Sistemi: Perestroyka’nın Yolu”] Pravda.

KURASHVİLİ Boris, (1988) “Novşestva Vıyzıvait Somneniya” [“Şüphelerin Kaldırılmasında Yenilikler”] İzvestiya.

KURAT Akdes Nimet, (1987) Rusya Tarihi (Başlangıcından 1917’ye kadar), Ankara, Türk Tarih Kurumu.

KUTAFİN Oleg E., (2016) Rossiskii Konstitutsionalizm [Rus Anayasacılığı], Moskova, Norma.

KUTAFİN Oleg E., (2011) Sub’ekty Konstitutsionnogo Pravo Rossiskoy Federatsii Kak Yuridicheskie i Priravnenne K nim Litsa [Tüzel Kişiler ve Onlara Eşdeğer Kimseler Bakımından Rusya Federasyonu Anayasa Hukukun Özneleri], Moskova, Prospekt.

KUZOVLEVA Gennadi, (2015) Konstitutsionnyy Sud Rossiskoy Federatsii, Konstitutsionnoe Sudoproizvodstvo; Zasedaniya Lektsiya, 17 Sentebrya 2012, [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Anayasal Muhakeme; 17 Eylül 2012 Bölüm Toplantı Tebliği], Krasnodar.

LAPTEV Pavel, (2002) “Pretsedentnyy Yevropeyskaya Suda Po Pravam Çeloveka i Rossiskaya Sudebnaya Praktika” Standartnyy Soveta Evropıy vı Oblasti Prav Çeloveka Primenitelno kı Polojeniyam Konstitutsii Rossiskoy Federatsii [“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Emsalleri ve Rusya Mahkeme Uygulamaları” İnsan Hakları Alanında Avrupa Birliği Standartları ve Rusya Federasyonu Anayasası Hükümlerine Uygulanabilirliği], Moskova.

LAVRİK M. A., (2005) “Kı Teorii Somatiçeskih Prav Çeloveka” [İnsanın Vücut Bütünlüğü Hakları Teorisi], Sibirskii Yuridicheskii Vestnik, No: 3, s. 1.

- LAZAREV** Boris, (1992) “Komitet Konstitutsionnogo Nadzora SSSR (Podvodia itogi)” [SCSB Anayasal Denetim Komitesi (Sonuca Ulaşma), Gosudarstvo i pravo, No: 5, Mayıs, s. 21-34.
- LAZAREV** Vladimir V., (1994) Obşaya Teoriya Prava i Gosudarstva [Hukukun ve Devletin Genel Teorisi], Moskova, Yurist.
- LEBEDEV** Valerian A., (2005) Konstitutsionno – Pravovaya Ohrana i Zaşita Prav i Svobod Çeloveka i Grajdantina vı Rossii (Teoriya i Praktika Sovremennosti) [Rusya’da İnsan ve Vatandaş Hak Ve Özgürlüklerinin Anayasal ve Hukuki Korunması (Çağdaş Teori ve Uygulama)], Moskova, Moskovskii Universiteta.
- LEBEDEV** Valerian A.(2016),Konstitutsionnie Prava i Svobodıy Çeloveka i Grajdantina vı Rossii- Konseptsiya, Ograniçeniya, Mehanizm Ohranıy i Zaşıtıy [Çağdaş Rusya’da İnsan ve Vatandaşların Anayasal Hak ve Özgürlükleri-Kavram, Sınırlama, Güvence ve Koruma Mekanizmaları],Moskova, Prospekt Yayınları.
- LEGRAND** Pierre, Le Droit Compare, Press Universitaires de France, 3rd Ed. 2009, s.84, Aktaran **SAMUEL** Geoffrey, “Comparative Law and its Methodology”, Ed. **WATKINS** Dawn – **BURTON** Mandy, (2013) Research Methods in Law, London, Routledge, s. 100-118.
- LENİN** Vladimir İ., (2009) Devlet ve Devrim, (Çev:Ferit Burak Aydar), İstanbul, Agora Kitaplığı.
- LENİN** Vladimir İ., (2007) Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği, Sol Yayınları.
- LEPEŞKİN** Aleksey İ., (1961) Kurs Sovetskogo Gosudarstvennogo Prava [Sovyet Devlet Hukuku Süreci], Moskova, Gos.Yur.İzdat.
- LIJPHART** Arend,(1999) Patterns of Democracy, New Haven,Yale University Press.
- LUÇİN** Viktor, (1999) Jalobıy Grajdan vı Konstitutsionniy Sud” [Anayasa Mahkemesine Anayasa Şikayeti] Gosudarstvo i Pravo, No: 11, s. 107-108
- LUKAŞEVA** Yelena A., (1996) Obşaya Teoriya Prav Çeloveka [İnsan haklarının Genel Teorisi], Moskova,Norma.
- LUKAŞUK** İgor, (1995) “Konstitutsionnoe Pravo i Mejdunarodnoe Pravo” Moskovskii Jurnal Mejdunarodnogo Prava, [“Anayasa Hukuku ve Uluslararası Hukuk” Moskova Uluslararası Hukuk Dergisi], No: 2, s. 33-34.

MAH'KOV Arkadii G, (1986A) Ukaz 18 Yanvarya 1722 goda “ O Doljnosti General – Prokurora” [Genel Prokurator’un İşlevi Hakkında 18 Ocak 1722 tarihli Kararname], Rossiskoe Zakonodatel’stvo X – XX Vekov: T.4. Zakonodatel’svo Perioda Stanovleniya Absolutizma, [10-20. yy Rus Mevzuatı. Mutlakiyet Dönemi Mevzuatı], Moskova.

MAH'KOV Arkadii G, (1986B) “O Hranenii Prav Grajdanskikh” Ukaz 17 Aprel’ya 1722goda [Vatandaşların Korunması Hakkında 17 Nisan 1722 tarihli Kararname].

MALİNOVA Olga, (2003) ” Tri Pokoleniya Prav Çeloveka” [İnsan Haklarının Üç Kuşağı],Pçela, No: 43, s. 3-5.

MALİNOVSKİİ Aleksey A., (2007) Zloupotrebleniye Subyektivnim Pravom [Sübjektif Hakların Kötüye Kullanılması], Moskova, Yur.lit.Inform.

MAMULYAN A.S. – **KAŞKİN** S.Yu., (2015) Anglo – Russkii Polniy Yuridiçeskii Slovar [İngilizce – Rusça Tüm Hukuk Sözlüğü], Moskova, Rebbit.

MARÇENKO Mihail N.,(2015),Teoriya Gosudarstva i Prava [Devlet ve Hukuk Teorisi], Moskova, Moskova Devlet Üniversitesi Yayınları.

MARKELOVA Yelena G., (2003) İnstitut Upolnomoçennogo Po Pravom Çeloveka vı Subyekte Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu Anayasal Kurucu Birimlerinde İnsan Hakları Komiserliği], Avtoreferat Dissertatsii Kandidat Yuridiçeskii Nauk [Hukuk Doktora Tezi Özeti], Saratov.

MAROÇKİN Sergey, (2015) Deistviye i Realizatsiya Norm Mejdunarodnogo Prava v Pravovoy Sisteme Rossiiskoy Federatsii, [Uluslararası Hukukun Normlarının Rusya Federasyonu Hukuk Sisteminde Gerçekleştirilmesi ve Etkisi], Moskova, Norma.

MAROÇKİN Sergey, (1998) ”Yuridiçeskaya Usloviya Deistviya Norm Mejdunarodnogo Prava v Pravovoy Sisteme Rossiiskoy Federatsii” Moskovskii Jurnal Mejdunarodnogo Prava [“Uluslararası Hukukun Normlarının Rusya Federasyonu Hukuk Sisteminde Etkisinin Hukuki Koşulları” Moskova Uluslararası Hukuk Dergisi], No: 2, s. 53.

MASLİKOV İvan S., (1997) Sudebnaya Vlast vı Gosudarstvennom Mehanizme Rossiskoy Federatsii : Dissert. Kandidat Yurid. Nauk [Rusya Federasyonu Devlet Mekanizmasında Yargı İktidarı: Hukuk Doktora Tezi], Moskova.

- MERŞİNA** Nadejda, (2003) “Rasmotreniye Del o Konstitutsionnosti Zakonov Po Zaprosam Sudov” içinde: Konstitutsionny Sudebny Protsess (pod. Red. M. S. Salikov) [Anayasal Yargılama Usûlü içinde “Mahkemelerin Başvurusu Üzerine Yasaların Anayasaya Uygunluk Denetimi”], Moskova, Norma.
- MİHAYLOVA** Natal’ya V. (2014), İstoriya Gosudarstvo i Pravo (XIX – Naçalo XXI Vek.) [Devlet ve Hukuk Tarihi (19 – 21. yy Başları)], Moskova, Knorus.
- MİRONOV** Oleg O.- **PARFÖNOV** Viktor P., (1988) Pravo Na Zaşitu [Korunma Hakkı], Saratov, Saratovskii Gosudarstvennyy Universitet.
- MİTYUKOV** Mihail – **BARNAŞOV** Aleksandr, (1999) Oçerki Konstitutsionnogo Pravosudiya [Anayasa Yargısı üzerine Deneme], Tomsk, Tomskii Gosudarstvennyy Universitet.
- MİTYUKOV** Mihail A., (2002) K İstorii Konstitutsionnogo Pravosudiya Rossii [Rusya’da Anayasa Yargısının Tarihi Üzerine], Moskova, Pravo i Politika
- MOİSEYEV** Vladimir V., (2015) Sistema Gosudartsvennogo i Munitsipalnogo Upravleniya [Devlet ve Yerel Yönetim Sistemi], Moskova – Berlin, Direkt Media.
- MORŞAKOVA** Tamara, Zameçaniya i Popravki kı projektu konstitutsionnogo zakona “O Konstitutsionnom Sude RF” Arhiv Sudi Konstitutsionnogo Suda Yu. D. Rudkina. [Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Anayasal Yasa Taslağına İlişkin Yorum ve Değişiklikler, Yuri D. Rudkin Arşivi], B/D, s. 1.
- MUNÇAEM,Ş.M - USTİNOV** V.M, (1999) Politiceskaya İstoriya Rossii [Rusya Siyasi Tarihi], Moskova, Norma/İnfa.
- NARUTTO** Svetlana V., (2011) Obraşeniye Grajdan vı Konstitutsionny Sud Rossiskoy Federatsii [Vatandaşların Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi’ne Başvurusu], Moskova, Norma.
- NASIROVA** Tal’ya Ya., (1992) Konstitutsionny Kontrol [Anayasal Denetim], Kazanskii Universitet.
- NEKRASOV** Sergey İ., (2016) Konstitutsionnoe Pravo [Anayasa Hukuku], Moskova, Yureyt.
- NERSESYANETS** Vladik, (1997) “Sud Ne Zakonodatelstvuet i Ne Upravlyayet, a Primenyayet Pravo (O Pravoprimenitelnoy Prirode Sudebnih Aktov)” [Mahkeme Yasa Yapmaz ve Yönetmez Ama Hukuku Değiştirir (Mahkeme

İşlemlerinin Uygulamadaki Doğası Hakkında) Sudebnaya Praktika Kak Istochnik Prava, Moskova, s. 21-38

NERSESYANETS Vladik, (2000) “U Rossiskih Sudov N’et Pravotvorçeskikh Polnomoçil” [“Rusya Mahkemeleri Yasama Yetkisine Sahip Değildir”] Sudebnaya Praktika Kak Istochnik Prava, Moskova, s. 107-112.

NESMEYANOVA Svetlana, (2003A) “Printsipy Konstitutsionnogo Sudoproizvodstva”, içinde: Konstitutsionny Sudebny Protssess (pod. Red. M. S. Salikov) [Anayasal Yargılama Usûlü içinde (red.Salikov) “Anayasa Yargısının İlkeleri”], Moskova, Norma.

NESMEYANOVA Svetlana, (2003B) “Podvedomstvennost Del”, içinde: Konstitutsionny Sudebny Protssess (pod. Red. M. S. Salikov) [Anayasal yargılama Usûlü içinde (red.Salikov) “Davaların Görüşülmesi”] Moskova, Norma.

NEVİNSKİİ Valerii V., (1997) “Konstitutsionny Sud Rossiskoy Federatsii i Pravotvorçestvo vı Rossii” [“Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi ve Rusya’da Hukuk Yaratma”] VKS RF No: 3, s. 69-72.

NUDNENKO Lidya A., (2009)Konstitutsionnie Prava i Svobodny Liçnosti vı Rossii [Rusya’da Kişinin Anayasal Hak ve Özgürlükleri],Moskova, Yüridiçeskii Sentr Press.

ÖZBUDUN Ergun, (2014) Türk Anayasa Hukuku, 14. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları.

ÖZBUDUN Ergun, (1993)Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Ankara, Bilgi Yayınevi.

PARTLETT William – **HARAMOVA** Tatiana, “Analysis: Interpretation and the Impossibility of Implementation in Russian Prisoner Voting” <https://iacl-aids-blog.org/2016/08/18/analysis-interpretation-and-the-impossibility-of-implementation-in-russian-prisoner-voting/>

PASTUHOVA Nadejda B., (2012) “Osnoviy Pravovogo Statusa Liçnosti Kak Konstitutsionno-Pravovoy İnstitut” içinde: Konstitutsionnoe Pravo (pod. Red. V.İ Fadeyev) [Anayasa Hukuku içinde (red.Fadeyev)“Anayasal Hukuksal Kurum olarak Bireyin Temel Hukuki Statüsü”], Prospekt Yayınları.

- POTATTUROV V. A.- TUGUSOVA G. V.- GURİNA M. G.**, (2002) İstoriya Rossii [Rusya Tarihi], Moskova, Akademiçeskii Proyekt.
- REYSNER Mihail A.**, (1994) Konstitutsionnoe Pravo Rossii: Sovetskoe Pravo ot 1918 goda do Stalinskoy Konstitutsii [Rusya Anayasa Hukuku: 1918'den Stalin Anayasası'na kadar Sovyet Hukuku], <http://www.allpravo.ru/library/doc117p0/instrum118/print244.html>.
- RIASANOVSKY Nicholas – STEINBERG Mark**, (2014) Rusya Tarihi, (Çeviren Figen Dereli) 2. Baskı, İstanbul, İnkılap Yayınları.
- RUDİNSKİİ Felix M.**, (2006) Nauka Prav Çeloveka i Problemy Konstitutsionnogo Pravo [İnsan Hakları Bilimi ve Anayasa Hukuku Problemleri], Moskova, TF MİR.
- RUDİNSKİİ Felix M.**, (2000) “Prava Çeloveka vı Sovramennom Mire” [Çağdaş Dünyada İnsan Hakları] Marksizm i Sovramennost, No: 1, s. 15.
- RUMPF Christian**, (1993) “Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki işlevi ve Niteliği”, Anayasa Yargısı 10.
- RUMYANTSEV Oleg G.**, (1994) Osnoviy Konstitutsionnogo Stroya Rossii [Rusya'nın Anayasal Düzeninin Temelleri, Moskova, Yurist.
- RUŞAYLO Vladimir**, (2004) Spetsialnie Administrativno- Pravovıye Rejimıy v Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu'nda İdari- Hukuki Özel Rejimler],[Hukuk Doktora Tezi] Moskova
- SABLİN Dimitrii A.**, 2004 Prava Çeloveka [İnsan Hakları], Orenburg, Orenburgskii Gosudarstvenniy Universitet.
- SAĞLAM Fazıl**, (1982) Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, Ankara, AÜSBF Yayınları
- SALİKOV Marat S.**, (2003) “Rasmotreniye Del O Konstitutsionnosti Zakonov Po Jalobam Na Naruşeniye Konstitutsionnih Prav i Svobod Grajdan” içinde: Konstitutsionniy Sudebniy Protsess (pod. Red. M.S. Salikov) [Anayasal Yargılama Usûlü içinde “Vatandaşların Hak ve Özgürlüklerinin İhlali Üzerine Yaptıkları Şikayet Nedeniyle Yasaların Anayasallığının Denetlenmesi”], Moskova
- SAVİTSKİ Valerii**, (1988) “Mojno i Komitet, No...” [“Komite, Mümkün mü, Ama...”], İzvestiya

- SCHWARTZ** Herman, (2000) The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe, Chicago and London The University of Chicago Press.
- SCHWARTZ** Herman, (1993) “The New East European Constitutional Courts” in A.E Dick Howard (ed.), Constitution Making in East Europe, Baltimore, John Hopkins University Press.
- SEMENOV** Vyacheslav, (1982) Konstitutsionnye Printsipy Grajdanskogo Sudoproizvodstva, [Medeni Yargılamada Anayasal Prensipler], Moskova, Yuridicheskaya Literatura.
- SEMİTKO** Aleksey P., (1996) Razvitiye Pravovoy Kultury Kak Pravovoy Progress [Hukuki Süreç Olarak Hukuk Kültürünün Gelişimi] Yekaterinburg, Uralskii Gosudarstvenniy Yuridicheskii Universitet.
- SHAPIRO** Martin, (1999) “The Success of Judicial Review”, Constitutional Dialogues in Comparative Perspective, Sally KENNEY – William M. REISINGER & John C. REITZ (eds) içinde, London, Macmillan Press.
- SKURATOV** Yuri İ., (1999) “Sudebnaya Sistema i Prokuratura” Konstitutsionnoe Pravo (pod.Red. V.V. Lazarev) [Anayasa Hukuku içinde (red.Lazarev) “Mahkeme Sistemi ve Prokurator”, Moskova, Yurist.
- SKURATOV** Yuri İ., (2015) “Konstitutsionno- Pravoviye Osnoviy Organizatsii i Deyatel’nosti Organov Prokuratory. Sledstvenniy Komitet Rossiskoy Federatsii” Konstitutsionnoe Pravo Rossii (Uçebnik) (pod. Red. İ.V. VIDRİN) [Prokurator Organının Kuruluş ve İşleyişinin Anayasal Hukuki Temelleri. Rusya Federasyonu Soruşturma Komitesi Anayasa Hukuku Ders Kitabı içinde (Red. Vıdrin], Moskova, Yur. Lit.İnform
- SMİRNOV** Aleksandr A., (2007) Ograniçeniye Prav i Svobod Çeloveka i Grajdanina Rossiskoy Federatsii Pri Obezpeçenii Oborony Strany i Bezoposnasti Gosudarstva [Rusya Federasyonu’nda İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlüklerinin Yurt Savunması ve Devletin Güvenliği Amacıyla Korunması], Avtoreferat Dissertatsii [Doktora Tezi Özeti], Moskova
- SMOLENSKİİ** Mihail, (2015) Konstitutsionnoe Pravo Rossii [Rusya Anayasa Hukuku], Moskova, Feniks.
- SOBALEVA** Anita K., (2008) “Tolkovaniye Ponyatiya “Ograniçeniya, Neobhodimiyevı Demokratiçeskom Obşestve” vı Svete Stat’i 10 Yevropeyskoy Konventsii o

Zaşıte Prav Çeloveka i Ocnovnih Svobod” [“Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleryle Sınırlama” Kavramının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 10. maddesi Işığında Yorumlanması”], Predeliy Pravovogo Prostranstva Cvobodiy Pressiy [Basın Özgürlüğünün Hukuki Sınırları], Novaya Yustitsiya

SOKOLOV Aleksandr N., (2000) Parlamentskii Ombudsmen:Genezis, Formirovaniye, Tendentsii Razvitiya [Parlamento Ombudsmanı: Oluşumu, Yapısı ve Gelişme Eğilimi], Kaliningrad, Baltiyskogo İnstituta Ekonomiki i Finansov.

SOLOMON Peter H. Jr., (1990A) “The U.S.S.R Supreme Court: History, Role and Future Prospects” American Journal of Comparative Law, Vol. 38, s. 127-142.

SOLOMON Peter H. Jr., (1990B) “Gorbachev’s Legal Revolution” Canadian Business Law Journal December, Vol. 17, No: 2, s. 184-194.

SPERANSKIİ Mihail M., (1966) Proektiy i Zapiski [Projeler ve Notlar], Moskova, Akademii Nauk SSSR.

STETSENKO Semen G., (2002) “İskustvennoe Prerivaniye Beremennosti vı Kontekste Zaşıtiy Prav Çeloveka” [İnsan Haklarının Korunması Bağlamında Gebeliğin Yapay Yollarla Sonlandırılması],Yurist, No: 5, s. 35-36.

STETSOVSKIİ Yuri İ., (1999) Sudebnaya Vlast (Uçebnik) [Yargı İktidarı (Ders Kitabı)], Moskova, İzdatelstvo Delo.

STREMUHOV Aleksey V., (1997) Pravovaya Zaşıta Çeloveka:Teoretiçeski Aspekt: Dissert. Kandidat Yurid. Nauk [İnsanın Hukuken Korunması: Teorik Yönü: Hukuk Doktora Tezi] St. Petersburg

STROKATOV Anatolii V., (2002) “Pozitivistkii Vzglyad Na Protsess Formirovaniya Statusa Upolnomoçennogo Po Pravom Çeloveka vı Subyekte Rossiskoy Federatsii” [“Rusya Federasyonu Anayasal Kurucu Birimlerinde İnsan Hakları Komiserliği’nin Statüsünün Oluşturulması Sürecine Pozitivist Bir Bakış”], Komissii i Upolnomoçenniye Po Pravom Çeloveka:Opıt Rossiskih Regionov (pod. Red. Sungurova) [İnsan Hakları Komiserliği ve Komisyonu (Red. Sungurova), St. Petersburg

SWEET STONE Alec (2000) Governing with Judges. Constitutional Politics in Europe, Oxford, Oxford University Press.

ŞAYMARDONOV Kamil, (2003) Konsitutsionno- Pravovoy Mehanizm Zaşıtiy Osnovnih Prav Çeloveka i Grajdantina Rossiskoy Federatsii, yiyö Subektah: Na

Primere Respubliki Tatarstan [Rusya Federasyonu'nda ve Onun Anayasal kurucu Birimlerinde İnsan ve Vatandaş Haklarının Anayasal Hukuki Koruma Mekanizmaları: Tataristan Cumhuriyeti Örneği], Avtoreferat Dissertatsii [Doktora Tezi Özeti], Kazan

ŞERBATOV Mihail – **GOGOLEVSKİİ** Aleksandr, (2000) Konstitutsionalizm: İstoriçeskii Put Rossii kı Liberal'noy Demokratii [Anayasacılık: Liberal Demokrasiye Rusya'nın Tarihi Yolu], Moskova, Gardariki.

ŞEVTSOV Viktor, (2002) Prava Çeloveka i Gosudartsvo Rossiskoy Federatsii [Rusya Federasyonu'nda İnsan hakları ve Devlet], Moskova, Prof. Obrazovaniye

ŞİŞKİN Sergey, (1997) Sostayazatelnost v Grajdanskom i Arbitrajnoga Sudoproizvodstva, [Medeni ve Hakem Yargılamasında Çekişme], Moskova, Yuridičeskoe Büro.

TANÖR Bülent – **YÜZBAŞIOĞLU** Necmi, (2009), 1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku, 9. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.

THORSON Carla, (2012) Politics, Judicial Review and The Russian Constitutional Court, Oxford, Palgrave Mc Millan Publishing.

TİHOMİROV Yuri A., (1967) “Razdeleniye Vlastey ili Razdeleniye Truda?” [Kuvvetlerin Ayrılığı veya İşlerin Ayrılığı mı?], Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo, No: 1, Mart, s. 14 - 22.

TİTOV Sergey A., (2015) İstoriya Parlamentarizm vı Rossii [Rusya'da Parlamentarizmin Tarihi], Moskova, RANHiGS.

TOPORİN Boris N.- **BATURİN** Yuri M. – **OREHOV** R. G, (1994) Kommentarii k Konstitutsii RF. [RF Anayasası Yorumu], Moskova, Yuričeskii Literatura.

TOWE Thomas E., (1967) “Fundamental Rights in the Soviet Union: A Comparative Approach” University of Pennsylvania Law Review Vol. 115, No. 8 (Jun., 1967), s. 1251-1274.

TROCHEV Alexei, (2008) Judging Russia Constitutional Courts of Russian Politics 1990-2006, NewYork Cambridge University Press.

TROCHEV Alexei, (2007) “”Tinkering with Tenure”:The Russian Constitutional Court in a Comparative Perspective, “ Russia, Europe and Rule of Law içinde, (eds) Ferdinand Feldbrugge, Leiden, Martinus Nijhoff Publisher.

- TRUŞKİN** Yuri V.(1997),Prava Çeloveka [İnsan Hakları], Moskova, Norma
- TUMANOV** Vladimir A., (1988) “Sudebnyy Kontrol za Konstitutsionnosti Normativnyy Aktov” [“Normatif Düzenlemelerin Anayasallığının Yargısal Denetimi”], Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo, No: 3, s. 14.
- TUMANOV** Vladimir A., (1963)”*Şto Skrivaetsya o lozungam “gospodstvo prava”?*” Sovetskoe Gosudartsvo i Pravo [“Hukukun Üstünlüğü” sloganında ne gizlidir ?” Sovyet Devleti ve Hukuk], No: 9, s. 50-61.
- TUMANOV** Vladimir A., (2001)Yevropeyskii Sud Po Pravom Çeloveka: Oçerk Organizatsii i Diyatel’nosti [Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: Yapısı ve Görevlerinin Ana Hatları], Moskova, Norma.
- TUSHNET** Mark, (2003) The New Constitutional Order, Princeton University Press.
- TUSHNET** Mark, (2006) “Some Reflections on Method Comparative Constitutional Law”, Ed. **CHUODHRY** Sujit, The Migration of Constitutional Ideas, Cambridge, Cambrdige University Press.
- UMANSKY** Yakov N., (1955) Constitutional Rights of Soviet Citizens, Moskova, Foreign Languages Publishing House
- VASAK** Karel, (1977) “A 30 Year Struggle”, UNESCO Courier
- VENGEROV** Anatolii B., (2004) Teoriya Gosudarstvo i Pravo (Uçebnik)[Devlet ve Hukuk Teorisi (Ders Kitabı),Moskova, Omega-L
- VERNADSKY** George, (2011)Rusya Tarihi, (Çeviren Doğukan Mızrak – Egemen Mızrak) 2. Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları.
- VERNON** Manfred, (1961) Devlet Sistemleri (Çev: Mümtaz Soysal), Ankara, AÜSBF Yayınları.
- VİTRUK** Nikolay. V., (2001 Konstitutsionnoe Pravosudie v Rossii (1991-2001) Oçerki teorii i praktiki, [Rusya’da Anayasa Yargısı (1991-2001) Teori ve Uygulama Üzerine], Moskova, Gorodets İzdat.
- VİTRUK** Nikolay V.(2008),Obşaya Teoriya Pravovogo Polojeniya Liçnosti [Kişinin Hukuki Statüsünün Genel Teorisi], Norma, Moskova
- VİTRUK** Nikolay V.(2006),”Praktika Konstitutsionnogo Suda Rossiskoy Federatsii v Kontekste Deistviya Konventsii O Zaşıta Prav çeloveka i Osnovnih Svobod”

- [“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Etkisi Bağlamında Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Uygulamaları”] Rossiskaya Provusudiya, No: 3, s.7
- VİTRUK** Nikolay V., (1998) Konstitutsionnoe Pravosudie: Sudebnoe Konstitutsionnoe Pravo i Protses [Anayasa Yargısı: Yargısal Anayasa Hukuku ve Süreçleri], Moskova, Norma.
- VYSHINSKY** Andrei, (1948) The Law of The Soviet State, (Rusçadan Çeviren: Hugh Babb), New York, The Mc Millan Co.
- WELLMAN** C., (2000)“Solidarity, The Individual and Human Rights” Human Rights Quarterly. A Comparative and International Journal of the Social Sciences, Humanities and Law, Vol. 22, s.640 - 641.
- WESTON** Burns, (1984) "Human Rights" *Human Rights Quarterly*, Vol. 6, s. 266.
- WISHNEVSKİİ** Julia(1993), “Russian Constitutional Court: A Third Branch of Government?” RFE/RL Research Report 2
- ZOLOTUHİN** Sergey V., (1992)“Kı Voprosu o Kontsepsii “Tret’ego Pokoleniya Prav Çeloveka” ili “Prav Solidarnosti” [“Üçüncü Kuşak İnsan Hakları” veya “Dayanışma Hakları” Kavramı Üzerine], Sovetskii Yejegodnik Mejdunarodnogo Pravo 1989-1991, S.Petersburg
- ZORKİN** Valerii D., (2010) Sovremennyy Mir, Pravo i Konstitutsiya [Çağdaş Dünya, Hukuk ve Anayasa], Moskova, Norma.
- İstoriya Rossii (IX – XX vv), (1999)(Uçeb.posobie dlya vuzov/Otv.red. Ya. A. Perexov) [Rusya Tarihi [Yükseköğretim İçin Ders Kitabı] Gardariki, Moskova.
- Oteçestvennaya istoriya: (2006) XX vek [20.yy Ulusal Tarihi], İzd Altayskii Universitet, Barnaul
- Sobraniye Uzakonenii i Rosporyajenii Pravitel’sstva [Yasalar ve Hükümet Düzenlemeleri Külliyatı], (1917 – 1918), No: 1, Moskova.
- Bolşoy Sovetskoy Entsiklopedii, Slova “Zemskaya Reforma 1864” [Büyük Sovyet Ansiklopedisi Kelime “Zemstvo Reformu 1864”] <http://bse.sci-lib.com/article046149.html>.

II. MAHKEME KARARLARI

A. Anayasa Mahkemesi Kararları

AYM Karar: 30 Ekim 1992 RF. 1993 No: 11, s. 400.

No: 9 –P/C3

AYM Karar: 12 Şubat 1993 VKS RF [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Vestnik Konstitutsionnogo Bülteni], No: 1, 1994, s. 12-24.
Suda Rossiskoy Federatsii

AYM Karar: 19 Mayıs 1992 VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 2-3, 1994, s. 64-78.
5-P

AYM Karar: 10 Eylül 1993 VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 4-5, 1993, s. 8-19
15-P

AYM Karar: 30 Eylül 1993 VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 6, 1994, s. 29-39.
18-P

AYM Karar: 14 Ocak 1992 VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 1, 1993, s. 11-19.
1-P

AYM Karar: 21 Eylül 1993 VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 6, 1994, s. 40-56.
2-Z (zakluçeniye=bulgu), AYM Karar: 4 Şubat 1992 2-P, VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 1, 1993, s. 29-37.

AYM Karar: 23 Haziran 1992 VKS RF [RF AYM Bülteni], No: 2-3, 1993, s. 41-52.
8-P

AYM Karar: 5 Temmuz 2001 No: 1-P/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30397.pdf>

AYM Karar: 27 Ocak 2004 No: 1-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30299.pdf>

AYM Karar: 4 Mart 2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33495.pdf>.
No: 138-O/2004

AYM Karar: 4 Şubat 1992 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision40635.pdf>.
No: 2-P/1992

AYM Karar: 27 Ocak 1993 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30279.pdf>.
No: 1-P

AYM Karar: 24 Ekim 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41907.pdf>.
No: 17-P/1996

AYM Karar: 3 Şubat 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41942.pdf>.
No: 5-P/1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>.

AYM Karar: 17 Şubat 1998
No: 6-P/1998

AYM Karar: 12 Ekim 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30349.pdf>.
No: 24-P/1998

AYM Karar: 22 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30294.pdf>.
2000 No: 14-P/2000

AYM Karar: 9 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision104097.pdf>.
2012 No: 17-P/2012

AYM Karar: 30 Ekim 2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30247.pdf>.
No: 15-P/2003

AYM Karar: 29 Ocak 2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30303.pdf>.
No: 2-P/2004

AYM Karar: 23 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30372.pdf>.
2004 No: 19-P/2004

AYM Karar: 8 Nisan 2013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32834.pdf>.
No: 131-O/2003

AYM Karar: 21 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision131447.pdf>.
2013 No: 10-P/2013

AYM Karar: 12 Mart 2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision190178.pdf>.
No: 4-P/2015

AYM Karar: 20 Ekim 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision249391.pdf>.
No: 20-P/2016

AYM Karar: 2 Şubat 1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30235.pdf>.
No: 3-P/ 1999

AYM Karar: 19 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision24593.pdf>.
2009 No: 1344 – O -
P/2009

AYM Karar: 25 Şubat 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision224417.pdf>.
No: 6-P/2016

AYM Karar: 16 Mart 2017 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision265152.pdf>.
No: 7-P/2017

AYM Karar: 4 Nisan 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30328.pdf>.
No: 9-P/1996

AYM Karar: 2 Şubat 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41941.pdf>.
No: 4-P/1998

AYM Karar: 7 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision101131.pdf>.
2012 No: 14-P/2012

AYM Karar: 15 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30309.pdf>.
2004 No: 18-P/2004

AYM Karar: 3 Mayıs 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30241.pdf>.
No: 4-P/1995

AYM Karar: 2 Şubat 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30283.pdf>.

No: 4-P/1996

AYM Karar: 4 Aralık 2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30847.pdf>.

No: 459-O/2003

AYM Karar: 10 Mart 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision225217.pdf>.

No: 224-O/2016

AYM Karar: 19 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision220391.pdf>.

2016 No: 2-P/2016

AYM Karar: 29 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision253465.pdf>.

2016 No: 25-P/2016

AYM Karar: 15 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30290.pdf>.

1999 No: 11-P/1999

AYM Karar: 20 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30237.pdf>.

1995 No: 17-P/1995

AYM Karar: 27 Haziran

2012 No: 15-P/2012

<http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision103395.pdf>.

AYM Karar: 16 Ocak 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30263.pdf>.

No: 1-P/1996

AYM Karar: 30 Ekim 2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30247.pdf>.

No: 15-P/2003

AYM Karar: 22 Mart <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30371.pdf>.

2005No: 4-P/2005

AYM Karar: 16 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision29317.pdf>.

2009 No: 9-P/2009

AYM Karar: 12 Nisan 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision229412.pdf>.

No: 10-P/2016

AYM Karar: 23 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision15175.pdf>.

2006 No: 153-O/2006

AYM Karar: 17 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision217383.pdf>.
2015 No: 33-P/2015

AYM Karar: 30 Ekim 2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30247.pdf>.
No: 15-P/2003

AYM Karar: 1 Şubat 2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30384.pdf>.
No: 1-P/2005

AYM Karar: 7 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision240541.pdf>.
2016 No: 1428-O/2016

AYM Karar: 15 Ocak 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41939.pdf>.
No: 2-P/1998

AYM Karar: 18 Şubat 2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30374.pdf>.
No: 3-P/2000

AYM Karar: 16 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>.
2008 No: 9-P/2008

AYM Karar: 14 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision99813.pdf>.
2012 No: 11-P/2012

AYM Karar: 14 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision198661.pdf>.
2015 No: 1127-O/2015

AYM Karar: 30 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30223.pdf>.
2001 No: 13- P/2001

AYM Karar: 6 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30266.pdf>.
1998 No: 21- P/1998

AYM Karar: 12 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41936.pdf>.
1998 No: 14-P/1998

AYM Karar: 3 Mayıs 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30241.pdf>.
No: 4-P/1995

AYM Karar: 16 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>.
2008 No: 9-P/2008

AYM Karar: 29 Mayıs 2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16497.pdf>.
No: 428-O-O/2007

AYM Karar: 15 Ocak 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30284.pdf>.
No: 1-P/2002

AYM Karar: 30 Nisan 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30245.pdf>.
No: 11-P/1996

AYM Karar: 8 Kasım 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision251437.pdf>.
No: 22-P/2016

AYM Karar: 28 Mayıs 1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30317.pdf>.
No: 9-P/1999

AYM Karar: 31 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30248.pdf>.
1995 No: 10-P/1995

AYM Karar: 31 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30248.pdf>.
1995 No: 10-P/1995

AYM Karar: 12 Nisan 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30219.pdf>.
No: 9-P/2002

AYM Karar: 5 Mart 2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30351.pdf>.
No: 3-P/2005

AYM Karar: 3 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16592.pdf>.
2007 No: 523-O-P/2007

AYM Karar: 21 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision15551.pdf>.
2006 No: 529-O/2006

AYM Karar: 27 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision103395.pdf>.
2012 No: 15-P/2012

AYM Karar: 3 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16750.pdf>.
2007 681-O-P/2007

AYM Karar: 6 Aralık 2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision117726.pdf>.
No: 31-P/2012

AYM Karar: 18 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30269.pdf>.
2003 No: 13-P/2003

AYM Karar: 13 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30233.pdf>.
1995 No: 13-P/1995

AYM Karar: 1 Mart 2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33934.pdf>.
No: 67-O/2001

AYM Karar: 30 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision117354.pdf>.
2012 No: 29-P/2012

AYM Karar: 25 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision133800.pdf>.
2013 No: 14-P/2013

AYM Karar: 17 Eylül 2013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision142507.pdf>.
No: 1336-O/29013

AYM Karar: 17 Şubat 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>.
6-P/1998

AYM Karar: 17 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30383.pdf>.
1996 No: 5-P/1996

AYM Karar: 22 Nisan 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30389.pdf>.
No: 7-P/2002

AYM Karar: 15 Ocak 2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision18793.pdf>.
No: 187-O-O/2009

AYM Karar: 16 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41938.pdf>.
1998 No: 19-P

AYM Karar: 20 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31025.pdf>.
1995 77-0/1995.

AYM Karar: 1 Nisan 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision40533.pdf>.
13- O/1996.

AYM Karar: 15 Ocak 2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision18793.pdf>.
No: 187-O-O/2009

AYM Karar: 16 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41938.pdf>.
1998 No: 19-P

AYM Karar: 20 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31025.pdf>.
1995 77-0/1995.

AYM Karar: 1 Nisan 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision40533.pdf>.
13- O/1996.

AYM Karar: 10 Nisan 1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33998.pdf>.
57- O/1997

AYM Karar: 1 Nisan 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32593.pdf>.
26-O/1996

AYM Karar: 12 Nisan 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30242.pdf>.
No: 2-P/1995

AYM Karar: 13 Nisan 2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33794.pdf>.
45-O/2000

AYM Karar: 10 Nisan 1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33998.pdf>.
57- O/1997

AYM Karar: 1 Nisan 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32593.pdf>.
26-O/1996

AYM Karar: 12 Nisan 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30242.pdf>.
No: 2-P/1995

AYM Karar: 13 Nisan 2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33794.pdf>.
45-O/2000

AYM Karar: 28 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31153.pdf>.
1995 126- O/1995

AYM Karar: 17 Şubat 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>.
6-P/1998

AYM Karar: 17 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30383.pdf>.
1996 No: 5-P/1996

AYM Karar: 22 Nisan 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30389.pdf>.
No: 7-P/2002

AYM Karar: 24 Ekim 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41907.pdf>.
No: 17-P/1996

AYM Karar: 23 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30316.pdf>.
1999 No: 16-P/1999

AYM Karar: 13 Nisan 2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32102.pdf>.
No: 46-O/2000

AYM Karar: 12 Ekim 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30349.pdf>.
No: 24-P/1998

AYM Karar: 19 Mart 1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32410.pdf>.
No: 20-O/1997

AYM Karar: 24 Ocak 1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41924.pdf>.
No: 1-P/1997

AYM Karar: 5 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30397.pdf>.
2001 No: 11-P/2001

AYM Karar: 16 Aralık 2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision18131.pdf>.
No: 1088-O/2008

AYM Karar: 16 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>.
2008 No: 9-P/2008

AYM Karar: 14 Nisan 2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19723.pdf>.
No: 7-P/2008

AYM Karar: 16 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision29317.pdf>.
2009 No: 9-P/2009

AYM Karar: 3 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30285.pdf>.
2001 No: 10-P/2001

AYM Karar: 18 Nisan 2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32545.pdf>.
No: 75-O/2000

AYM Karar: 4 Aralık 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33807.pdf>.
No: 133-O/1995

AYM Karar: 28 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33603.pdf>.
1995 No: 137 –O/1995

AYM Karar: 16 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33228.pdf>.
1995 No: 67-O/1995

AYM Karar: 23 Mart 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30260.pdf>.
No: 1-P/1995

AYM Karar: 12 Nisan 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30242.pdf>.
No: 2-P/1995

AYM Karar: 11 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31170.pdf>.
1999 No: 104-O/1999

AYM Karar: 4 Aralık 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33807.pdf>.
No: 133-O/1995

AYM Karar: 28 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33603.pdf>.
1995 No: 137 –O/1995

AYM Karar: 16 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33228.pdf>.
1995 No: 67-O/1995

AYM Karar: 23 Mart 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30260.pdf>.
No: 1-P/1995

AYM Karar: 12 Nisan 1995 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30242.pdf>.
No: 2-P/1995

AYM Karar: 11 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31170.pdf>.
1999 No: 104-O/1999

AYM Karar: 19 Mart 1997 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33167.pdf>.
No: 36-O/1997

AYM Karar: 14 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf>.
2015 No: 21-P/2015

AYM Karar: 28 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33603.pdf>.
1995 No: 137-O/1995

AYM Karar: 19 Nisan 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision230222.pdf>.
No: 12-P/2016

AYM Karar: 19 Ocak 2017 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision258613.pdf>.
No: 1-P/2017

AYM Karar: 25 Şubat 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision224417.pdf>.
No: 6-P/2016

AYM Karar: 25 Şubat 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision226618.pdf>.
No: 272-O/2016

AYM Karar: 16 Şubat 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision223587.pdf>.
No: 4-P/2016

AYM Karar: 9 Şubat 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision226511.pdf>.
No: 337-O/2016

AYM Karar: 24 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision118883.pdf>.
2012 No: 32-P/2012

AYM Karar: 11 Mart 2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19720.pdf>.
No: 4-P/2008

AYM Karar: 17 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17477.pdf>.
2008 No: 436-O-O

AYM Karar: 27 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30320.pdf>.
2000 No: 11-P/2000

AYM Karar: 2 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30403.pdf>.
1998 No: 20-P/1998

AYM Karar: 17 Şubat 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30296.pdf>.
No: 6-P/1998

AYM Karar: 27 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30320.pdf>.
2000 No: 11-P/2000

AYM Karar: 21 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision83184.pdf>.
2011 No: 30-P/2011

AYM Karar: 8 Kasım 2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision115419.pdf>.
No: 25-P/2012

AYM Karar: 11 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17597.pdf>.
2008 No: 556-O-P/2008

AYM Karar: 16 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision7638.pdf>.
2009 No: 957-O-O/2009

AYM Karar: 9 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision200833.pdf>.
2015 No: 1294-O-O/2015

AYM Karar: 13 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30276.pdf>.
1996 No: 14-P/1996

AYM Karar: 1 Kasım 2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16896.pdf>.
No: 827-O/2007

AYM Karar: 4 Nisan 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30339.pdf>.
No: 8-P/2002

AYM Karar: 2 Şubat 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30283.pdf>.
No: 4-P/1996

AYM Karar: 13 Ocak 2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32211.pdf>.
No: 6-O/2000

AYM 6 Nisan 2004 tarih ve <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30327.pdf>.
7-P No'lu kararı

AYM Karar: 22 Ocak 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30392.pdf>.
No: 2-P/2002

AYM Karar: 8 Kasım 2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision115419.pdf>.
No: 25-P/2012

AYM Karar: 7 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision67740.pdf>.
2011 No: 841-O/2011

AYM Karar: 24 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision151084.pdf>.
2013 No: 2099-O/2013

AYM Karar: 11 Nisan 2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30388.pdf>.
No: 6-P/2000

AYM Karar: 14 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30352.pdf>.
2005 No: 8-P/2005

AYM Karar: 4 Nisan 2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32224.pdf>.
No: 65-O/2001

AYM Karar: 24 Şubat 2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30298.pdf>.
No: 3-P/2004

AYM Karar: 23 Şubat 1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30411.pdf>.
No: 4-P/1999

AYM Karar: 3 Kasım 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30222.pdf>.
No: 25-P/1998

AYM Karar: 15 Haziran 2006 No: 6-P/2006 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19698.pdf>.

AYM Karar:30 Mart 2012 No: 9-P/2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision94338.pdf>.

AYM Karar:17 Ocak 2012 No: 11-O-O/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision87518.pdf>.

AYM Karar:23 Aralık 2014 No: 2766-O/2014 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision184259.pdf>.

AYM Karar:17 Şubat 2015 No: 247-O/2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision188822.pdf>.

AYM Karar: 16 Temmuz 2008 No: 9-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>.

AYM Karar: 23 Nisan 2004 No: 8-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30355.pdf>.

AYM Karar: 5 Temmuz 2011 No: 924-O-O/2011 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision71222.pdf>.

AYM Karar: 13 Aralık 2001 No: 16-P/2001 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30342.pdf>.

AYM Karar: 16 Mayıs 2000 No: 8-P/2000 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30265.pdf>.

AYM Karar: 10 Nisan 2003 No: 5-P/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30362.pdf>.

AYM Karar: 14 Mayıs 2012 No: 11-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision99813.pdf>.

AYM Karar: 24 Mart 2015 No: 5-P72015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision190962.pdf>.

AYM Karar: 16 Temmuz 2008 No: 9-P/2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19725.pdf>.

AYM Karar: 21 Ekim 2014 No: 25-P/2014 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision175953.pdf>.

AYM Karar: 18 mart 2004 No: 6-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30254.pdf>.

AYM Karar: 3 Haziran 2004 No: 11-P/2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30364.pdf>.

AYM Karar: 9 Şubat 2012 No: 2-P/2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision91067.pdf>.

AYM Karar: 10 Ocak 2002 No: 12-O/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30930.pdf>.

AYM Karar: 18 Aralık 2002 No: 368-O/2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33303.pdf>.

AYM Karar: 17 Nisan 2003 No: 149-O/2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32080.pdf>.

AYM Karar: 2 Ekim 2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33096.pdf>.
No: 382-O/2003

AYM Karar: 18 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32430.pdf>.
2004 No: 405-O/2004

AYM Karar: 12 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33485.pdf>.
2005 No: 332-O/2005

AYM Karar: 17 Şubat 2015 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision189601.pdf>.
No: 331-O/2015

AYM Karar: 19 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30304.pdf>.
2002 No: 11-P/2002

AYM Karar: 14 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30352.pdf>.
2005 No: 8-P/2005

AYM Karar: 25 Ocak 2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16168.pdf>.
No: 99-O-O/2007

AYM Karar: 26 Şubat 2010 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision36802.pdf>.
No: 4-P/2010

AYM Karar: 30 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30289.pdf>.
1992 No: 9-P/1992

AYM Karar: 6 Aralık 2013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision147711.pdf>.
No: 27-P/2013

AYM Karar: 14 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision99813.pdf>.
2012 No: 11-P/2012

AYM Karar: 26 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision165398.pdf>.
2014 No: 19-P/2014

AYM Karar: 10 Mart 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision225558.pdf>.
No: 7-P/2016

AYM Karar: 23 Nisan 2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30310.pdf>.
No: 9-P/2004

AYM Karar: 7 Şubat 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32267.pdf>.
No: 37-O/2002

AYM Karar: 18 Aralık 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33303.pdf>.
2002 No: 368-O/2002

AYM Karar: 5 Kasım 2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32010.pdf>.
No: 403-O/2003

AYM Karar: 22 Ocak 2004 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33436.pdf>.
No: 12-O/2004

AYM Karar: 24 Aralık 2013 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision149132.pdf>.
2013 No: 1924-O/2013

AYM Karar: 22 Nisan 2014 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision162261.pdf>.
No: 855-O/2014

AYM Karar: 17 Ocak 1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision32283.pdf>.
No: 98-0/1999

AYM Karar: 19 Ocak 2010 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision23059.pdf>.
No: 87-O-O/2010

AYM Karar: 25 Şubat 2010 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision23894.pdf>.
No: 168-O-O/2010

AYM Karar: 24 Eylül 2012 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision112007.pdf>.
No: 1534-O/2012

AYM Karar: 16 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41925.pdf>.
1997 No: 20-P/1997

AYM Karar: 15 Şubat 2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33348.pdf>.
No: 17-P/2005

AYM Karar: 10 Temmuz <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision19711.pdf>.
2007 No: 9-P/2007

AYM Karar: 23 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41926.pdf>.
1997 No: 21- P/1997

AYM Karar:6 Haziran 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31696.pdf>.
No: 115-O/2002

AYM Karar: 10 Şubat 2002 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30899.pdf>.
No: 258-O/2002

AYM Karar: 11 Mart 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30228.pdf>.
No: 7-P/1996

AYM Karar: 19 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30304.pdf>.
2002 No: 11-P/2001

AYM Karar: 1 Şubat 2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30384.pdf>.
No: 1-P/2005

AYM Karar: 15 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30309.pdf>.
2004 No: 18-P/2004

AYM Karar: 3 Nisan 1998 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision41934.pdf>.
No: 10-P/1998

AYM Karar:28 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision105723.pdf>.
2012 No: 1251-O/2012

AYM Karar: 12 Şubat 1993 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30291.pdf>.
No: 3-P/1993

AYM Karar: 5 Şubat 2009 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision18852.pdf>.
No: 247-O-O/2009

AYM Karar: 17 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30391.pdf>.
1998 No: 26-P/1998

AYM Karar: 15 Kasım <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16914.pdf>.
2007 No: 845-O-O/2007

AYM Karar: 18 Aralık <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16989.pdf>.
2007 No: 920-O-O/2007

AYM Karar: 15 Nisan 2008 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17308.pdf>.
No: 273-O-O/2008

AYM Karar: 17 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision17477.pdf>.
2008 No: 436-O/2008

AYM Karar: 11 Mart 1996 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30228.pdf>
No: 7-P/1996

AYM Karar: 19 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30304.pdf>
2002 No:11-P/2001

AYM Karar: 28 Mart 2017 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision266581.pdf>
No: 10-P/2017

AYM Karar: 29 Eylül 2016 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision248971.pdf>
No:1962-O/2016

AYM Karar: 17 Nisan <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30853.pdf>
2003 No:134-O/2003

AYM Karar: 17 Haziran <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision37692.pdf>
2010 No:922-O/2010

AYM Karar: 22 Mayıs <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision33567.pdf>
1997 No:63-O/1997

AYM Karar: 1 Mart 2007 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision16398.pdf>
No:329-O/2007

AYM Karar: 1 Aralık 2005 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision31282.pdf>
No:468-O/2005

AYM Karar: 6 Nisan 2006 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision15058.pdf>
No:36-O/2006

AYM Karar: 21 Nisan 2003 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30282.pdf>
No:6-P/2003

AYM Karar: 27 Aralık 1999 <http://doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision30360.pdf>
No:19-P/1999

B. AİHM Kararları

AİHM Karar: *Vilvarajah And Others v. UK* No: 13163/87; 13164/87; 13165/87;
13447/87;30Ekim 1991.

AİHM Karar: *A l Nashif v. Bulgaria* No: 50963/99, 20 Haziran 2002.

AİHM Karar: *The United Communist Party Of Turkey And Others v. Turkey* No:
133/1996/752/951 30 Ocak 1998.

AİHM Karar: *Handyside v. UK* No: 5493/72, 7 Aralık 1976.

AİHM Karar: *Shtukaturev v. Russia* No: 44009/05 27 Mart 2008.

AİHM Karar: *Evans v. UK* No:6339/05 10 Nisan 2007.

AİHM Karar: *Grinberg v. Russia* No:23472/03 21 Temmuz 2005.

AİHM Karar: *Sunday Times v. UK* No: 6538/74 24 Nisan 1979 .

AİHM Karar: *Handyside v. UK* No: 5493/72, 7 Aralık 1976 prg 48; *Krasulya v. Russia*
No: 12365/03 22.Şubat 2007.

AİHM Karar: *Handyside v. UK* No: 5493/72, 7 Aralık 1976.

AİHM Karar: *Yuditskaya v. Russia* No: 5678/06 12 Şubat 2015.

AİHM Karar: *Lawless v. Ireland* (No: 3) No: 332/57 1 Temmuz 1961.

AİHM Karar: *Lutsenko v. Ukraine* No: 6492/11 19 Kasım 2012.

AİHM Karar: *Witzsch v. German* No: 7485/03 13 Aralık 2005.

AİHM Karar: *United Communist Party of Turkey v. Turkey* No: 133/1996/752/951 30 Ocak 1998; *Palusinski v. Poland* No: 62414/00 3 Ekim 2006; *Vajnai v. Hungary*, No: 33629/06 8 Temmuz 2008.

AİHM Karar: *Garaudy v. France* No. 65831/01 24 Haziran 2003.

AİHM Karar: *Norwood v. United Kingdom* No: 23132/03 16 Kasım 2004

AİHM Karar: *Moiseyev v. Russia* No: 62936/00 9 Ekim 2008.

AİHM Karar: *Erdem v. Germany* No: 38321/97 5 Temmuz 2001.

AİHM Karar: *Gusinskiy v. Russia* No: 70276/01 19 Mayıs 2004.

AİHM Karar: *Khodorkovskiy v. Russia* No: 5829/04 28 Kasım 2011

AİHM Karar: *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia* No: 11082/06 and 13772/05 25 Ekim 2013.

AİHM Karar :*Merabishvili v. Georgia* No: 72508/13 14 Temmuz 2016.

AİHM Karar: *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan* No: 15172/13 22 Mayıs 2014.

AİHM Karar: *Markin v. Russia* No: 30078/06, 7 Ekim 2010.

AİHM Karar: *Anchugov and Gladkov v. Russia* No:11157/04 and 15162/05 9 Aralık 2013.

AİHM Karar: *ОАО Нефтяная Компания Yukos v. Russia* No: 14902/04 31 Temmuz 2014.

AİHM Karar: *Burdov v. Russia* No: 59498/00 7 Mayıs 2002.

C. Diğer Kararlar

Gosudarstvennaya Duma: Stenogramma zasedaniya. Vesenniya sessiya. [Duma: İlkbahar oturumu stenogramları] Nisan 1994 T. 4. 6–27 (Moskva: Respublika, 1995), s. 37.

Gosudarstvennaya Duma: Stenogramma zasedaniya. Vesenniya sessiya. [Duma: İlkbahar oturumu stenogramları] Temmuz 1994 T. 6. 8–24, Respublika, Moskova 1995, s.645.

Sovet Federatsii. Zasedaniye 8. 12–14 iyulya 1994 g. Stenografiçeskii otç'öt, Moskva: Sovet Federatsii, 1995.[Federal Konsey Oturumu. 12-14 Haziran 1994, Stenograf Değerlendirmeleri, Moskova, Federal Konsey], 1995, s. 44-79.

“O Deklaratsii Prav i Svobod Çeloveka i Grajdantina” Postanovleniye Verhovnogo Soveta RSFSR 22.11.1991 No: 1920-1 [RSFSC Yüksek Sovyeti 22.11.1991 No: 1920- 1 sayılı “İnsan ve Vatandaş Hak ve Özgürlükleri Bildirgesi” hakkındaki Kararı].

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_3788/7900b1082f4bead23ffac0d1bda79635996a4f23/.

German Communist Party v. Federal Republis of Germany, (Comission, Admissibility) No: 250/57 20 Temmuz 1957. UN General Assembly Resolution 48/134 of 20 December 1993
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfNationalInstitutions.aspx>.

Konditsiya 1730 goda [1730 Şartı] <http://xn--d1aml.xn--h1aaridg8g.xn--p1ai/18/konditsii-1730-goda/>

Ekspertnoe Zaklyuçeniye Po Obraşeniyu Sud’i Konstitutsionnogo Suda Rossiskoy Federatsii L. M Jarkovoy (337 Smotriy, 7.12.2016)[Anayasa Mahkemesi Yargıcı L.M. Jarkova Talebi ile Mütalaa (Görüş No: 337, 7.12.2016)].

III. YASALAR, KARARNAMELER VE DİĞER BELGELER

Zakon SSSR 30.11.1979 g. “O Verhovnom Sude SSSR” [SCSB Yüksek Mahkemesi Hakkında 30.11.1979 tarihli Yasa]
<http://pravo.levonevsky.org/bazazru/texts25/txt25726.htm>.

Zakon SSSR 30.11.1979 g. N 1162-X “O Prokuratore SSSR” SCSB Prokuratoru Hakkında 30.11.1979 tarihli No: 1162-X Sayılı Yasa]
<http://base.garant.ru/12141650/>.

Zakon SSSR 30.11.1979 g. “O Gosudartsvennom Arbitrajnem Sude SSSR” SCSB Devlet Tahkim Mahkemesi Hakkında 30.11.1979 tarihli Yasa]
<http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr3789.htm>.

Zakon SSSR ot 1 Dekabrya 1988 goda “Ob İzmeneniyah i Dopolnitelnih Konstitutsii SSSR” Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR, No: 49 (1988). [“SCSB Anayasası’nın Değiştirilmesi ve Eklmeler Hakkında 1 Aralık 1988 Tarihli Yasa” SCSB Yüksek Sovyet Gazetesi].

Zakon SSSR ot 23 Dekabrya 1989 goda, O Konstitutsionnom Nadzore v SSSR, [23 Aralık 1989 tarihli SCSB Anayasal Denetim Komitesi hakkında SCSB Yasası].

Zakon RSFSR ot Maya 24, 1991 “Ob izmeneniyah i dopolnitelnyah Konstitutsii (Osnovnogo

Zakona)RSFSR”, [RSFSC Anayasasının Değiştirilmesi ve Eklemeler Hakkında 24 Mayıs 1991 tarihli Yasa], Verhovnogo Soveta RSFSR, 1991, No: 22 -776.

Federalny Zakon ot 30 Marta 1998 g. No: 54 FZ [30 Mart 1998 tarih ve 54 FZ Sayılı Yasa].

Zakon RF 14. 07. 1992 N- 3297-1 “O Zakritom Administrativno-Territorialnom Obrazovanii” [Rusya Federasyonu 14.07.1992 tarih ve N- 3297-1 sayılı “Kapalı İdari Bölgesel Birimler” Yasası.

Federalny Zakon ot 20 Maya 2002 g. N-54 FZ “ O Vremennom Zaprete na Klonirovanie Çeloveka” [İnsan Klonlamanın Geçici Olarak Yasaklanmasına İlişkin 20 Mayıs 2002 tarih ve N-54 FZ Sayılı Yasa. <https://rg.ru/2002/05/20/klonirovanie-dok.html> [Rusya Federasyonu Resmi Gazete İnternet Sitesi].

Federalny Zakon ot 29 Marta 2010 g. N-30 FZ “O Vnesenii İzmeneniya vı Stat’yu 1 Feederalnogo Zakona “O Vremennom Zaprete na Klonirovanie Çeloveka” [İnsan Klonlamanın Geçici Olarak Yasaklanmasına İlişkin Federal Yasa’nın” 1. maddesinin değiştirilmesine ilişkin 29 Mart 2010 tarih ve N-30 Sayılı Federal Yasa. <https://rg.ru/2010/03/31/klon-dok.html> [Rusya Federasyonu Resmi Gazete İnternet Sitesi].

Kodeks Rossiskoy Federatsii ob Administrativnih Pravonaruşeniyah ot 30.12.2001 N-195 FZ, st.6.9. [Rusya Federasyonu İdari Para Cezaları Hakkında 30.12.2001 tarih ve N-195 FZ Sayılı Kodeks, md. 6.9] <https://rg.ru/2001/12/31/admkodeks-dok.html> [Rusya Federasyonu Resmi Gazete İnternet Sitesi].

Federalny Zakon ot 21.11.2011 N-323 FZ “Ob Osnovah Ohranıy Zdorovya Grajdán vı Rossiskoy Federatsii” [21.11.2011 tarih ve N-323 FZ sayılı “Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Sağlığının Korunması Hakkında” Federal Yasa] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_121895/7881cf91f8dde87fdc6a5c_cf4ade994b64b5e1b8/.

Federalny Zakon ot 8 Yanvaryá 1998 g. N-3 FZ “O Narkotiçeskih Sredstvah i Psihotroponih Veşestvah”[8 Ocak 1998 tarih ve n-3FZ sayılı Narkotik İlaçlar ve Psikoterapik Maddeler Yasası]

Zakon RF 22.12.1992 g. No: 4180-1 “O Transplantatsii Organov i Tkaney Čeloveka” [Rusya Federasyonu 22.12.1992 tarih ve No: 4180-1 Sayılı Organ ve Doku Nakli Hakkında Federal Yasa].

Zakon RF ot 5 Marta 1992 N- 2446-I “O Bezoposnosti” [5 Mart 1992 tarih ve N – 2446-I sayılı RF Güvenlik Yasası].

Rossiskaya Federatsiya Federalnıy Zakon “Ob Oborone” 31 Maya 1996 goda No: 61 FZ [Rusya Federasyonu 31 Mayıs 1996 tarih ve No: 61 FZ sayılı Savunma Yasası].

Rossiskaya Federatsiya Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon o Črezvıçaynom Polojenii N -3 FKZ 30 May 2001 [Rusya Federasyonu’nun N-3 FKZ sayılı 30 Mayıs 2001 tarihli Olağanüstü Hal Hakkındaki Federal Anayasal Yasası].

Rossiskaya Federatsiya Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon o Voyennom Polojenii N-1 FKZ 30 Yanvary 2002 [Rusya Federasyonu’nun N-1 FKZ sayılı 30 Ocak 2002 tarihli Sıkıyönetim Hakkındaki Federal Anayasal Yasası].

Zakon SSSR ot 3.4.1990 N- 1407-1 “O Pravovom Rejime Črezvıçaynogo Polojeniiye [SCSB 3.4.1990 tarih ve N-1407-1 sayılı “ Olağanüstü Halin Hukuki Rejimi Hakkındaki Yasa].

Zakon RSFSC ot 17.1.1991 No: 1253-1 “O Črezvıçaynom Polojenii” [RSFSC’nin 17.1.1991 tarih ve No: 1253-1 sayılı Olağanüstü Hal hakkındaki Yasası].

Zakon RF ot 18.10.1991 N 1761-1 “O Reabilitatsii Jertv Politıçeskih Repressii” [RF Siyasal Baskı Mağdurlarının Rehabilitasyonu Hakkındaki 18.10.1991 tarih N 1761-1 sayılı Yasası].

Federalnıy Zakon ot 2 Maya 2006 g. N-59 FZ” O Poryadke Rassmotreniya Obraşenii Grajdán Rossiskoy Federatsii” [Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Dilekçe Hakkının Düzenine İlişkin 2 Mayıs 2006 tarih ve N-59 FZ Sayılı Federal Yasa] <https://rg.ru/2006/05/05/obraschenie-dok.html> [Rusya Federasyonu Resmi Gazete İnternet Sitesi].

Federalnıy Zakon RF ot 8 Marta 2015 g. N-21 FZ “Kodeks Administrativnogo Sudoproizvodstva Rossiskoy Federatsii” [8 Mart 2015 tarih ve N- 21 FZ sayılı Rusya Federasyonu’nun İdari Yargılama Usulü Kodeksi]

<https://rg.ru/2015/03/11/sudopr-dok.html>.

Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon ot 26.2.1997g. N-1 FKZ “Ob Upolnomoçennıy Po Pravom Çeloveka vı Rossiskoy Federatsii [26.2.1997 tarih N-1 FKZ sayılı “İnsan Hakları Komiserliğı Kurumu Federal Anayasal Yasası”] http://ombudsmanrf.org/ombudsman/document/normativnye_pravovye_akty.

Federalnıy Zakon ot 17 Yanvary 1992 g. N-2202-1 “O Prokurature Rossiskoy Federatsii”[17.01.1992 tarih ve N- 2202-1 sayılı Rusya Federasyonu Prokurator’u hakkında Federal Yasa] <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=213780&fld=134&dst=100111,0&rnd=0.8918634638690368#0>.

Federalnıy Zakon ot 08.10.1999 No: 184 FZ “Ob Obşih Principah Organizatsii Zakonodatelnıh i İspolnitelnıh Organov Gosudarstvennoy Vlasti Subektov Rossiskoy Federatsii” [8 Ekim 1999 tarih ve No: 184 FZ sayılı “Rusya Federasyonu’nun Kurucu Birimlerinin Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumuna ilişkin Genel Prensipler” hakkındaki Yasa (md.27)] <https://rg.ru/1999/10/19/fz-284-dok.html>.

Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon ot 21 İyulya 1994 goda “O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii” No: 1 FKZ [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Hakkındaki 21 Temmuz 1994 tarihli Federal Anayasal Yasa] <https://ria.ru/incidents/20101119/298284142.html>.

Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon ot 31 Dekabrya 1996 goda “ O Sudebnoy Sisteme.

Rossiskoy Federatsii” No: 1 FKZ [Rusya Federasyonu Mahkemeler Sistemi Hakkındaki 31 Aralık 1996 tarihli Federal Anayasal Yasa].

Zakon ot 26 İyunya 1992 goda “O Statuse Sudey Rossiskoy Federatsii” No: 3132-I [Rusya Federasyonu Yargıçlarının Statüsü Hakkındaki 26 Haziran 1992 tarihli No: 3132-I sayılı Federal Yasa].

Federalnıy Zakon Rossiskoy Federatsii ot 14 Dekabry 2015 goda No: 7 FKZ «O Vnesenii İzmenenii v Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon “O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii” » [Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasada Değişiklik Yapan 14 Aralık 2015 tarihli No: 7 FKZ sayılı Federal Anayasal Yasa]

Federalnıy Zakon ot 15 İyulya 1995 goda No: 101 FZ o “Mejdunarıdnıh Dogovorah Rossiakoy Federatsii” [Rusya Federasyonu’nun Uluslararası Andlaşmaları Hakkında 15 Temmuz 1995 tarih, No: 101 FZ sayılı Yasa] md. 17.

Federalnıy Zakon ot 08.10.1999 No: 184 FZ “Ob Obşih Principah Organizatsii Zakonodatelnıh i İspolnitelnıh Organov Gosudarstvennoy Vlasti Subektov Rossiskoy Federatsii” [8 Ekim 1999 tarih ve No: 184 FZ sayılı “Rusya Federasyonu’nun Kurucu Birimlerinin Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumuna ilişkin Genel Prensipler” hakkındaki Yasa] <https://rg.ru/1999/10/19/fz-284-dok.html>.

Federal’nıy Konstitutsionnıy Zakon ot 28 Dekabrya 2016 g. No11 FKZ “O vnesenii izmenenii Federal’nıy Konstitutsionnıy Zakon “O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii” [Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi hakkındaki Federal Anayasal Yasa’da Değişiklik Yapılmasına İlişkin 28 Aralık 2016 tarih ve No: 11 FKZ sayılı Federal Anayasal Yasa] <https://rg.ru/2016/12/30/fkz11-site-dok.html>

Yasa; 15 Aralık 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Rossiskaya Gazeta – Federalnıy Vıypusk No: 6855 (284) [Rusya Resmi Gazetesi – Federal Bülten No: 6855] <http://spbu.ru/science/expert/zaklyucheniya>.

“Federalnıy Konstitutsionnıy Zakon o Konstitutsionnom Sude Rossiiskoy Federatsii”. Kommentarii [“Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Hakkındaki Federal Anayasal Yasa”. Yorumlanması], Moskova 1996, s. 221 <http://kremlin.ru/acts/news/53332>.

Stenografiçeskiy Otçet o Soveşanii Prezidenta RF po Pronlemam Investitsionnogo Klimata vı Rossii, 2 Fevralya 2010, <http://www.kremlin.ru/transcripts/6769> [Rusya Federasyonu’nda Yatırım Problemleri Üzerine Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın Toplantı Stenogramları, 2 Şubat 2010].

Federal’nıy Zakon “O Grajdanstve Rossiskoy Federatsii” ot 31 Maya 2002 g. N-62 FZ [“Rusya Federasyonu Vatandaşlığı” hakkında 31 Mayıs 2002 tarih ve No: 62 FZ sayılı Federal Yasa] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_36927/

Federal’nıy Zakon ot 25 İyul’ya 2002 N-115 FZ “O Pravovom Polojenii İnastrannıh Grajdan vı Rossiskoy Federatsii [25 Temmuz 2002 tarih ve No: 115 FZ sayılı “Rusya Federasyonu’nda Yabancıların Hukuki Durumu” hakkında Federal Yasa] <https://rg.ru/2002/07/31/inostr-dok.html>

“Deklaratsiya Prav Trudyaşigosya Ekspluatiruemogo Naroda” 5 Yanvary 1918 goda III. Vserossiskim S’yezdom Sovetov [“Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirisi” 5 Ocak 1918 III. Tüm Rusya Sovyet Kongresi] Bkz. <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5320/>

23 Aprelya 1906 goda “Utverjdeniye Osnovniye Gosudarstvenniye Zakoniy” [Devletin Temel Yasalarının Onayı 23 Nisan 1906] Bkz. <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/apr1906.htm>

“Manifest ob Uçerejdenii Gosudarstvennoy Dumiy 1905 goda 6 Avgusta” [Duma’nın Kurulmasına İlişkin 6 Ağustos 1905 tarihli Manifesto] Konstitutsiya Rossiskoy Federatsii <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3081/>.

Pismo Ministerstva Yustitsii ot 27 Dekabrya 1995 No:09-17-176-95 [Adalet Bakanlığı 27 Aralık 1995 tarih ve No:09-17-176-95 No’lu Talimatnamesi]

Kommentariy k Federalnomu konstitutsionnomu zakonu “o sudebnoy sisteme Rossiiskoy Federatsii”, [RF Mahkemeler Sistemi hakkındaki Federal Anayasal Yasa hakkında Yorum], Moskova 1988, s. 42.

28 Maya 1922 g. Polojenie O Prokurorskom Nadzore [Prokurator Denetimi Hakkında 28 Mayıs 1922 tarihli Karar] <https://lawbook.online/gosudarstva-prava/maya-1922-polojenie-prokurorskom-38243.html>.

Prezidium Verhovnogo Soveta SSSR Ukaz ot 24 Maya 1955 g. “Ob Utverjdenii Polojeniya O Prokurorskom Hadzore vı SSSR” [SCSB Yüksek Sovyeti Prezidium’unun ”SCSB’de Prokurator Denetimine İlişkin Tüzüğün Kabulüne İlişkin” 24 Mayıs 1955 tarihli Kararnamesi] http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5015.htm.

Ukaz ob “Uçerejdenii Verhovnogo Tay’nogo Soveta” No: 4830 8 Marta 1726, Polnoe Sobraniye Zakonov Rossiskoy İmperii [8 Mart 1726 tarih ve No: 4830 sayılı “Yüksek Danışma Meclisi Kurulması hakkındaki Kararname, Rusya İmparatorluğu Kanunlar Külliyyatı], C. 7, s. 568-569; Manifesto ob “Uniçtojenii Verhovnogo Tay’nogo Soveta i Vıysokogo Senata i Vostanovleniye Po Prejnemu Senata” No: 5510 4 Marta 1730, Polnoe Sobraniye Zakonov Rossiskoy İmperii [4 Mart 1730 tarih ve No: 5510 sayılı “Yüksek Danışma Meclisi ve Yüksek Senato’nun Kaldırılıp Eski Senato’nun Getirilmesi” hakkındaki Kararname, Rusya İmparatorluğu Kanunlar Külliyyatı], C. 8, s. 253- 254.

Ukaz Prezidenta No.1612 ot 7 Oktyabrya 1993 “O Konstitutsionnom Sude Rossiskoy Federatsii. [1612 No’lu 7 Ekim 1993 tarihli “Anayasa Mahkemesi Hakkındaki” Başkan Kararnamesi].

“Deklaratsiya Prav i Svobod Çeloveka” 5 Sentybrya 1991 g. S’yezdom Narodnih Deputatov, [Halk Vekilleri Kongresi 5 Eylül 1991 tarihli “İnsan Hak ve

Özgürlükleri Bildirgesi” Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR [Yüksek Sovyet Gazetesi], No: 37 (1991), md. 1083, s. 1489-1493.

Ukaz Prezidenta Rossiskoy Federatsii “O Poetapnom Sokraşenii Premeneniya Smertnoy Kazni vı Sviyazi sı Vhojdeniyem Rossii vı Sovet Yevropıy” ot 16 Maya 1996 [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın “Rusya Federasyonu’nun Avrupa Konseyi’ne Girmesi ile İlgili Olarak Ölüm Cezalarının Aşamalı Olarak Kaldırılmasına İlişkin” 16 Mayıs 1996 tarihli Kararnamesi. “<http://kremlin.ru/acts/bank/9357>

Ukaz Prezidenta Rossiskoy Federatsii ot 26 Marta 1992 goda N 302 “O Poryadke Opublikovaniya i Vıstupleniya vı Silu Aktov Prezidenta Rossiskoy Federatsii i Pravitel’sstva Rossiskoy Federatsii” [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın 26 Mart 1992 tarih ve N 302 sayılı “Federasyonu Devlet Başkanı ve Hükümeti’nin Çıarmış Olduğu Düzenlemelerin Yayınlanması ve Yürürlüğü Hakkındaki” Kararname.

Ukaz Prezidenta Rossiskoy Federatsii ot 30 Noyabrya 1994 goda n 2137 “ O Meropriyatiyah Po Vosstanovleniyu Konstitutsionnoy Zakonnosti i Pravoporyadka Na Terirtorii Çeçenskoy Respubliki” [Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın 30 Kasım 1994 tarih ve 2137 sayılı” Çeçen Cumhuriyeti’nde Anayasal Düzenin Sağlanmasına Yönelik Önlemler Hakkındaki” Kararname. Söz konusu kararname; Devlet Başkanı’nın 2136 sayılı ve 1833 sayılı kararnameleri ve Hükümet’in 1360 sayılı Kararı ile birlikte Anayasa Mahkemesi denetimine de konu olmuştur.

Postanovleniem Verhovnogo Soveta SSSR 26 Dekabrya 1990 goda No: 1455-I, Vedomosti SSSR. [SCSB Gazetesi, SCSB Anayasal Denetim Komitesi Üyelerinin Seçilmesi Hakkında Yüksek Sovyet 1455 No’luKararı], 1990 No: 18. s. 314.

(Vedomosti Verhovnova Soveta RSFSR) [RSFSC Yüksek Sovyeti Gazetesi], No.44, 1989, s. 1303.

Vedomosti S’yezda Narodnih Deputatov RSFSR i Verhovnova Soveta RSFSR [RSFSC ‘nin Halk Vekilleri Kongresi ve Yüksek Sovyeti Gazetesi], No: 29, 1990, s. 395

Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 23, 1990, s. 419.

Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 23, 1990, s. 41.

Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi]No. 27, 1990, s. 526.

Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 29, 1991, s. 856.

Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 47,1990, s. 1002.

Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No. 4,1991, s. 89.

Vedomosti SSSR, [SCSB Gazetesi] No.26, 1991, s. 741.

Vedomosti S'yezda Narodnih Deputatov RSFSR i Verhovnova Soveta RSFSR. [RSFSC 'nin Halk Vekilleri Kongresi ve Yüksek Sovyeti Gazetesi] 1991, No: 22, s. 776.

IV. DİĞER KAYNAKLAR

Tüm anayasa metinleri için <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/>

Rusya Federasyonu Genel Prokuratoru resmi sitesi:
<http://genproc.gov.ru/about/history/>

“Yuridiçeskaya Nauka i Praktika v Usloviyah Parestroyki”, [“Perestroyka Koşulları Altında Hukuk Bilimi ve Pratiği ”], Kommunist, No: 14, 1987, s. 44.

KABIŞEV Oleg A. Rusko- Anglisko Yuridiçeksi Slovar [Rusça – İngilizce Hukuk Sözlüğü] www.miripravo.ru.

Anayasa mahkemesi kararları istatistiki bilgi
<http://www.ksrf.ru/ru/Decision/Statistics/Pages/Decision.aspx>.

ŞULJENKO Yuri, “Avtoritet Osnovnogo Zakona” [“Temel Yasa’nın Otoritesi”], Moskovskaya Pravda, 14.01.1988.

Bolşoy Yuridiçeskii Slovar [Büyük Hukuk Sözlüğü]
http://petroleks.ru/dictionaries/dict_big_law18.php

European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), 11 November 1993, Comments on The Regulation on Human Rights in The Revised Draft Constitution of The Russian Federation (CDL) 93/41

European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), 13 June 2016, Opinion No:832/2015.

European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), Opinion on The Constitution of The Russian Federation as Adopted by Popular Vote on 12 December 1993, 24 March 1994.

ÖZET

Bu çalışma, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin hukuki işlevine odaklanmıştır. Çalışmada anayasa yargısının ortaya çıkışı, Mahkemenin örgütsel yapısı ve işleyişine de yer verilmiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu Anayasasında temel hak ve özgürlük anlayışı pek çok açıdan ele alınmıştır. Mahkemenin temel hakların korunmasındaki işlevi, kararları ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın Birinci Bölümü anayasa yargısının ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimini içermektedir. İkinci Bölümde temel haklar tüm yönleriyle ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümünde ise Mahkemenin kararları doğrultusunda hakların yargısal korunmasında Mahkemenin yaklaşımı tespit edilmiştir.

ABSTRACT

This study, is focused on the legal function of the Constitutional Court of the Russian Federation. The emergence of the constitutional review, the organizational structure and functioning of the Court was also included in the study. In addition, the concept of fundamental rights and freedom in the Constitution of the Russian Federation has been dealt with in many respects. The function of the court in protecting fundamental rights has been tried to be determined by its decisions.

In this context, the First Part of the study includes the emergence and historical development of constitutional review. In the second part, fundamental rights are taken up in all aspects. In the third and final section, the Court's approach to judicial protection of rights was established in accordance with the decisions of the Court.